

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 139

Дніпро
ПДАБА
2018

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №4 від 27.11.2018 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних

INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843.3.html>

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки

і техніки України Большаков В.І.,

д.е.н. Божанова В.Ю.,

д.е.н. Вакульчик О.М.,

д.е.н. Верхоглядова Н.І.,

д.е.н. Дубницький В.І.,

д.е.н. Задоя А.О.,

д.е.н. Залунін В.Ф.,

д.е.н. Іванов С.В.,

д.е.н. Коломицева О.В.,

д.е.н. Тараненко І.В.,

д.е.н. Поповиченко І.В.,

д.е.н. Стукало Н.В.,

д.е.н. Уманець Т.В.,

д.е.н. Чимшит С.І.,

д.е.н. Чужиков В.І.,

д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №139. –
Дніпро: ПДАБА, 2018. – 244с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336

ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2018

ЗМІСТ

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

<i>Дугінець Г.В., к.е.н.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	5
<i>Орловська Ю.В., д.е.н., Морозова С.А.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ В ХХІ СТОЛІТТІ.....	14
<i>Шапа Н. М., к.е.н., Джанумова Л. Т.,</i> АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	30

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

<i>Гричкоєдова М. В., к.е.н., Руденський М. А.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НИЗЬКОБЮДЖЕТНИХ АВІАКОМПАНІЙ НА РИНКУ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ УКРАЇНИ.....	43
<i>Каховська О. В., д.е.н., Мащенко С. О., к.е.н., Самойленко П. І.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДО СУДНОБУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	54
<i>Левчинський Д. Л., д.е.н., Каширнікова І.О., к.е.н., Кононова О.Є., к.е.н.</i> АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....	66
<i>Луцька Н. І., к.е.н., Павлушенко Т. О.</i> АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	77
<i>Нахаєва М. М.</i> ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ DEA АНАЛІЗУ.....	97

**ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Васильєва Т.А., д.е.н., Тютюник І.В., к.е.н., Демчук К.С.</i> РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЛІЗИНГУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ.....	110
<i>Вечеров В.Т., д.т.н., Алієв Р.А., к.е.н., Іскандеров А. О.</i> СУЧАСНА БУДІВЕЛЬНА ПОСЛУГА: СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ.....	120
<i>Кахович О. О., к.н.д.у., Лисенко В. Р.,</i> МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНІСТЬ БАНКУ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ.....	136

<i>Шиманська К. В., к.е.н., Кочин Т. М.</i> АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З СЕРЕДОВИЩЕМ КЛІЄНТА ДЛЯ РОЗУМІННЯ РИЗИКІВ ЗНИЖЕННЯ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ.....	145
--	-----

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

<i>Андросова О. Ф., к.е.н.</i> КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ЯК ОСОБЛИВА СИСТЕМА.....	162
<i>Книшек О. О., к.е.н., Тарасенко Ю. О.</i> ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	171
<i>Семенець А. О., к.е.н.</i> ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ НА КОНТРОЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ.....	182
<i>Титарчук М. І.</i> КОНЦЕСІЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТУ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ.....	199
<i>Щирська А. Ю.</i> ВИМОГИ КОРИСТУВАЧІВ ДО ЯКОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	213

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

<i>Pimonenko T., PhD in Economics.</i> GREEN INVESTMENTS AS A DRIVING FORCE TO THE SPREADING OF ENERGY EFFICIENT PROJECTS: EU EXPERIENCE FOR UKRAINE.....	229
---	-----

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.9:338.48

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

10.30838/ P.ES.2224.271018.5.269

Дугінець Г.В., к.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

В статті наведено результати дослідження особливостей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації. Визначено, що в умовах глобалізації цей ринок є одним з швидко зростаючих секторів світової економіки. В процесі дослідження визначено, що в сучасних умовах розвитку світової економіки відбувається переорієнтація туризму на зовнішній ринок, та відповідне поширення туристичних потоків не лише на території однієї країни, а й по всьому світу. Отримано висновок, що в XXI столітті спостерігається тенденція загального зростання питомої ваги в міжнародному туризмі країн з ринком, що формується, при тому що частка країн ЄС поступово знижується. Однією з основних особливостей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг є: транснаціоналізація ринку, яка охопила всі сектори туристичної індустрії та інтенсивне використання інформаційно-комп'ютерних технологій та нових засобів персонального спілкування між користувачами мережі Інтернет. Доведено, що існуючі особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг, спричиняють появу ряду питань, що потребують вирішення, таких як зростання конкуренції на ринку та екологічні проблеми. Отримано висновок, що включення країни у міжнародний ринок туристичних послуг надає стимулюючу дію на основні сектори економіки, та є одним з найбільш перспективних напрямів її структурної перебудови. Це актуалізує проведення подальших досліджень у цій сфері з метою формування українського сегменту на міжнародному ринку туристичних послуг.

Ключові слова: міжнародний ринок; туристичні послуги; глобалізація; транснаціоналізація; дестинація

UDC 339.9:338.48

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL MARKET OF TOURIST SERVICES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

10.30838/ P.ES.2224.271018.5.269

Duginets G., PhD in Economics

Kyiv National University of Trade and Economics

The article presents the results of studying the characteristics of development of the international tourist services market in the conditions of globalization. It is determined that under these conditions, this market is one of the fast-growing sectors of the world economy. In the course of the research, it has been determined that in today's conditions of development of the world economy, tourism is re-orienting to the external market, with the corresponding expansion of tourist flows from within the territory of one country to worldwide destinations. It is concluded that in the 21st century, there is a tendency for a general increase in the share of international tourism in emerging market countries, while the share of the EU countries is gradually decreasing. One of the main features of the development of the international tourist services market is the transnationalization of the market, which embraced all sectors of the tourism industry and the intensive use of information and computer technologies and new means of personal communication. It is proved that the existing features of the development of international tourist services market lead to the emergence of a number of issues that need to be addressed, such as increased competition in the market and environmental problems. It is concluded that a country's inclusion in the international tourist services market has a stimulating effect on the main sectors of the economy, and is one of the most promising directions for the economy's structural adjustment. This makes further studies in this area relevant, with the end goal of forming Ukraine's segment in the international tourist services market.

Keywords: international market; tourist services; globalization; transnationalization; destination

Актуальність проблеми. Міжнародний ринок туристичних послуг в умовах глобалізації є одним з швидко зростаючих секторів світової економіки. Міжнародна торгівля туристськими послугами забезпечує державі прямі доходи у вигляді валютних надходжень та непрямі доходи за рахунок мультиплікативного ефекту туризму, стимулює диверсифікацію економіки, сприяє розвитку суміжних галузей. Країни, які залучають найбільшу кількість іноземних туристів та відповідно отримують значні доходи, як правило, мають високий рівень міжнародної конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг. Враховуючі це урядам країн важливо розуміти особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг, ідентифікувати слабкі та сильні сторони національної туристичної галузі в порівнянні з конкурентами з метою ефективного визначення пріоритетних напрямків розвитку в цій сфері та покращення позицій туристські дестинації.

Аналіз останніх наукових досліджень. Результати дослідження особливостей та закономірностей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг презентовано у публікаціях О. Булатової та Я. Дубенюк [1], А. Мазаракі та С. Мельниченко [10], О. Колесник [3],

О. Лютак [4] та інших. Втім високо оцінюючи вклад вищеназваних вчених і отримані ними результати дослідження, слід констатувати, що поглиблення глобалізації світового господарства на початку ХХІ століття питання ідентифікації особливостей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг потребують подальшої деталізації.

Таким чином, **метою** дослідження є аналіз розвитку міжнародного ринку туристичних послуг з метою виокремлення його особливостей для подальшого обґрунтування напрямів для формування українського сегменту на цьому ринку.

Виклад основного матеріалу. Світова економіка вважається однією з основ функціонування сучасного суспільства, однією з умов, що дозволяють на матеріальній базі гуртувати різні нації і народи. Вона являє собою систему різних господарських, науково - технічних, виробничих, валютно - фінансових взаємозв'язків економік різних держав, засновану на інтернаціональному поділі праці. Сьогодні роль світової економіки неухильно зростає: і споживачі, і виробники кожної країни все ясніше відчують власну причетність до світового господарства, про що переконливо свідчать статистичні дані останніх років [11].

У сучасній економічній літературі тенденції розвитку світової економіки все частіше співвідносяться з таким поняттям, як «глобалізація». Саме завдяки глобалізації світової економіки відбувається переорієнтація туризму на зовнішній ринок, тим самим відбувається поширення туристичних потоків не тільки на території однієї країни, а й по всьому світу. У світовому сукупному експорті частка туристичних послуг становить 6%. До того ж Всесвітня туристична організація прогнозує стійке зростання галузі. Якщо в 2003 році було скоєно 700 млн турпоїздок за кордон, то в 2020 році цей показник може скласти 1,6 млрд [8]. Найбільше зростання відзначається в Східній Азії, але Європа й Америка також продовжують залишатися серед найпопулярніших країн, відвідуваних туристами. На туризм припадає приблизно 1/4 світового ринку послуг - 24% світового імпорту і 25% світового експорту [7]. За обсягом це можна порівняти лише з транспортними послугами, нерозривно пов'язаними з міжнародним туризмом. Третина світового ринку послуг розділена величезною кількістю інших видів послуг. Крім того, міжнародний туризм забезпечує близько 9% світового ВВП і 1/11 робочих місць у всьому світі [8], що підтверджує його значимість в соціально-економічному розвитку країн-учасниць світового туристичного ринку і окремих їх регіонів. В

Австралії, наприклад, економічний внесок туризму в значній мірі сприяє зростанню сукупного ВВП на 4% і зростання зайнятості на 6% кожен год [9].

Методологічною основою для класифікації форм міжнародної торгівлі послугами, однією з яких виступає міжнародний туризм, є Керівництво МВФ з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції [5, с.234-237]. В даний час діє 6-е видання цього посібника. Для позначення міжнародної туристської діяльності як форми міжнародної торгівлі послугами вказане Керівництво застосовує поняття «поїздки» (англ. - travel). Його допустимим перекладом на українську мову може бути подорожі або туризм, однак, щоб уникнути помилок необхідно уточнити, який зміст вкладається експертами міжнародних організацій поняття міжнародні туристичні послуги. В оплату цих послуг включають всі витрати, які несе фізична особа - резидент однієї країни, перебуваючи в поїздки за кордоном. Причому цілями даної поїздки може бути не тільки відпочинок, екскурсії, знайомство із зарубіжними пам'ятками, участь в розважальних і культурних заходах, тобто не тільки цілі, традиційні для туризму в побутовому розумінні цього слова. До міжнародного туризму відноситься також діловий туризм (відрядження), медичний туризм (поїздки з метою проходження лікування за кордоном), освітній туризм (поїздки з метою навчання), поїздки з метою відвідування родичів і знайомих за кордоном.

Особливістю міжнародної статистики, є те, що за статтею поїздки відображаються всі витрати фізичних осіб - резидентів країни в іншій країні, тобто як витрати на споживання власне послуг, так і на придбання товарів для особистого користування або для безоплатної передачі іншим особам (не для перепродажу).

Розглянемо, як міжнародний туризм представлений в структурі міжнародної торгівлі послугами і змінювався його питома вага в рамках зазначеної торгівлі, використовуючи для цього статистику СОТ. Відомо, що світовий обсяг експорту туристичних послуг в 2016 році досяг 1,205 трлн. дол. [11, с. 38]. У табл. 1 представлено співвідношення між окремими формами міжнародної торгівлі послугами, при цьому з розгляду виключений відносно невеликий обсяг торгівлі послугами, що надаються нерезидентам установами держсектору (наприклад, видача віз).

При цьому до інших комерційних послуг відносяться фінансові, телекомунікаційні, будівельні, комп'ютерні та інформаційні послуги,

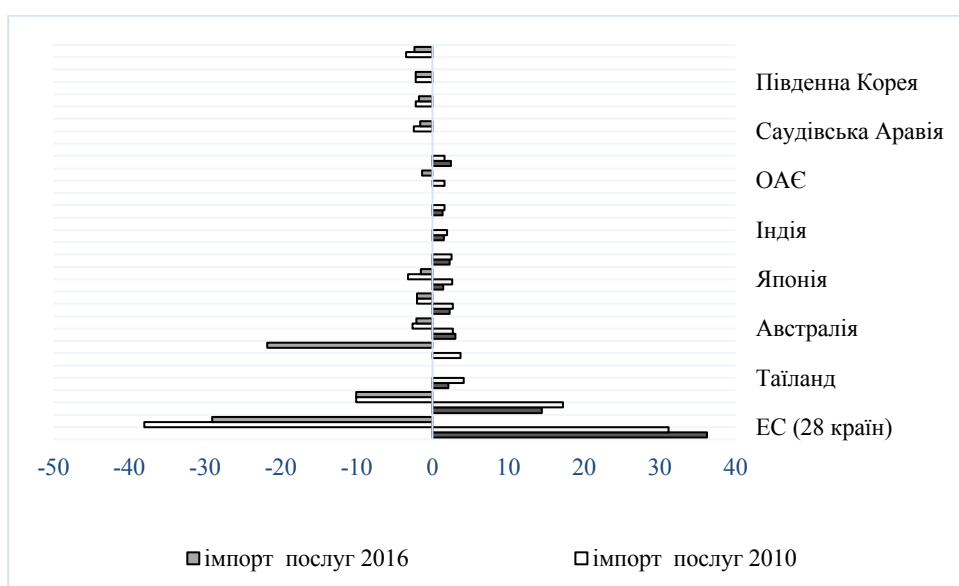
торгівля ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності, послуги в сфері культури і відпочинку, інші бізнес-послуги (торгівля, аудит, консалтинг, юридичні, управлінські послуги, реклама, науково-дослідні, орендні, технічні послуги, послуги в сфері видобутку сировини тощо). Тож не дивно, що цей сектор послуг збільшував свою частку в міжнародній торгівлі протягом останніх півтора десятиліть. У той же час звертає на себе увагу деяке зниження питомої ваги туризму (поїздок) - з 32% в 2000 році до трохи більше 25% в 2016 році. Звичайно, таке скорочення спостерігається на тлі загального збільшення обсягів міжнародної торгівлі послугами в грошовому вираженні. Однак не можна також заперечувати і наявність негативного впливу на міжнародну туристичну діяльність певних подій в сфері міжнародної політики, що вплинули на безпеку багатьох дестинацій для міжнародних туристів.

Таблиця 1. – Структура міжнародної торгівлі комерційними послугами (експорт, % від загального обсягу)

№	Види послуг	2000	2005	2010	2014	2015	2016
1	Транспортні послуги	23,2	22,4	21,5	19,5	18,6	17,7
2	Туризм (поїздки)	32,0	26,6	24,8	24,4	24,7	25,1
3	Інші комерційні послуги		47,5	50,1	52,7	53,3	53,7
4	Послуги, пов'язані з рухом товарів	44,8	3,6	3,6	3,3	3,4	3,5

Джерело: складено автором за [11, с.123]

Розглянемо, які країни і регіони світу виступають основними експортерами та імпортерами туристських послуг, а також як змінилося їхнє положення за останні півтора десятиліття (рис. 1).

Рис 1. Провідні імпортери та експортери туристичних послуг (% від загального обсягу)

Джерело: складено автором за [11]

Звертає на себе увагу тенденція загального зростання питомої ваги в міжнародному туризмі країн з ринком, що формується. Наприклад частка Китаю в імпорті в 2000 році взагалі не враховувалася в міжнародній статистиці, а в 2016 році склала більше п'ятої частини від загальносвітового показника. Цікаво, що частка країн ЄС поступово знижується, що особливо помітно при аналізі динаміки імпорту туристичних послуг.

Фактори, що впливають на розвиток туризму, дуже багатогранні. Наявність позитивних факторів (економічна і політична стабільність в країні, розвинена туристична сфера тощо), призводить до переважання окремих регіонів і країни в цілому в світовому туризмі. Так, згідно з рейтингом Корпорації Mastercard "Global Destination Cities Index", в 2016 році найбільш відвідуваним містом світу став Бангкок, а в п'ятірку найпопулярніших країн увійшли Великобританія, Франція, ОАЕ, США і Сінгапур [11]. Відповідно, наявність негативних чинників, навпаки, знижує туристичні потоки.

На сьогоднішній день міжнародний туризм характеризується світовими масштабами, перетворившись в один з провідних соціально - економічних чинників світового розвитку. З іншого боку міжнародний ринок туристичних послуг постійно трансформується. Збільшується диверсифікація туристської діяльності, з'являються нові види туризму та нові ринки, які в найближчому майбутньому значно змінять географію інтернаціональних туристських потоків [11], закінчується період першості глобальних пакетних турів; розвивається ринок низькобюджетних перевезень, електронних систем бронювання; стрімко розвиваються інформаційні технології в туризмі. У контексті вирішення мети дослідження виділимо основні тренди становлення міжнародного ринку туристичних послуг.

В першу чергу, це поступальне зростання туристських прибуттів в світі. За даними ЮНВТО, в 2016 році було зафіксовано 1,23 млрд. міжнародних поїздок, що на 3,9% більше, ніж у 2015 році, тоді як в 1990 році ця цифра становила лише 438 млн. осіб [11]. Разом з тим, неможливо не відзначити негативний вплив на розвиток індустрії туризму таких факторів, як природні катастрофи, кризові явища в світовій економіці та політиці, загрози безпеки, пов'язані зі зростанням тероризму та екстремізму в світі. Подібні події відображаються тимчасовими спадами в динаміці туризму, проте в цілому вона продовжує залишатися

позитивною (більш детально див. [11]).

Наступною тенденцією є транснаціоналізація міжнародного ринку туристичних послуг, яка охопила всі сектори туристичної індустрії (більш детально див. [2]). У сфері розміщення та громадського харчування склалися готельні та ресторанні ТНК; виділився певний сектор туроператорів, які встановили тотальний контроль над головними ринками збуту турпродукту, а авіап перевезення виявилися розділені між провідними авіакомпаніями світу. Процеси транснаціоналізації знаходять вираз в інтернаціональному переплетенні приватних капіталів, посиленні взаємозв'язків між монополіями різних держав і в широкому розвитку ТНК в сфері туристичного бізнесу. Даний процес, в свою чергу, сприяє формуванню та поширенню міжнародних стандартів туристичного сервісу.

Також слід зазначити, що поширенню продажів туристичних послуг на міжнародному ринку сприяє інтенсивне використання інформаційно-комп'ютерних технологій, зростання використання нових засобів персонального спілкування між користувачами мережі Інтернет. Наприклад, у Франції, більше половини французького населення (51%) для бронювання готелів спочатку звертається безпосередньо до вебсайтів готелів, 41% роблять бронь через онлайніві агентства. Традиційні продажі через агентства складають всього 10%. При бажанні забронювати номер в готелі 51% французів спочатку відвідують вебсайт готелю, в якому вони хочуть зупинитися. Ті, хто користуються онлайнівими платформами для бронювання, складають 41%. Найвідоміші сайтом вважається Voyages-sncf.com (71%), самим менш відомим - Booking.com (44%). За проведеними опитуваннями 71% французів і 88% власників готелів розуміють важливу роль сайтів бронювання у подальшому розвитку туристичної індустрії Франції [6].

Зазначені особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг, в свою чергу, спричиняють появу ряду питань, що потребують вирішення. Це, перш за все, зростання конкуренції на ринку, а також підвищена увага до проблем екології, що є наслідком та вимушеною відповіддю на транснаціоналізацію міжнародного ринку туристичних послуг.

Висновки та пропозиції. Підводячи підсумок проведеному дослідженню слід зазначити, що в епоху глобалізації змінюється структура і зміст туризму, формуються нові тенденції розвитку

міжнародного ринку туристичних послуг. Завдяки глобалізації світової економіки відбувається переорієнтація туризму на зовнішній ринок, тим самим туристичні потоки поширюються не лише на території однієї країни, а й по всьому світу. Включення країни у міжнародний ринок туристичних послуг надає стимулюючу дію на такі сектори економіки, як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання та є одним з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки. Тому подальші дослідження автора будуть спрямовані на обґрунтування напрямів для формування українського сегменту на цьому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булатова О.В., Дубенюк Я.А. Особливості транснаціоналізації світового туристичного ринку. Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. 2009. №13. С. 163-170.
2. Дугінець Г.В. Транснаціоналізація світового ринку туристичних послуг. Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал. 2017. №. 9 С.123-127. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/9_2017_ukr/23.pdf
3. Колесник О.О. Оцінка інвестиційного забезпечення розвитку туризму в Україні. Економіка. Управління. Інновації. 2011. №2.
4. Лютак О.М. Тенденції сучасної транснаціоналізації туристичної індустрії в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2016. №. 10. С. 8-16.
5. Balance of payments and international investment position manual. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2009. [Електроний ресурс] URL: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/bop/2007/bopman6r.pdf>
6. Barboux A. Avec Voyages-sncf.com, la France n'a-t-elle pas déjà son géant du net? [Електроний ресурс] URL: <http://www.usine-digitale.fr/article/avec-voyages-sncf-com-la-france-n-a-t-elle-pas-deja-son-geant-du-net.N196043>
7. Data center. United Conference on Trade and Development. [Електроний ресурс]. URL: <http://unctadstat.unctad.org>.
8. Tourism – an economic and social phenomenon // World Tourism Organization. [Електроний ресурс]. URL: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>
9. Societies benefit from international tourism and business. To what extent do you agree or disagree? [Електроний ресурс] URL: <http://lang-8.com/435534/journals/1571252>
10. Ukrainian economy growth imperatives. Monograph: A. Mazaraki, S. Melnichenko G. Duginets et al.; edied by Anatolii A. Mazaraki. Prague: Coretex CZ SE, 2018. 310 p.
11. World Trade Statistical Review 2017. Geneva: World Trade Organization, 2017.

[Електроний ресурс] URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.pdf

REFERENCES:

1. Bulatova, O.V. & Dubenyuk, Ya.A (2009). Osoblyvosti transnatsionalizatsii svitovoho turystychnoho rynku [Features of the transnationalization of the world tourist market] *Visnyk DITB – Herald DIBT (13-C)*, 163-170.
2. Duginets G.V. (2017) Transnatsionalizatsiia svitovoho rynku turystychnykh posluh. [Transnationalization of the world market of tourism services] *Infrastruktura rynku. – Market infrastructure. №. 9, 123-127*. Retrieved from: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/9_2017_ukr/23.pdf
3. Kolesnik, O. O. (2011). Otsinka investytsiinoho zabezpechennia rozvytku turyzmu v Ukraini. [Assessment of investment support for tourism development in Ukraine] *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii – Economy. Management. Innovations*, (2).
4. Lutac, O. M. (2016). Tendentsii suchasnoi transnatsionalizatsii turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii [Trends in modern transnationalization of the tourism industry in the context of globalization]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, (10), 8-16.
5. IMF (2009) Balance of payments and international investment position manual. Washington, D.C.: International Monetary Fund, Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
6. Barbaux A. (2013). Avec Voyages-sncf.com, la France n'a-t-elle pas déjà son géant du net? Retrieved from: <http://www.usine-digitale.fr/article/avec-voyages-sncf-com-la-france-n-a-t-elle-pas-deja-son-geant-du-net.N196043>
7. UNCTAD (2017) Data center. United Conference on Trade and Development. Retrieved from: <http://unctadstat.unctad.org>.
8. WTO (2017) Tourism – an economic and social phenomenon. World Tourism Organization. Retrieved from: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>
9. Societies benefit from international tourism and business. To what extent do you agree or disagree? Retrieved from: <http://lang-8.com/435534/journals/1571252>
10. Mazaraki, A., Melnichenko, S., Duginets G. et al. (2018) Ukrainian economy growth imperatives. Monograph. Edited by Anatolii A. Mazaraki. Prague: Coretex CZ SE.
11. WTO (2017) World Trade Statistical Review 2017. Geneva: World Trade Organization. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.pdf

УДК 339.9:338.1

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ В XXI СТОЛІТТІ

10.30838/ P.ES.2224.271018.14.270

**Орловська Ю.В., д.е.н.
Морозова С.А.***ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”*

У статті здійснено компаративний аналіз сучасного стану інноваційного розвитку української економіки, що дозволив обґрунтувати загальні напрями довгострокової стратегічної інноваційної модернізації економіки України з метою покращення позицій країни в європейському просторі. Визначено, що в другому десятилітті XXI ст. відбулося падіння обсягів зовнішньої торгівлі, але частка високотехнологічної продукції збільшилася, що пояснюється трансформацією зовнішньоторговельних потоків у контексті зміни політичного курсу розвитку української економіки у 2014 році. Більшість високотехнологічного експорту була спрямована у країни ЄС, тому при зменшенні обсягів експорту у РФ ця частка збільшилась. Проаналізовано частку витрат на НДР, патентну статистику, кількість науково-дослідних публікацій та особливості інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в якості основних індикаторів результативності витрат на НДДКР в Україні та в країнах ЄС. Отримано висновок, що основними особливостями є перебування країни у такий його фазі, що закладає економічні та структурні передумови для економічного розвитку систем та масштабних технологічних зрушень, що починаються на висхідній хвилі промислового циклу. Згідно представлених результатів дослідження обґрунтовано оптимістичну стратегію переходу до Четвертого кластеру з виокремленням певних шляхів розвитку національної економіки з метою покращення результативності інноваційного розвитку України. Запропоновано останній розглядати не лише з позицій інтересів прискорення економічного зростання в країні, а з точки зору можливостей інтернаціоналізації науки та поширення багаторівневої кооперації в сфері НДР.

Ключові слова: інноваційний розвиток, європейські країни, кластерізація витрат на НДР, патентна статистика, кількість науково-дослідних публікацій.

УДК 339.9:338.1

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE AS PART OF EUROPEAN SPACE IN THE XXI CENTURY

10.30838/ P.ES.2224.271018.14.270

**Orlovskaya Yu., Dr. of Econ. Sc.
Morozova S.***PSAE Pridniprovskaya state academy of civil engineering and architecture*

The article provides a comparative analysis of the current state of innovative development of Ukraine's economy that enables to substantiate the general directions of long - term strategic innovation modernization of the Ukrainian economy aimed at

improving the country's position in the European space. It is determined that, in the second decade of the XXI century, there has been a decrease in foreign trade volumes, but the share of high-tech products increased, which is explained by the transformation of foreign trade flows in the context of changing the political course of development of the Ukrainian economy in 2014. The majority of high-tech exports have been directed to the EU countries, therefore, with a decrease in exports to Russia, this share has increased. The share of research expenditures, patent statistics, the number of research publications and peculiarities of innovation activity of small and medium enterprises as the main indicators of the cost effectiveness of research and development in Ukraine and in the EU are analysed in the article. It is concluded that the country is currently in such a phase that is creating the economic and structural preconditions for the economic development of systems and large-scale technological changes that are to begin on the ascending stage of the industrial cycle. According to the results of the study, an optimistic strategy for the transition to the Fourth Cluster with the identification of certain ways of developing the national economy is proposed and substantiated, with the goal of improving the effectiveness of Ukraine's innovation development in mind. It is proposed to consider the latter not only from the point of view of the interests of accelerating economic growth in the country, but also in terms of opportunities for internationalization of science and the spread of multi-level cooperation in the field of research and development.

Keywords: innovation development, European countries, clustering of research expenditures, patents statistics, number of scientific research publications.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується переходом до постіндустріального способу виробництва, прискоренням науково-технічного прогресу, зростанням продуктивності праці на основі нематеріальних факторів виробництва та міжнародної конкурентоспроможності лідируючих суб'єктів світової економіки. При цьому глобальним імперативом такого переходу є поступове оновлення виробничого процесу на базі нових технологій на всіх рівнях економічної системи. У зв'язку з цим все більшого значення для України як суб'єкту світової економіки набуває поглиблене вивчення концепції інноваційного розвитку в умовах стрімкого поширення технологій. Трансфер технологій має першорядне значення для зростання виробництва і скорочення відставання країн, що розвиваються, до яких відноситься Україна, особливо, з огляду на той факт, що створення інновацій відбувається в країнах ОЕСР, а більшість країн, що розвиваються використовують в основному імпортовані технології в якості джерел продукування інноваційних товарів та послуг. При цьому світова практика свідчить що, значні обсяги витрат на створення інновацій і їх адаптацію спостерігається саме в цих країнах, що стимулює технологічні зміни [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та прикладних аспектів інноваційного розвитку

української економіки в сучасних реаліях займає провідне місце в роботах таких вчених як Л. Безчасний та В. Мельник [1], Г. Дугінець [2], Н. Мешко та Д. Щитов [6], Ю. Шипуліна та К. Костик [13], В. Геєць [4], Г. Никифорок [7], С. Прохорчук [11], Н. Івченко та Л. Волинець [3] тощо. Отримані опрацювання складають теоретичну та методологічну основу для проведення даного дослідження. Але враховуючі те, що інноваційний характер поступово стає одним з імперативів розвитку економічних систем, більш детальної ідентифікації потребує комплексне дослідження якісних та кількісних параметрів сучасного інноваційного розвитку української економіки.

Отже метою дослідження є компаративний аналіз сучасного стану інноваційного розвитку української економіки, що дозволить обґрунтувати напрями довгострокової стратегічної інноваційної модернізації економіки України з метою покращення позицій країни в європейському просторі.

Викладення основного матеріалу дослідження. В Україні інноваційна економіка почала формуватися одразу після отримання незалежності, з 1991 року. Але у зв'язку з відсутністю загальнодержавної стратегії інноваційного розвитку, яка б підтримувалася кожним новим урядом, все зроблене раніше в цій сфері вважалося частіше всього помилковим.

Якщо проаналізувати рівень стимулювання інноваційного розвитку всередині країни, то слід зазначити негативну динаміку державної підтримки цієї сфери (рис. 1).

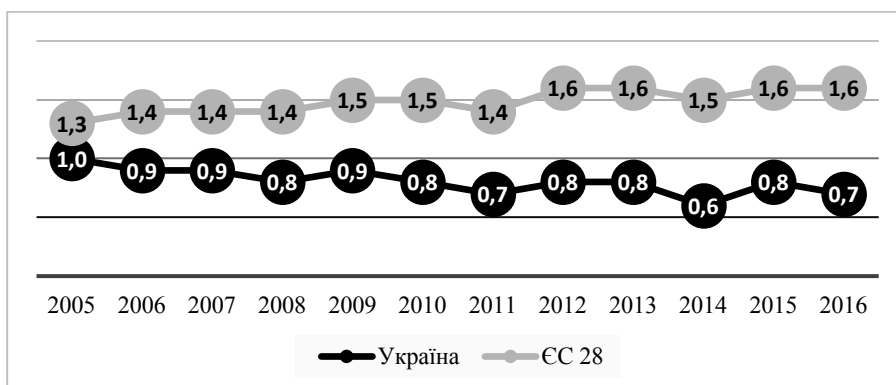

Рис. 1. Частка витрат на виконання НДР у ВВП України та ЄС 28, 2005-2016 рр. %

Джерело: складено авторами за даними [9]

В сучасній економіці інновації повинні бути різнобічними та всеохоплюючими, базуватися не тільки на наукових дослідженнях та технологічних розробках, але й на наявності адекватних соціальних, організаторських, економічних, маркетингових та інших компетенцій. Нажаль це як раз ті області, серйозне відставання в яких не дозволяє Україні налагодити масштабну інноваційну модернізацію вітчизняної економіки та

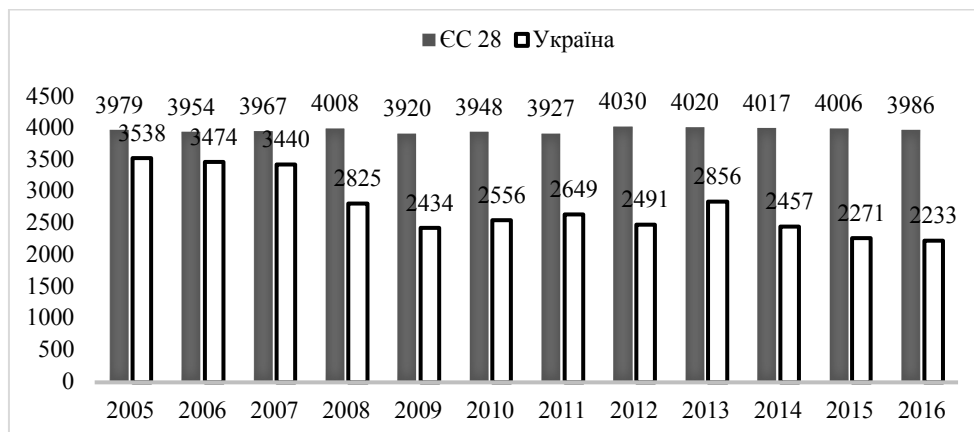

ставить під удар національні інтереси країни.

В другому десятилітті ХХІ ст. відбулося падіння обсягів зовнішньої торгівлі, але частка високотехнологічної продукції збільшилася та становила у 2016 році 7,5 відсотків проти 3,7% у 2005 році [9]. На нашу думку, це пояснюється трансформацією зовнішньоторговельних потоків з країн СНД у зв'язку зі зміною політичного курсу розвитку української економіки у 2014 році. Більшість високотехнологічного експорту була спрямована у країни ЄС, тому при зменшенні обсягів експорту у РФ ця частка збільшилась. В даному контексті слід зазначити, що Україна займає 4-е місце в світі за кількістю сертифікована ІТ-фахівців (після США, Індії та Росії), входить в топ-30 локацій замовлень на розробку програмного забезпечення. За різними оцінками, більше 2/3 українських компаній користуються Інтернетом у своїй роботі [17]. При цьому основними проблемами в сфері інформаційно-комунікаційних технологій є: тінізація ІТ-бізнесу, «сірі» схеми аутсорсингу (аутстафінгу), орієнтація не на кінцевий «інтегрований» продукт, а на виконання окремих завдань зарубіжних замовників, відтік за кордон фахівців, на підготовку яких держава витратила значні кошти. Якщо розглядати іншу галузь з великим інноваційним потенціалом - біотехнології, то тут зовсім інші особливості.

Патентну статистику часто використовують як індикатор інноваційного розвитку, так як вона є чи не єдиною надією і досить інформативною базою досліджень по винахідницької активності. Якщо витрати на НДДКР широко використовуються в розрахунках в якості вхідної змінної, патентна статистика може виміряти їх результативність. Проте, патентна статистика не ідеальна, так як інновації не обов'язково є патентоспроможними або запатентовані [14]. Так в галузях, де процесні інновації більш затребувані, ніж продуктові, патентування може не бути найбільш придатною формою отримання конкурентних переваг. І, навпаки, в галузях, наприклад, як фармацевтична, патенти є більш ефективними в захисті технологій. Зазначимо, що патент, сам по собі, не може гарантувати комерційний успіх нововведення, а скоріше являє собою проміжний показник інноваційної діяльності. Хоча виходячи, по-перше, з визначення ОЕСР де інновація ідентифікується як сукупність всіх наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які призводять або спрямовані на впровадження технологічно нових або вдосконалених продуктів або послуг [18], а по-друге враховуючи той факт, що 80% патентної документації складається з технологічної інформації, саме патенти є безцінними джерелами, що відображають результативність науково-технічної активності економічних суб'єктів. Так компаративний аналіз щодо кількості патентів в Україні та в країнах ЄС за останнє

десятиліття дозволяє визначити негативну динаміку в українській економіці (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка кількості патентів в Україні та в середньому по ЄС-28 у 2005-2016 рр., од.

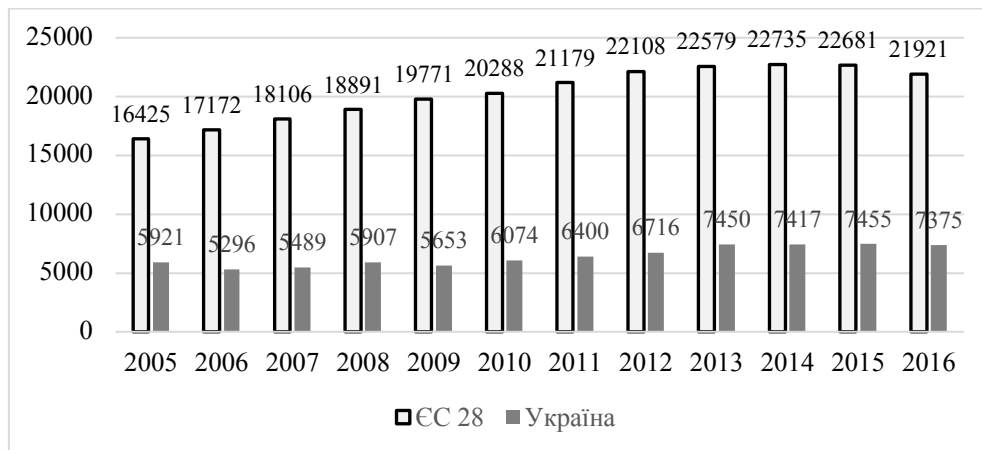
Джерело: складено авторами за [9; 10]

Така ситуація свідчить про те, що частина здійснюваних інновацій доводиться на імпорт технологій, машин та устаткування. Однак така структура інновацій не сприяє підвищенню рівня національної конкурентоспроможності, оскільки технології, що ідуть на імпорт, потенційно не розраховані на значне підвищення темпів розвитку конкурентів - країн або фірм, які купують та впроваджують ці технології. Тому однією з ключових завдань українських бізнес-структур, наукових співтовариств та органів влади має стати заохочення інноваційної діяльності вітчизняних розробників і виробників новітнього технологічного обладнання.

Однак в зв'язку з цим актуалізуються інша проблема - охорона прав і використання результатів інтелектуальної діяльності, в першу чергу об'єктів промислової власності. Саме проблеми з процесом патентування в значній мірі зумовили неефективну для української науки та економіки структуру технологічних інновацій - переважання імпорту технологій над вітчизняними розробками та формування технологічної залежності від зарубіжних патентодавців.

Ще один показник інноваційного розвитку, на який слід звернути увагу, це кількість науково-дослідних публікацій. Наведені на рис. 3. дані свідчать про значне відставання від країн ЄС. При цьому показник рівня науково-дослідницької активності вважається одним з ключових показників науково-технічного розвитку країни та розраховується як загальна кількість науково-дослідних статей, опублікованих в рецензованих наукових журналах і виданнях, включених в систему індексу наукового цитування: Science Citation Index (SCI) і Social Sciences Citation Index (SSCI).

На нашу думку, незначна позитивна динаміка зазначеного показника на тлі падіння економічного розвитку, починаючи з 2014 року, обумовлена тим, що Україна активно співпрацює в інноваційній сфері з ЄС та долучається до участі у рамкових програмах, які об'єднують усі існуючі європейські ініціативи з досліджень та інновацій. Це сприяє залученню українських вчених та розробників до міжнародних європейських інноваційних програм. Так наукові установи та вищі навчальні заклади України взяли участь у 126 проектах 7 РП з обсягом фінансування Європейської Комісії у сумі близько 26,5 млн. євро. Для порівняння, за результатами участі у 6 рамковій програмі: 91 науковий проект та майже 6 мільйонів євро фінансування. За кількістю виконаних проектів і обсягами їх фінансування у рамках реалізації 6-ої та 7-ої Україна увійшла в десятку країн не членів ЄС [5].

Рис. 3. Кількість науково-дослідних публікацій в Україні та в середньому по країнам ЄС 28 у 2005-2016 рр., од

Джерело: складено авторами на основі [9; 10]

Ще один аспект інноваційного розвитку, на який необхідно звернути увагу, це діяльність малих і середніх підприємств (МСП), які стають ключовими суб'єктами інноваційної діяльності, сприяючи при цьому структурної трансформації і диверсифікації галузей промисловості, регіонального розвитку, динаміки зайнятості в національній економіці. Дані ОЕСР показують, що на МСП в країнах-членах припадає понад 50% ВВП, близько 30% сукупного експорту і близько 10% прямих іноземних інвестицій, а близько 25% продукції цих підприємств конкурентоспроможна на світових ринках [19]. При цьому в Україні частка малих та середніх у загальній кількості підприємств країни у 2017 році становить відповідно 95,5% та 4,4%, що в цілому відповідає рівню розвинутих країн світу [9]. Між тим порівняльний аналіз з відповідними секторами економіки в інших європейських країнах свідчить про те, що малі та середні підприємства України є менш інноваційними, ніж європейські

(див. наприклад [12]). У числі головних проблем інноваційного розвитку МСП в Україні слід назвати такі: зарегульованість підприємницької діяльності і неможливість здійснювати підприємницьку діяльність прозоро, широко укорінена корупція, обмежений доступ до фінансових ресурсів [12]. Зазначені тенденції негативно впливають на положення держави у міжнародному рейтингу легкості ведення бізнесу “Doing Business”, де Україна значно відстає від країн ЄС. Аналіз даних щорічних звітів [15] свідчить про те, що рейтинг провідних країн, в яких високий індекс легкості ведення бізнесу, за 2010-2016 рр. істотно не змінився (Великобританія, Данія). Країни із середнім і низьким рівнем індексу за досліджуваний часовий проміжок змінили своє положення в ієрархічній таблиці в позитивну (Польща, Греція, Словаччина, Чехія, Румунія) або негативну сторону (Люксембург, Бельгія, Ірландія), а деякі країни, наприклад Естонія, Фінляндія, Нідерланди, залишилися на колишніх позиціях. Однак в 2016 році багато країн підвищили свій рівень: Польща продовжила зростання з 32 на 25 місце, Іспанія піднялася на 19 позицій, а Румунія - на 36 позицій. Високий рівень індексу легкості ведення бізнесу, поряд з іншими факторами, пов'язаний з особливою політикою Євросоюзу стосовно малого та середнього бізнесу. Так, наприклад, Італія спростила процес створення підприємств за рахунок зниження мінімальних вимог до капіталу і мінімального розміру статутного капіталу, а також за рахунок оптимізації процедур реєстрації. Франція спростила процес створення підприємств, скоротивши час для реєстрації підприємства через «одне вікно» (Centre de Formalités des Entreprises). Португалія спростила режим оподаткування для підприємств за рахунок зниження ставки податку на прибуток і зниження ставки податку з частини оподаткованого прибутку доходів підприємств, які класифікуються як малі і середні підприємства. Крім того, процедура забезпечення виконання договорів була спрощена за рахунок прийняття нового Цивільно-процесуального кодексу, спрямованого на зниження обсягів незавершених справ, оптимізацію судових процедур, збільшення ролі суддів і прискорення процесу вирішення стандартних цивільних і комерційних розглядів. Що стосується України, то державна політика спрямована на формування сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва та полегшення ведення бізнесу приносить певні результати. Так, за останні 5 років індекс легкості ведення бізнесу в Україні піднявся зі 152-ї до 83-го рядка світового рейтингу. Разом з тим бар'єрами на шляху розвитку бізнесу залишаються недостатньо опрацьовані і довгі процедури реєстрації власності, існуючі проблеми щодо забезпечення виконання контрактів, отримання кредитів та захисту міноритарних інвесторів.

За результатами проведеної в попередніх дослідженнях кластеризації (більш детально див. [8]) Україна потрапила до П'ятого кластеру Центр-периферійної структури європейського простору у контексті інноваційного розвитку країн ЄС. З метою покращення результативності інноваційного розвитку слід обґрунтувати стратегію переходу до Четвертого кластеру з виокремленням певних шляхів розвитку національної економіки. Для цього необхідним є побудувати модель залежності ВВП від інших факторів. В якості навчальної вибірки слугували дані країн, що належать до П'ятого кластеру в розрізі років (2005-2016 рр.). Загальна кількість їх склала 122 записи. Для встановлення взаємозв'язку між вхідними факторами був проведений автокореляційний аналіз в рамках якого розраховувались всі можливі попарні коефіцієнти кореляції між досліджуваними факторами (табл. 1.) З цього аналізу видно, що для країн П'ятого кластеру відсутні сильні лінійні зв'язки між ВВП та вхідними факторами. Це може свідчити про наявність інтегральних зв'язків.

Для підтвердження цього був проведений множинно-регресійний аналіз, що дав змогу побудувати явну залежність між ВВП та вхідними факторами для країн П'ятого та Четвертого кластерів:

$$Y_5 = 13977 - 0.0068 * X1 + 0.059 * X2 - 0.58 * X3 + 0.85 * X4 + 448 * X5 - 3.02 * X6 - 33.2 * X7 - 0.20 * X8 + 0.28 * X9 \quad (1)$$

$$R = 0.77$$

$$R_{cw} = 0.61$$

$$Y_4 = 16534 - 0.031 * X1 + 0.114 * X2 + 0.03 * X3 - 0.007 * X4 + 4411 * X5 - 0.89 * X6 - 713 * X7 + 0.06 * X8 - 0.42 * X9 \quad (2)$$

$$R = 0.97$$

$$R_{cw} = 0.85$$

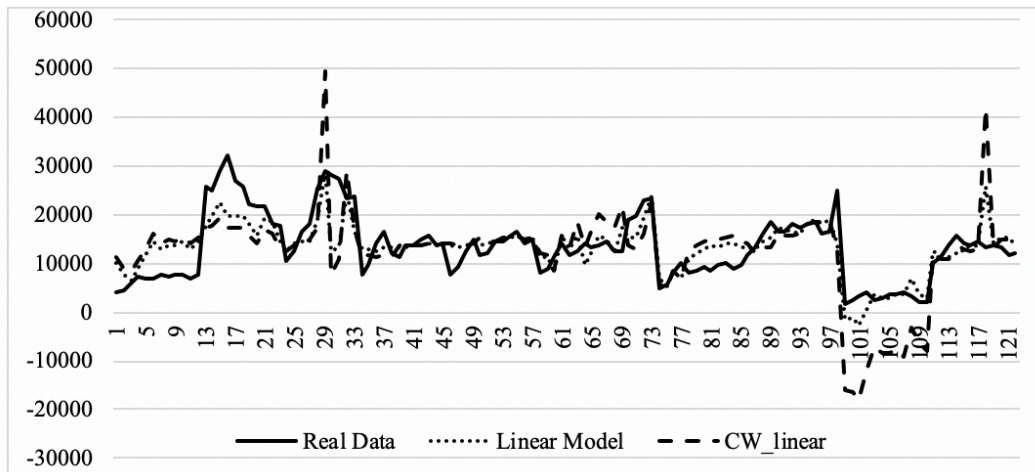
де R , R_{cw} - коефіцієнти кореляції Пірсона для моделі та крос-валідації, відповідно.

Таблиця 1. Автокореляційний аналіз вхідних факторів

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
Y	1.00									
X1	0.01	1.00								
X2	0.07	0.88	1.00							
X3	-0.06	0.38	0.40	1.00						
X4	0.32	0.05	0.05	0.73	1.00					
X5	-0.02	0.14	0.09	-0.17	-0.15	1.00				
X6	-0.37	0.75	0.73	0.44	0.01	0.15	1.00			
X7	0.36	-0.22	-0.20	-0.25	0.08	0.26	-0.38	1.00		
X8	-0.53	0.39	0.43	0.38	-0.02	0.02	0.76	-0.54	1.00	
X9	0.03	0.90	0.89	0.41	0.08	0.09	0.78	-0.18	0.42	1.00

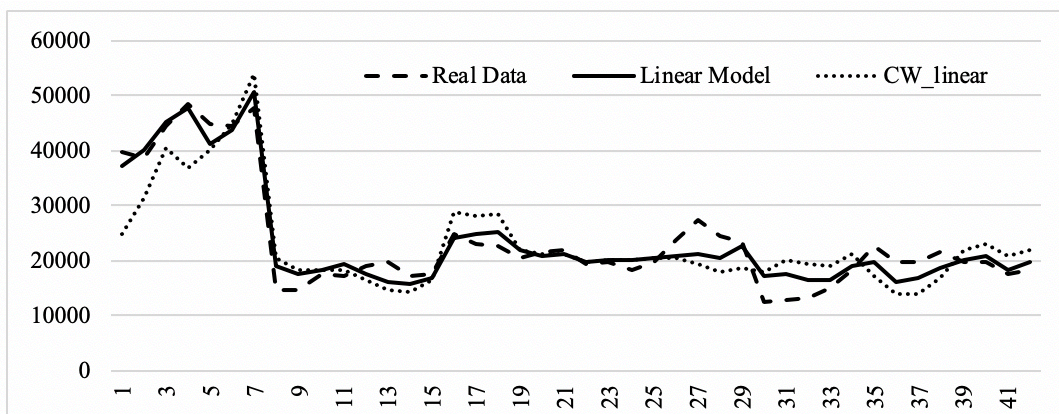
Джерело: розраховано авторами

Критеріями точності моделі служив коефіцієнт кореляції між реальними даними та розрахованими згідно моделі та візуальне порівняння отриманих графіків (див. рис. 4. та рис. 5).

Рис. 4. ВВП країн П'ятого кластеру в порівнянні з моделлю та крос-валідацією
Джерело: розраховано авторами

В якості перевірки адекватності виступав аналіз чутливості та крос-валідація. Згідно крос-валідації навчальна вибірка ділилась на блоки, що містять по 10% записів навчальної вибірки.

Рис. 5. ВВП країн Четвертого кластеру в порівнянні з моделлю та крос-валідацією
Джерело: розраховано авторами

Кожен з цих блоків почергово виступав як тестовий набір, в той час як інші 90% записів – як навчальний. В результаті будувались та навчались 10 окремих моделей (як лінійних так і НМ), а прогноз розраховувався на тестових даних. Після чого всі блоки прогнозних значень групувались в один ряд даних, який порівнювався із реальними даними за допомогою коефіцієнта кореляції.

Іншим критерієм адекватності слугував аналіз чутливості «Що-якщо», згідно якого вхідні дані моделі фіксувались на показниках України 2016 року, та досліджувались і аналізувались впливи почергових змін

вхідних факторів на вихідний. Для зручності аналізу кожен з факторів змінювався на 10%.

Як видно з рисунку 4, дані моделі для П'ятого кластеру досить добре повторюють основні тенденції реальних даних. Крім того отриманий високий коефіцієнт кореляції підтверджує комплексний вплив досліджуваних факторів та високу точність моделі.

Як видно з формули 1, отриманий коефіцієнт кореляції є дещо меншим за модельний і знаходиться в допустимих межах 0.1-0.2. Порівняння отриманих графіків також показує непогану відповідність між реальними даними та модельними. Найбільші флуктуації спостерігаються саме для України, яка знаходиться в перехідних економічних умовах. Все це підтверджує адекватність моделі і необхідність аналізу України в рамках країн П'ятого кластеру.

Модель Четвертого кластеру показує набагато вищий коефіцієнт кореляції $R = 0.97$. Це свідчить про сильну лінійність моделі. Крос-валідація теж підтверджує адекватність та високу точність моделі. На рисунку 5 видно добре співпадіння всіх трьох графіків. Це означає, що країни Четвертого кластеру знаходяться в стані стабільної економіки та добре піддаються моделюванню та прогнозуванню. Тому перехід України до цього кластеру дасть змогу значно підвищити точність аналізу та прогнозування.

Результати проведеного аналізу «що-якщо» для моделей П'ятого та Четвертого кластерів представлені в таблиці 2. Як видно з наведених даних, ВВП країн П'ятого кластеру найбільш залежні від імпорту товарів та послуг, кількості науково-дослідних публікацій, а також витрат на НДР. Так збільшення імпорту на 10% призводить до зростання ВВП на 1%.

Таблиця 2. Аналіз адекватності моделей, %

Кластер	Показники, які були використані в процесі моделювання								
	Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	Імпорт товарів та послуг, млн. дол. США	Приплив ІП, млн. дол. США	Відтік ІП, млн. дол. США	Витрати на НДР % від ВВП	Заяви на патенти резидентів, од	Доля високотехнологічної продукції в загальному експорті %	заяви на торговельні марки, од	кількість науково-дослідних публікацій, од
П'ятий	-0.12	1.01	-0.73	-0.26	0.29	-0.38	-0.28	-0.43	0.81
Четвертий	-2.47	8.18	0.10	0.00	4.26	0.31	-5.04	-0.36	-3.39

Джерело: розраховано авторами

Також видно, що зростання витрат на НДР призводить до зростання ВВП на майже 0,3%. В свою чергу країни Четвертого кластеру є значно чутливі до імпорту товарів та послуг, НДР та кількості заяв на патенти резидентів. Так зростанні кожного з них на 10% призведе до зростання ВВП на 8%, 4% та 0,3% відповідно. Такі результати свідчать про те, що країни цього кластеру мають більш результативний інноваційний розвиток у порівнянні з країнами П'ятого кластеру. Це ще раз підтверджує необхідність переналаштування економіки України на модель Четвертого кластеру з метою просування до центру з периферії європейського простору у контексті інноваційного розвитку.

Виходячи з отриманих результатів дослідження кластеризації країн-членів ЄС за рівнем інноваційного розвитку можна визначити дві стратегії переходу України до Четвертого кластеру (табл. 3). Для подальшого обґрунтування стратегії переходу України в наступний кластер необхідно порівняти отримані результати моделювання з правилами віднесення країн до певного кластеру, які були отримані в попередньому розділі. Так відповідно таблиці 4 існує два правила:

1. Експорт товарів та послуг повинен бути більше, ніж 92079.5009 млн. дол. США та витрати на НДР в % до ВВП більше ніж 1,15 відсотків;
2. Витрати на НДР в % до ВВП повинні бути більшими, ніж 1,25 відсотків.

Таблиця 3. Стратегії переходу України до Четвертого кластеру.

Стратегія	Експорт			витрати на НДР % від ВВП		
	Станом на 2016р.	Має бути	Приріст	Станом на 2016р.	Має бути	Приріст
Перша	45971	92080	100%	0.7	1.15	64%
Друга				0.7	1.25	79%
				Модель п'ятого кластеру		
				Станом на 2016 р.	Зміна показників	
				2913	2801	-4%
				2913	3161	9%

Джерело: розраховано авторами

Порівнюючи отримані результати, що наведені в таблицях 3 та 4 зазначимо, що Імпорт товарів та послуг, який впливає на зростання ВВП не є основним показником за правилами віднесення до кластерів. В свою чергу Експорт товарів та послуг, який є важливим при віднесенні країни до певного кластеру згідно отриманих моделей не впливає на зростання ВВП в П'ятому та Четвертому кластерах (див. табл. 2). Таким чином, кращою для впровадження є стратегія, що спрямована на збільшення витрат на НДР у % до ВВП. Підтвердженням даного висновку є наступні розрахунки. Так згідно **першої** необхідно підвищити вдвічі експорт та збільшити витрати на НДР на 64%, але як показали розрахунки згідно моделі для П'ятого кластеру

слідування першій стратегії призведе до зменшення ВВП на 4%. В свою чергу згідно **другої** достатньо просто збільшити витрати на НДР, що призведе до збільшення ВВП на 9% (див. табл. 3). Слід зазначити, що Естонія слідувала саме цій стратегії.

Отже, для України є оптимальним саме підвищувати витрати на НДР, але слід визначити темпи цього приросту. За результатами наведеними в таблиці 5 можна визначити, що впровадження **прискореної стратегії**, яка базується на щорічному збільшенні у 25% витрат на НДР, дозволить ідентифікувати Україну як країну Четвертого кластеру вже в 2020 році. Але цей варіант є майже не реалізований, оскільки вимагає значних зусиль з боку уряду бізнесу та наукової спільноти України.

Таблиця 4. Правила віднесення країни до певного кластеру на прикладі України станом на 2016 р.

Кластер	Показник	Умова	Україна	Умова
П'ятий	Імпорт товарів та послуг	<	51783	< 689011.563
	витрати на НДР % від ВВП	<	0.7	< 1.14571983
	доля високотехнологічної продукції в загальному експорті %	<	7.5	< 17.4898126
	кількість науково-дослідних публікацій	<	7375	< 34283.3955
Четвертий	Експорт товарів та послуг	92079.5009	< 45971	<
	Імпорт товарів та послуг	<	51783	< 689011.563
	витрати на НДР % від ВВП	1.14571983	< 0.7	< 1.25378974
	доля високотехнологічної продукції в загальному експорті %	<	7.5	< 17.4898126
	кількість науково-дослідних публікацій	<	7375	< 34283.3955
Четвертий	Імпорт товарів та послуг	<	51783	< 689011.563
	витрати на НДР % від ВВП	1.25378974	< 0.7	< 2.35250047
	доля високотехнологічної продукції в загальному експорті, %	<	7.5	< 17.4898126
	кількість науково-дослідних публікацій	<	7375	< 34283.3955

Джерело: розраховано авторами

Серед характерних особливостей прискореного розвитку слід виділити необхідність створення основних інститутів інноваційної сфери (таких як технопарки та венчурні фонди). В тому числі за рахунок паритетної участі держави у фінансуванні інноваційного процесу та максимального полегшення доступу малого та середнього бізнесу до державних фінансових ресурсів. Другою обов'язковою особливістю є висока активність малих інноваційних компаній. Це в чималому ступені пов'язано з існуванням спеціальних державних програм підтримки таких фірм, а також з розвиненістю та доступністю венчурного капіталу - основного джерела засобів. Також першочерговим кроком у цьому напрямку має бути пробудження інтересу даного сектору економіки до впровадження

інновацій на основі спіралі: «Розробка та впровадження інновацій - зниження собівартості продукції - збільшення прибутку».

Таблиця 5. Прогнозні результати запропонованої стратегії, 2018-2022 р.

Стратегія/рік	витрати на НДР % від ВВП		Зміна ВВП		ВВП приріст відносно 2016	
	оптимістична (середній приріст 5%)	прискорена (середній приріст 25%)	оптимістична	прискорена	оптимістична	прискорена
2018	0,735	0,875	2929	2992	0,5%	2,7%
2019	0,772	1,094	2945	3090	1,1%	6,1%
2020	0,810	1,367*	2963	3212	1,7%	10,3%
2021	0,851	1,709	2981	3365	2,3%	15,5%
2022	0,893	2,136	3000	3556	3,0%	22,1%

*перехід в Четвертий кластер

Джерело: розраховано авторами

За попередніми розрахунками згідно з **оптимістичною стратегією** в 2022 році витрати на НДР складуть 0,89% від ВВП, що дозволить віднести Україну до Четвертого кластеру відповідно до отриманих правил належності до кластеру (див. табл. 5). На нашу думку, саме ця стратегія має більше шансів на впровадження, оскільки не вимагає “шокового” реформування інноваційного розвитку та значних вкладень при щорічному збільшенні витрат на НДР в обсязі 25% та спрямована на розробку та впровадження довгострокової стратегічної ініціативи з конкретними цільовими показниками. Ключовим моментом є модель оптимізації інноваційного розвитку з врахуванням досвіду країн-членів ЄС як форми приватно-державного партнерства із застосуванням наукоємних технологій (на технологічних платформах). Вважаємо також, що при обґрунтуванні та реалізації інноваційної модернізації економіки України слід передбачити можливість коригування цільових установок з урахуванням завдань формування прикладних науково-виробничих зв'язків всіх суб'єктів інноваційної діяльності, в тій чи іншій мірі відповідальних за реалізацію пріоритетних програм науково-технічного розвитку.

Висновки. Сучасний стан інноваційного розвитку України можна охарактеризувати як нестійкий за цілою низкою параметрів. Основними особливостями сучасного періоду в розвитку вітчизняної економіки є перебування країни у такий його фазі, що закладає економічні та структурні передумови для економічного розвитку систем та масштабних технологічних зрушень, що починаються на висхідній хвилі промислового циклу. У той же час в нашій країні технологічний потенціал якщо не продовжує руйнуватися, то і не відроджується, що в свою чергу згубно впливає на стартові умови очікуваного підйому. З метою покращення результативності інноваційного розвитку України обґрунтовано стратегію переходу до Четвертого кластеру європейських країн (за результатами

проведеної кластеризації Україна потрапила до П'ятого кластеру Центр-периферійної структури європейського простору за інноваційним розвитком країн-членів ЄС) з виокремленням відповідних шляхів розвитку національної економіки. Згідно представлених результатів аналізу найбільш реалістичної є оптимістична стратегія, за якою інноваційний розвиток України необхідно розглядати не лише з позицій інтересів прискорення економічного зростання в країні, але й з точки зору можливостей міжнародної кооперації у сфері досліджень та розробок, яка розширюється під впливом трансформаційних змін в світовій економіці, в тому числі інтернаціоналізації науки та поширення багаторівневої кооперації в сфері НДР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України. Журнал європейської економіки. 2018. Т. 2. №. 3. С. 303-315.
2. Дугінець Г. Інтеграція України у глобальні ланцюги вартості: інноваційний аспект. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. КНТЕУ. №6 (95). 2017 С.48-58.
3. Івченко Н. В., Волинець Л. М. Сучасний стан інноваційного розвитку в Україні. 2018.
4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
5. Луцків О. М. Напрями взаємодії України та ЄС в інноваційній сфері : експертний коментар. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2015. 7 с. Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/e20150101.pdf>
6. Мешко Н., Щитов Д. Високотехнологічні послуги як інноваційний фактор розвитку світового господарства в умовах глобальної економічної інтеграції. Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: Менеджмент інновацій. 2016. №.24, вип.6. С.87-94.
7. Никифорок Г.Й. Міжнародний досвід підтримки інноваційного розвитку та можливості його використання в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
8. Орловська Ю. В., Морозова С.А. Кластеризація країн європейського простору за рівнем інноваційного розвитку. Економічний простір: Збірник наукових праць. № 137. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2018. С.17-32.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу Eurostat Science, technology and innovation [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data>
11. Прохорчук С.В. Інноваційна спроможність економіки України в умовах глобалізації. Науково-виробничий журнал. Херсон, 2015. No 1 (36). С. 93.

12. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. 44 с.
13. Шипуліна Ю., Костик К. Шляхи розвитку інноваційної діяльності України в глобалізованому економічному просторі. Механізм регулювання економіки, №4. 2013. С. 51-63.
14. Dang J., Motohashi K..Patentstatistics:Agoodindicatorfor innovation in China? Patent subsidy program impacts on patent quality//China Economic Review.V.35.2015.P.137-155.
15. Doing Business. Data and Rankings // The World Bank Group [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.doingbusiness>.
16. Mombert H. et all. Technology Transfer Through Trade//Nota di Lavoro, Fondazione Eni Enrico Mattei. N 19. 2005.
17. OECD. Science, Technology and Industry Scorecard. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oecdboolshop.org>
18. The OECD and Eurostat. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition. The Measurement of Scientific and Technological Activities, OECD Publishing, Paris. 2005.
19. The 7th Framework Programme: Setting a new Standard in European Research. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ec.europa.eu/research /fp7/pdf/fp7-brochure_en.pdf

REFERENCES:

1. Bezchasnyy L., Mel'nyk V. (2018). Innovatsiyina model' ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny [Innovative model of economic development of Ukraine]. Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky – Journal of the European Economy, Volume 2, 3, 303-315 [in Ukrainian].
2. Duhinets' H. (2017). Intehratsiya Ukrayiny u hlobal'ni lantsyuhy vartosti: innovatsiyyny aspekt [Integration of Ukraine into Global Chains of Value: Innovative Aspect]. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, parvo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law, 6 (95), 48-58 [in Ukrainian].
3. Ivchenko N., Volynets L. (2018). Suchasnyy stan innovatsiynoho rozvytku v Ukrayini [Modern state of innovation development in Ukraine] [in Ukrainian].
4. Heyts V. (2015). Innovatsiyina Ukraina 2020: natsional'na dopovid' [Innovative Ukraine 2020: national report]. NAS Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
5. Lutskiv O. (2015). Napryamy vzayemodiyi Ukrayiny ta YES v innovatsiyinyy sferi : ekspertnyy komentar [Areas of interaction of Ukraine and the EU in the innovation sphere: expert commentary]. Institute for Regional Studies named after M.I. Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine, L'viv. Retrieved from: <http://ird.gov.ua/irdp/e20150101.pdf> [in Ukrainian].
6. Meshko N., Shchytov D. (2016). Vysokotekhnolohichni posluhy yak innovatsiyyny faktor rozvytku svitovoho hospodarstva v umovakh hlobal'noyi ekonomichnoyi intehratsiyi [High-tech services as an innovative factor of development of the world economy in the

- conditions of global economic integration]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Menedzhment innovatsiy – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Innovation Management*, 24, 6, 87-94 [in Ukrainian].
7. Nykyforuk H. (n.d.). *Mizhnarodnyi dosvid pidtrymky innovatsiynoho rozvytku ta mozhlyvosti yoho vykorystannya v Ukraini* [International experience in supporting innovation development and its use in Ukraine]. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua> [in Ukrainian].
  8. Orlovs'ka Yu., Morozova S. (2018). *Klasterizatsiya krayin yevropeys'koho prostoru za rivnem innovatsiynoho rozvytku* [Clusterization of European countries by the level of innovation development]. *Ekonomichnyy prostir: Zbirnyk naukovykh prats' - Economic scope: Collection of scientific works*, 137. Dnipro: PDABA, 17-32 [in Ukrainian].
  9. Official site of the State Committee of Statistics of Ukraine. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
  10. Official site of the Statistical Service of the European Union Eurostat Science, technology and innovation. www.europa.eu. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data> [in Ukrainian].
  11. Prokhorchuk S. (2015). *Innovatsiyna spromozhnist' ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Innovative capacity of the Ukrainian economy in the conditions of globalization]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal – Scientific and production magazine*, 1 (36). Kherson, 93 [in Ukrainian].
  12. (2015). *Rozvytok maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukraini: problemy, potreby, perspektyvy* [Development of Small and Medium Enterprise in Ukraine: Problems, Needs, Perspectives]. Kyiv: Tsentr hromads'koi ekspertyzy, Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpryyemnytstva, 44 [in Ukrainian].
  13. Shypulina Yu., Kostyk K. (2013). *Shlyakhy rozvytku innovatsiynoi diyal'nosti Ukraïny v hlobalizovanomu ekonomichnomu prostori* [The ways of development of innovation activity of Ukraine in the globalized economic space]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – Mechanism of regulation of economy*, 4, 51-63 [in Ukrainian].
  14. Dang J., Motohashi K. (2015). *Patentstatistics: A good indicator for innovation in China? Patent subsidy program impacts on patent quality*. *China Economic Review*, 35, 137-155.
  15. (n.d.). *Doing Business. Data and Rankings*. The World Bank Group. Retrieved from: <http://www.doingbusiness>
  16. Mombert H. et al. (2005). *Technology Transfer Through Trade*. *Nota di Lavoro*, 19. Fondazione Eni Enrico Mattei.
  17. (n.d.). *OECD. Science, Technology and Industry Scorecard*. Retrieved from: <http://oecdboolshop.org>
  18. (2005). *The OECD and Eurostat. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd Edition. *The Measurement of Scientific and Technological Activities*, OECD Publishing, Paris.
  19. (n.d.) *The 7th Framework Programme: Setting a new Standard in European Research*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/research/fp7/pdf/fp7-brochure_en.pdf

УДК 338.486.1.025

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ СВІТУ ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

10.30838/ P.ES.2224.271018.30.271

**Шапа Н. М., к.е.н.,
Джанумова Л. Т.,***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» м. Дніпро*

В статті аналізується розвиток туристичної галузі в світі та зіставляються рейтинги країн за показниками: кількість туристичних прибуттів, витрати на міжнародний туризм, доходи від туризму в поточних цінах, загальний внесок туризму в ВВП. Досліджуються туристичні потоки України з початку ХХІ століття до сьогодні, виявляються причини їх розбалансування та наслідки для економіки країни. Виконується оцінка сучасного стану туристичної діяльності й передумов розвитку туристичного потенціалу. За допомогою аналізу зміни показників, які входять до складу індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму виявляються пріоритетні напрями створення сприятливих умов розвитку туризму в Україні. Статистичну базу дослідження склали: Світовий атлас даних ,звіти з конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму Світового економічного форуму за 2013 і 2017 роки, показники державного комітету статистики України. Для дослідження застосовані методи порівняльного аналізу, групування та узагальнення даних, ранжування та інші. Сфера використання результатів дослідження: у науково-теоретичному аспекті – для поєднання різних підходів до визначення конкурентоспроможності туристичного господарства, які застосовуються в світовій практиці та в національній економіці; у прикладному аспекті - для більш ґрунтовного розуміння особливостей функціонування туристичної сфери та розробки стратегії її розвитку.

Ключові слова: туристична галузь; рейтинг країн; туристичні потоки; індекс конкурентоспроможності подорожей та туризму; тенденції розвитку туризму в Україні

UDC 338.486.1.025

ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE COUNTRIES OF THE WORLD AND EVALUATION OF THE PROSPECTS OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE

10.30838/ P.ES.2224.271018.30.271

**Shapa N., к.е.н.,
Djanumova L.***Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture, Dnipro*

© Шапа Н. М., к.е.н., Джанумова Л. Т., 2018

The development of the tourist industry in the world has been analyzed and the country's rankings by indicators have been compared: the number of tourist arrivals, the cost of international tourism, incomes from tourism in current prices, the total contribution of tourism in Gross Domestic Product (GDP). The tourist flows of Ukraine from the beginning of the XXI century to the present have been explored, the causes of their imbalance and the consequences for the country's economy have been revealed. An assessment of the current state of tourism activity and the prerequisites for the development of tourism potential has been carried out. By analyzing the changes in indicators that are part of the competitiveness index in the field of travel and tourism the priority directions of creation of favorable conditions for the development of tourism in Ukraine have been shown. The statistical basis of the study: World Atlas of Data, Competitiveness Reports on Tourism and Tourism of the World Economic Forum by year from 2013 to 2017, indicators of the State Statistics Committee of Ukraine. Methods of comparative analysis, grouping and aggregation of data, ranking, and others have been used in the research. Scope of research use: in the scientific and theoretical aspect – to combine different approaches to determining the competitiveness of the tourism industry, which are applied in world practice and in the national economy; in the applied aspect – for a more thorough understanding of the features of the functioning of the tourism industry and the development of a strategy for its development.

Keywords: tourism industry, country rating, tourist streams, index of competitiveness of travel and tourism, tendencies of tourism development in Ukraine.

Актуальність проблеми. У багатьох країнах світу туризм є однією з найбільш пріоритетних галузей, яка вносить вагомий внесок у валовий національний дохід. На частку світового сектора подорожей і туризму припадає більше 10% світового ВВП, він росте швидше, ніж в інших секторах, і забезпечує одне з 10 робочих місць [1].

Для України, як території з унікальними природними, культурно-історичними умовами, розвиток туризму здатен створити дієві можливості покращення соціально-економічного становища країни шляхом зростання ділової активності та підприємницької ініціативи, збільшення зайнятості, надходжень до місцевих бюджетів і підвищення рівня та якості життя населення. Саме тому, незважаючи на численні політичні, економічні та інші проблеми, багато уваги приділяється розгляду цього питання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти туризму, історію його розвитку як в Україні, так і за кордоном вивчали такі вчені: В. Фрезер, Х. Клемент, Х. Рюттер,

А.Ю. Александрова, Л.І. Гонтаржевська, А.Б. Гайдук, Т.А. Дьорова, В.Ф. Кифяк, В.В. Орлова та інші. У працях цих вчених розглянуто питання розвитку ринку туристичних послуг, реалізації регіональної туристичної політики; визначені економічні та організаційні важелі регуляторної політики розвитку туризму.

Однак дана тема досліджена не в повному обсязі, виникає необхідність глибоко проаналізувати динаміку розвитку світового ринку туризму та порівняти із країнами-лідерами позицію нашої країни, а також провести оцінювання стану й перспективності туристичної галузі в Україні з початку ХХІ століття до теперішнього часу, що є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях, які проводили експерти Всесвітньої туристичної організації (ВТО), прогнозувалося, що на початку ХХІ ст. обсяги міжнародного туризму зростатимуть щороку в середньому на 4% [2]. Ці прогнози підтвердилися, згідно світовому атласу даних [3] на протязі 2000–2017 рр.. відбувалось збільшення числа подорожуючих. Наприклад у п'ятірці країн-лідерів: Франція, США, Іспанія, Китай та Італія з кожним роком збільшується кількість прибуваючих до них туристів (крім зниження цього показника у 2016 року у Франції та США).

Далі проаналізуємо розвиток туристичної галузі всіх країн світу впродовж шістнадцяти років (2000-2017рр.) і визначимо лідерів за наступними показниками: кількість туристичних прибуттів, витрати на міжнародний туризм, доходи від туризму в поточних цінах, загальний внесок туризму в ВВП (табл.1). Цікавим, на наш погляд, є порівняння за цими показниками позиції України, як дійсного члена ВТО з 1997 року.

За даними таблиці 1 видно, що протягом останніх 16 років (у світовому атласу даних відсутні деякі показники за 2017р. та за 2018 р.) традиційними лідерами по залученню туристів у свою країну залишились Франція, США, Іспанія, Італія та Китай. У порівнянні з дослідженнями В.Ф. Кифяк [4], які проводилися у 2000 р., ситуація практично не змінилася: перші чотири країни займають лідируючі позиції з 1990 р., а Китай із 5 місця у 2000 р. перемістився на 4 сходинку в 2016 р.. Україна займає 25 місце станом на 2016р, тобто кількість туристичних прибуттів у 6 разів менша, ніж у країни-лідера Франції.

Для порівняння: у 2013 р. Україну відвідало 24671 тис. туристів, що у 1,85 разів більше ніж у 2016 р.

Таблиця 1. – Країни – лідери за розвитком туризму та місце України в загальному рейтингу

Рейтинг країн за кількістю прибуттів у 2016 р. (тис.осіб)	Рейтинг країн за витратами на міжнародний туризм у 2016 р.(млн. \$ США)	Рейтинг країн за доходами від туризму на 2016 р. у поточних цінах (млн., \$ США)	Рейтинг країн за загальним внеском туризму в ВВП на 2017 р. (млрд. \$ США)
1. Франція (82570)	1. Китай (261129)	1. США (244708)	1. США (1501,9)
2. США (75608)	2.США (160818)	2. Іспанія (60605)	2. Китай (1349,3)
3. Іспанія (75315)	3. Німеччина (87423)	3. Великобританія (55558)	3. Німеччина (395,2)
4. Китай (59270)	4.Великобританія (79371)	4. Таїланд (52465)	4. Японія (331,2)
5. Італія (52372)	5.Франція (49024)	5. Німеччина (52129)	5. Великобританія (266,1)
...	...	...	...
25. Україна (13333)	38. Україна (5323)	81. Україна (1723)	81. Україна (5,5)

Джерело: Світовий атлас даних [3]

Найбільші витрати на міжнародні подорожі у китайців, значне зростання цього показника відбувається починаючи з 2014 р. по теперішній час (майже в 1,8 разів у порівнянні 2014р. до 2013 р.); на 5 місці – Франція; Україна займає 38 сходинку, вітчизняні туристи витрачають у 9,2 рази коштів менше, ніж французькі туристи.

Найбільші доходи від туризму отримує США: в 2016 році вони були у 4 рази вищі ніж у подальших за рейтингом країн, а впродовж 2000 - 2016 рр. ця країна зуміла їх збільшити вдвічі. Також США є лідером за загальним внеском туризму в ВВП: аналізуючи період з 2000 по 2017 роки [3], можемо бачити збільшення цього показника в 1,6 разів.

Україна займала в 2016 р 81 місце, тобто доходи від туризму були в 142 рази менше ніж у країни-лідера США. Найбільшу кількість доходів від цієї галузі наша країна отримала у 2012 р. – 5988 млн. \$, що майже в 3,5 рази більше порівняно з 2016 р.

Щодо загального внеску туризму в ВВП України то, станом на 2017 р., він менший ніж в США в 273 рази. У 2013 р. цей показник в нашій країні дорівнював 13,9 млрд.\$, в 2017 р.- 5,5 млрд.\$, тобто в 2,5 рази менше. За прогнозами експертів Форсайту внесок туризму в загальне зростання національної економіки до 2020 р. дорівнюватиме 2 % [5].

Таким чином, за більшістю показників, Україна має низький рейтинг у списку розвинутих туристичних країн. Негативною тенденцією є значне скорочення кількості прибуваючих туристів починаючи з 2014 р. та, як наслідок, зменшення доходів від туризму й зниження загального внеску цієї галузі в ВВП України.

Як відомо, саме у 2014 р. Україна зазнала збройної агресії, відбулася анексія Криму. Тож зниження розвитку туристичної галузі безпосередньо пов'язано з воєнними подіями в країні. До тепер нестабільна ситуація у східній частині України негативно впливає на загальний імідж України як країни безпечної для туризму та відпочинку, що є головною перешкодою для подальшого розвитку туристичної сфери.

На підтвердження такого висновку проаналізуємо туристичні потоки 2000-2017 рр. за даними державного комітету статистики України (рис.1).

Рис. 1 Туристичні потоки в Україні

Джерело: державна служба статистики України [6]

На графіку видно постійне зростання виїзного потоку, тобто кількості українців, які виїжджали з країни. З початку XXI ст. кількість вітчизняних туристів зросла майже вдвічі: в 2000 р. – 13,4 млн. осіб , в

2017 р. – 26,4 млн. осіб. Що стосується в'їзного потоку, ситуація змінювалася: протягом 2000-2008 рр. постійно збільшувалася кількість іноземних туристів (із 6,4 млн. осіб у 2000 р. до 25,5 млн. осіб у 2008 р.); у 2009 р. відбулося незначне зменшення (на 18%), яке до 2013 р. нівелювалося; однак із 2014 р відбулося різке скорочення іноземних туристів - майже вдвічі.

На графіку чітко видно два значних розривів у туристичних потоках – у 2008 р. та починаючи з 2014 р. Перший, на нашу думку, пов'язаний з початком різкого зростання курсу гривні до долару, що привело до зниження купівельної можливості вітчизняних громадян та зменшення кількості подорожей. Другий розрив можна пояснити воєнними подіями в Україні, що привело до відтоку іноземних туристів. Тож можемо стверджувати, що негативний вплив на розвиток туристичної галузі мають економічні та політичні події в країні.

Про значне погіршення стану туристичної галузі з 2014 року до теперішнього часу говорять наступні цифри. Кількість будинків і пансіонатів відпочинку зменшилася з 271 у 2013 р. до 67 у 2017 р., тобто у 4 рази! В 3 рази зменшилася кількість санаторіїв-профілакторіїв (з 165 у 2013 р. до 55- у 2017 р.) [7]. Як наслідок, загальний внесок туризму в зайнятість зменшився на 1,7%. Це призвело до зменшення доходу від надання туристичних послуг як мінімум у двічі, що підтверджує світовий атлас даних [3].

Якщо розглядати туристичні потоки, зображені на рис.1 з погляду «виїжджаючих» та «в'їжджаючих» коштів, то ця динаміка може відображати грошові потоки: «виїжджаючі» - громадян України, «в'їжджаючі» - іноземців, тому що ті громадяни, які виїжджають за кордон витрачають кошти в інших країнах, збагачуючи їх, а іноземці, які відвідують Україну, навпаки, витрачають кошти, підвищуючи дохід від туризму в нашій країні. Відтак у 2013 році ці потоки були майже збалансованими, а з 2014 року по теперішній час «в'їжджаючий» грошовий потік менше «виїжджаючого» майже вдвічі.

Туристична галузь досить суттєво пов'язана з низкою інших галузей: транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, тощо. Саме тому, погіршення стану туризму може негативно вплинути на розвиток інших галузей.

Якщо порівняти кількість суб'єктів туристичної діяльності за останні роки, можна побачити тенденцію до їх зменшення: 2011 р. – 4157 одиниць, 2016 р. – 3506 одиниць, 2017 р.- 3469 одиниць. Як наслідок, відбулося значне зниження середньооблікової кількості штатних працівників: із 12085 осіб у 2011 р. до 10291 осіб у 2017 р. [7]. Тож зрозуміло, що таке становище не тільки не сприяло створенню нових робочих місць у супутніх галузях економіки, а навпаки привело до їх скорочення.

Сучасні негативні тенденції в туристичній галузі, як було зазначено раніше, пояснюються загальним падінням економіки України. Це можемо підтвердити, аналізуючи данні державної служби статистики України в одній з провідних галузей господарювання - будівництві: у січні-вересні 2018 р. кількість виконаних будівельних робіт склала 23233 одиниць, що менше на 16737 одиниць у порівнянні з аналогічним періодом 2017 р., коли їх кількість становила 39970 одиниць [6]. Хоча точна інформація про кількість зведених будівельних споруд туристичного призначення відсутня, розуміючи загально - галузеві тенденції, можна зробити не втішний висновок про потенціальні можливості розміщення туристів в Україні.

Однак, незважаючи на всі труднощі та проблеми, які було виявлено в минулих роках, бажано оцінити перспективи розвитку туризму в нашій країні. У попередніх роботах вчених вже аналізувалися фактори, під впливом яких формується туризм [8] та оцінювалася туристична привабливість України [9,10]. У статті [11] наведено сім об'єктивних передумов розвитку туристичного потенціалу і, хоча мова йде про прикордонні території західних регіонів України, більшість із них, на нашу думку, стосується країни в цілому. До цих загальних передумов належать: 1) природні умови (наявність унікальних природних ландшафтів гір, морів, річок і озер, національних парків); 2) вигідне географічне положення країни (центр Європи, щільна мережа транспортних шляхів, державний кордон із сьома країнами; 3) безвізовий режим в'їзду в Україну для громадян країн ЄС та низки інших країн світу (з 11.06.2017 українські туристи можуть подорожувати до Шенгенської зони та деяких інших країн без віз); 4) наявність значної кількості пам'яток історії, культури та архітектури; 5) потужній рекреаційний потенціал, який включає 4 великих та різноманітних туристичних

регіонів: Причорноморський, Приазовський, Карпатський та Кримський. Автор статті висвітлює актуальні до тепер проблеми низької ефективності використання туристичного потенціалу, до яких необхідно додати воєнні події на сході країни та анексію Криму.

Грунтовне дослідження середовища туристичної діяльності в Україні провів В.К. Кіптенко у праці [9]. Цікавим є SWOT-аналіз іміджу нашої країни та надана цим вченим оцінка конкурентоспроможності туристичної індустрії станом на 2007 р. Пізніші дослідження в цьому напрямку були проведені Г.О. Горіною [12] та І.Г. Смирновим [13], де розглянуто місце України у всесвітньому рейтингу за індексом конкурентоспроможності подорожей та туризму станом на 2013 р.

На нашу думку доцільно продовжити ці дослідження порівнявши зміну індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (англ. Travel and Tourism Competitiveness Index, ТТСІ) з 2007 р. до теперішнього часу. Цей індекс формується на підставі ряду показників, які згруповано у 14 складових і об'єднано у 4 субіндекси, що характеризують сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державну політику, інфраструктуру та наявні природні, культурні ресурси. Індекс має градацію від 1 до 7. Якщо аналізувати загальний індекс ТТСІ за десять років періоду 2007 - 2017 рр. (спостереження проводяться раз на два роки, тому даних за 2018 р. немає), то найвище його значення було в 2013 р.- 3,98, а найнижче у 2017 р.- 3,5.

Більш детально оцінки індексу ТТСІ України по 14 складовим впродовж 2007-2017 рр. наведено у статті [14], де визначаються по кожному з них відхилення за 10 років. Однак автор зіставляє показники 2017 р. із 2007 р. та 2011 р., тоді як цікавим є співставлення з найкращім роком – 2013 р., коли рейтинг України за індекс ТТСІ був найвищим та кількість іноземців, які відвідували нашу країну найбільшою (рис.1). На підставі такого аналізу можна зрозуміти за рахунок яких показників досягнутий рівень конкурентоспроможності туристичної галузі був знижений та виявити слабкі сторони, які потребують найпершої уваги. У табл.2 згруповано складники індексу ТТСІ у дві групи: показники за якими відбулося зниження (з від'ємним відхиленням) та показники, які було підвищено (з додатним відхиленням). Поза увагою залишимо ті

показники, які не змінилися. Для порівняння наведемо максимальне значення кожного показника та назву країни (або декілька при умові однакових цифр) як приклад для наслідування.

Таблиця 2 – Зміна складових індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму за період 2013-2017 рр. в Україні

Показники (складники індексу ТТСІ)	Макс. досягнення показника у світі	Країна	2013	2017	Відхил ення
Бізнес- середовище* (туристична політика та регуляція)	6,2	Гонконг	3,9	3,7	-0,2
Безпека і захист	6,7	Фінляндія	4,7	3,5	-1,2
Міжнародна відкритість* (сприйняття туризму в країні)	5,2	Сінгапур	4,3	2,9	- 1,4
Екологічна стійкість* (сталість навколишнього середовища)	5,8	Швейцарія	4,3	3,9	-0,4
Інфраструктура повітряного транспорту	6,8	Канада	2,8	2,4	-0,4
Наземна та портова інфраструктура	6,4	Гонконг	3,5	3,0	-0,5
Інфраструктура туристичних послуг	6,7	Австрія, Іспанія	4,6	4,0	-0,6
Природні ресурси	6,1	Бразилія	3,0	2,3	-0,7
Людські ресурси і ринок праці	5,8	Ісландія	3,6	4,9	1,3
Пріоритетність подорожей і туризму	6,2	Мальта	4,2	4,3	0,1
Інформаційно-комп'ютерна готовність	6,5	Гонконг	3,1	4,2	1,1
Цінова конкурентоспроможність	6,7	Іран, Ісламська республіка	4	5,2	1,2

*назва цих показників змінилася у 2015 р. тому у дужка наведено назву показника станом на 2013 р.

Джерело: звіти Всесвітньої туристської організації 2013, 2017 рр.[2]

Отже цілком передбачуване найбільше зниження у 2017 р. показників міжнародна відкритість та безпека і захист, що відбувається в наслідок воєнних подій в країні. Це найсуттєвіша проблема до тепер, у наслідок якої не розвивається бізнес-середовище та вся інфраструктура. Слід погодитися з О.В. Шикіною, яка вважає, що зниження цих показників пояснюється нестабільною політичною ситуацією та відноситься до зовнішніх факторів, на які важко впливати тільки важелями туризму як окремої галузі. Однак незадовільні позиції таких показників як «Природні ресурси», «Екологічна стійкість» можна віднести до внутрішніх факторів, що можуть піддаватися корегуванню завдяки позитивній роботі керуючих органів сфери туризму» [15]. Не

погодимося з автором стосовно показника «Пріоритетність подорожей і туризму», який не знизився незважаючи на всі негаразди, а навпаки дещо підвищився, що говорить про позитивні зміни. Більшість цих змін відбувається у західних регіонах України, про що свідчить аналітична записка Ю.В. Мігущенко [12].

Також позитивною тенденцією є значне зростання протягом чотирьох років показника «Людські ресурси і ринок праці», яке відбулося за рахунок збільшення кваліфікованих працівників у туристичній галузі. Ще один «прорив» - це зростання інформаційно-комп'ютерної готовності, яке відбулося за рахунок більш широкого використання Інтернету для транзакцій поміж бізнесом та споживачами, покращення покриття мобільної мережі та ін.

Збільшення цінової конкурентоспроможності у туристичній галузі слід сприймати обережно, детально аналізуючи за рахунок чого це сталося. До складу цього показника входять наступні: 1. Податки на квитки і збори аеропортів; 2. Індекс цін на готелі; 3. Паритет купівельної спроможності; 4. Рівень цін на паливо. По першому Україна займає 99 позицію в рейтингу (для порівняння в Польщі 4 місце), тобто податки високі. Аналогічна ситуація по другому складовому: середні ціни на номер у кращих готелях України становлять 95,4 \$, тоді як у Польщі – 69,2 \$. По відношенню коефіцієнта перерахунку паритету купівельної спроможності до офіційного обмінного курсу \$ Україна займає 2 ранг у світі, що говорить про дуже низьку цінність національної грошової одиниці. По четвертому складовому позиція України також не виглядає привабливою: ціна на дизельне пальне 116 центів/літр, це 65 місце з 136 країн. Таким чином, збільшення цінової конкурентоспроможності туристичної галузі відбувається не ефективно, що знижує привабливість країни для відвідувачів.

Порівнюючи кожен показник, який входить до складу індексу ТТСІ України в 2017 р, з лідируючими країнами бачимо відставання більше ніж у 2 рази по показникам: «Інфраструктура повітряного транспорту», «Наземна та портова інфраструктура», «Природні ресурси». Відтак підвищення конкурентоспроможності вітчизняної галузі туризму можливе за рахунок значної уваги саме цим аспектам та ліквідації такого відставання. Крім того, значну увагу потрібно приділяти бізнес-середовищу, тобто створювати привабливі податкові, фінансово-

кредитні та інвестиційні умови розвитку туризму, скориставшись успішним зарубіжним досвідом.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість оцінити розвиток туристичної галузі всіх країн світу з початку ХХІ ст. та порівняти позицію України за показниками: кількість туристичних прибуттів, витрати на міжнародний туризм, доходи від туризму, загальний внесок туризму в ВВП. Не зважаючи на відсталу позицію нашої країни виявлено позитивні тенденції – зростання туристичних потоків впродовж 2000-2013 рр., збільшення кваліфікованих працівників у туристичній галузі, зростання інформаційно-комп'ютерної готовності. Доведено негативний вплив на розвиток туристичної та, пов'язаних із нею, інших галузей економічних і політичних чинників, воєнних подій та анексії Криму. На разі реальний стан туристичної галузі України не відповідає її потенційним можливостям (об'єктивним передумовам). Орієнтуючись на світовий розвиток сфери туризму та подорожей для підвищення позиції України у даному секторі потрібно, в першу чергу, забезпечити безпеку туризму та відпочинку; розвинути інфраструктуру повітряного, наземного та портового транспорту; дбайливо ставитися до природних і культурних ресурсів; а також забезпечити цінову конкурентоздатність за рахунок зниження податків на квитки і збори аеропортів та ефективну політику ціноутворення у колективних засобах розміщення. Більш ґрунтовна стратегія розвитку туристичної галузі України є напрямом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017
2. Звіти Всесвітньої туристської організації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net/wto.htm>
3. Світовий атлас даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas/topics/Туризм>
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. - 300 с.
5. Форсайт 2018: Аналіз підготовки і перепідготовки фахівців природничого і технічного спрямування, виходячи з цілей сталого соціально-економічного розвитку України до 2025 року. – К. : Вид-во «Політехніка», 2018. – 32 с.

6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Туристична діяльність в Україні у 2017 році / Статистичний збірник Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – К.: Державна служба статистики України – 2018. – 90 с.
8. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo35.htm
9. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uchebnikirus.com/turizm/menedzhment_turizmu_-_kiptenko_vk
10. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території Монографія. – Львів: Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.
11. Мігущенко Ю. В. Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України. Аналітична записка [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1511/>
12. Горіна Г. О. Місце України на міжнародному туристичному ринку / Г. О. Горіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 3 (65). – С.61-66.
13. Смирнов І. Г. Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі: сучасні підходи / І. Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – №5-6 (82-83). – 2015. – С.37-49.
14. Шикіна О. В. Індекс туристичної конкурентоспроможності як показник туристичного потенціалу України / О. В. Шикіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2017. – № 2. – Т.2. – С. 275-279.

REFERENCES:

1. Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 Retrieved from www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017
2. Zvity Vsesvitnoi turystychnoi organizatsii [Annual reports of Worldwide tourist organization] (n.d.). tourlib.net. Retrieved from <http://tourlib.net/wto.htm> [in Russian].
3. Svitovyi atlas danykh [World data atlas]. (n.d.). knoema.ru/atlas. Retrieved from [https://knoema.ru/atlas/topics/ Tourism](https://knoema.ru/atlas/topics/Tourism) [in Russian].
4. Kifiak, V.F. (2003). Organizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini [Organization of tourist activity is in Ukraine] Chernivzi: Knygi [in Ukrainian].
5. Sait zhurnalu «Forsait» [Site of journal «Forsit»]. Retrieved from <http://wdc.org.ua/sites/default/files/WDC-IASA-FORESIGHT2018-HCA.pdf> [in Ukrainian].

6. Derghavnii komitet statystyky Ukrainy [State committee of statistics of Ukraine]. – Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Karmazina, O. O. (2018) Turystychna diyalnist v Ukraini u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnik [Tourist activity in Ukraine in 2017. Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
8. Puzenteilo, P.R. (2007) Ekonomika i organizatsiia turystychno-gotelnoho pidpriemnytva [Economy and organization of tourist-hotel enterprise]. Retrieved from http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo35.htm [in Ukrainian].
9. Kiptenko, V.K. (2010) Menedzhment turyzmu [Management of tourism]. Retrieved from http://uchebnikirus.com/turizm/menedzhment_turizmu_-_kiptenko_vk [in Ukrainian].
10. Muzychenko-Kozlovska, O.V. (2012) Ekonomichne oziniuvannia turystychnoi pryvablyvosti terytorii [Economic evaluation of tourist attractiveness of territory]. Monografiya . – Lviv: New world -2000 [in Ukrainian].
11. Sait Nazionalnogo instytutu strategichnykh doslidghyn [Site of national institute for strategic studies]. <http://www.niss.gov.ua> Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1511> [in Ukrainian].
12. Gorina, G. O. (2014) Misze Ukrainy na mighnarodnomu turystychnomu rynku [Place of Ukraine in the international tourism market]. Naukovyi visnyk Poltavskogo universytetu ekonomiky i torgivli - Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, 3 (65), 61-66 [in Ukrainian].
13. Smirnov, I.G. (2015) Vyznachennia rivnia konkurentospromoghnosti krain svitu v turyzmi: suchasni pidkhody [Definition of the world competitiveness in tourism: new approaches] Zovnishnia torgivlia: ekonomika, finansy, pravo - Foreign trade: economics, finance, law, 5-6 (82-83), 37-49 [in Ukrainian].
14. Shykina O.V. (2017) Indeks turystychnoi konkurentospromoghnosti yak pokaznyk turystychnogo potenzialu Ukrainy [Tourism competitiveness index as tourism potential indicator of Ukraine] Visnyk Khmilnyzkogo nazionalnogo universytetu - Herald of Khmelnytskyi national university, 2. vol.2, 275-279 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 339.137.21

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НИЗЬКОБЮДЖЕТНИХ АВІАКОМПАНІЙ НА РИНКУ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ УКРАЇНИ

10.30838/ P.ES.2224.271018.43.272

Гричкоєдова М. В., к.е.н.,
Руденський М. А.

Національний Авіаційний Університет

У науковій статті розглянуто основні концепції нової структури ведення авіабізнесу. Проаналізовано ключові фактори успіху авіакомпаній, що діють по бізнес-моделі «lowcost». Досліджено, що частина ринку авіакомпаній, які використовують низькобюджетну бізнес-модель, навіть при глобальній кризі та явищах фрагментного характеру, які повинні негативно позначитися на розвитку ринку перевезень, продовжує зростати, в той час, коли мережевих, чартерних та регіональних ця частина поступово зменшується. Проведено порівняльну характеристику традиційних і низькобюджетних авіаперевізників та виявлено основні відмінності за актуальними показниками діяльності авіакомпанії. Наголошено, що хоча і існує ряд переваг в порівнянні з традиційними авіакомпаніями, і низькобюджетні авіалінії задають темп всій світовій галузі авіаперевезень, але для повноцінного ведення бізнесу необхідно усунути ряд проблем, охарактеризованих і виявлених під час дослідження, та розробити чітку стратегію конкуренції в галузі та використовувати свій потенціал в умовах співпраці з місцевими органами. Основна роль бюджетної компанії, яка виходить на ринок України, якщо говорити про позитивний ефект від діяльності лоукост-перевізників, то це - розвиток регіонів: польоти на другорядні аеропорти, освоєння маршрутів, яких ніколи не існувало, створення нових робочих місць, розвиток туризму, і інше.

Ключові слова: низькобюджетна авіакомпанія; лоукост; стратегія авіакомпанії; ринок низькобюджетних перевезень; міжнародна авіакомпанія

UDC 339.137.21

RESEARCH OF THE ACTIVITIES OF LOW-COST AIRLINES IN THE AIR TRANSPORTATION MARKET OF UKRAINE

10.30838/ P.ES.2224.271018.43.272

Hrychkoiedova M., k.e.n.,
Rudenskiy M.

National Aviation University

The main concepts of new structure of aircraft business have been studied in this article. The key factors of airlines success, which implement business model 'lowcost', have

been analyzed. The part of airline market that uses low-budget business model have been researched, despite the global crisis and a fragmentary phenomenon that should negatively reflect to the development of the market, still continues to increase, at a time when network, charter and regional parts reduce. The comparative characteristic of traditional and low-budget airlines have been conducted and the main differences of the actual indicators of activity have been specified. There have been emphasized that even though there are a number of advantages in comparison with the traditional air companies, and low-budget airlines determine the pace of world industry, but for the full business doing there is a need to solve a number of problematic issues, which have been characterized and detected during research, as well as to develop the concrete strategy in the industry and use its potential for cooperation with local authorities. The main role of a budget company that enters the Ukrainian market, if we talk about the positive effect of the activities of low-cost carriers, is the development of regions: flights to secondary airports, development of routes that never existed, creation of new jobs, development of tourism, and the other.

Keywords: airline; low cost; airline strategy; low-budget transportation market; international airline

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день в умовах глобалізації основних процесів суспільної та економічної життєдіяльності людства, можливість швидкого пересування людей та вантажів на далекі відстані в різні, включаючи найбільш важкодоступні місця світу, робить авіаційні перевезення одним з найбільш перспективних та динамічних транспортних ринків. Зі стрімким та невпинним процесом розвитку авіаційної промисловості, яка вбирає в себе нові досягнення науково-технічного прогресу, зростають потреби економіки, бізнесу та населення, що сприяє більшому розвитку авіаційних послуг. За прогнозом Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), у період з 2012 по 2023 рік загальний попит на повітряні перевезення в світі щороку зростатиме в середньому на 4-5 відсотків. Беручи до уваги наявність великої території країни, чисельність населення, яка складає 42,29 млн чол.(станом на 1.11.2018 р.), стрімкий та інтенсивний її розвиток, що зумовлюється урбанізацією, значна кількість великих міст, 8 з яких мають активно функціонуючі аеропорти, та обласні центри, в яких в працюючому стані перебувають ще 20 аеропортів, зручне географічне розташування України, тому потенціал розвитку ринку авіаційних перевезень є надзвичайно високим.

Частина ринку авіакомпаній, які використовують низькобюджетну бізнес-модель, навіть при глобальній кризі та явищах фрагментного характеру, які повинні негативно позначитися на розвитку ринку

перевезень, продовжує зростати, в той час, коли мережевих, чартерних та регіональних ця частина поступово зменшується.

Аналіз останніх наукових досліджень. Інформаційну базу статті склали наукові публікації вітчизняних та закордонних вчених і фахівців, дані Державного комітету статистики України, мережа Internet, статистичні дані низькобюджетних авіакомпаній України та світу. Питання розвитку та поширення бізнес-авіації в світі є об'єктом дослідження багатьох науковців, а саме Музиченко М., Гаврилко Т.О., Коваленко Н., Стрікланда П., Бугайко Д. та інших. Проте хоча низькобюджетні авіалінії і набрали популярності на українському просторі, та тема підвищення ефективності їх діяльності є актуальною та недослідженою.

Мета статті. Мета даної статті - провести дослідження діяльності низькобюджетних авіакомпаній України та визначити перспективи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Територіально Україна є найбільшої країною Європи, але на ряду з цим вона має найменш сильну систему, як внутрішніх так і закордонних авіаперевезень, що залежить не лише від низьких прибутків українців. В Державній авіаслужбі відзначають, що ринок українських авіаперевезень пасажирів відновився і не звертаючи увагу на економічну ситуацію в країні, попит на авіаперевезення не зменшується. В 2016 році потік пасажирів авіакомпаній зріс на 31%, це перевищує показник 2013 року, що було зумовлено появою в країні безвізового режиму та нових авіакомпаній, зокрема авіакомпаній, що надають послуги низькобюджетного сегменту.

Лоукост авіакомпанії (англ. Low cost - низькі витрати, витрати) існують на ринку авіаперевезень з 1971 року. Ще вони відомі, як бюджетні авіакомпанії, або авіакомпанії-дискаунтери. Піонером бюджетних перевезень є американська лоукост авіакомпанія Southwest Airlines, що стала сьогодні найбільшим лоукостером в світі.

Відмовившись від багатьох безкоштовних сервісів для пасажирів і мінімізуючи додаткові витрати, авіакомпанії-дискаунтери воліють використовувати в своєму авіапарку тільки нові повітряні судна одного типу, що знижує витрати на обслуговування літаків і навчання персоналу. Так само, в літаках лоукост авіакомпаній відсутня бізнес-клас і існують обмеження на перевезення багажу та ручної поклажі.

Завдяки зниженню витрат, авіакомпанії low-cost, на відміну від традиційних перевізників, пропонують своїм пасажиром дешеві авіаквитки та можливість подорожувати тієї категорії населення, яка не може собі дозволити політ з традиційними авіакомпаніями.

Головним принципом концепції «low-cost airline» є максимально можливе скорочення витрат в усіх напрямках бізнесу. Результати дослідження Європейської асоціації пілотів показали, що витрати низькобюджетних авіаперевізників на 57% менше, ніж у традиційних авіакомпаній.

Моделі і принципи діяльності традиційних і низькобюджетних авіаперевізників, чітко відрізняються, що відображено в таблиці.

Таблиця 1. – Порівняльна характеристика традиційних і низькобюджетних авіаперевізників

Показник	Низькобюджетні авіалінії	Традиційні авіалінії
Парк повітряних суден	Однотипний парк ПС з однокласним компонуванням пасажирських крісел. Середній вік ПС не більше 10 років	У парку є різні типи ПС, двокласного компонування. Середній вік парку 19 років.
Аеропорти	Використовуються переважно другорядні, регіональні аеропорти. Стоянка в аеропортах мінімальна (до 1 год.)	Великі міжнародні аеропорти, стоянка в аеропорту залежить від його завантаженості (як правило, більше години).
Додаткові послуги	Додаткова плата за багаж, за переоформлення квитка, за харчування і т.і.	Безкоштовний провіз багажу до 15 кг (залежить від авіакомпанії), безкоштовне харчування на борту ПС, можливість вибрати місце.
Канали продажу	Прямі канали продажу через сайт авіакомпанії	Продаж квитків здійснюється як через власні джерела (Інтернет-сайт, власні відділи продажів), так і за допомогою співпраці з глобальними системами бронювання, а також через агентства.
Карта маршрутів руху	Однотипна маршрутна мережа, короткі маршрути, тривалість польотів, як правило, не перевищує 2,5 годин, немає стикувальних рейсів	Середньо і далекомагістральні польоти, є можливість здійснити пересадку за короткий час.
Персонал	Поєднання посадових обов'язків, мінімальний розмір обслуговуючого персоналу.	Кількість бортпровідників від 4 осіб на одне ПС, високий базовий оклад. Поділ посадових обов'язків

Джерело: розроблено авторами

Відповідно до наведеного в таблиці матеріалом можна зробити висновок, що низькобюджетні авіакомпанії за рахунок максимального

скорочення витрат і пропозиції низьких цін на авіаквитки є рушійною силою конкуренції у світовій індустрії авіап перевезень. Однак, варто відмітити, що існує ряд проблем, з якими стикаються авіакомпанії, що діють по моделі лоукостерів. Скоротивши витрати на додаткові послуги, низькобюджетні авіакомпанії не в силах вплинути на ціноутворення авіаційного палива. Тому найбільшою статтею витрат лоукостерів вважаються витрати на авіатопливо.

Поняття «лоукостер» вже набрало популярності і серед українців. Укрінформ нарахував вже близько десятка авіакомпаній, які обслуговують в Україні «бюджетних» мандрівників.

Протягом декількох років, лідером за кількістю проданих квитків за перші шість місяців поточного року стала найбільша бюджетна авіакомпанія в Європі - ірландська Ryanair. За нею йде угорська Wizz Air Hungary. На третьому місці британська EasyJet. Порівняно нова для українських пасажирів італійська авіакомпанія FlyErnest, яка в минулому році почала польоти зі Львова та Києва, займає четверте місце.

При цьому обсяг проданих авіаквитків Ryanair виріс на 26% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Продажі українськими агентствами квитків Wizz Air Hungary збільшилися на 121%, а EasyJet - на 55%.

В цілому тенденція авіапродаж свідчить про позитивну динаміку ринку в Україні: загальне число проданих квитків, оформлених агентствами через систему Amadeus Content Rail & LCC за вказаний період, зросла на 51%.

*Рис.1. Розподіл попиту серед лоу-кост авіакомпаній на території України
Джерело: [9]*

До кінця року в Україні планується відкриття ще двох авіакомпаній, які будуть здійснювати рейси з Міжнародного аеропорту «Бориспіль».

За версією журналу *Airline Business* в Україну літають шість низько бюджетних авіакомпаній, а саме: WizzAir (Угорщина), Pegasus Airlines (Туреччина), бюджетне підрозділ EL AL - Up (Ізраїль), Vueling (Іспанія), Flydubai (ОАЕ) і Air Arabia. За квиток ціна стартує від 1,5 тисячі гривень. У жовтні 2018 року на ринок вийшла ірландська авіакомпанія - Ryanair.

Розглянемо детальніше діяльність та напрямки авіаперевезень компаній-лоукостерів, що працюють на ринку України.

Wizz Air – угорсько-польська авіакомпанія-лоукостер. Свою діяльність компанія почала у 2003 році, займається пасажирськими авіаперевезеннями переважно країнами Центральної та Східної Європи. Станом на грудень 2010 року перельоти здійснюються у більш ніж 150 напрямках. Wizz Air Ukraine розпочала роботу в 2008 році. 26 березня 2015 року було повідомлено, що українське відділення компанії буде ліквідовано. Станом на січень 2016 року діяльність української філії так і не відновлено, рейси здійснює головна компанія – Wizz Air.

Всього компанія обслуговує 450 маршрутів з 26 баз, з'єднуючи 129 напрямків у 38 країнах.

Wizz Air літає з Києва та Львова в 21 місто Європи. Авіакомпанія анонсувала розширення своєї мережі перельотів: зі Львова до Берліна (Німеччина) і з Києва в Познань і Люблін (Польща) з вартістю авіаквитків від 719 грн і з Києва в аеропорт Франкфурт-Хан (Німеччина) з вартістю квитків від 743 гривень.

З української столиці лоукостер також літає в Копенгаген (Данія) – вартість квитка від 1447 грн, у Вільнюс (Литва) – від 847 гривень, в німецькі міста: Гамбург – від 1207 гривень, Ганновер – від 1447 гривень, Кельн – від 967 гривень, Меммінген – від 1447 грн, Нюрнберг – від 1447 грн. В Лондон (Великобританія) вартість квитків стартує від 847 гривень, у Варшаву (Польща) – від 687 грн, Будапешт (Угорщина) – від 847 грн, Братислава (Словаччина) – від 847 грн.

Зі Львова можна злітати у Вроцлав від 391 грн. Флот компанії складається з нових, однотипних літаків сімейства A320, у тому числі A320s та A321neo.

Свій перший літак, а саме A321neo, компанія Wizz Air отримала в листопаді 2015 року і до кінця 2018 отримає ще понад 20 таких літаків. Компанія також зробила замовлення в компанії Airbus на 110

ремоторизованих літаків A321neo з модернізованими системами і двигунами, які дозволять ще більше зменшити операційні витрати та вуглецевий слід найбюджетнішого авіаперевізника в Європі. Всі нові літаки будуть оздоблені вінглетами Sharklets.

Компанія Ryanair на початок 2017 року авіакомпанія мала в експлуатації 371 літаків Боїнг 737 – 800 на 189 пасажирів економ-класу кожний та 1 Боїнг 737–700 на 60 пасажирів бізнес-класу. На 18 липня 2011 середній вік літаків становив 3,6 роки. Ryanair займає сьоме місце в списку найнадійніших авіаперевізників світу за версією бюро JACDEC. З моменту її заснування у компанії жодного разу не було аварій, що призвели до людських жертв.

Також з українських аеропортів мали рейси і інші лоукостери: Air Arabia, Fly Dubai, Air Baltic, Vueling, цінова політика на авіаквитки в цих авіакомпаніях варіюється від 3000 - 6000 гривень через великі відстані.

Авіаперельоти стають доступнішими для українців. У жовтні 2018 року найбільша європейська лоукост-авіакомпанія Ryanair почала регулярні польоти з Києва та Львова в 11 європейських напрямках. Вартість квитків - від 20 євро в одну сторону. Не дивлячись на протести робітників авіаперевізника, пов'язаних з підвищенням тарифів на перельоти, авіаквитки можна є у вільному продажі.

Проаналізувавши вартість перельоту, що надається авіакомпаніями з України. Вартість перельоту Flydubai за маршрутом Київ (Жуляни) – Дубай – від \$350, Air Arabia за маршрутом Київ (Бориспіль) – Шарджа – від \$420. Тим не менш Airline Business включає їх у категорію нізкотарифних перевізників.

Лоукост-авіакомпанії часто практикують розпродаж квитків. Найчастіше їх вартість істотно нижче базових, а кількість таких квитків обмежено. Так, на честь виходу на український ринок Ryanair розпродавав частина квитків за тарифом 19,99 євро. Однак така ціна діяла тільки на квитки, заброньовані до опівночі 16 березня. Угорська WizzAir 15 березня встановив на квитки знижку в 20%.

При формуванні карти за основу бралася мінімальна вартість квитків на сайтах авіаперевізників в обидві сторони на прямі рейси при бронюванні 13 березня (за 3-6 місяців до дати вильоту). Таким чином до списку потрапили так звані гібридні авіакомпанії, які позиціонують себе як низько бюджетних, так і традиційних авіаперевізників.

За даними аналітичної компанії Standard & Poor's, останнім часом бюджетні авіакомпанії заволоділи значною часткою ринку та активно впливають на ціноутворення, особливо в Північній Америці та Європі. Глобальний тренд на лоукости навіть призвів до того, що зараз можна спостерігати певну диференціацію в сегменті дешевих авіаперевезень за такими показниками як рівень послуг, що надаються пасажиром (наприклад, послуга «нічого зайвого», «bare-bones» від Ryanair та порівняно щедра пропозиція від easyJet), а також враховується обсяг та характер операційних витрат (наприклад, «надзвичайно бюджетні», «ultra-low-cost» авіакомпанії Spirit Airways, у порівнянні з більш зрілими Southwest Airlines, які несуть вищі витрати на оплату праці).

В Європі бюджетні авіалінії продовжують агресивно захоплювати ринок. Вони готові й надалі знижувати тарифи задля повного завантаження своїх літаків. Деякі з них поступово відходять від традиційної направленості на національні або регіональні маршрути та беруть вектор на більш дальні міжнародні рейси, починаючи з Азії та закінчуючи деякими трансатлантичними маршрутами. Звичайно, це досить важке завдання, оскільки в бюджет закладаються значні витрати на авіаційне паливо та обслуговування літаків, а також не дозволяють забезпечити максимально активне використання наявного флоту через різницю у часових поясах та розкладі польотів.

Враховуючи, що Україна вже не перший рік залишається країною з найнижчим рівнем мінімальної зарплати в Європі, природним є те, що лоукост тренд набув у нашій країні значного поширення.

Крім того, послуги повітряних перевезень за цінами порівняно нижчими, ніж у традиційних авіаліній пропонує компанія з Об'єднаних Арабських Еміратів Air Arabia, ізраїльський авіаперевізник UP, італійський лоукост Ernest Airlines, іспанський Vueling Airlines, грецький AegeanAir, латвійський AirBaltic, турецькі AtlasGlobal і Pegasus Airlines, азербайджанський AZAL jet та українська Yanair. Як вже наголошувалось вище, навіть вітчизняна авіакомпанія МАУ намагається активно конкурувати на ринку, пропонуючи українським пасажиром лоукост-тарифи та більш-менш низькі ціни на класичні перевезення.

Нещодавно стало відомо, що на хвилі «лоукост буму» в Україні з'явилася нова національна бюджетна авіакомпанія SkyUp Airlines, яка вже почала виконувати чартерні перельоти, внутрішньоукраїнські та міжнародні регулярні рейси. Засновником авіакомпанії виступило ТОВ

«ACS-Україна», власниками якого є Тетяна Альба та Юрій Альба, власники туристичного оператора JoinUp.

Вартість усіх регулярних перевезень формується за лоукост-моделлю та залежить від часу придбання і маршрутів, які логічно перетинаються з популярними в Україні туристичними напрямками туроператора JoinUp!

Такий стартап є досить цікавим. Враховуючи базу туроператора, він може стати реальним конкурентом для представників лоукост сегменту. Проте, звичайно, більш конкретні висновки коли авіакомпанія відобразить статистичну інформацію про діяльність компанії за певний проміжок часу.

Одночасно можливість імплементації SkyUp викликає певні питання та настороження, як класичної моделі бюджетного перевізника, яка передбачає продаж певної частини квитків за дуже низькою ціною, а частини – за високою, з метою покриття операційних витрат та отримання доходу. Так, стосовно не дуже платоспроможного українського ринку з порівняно невеликим пасажиропотоком існують певні побоювання, що SkyUp вдасться знайти достатню кількість пасажирів, які готові заплатити преміум ціну та збалансувати лоукост-модель. Наприклад, дослідження «Європи без бар'єрів» та Фонду «Демократичні ініціативи» показало, що до ЄС за останні 2 роки подорожували майже 12% респондентів, але лише 5% хоча б раз робили це повітряним шляхом. При цьому головною перепоною для авіаперельотів стала висока ціна квитка.

Основна роль бюджетної компанії, яка "зайшла" на ринок України, якщо говорити про позитивний ефект від діяльності лоукост-перевізників, то це - розвиток регіонів: польоти на другорядні аеропорти, освоєння маршрутів, яких ніколи не існувало, створення нових робочих місць, розвиток туризму, і як наслідок - будівництво готелів, ресторанів і т.д .

Лоукост повинен розвивати регіони. Якщо застосовувати цю логіку до лоукост-перевізника в Україні, то від нього слід було б очікувати - в інтересах розвитку України, її економіки, авіаційної галузі - що лоукостер повинні літати, умовно кажучи, з Полтави в Донецьк, із Запоріжжя до Сімферополя, з Черкас в Тернопіль і т.д. Тобто, вони повинні були б розвивати ті маршрути, які для великих класичних авіакомпаній є неактуальними.

Також є проблема з українськими наземними інфраструктурами.

І приклади таких варіантів в Європі існують. Те ж саме робив 15-20 років назад перший лоукостер в світі "Саус Вест Ейрлайнс" в США. Він приходив в аеропорти, яких ніхто не знав, інвестував в інфраструктуру, йшов до влади і переконував їх з муніципальних бюджетів витратити гроші на те, щоб провести до аеропорту дорогу, зробити автостоянку, або говорив, що зробить це за свої гроші, але тоді буде рік безкоштовно в цей аеропорт літати. І вони знаходили схеми, знаходили методи, як це можна зробити - і піднімали ці маршрути. Власне, "Саус Вест" взагалі і створив весь цей феномен.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, можна зробити висновок, що низькобюджетні авіаперевізники мають ряд переваг в порівнянні з традиційними і задають темп всій світовій галузі авіаперевезень, але для повноцінного ведення бізнесу їм особливо важливо розробити чітку стратегію конкуренції в галузі та використовувати свій потенціал в умовах співпраці з місцевими органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ареф'єва О.В., Капаруліна І.М. Українське авіабудування: напрями трансформації / О.В. Ареф'єва, І.М. Капаруліна // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 3–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_3_2.pdf.
2. Видович А., Стимак І., Винц Д.(2013) «Развитие бизнес-моделей лоу-кост авиалиний» – *International Journal for Traffic and Engineering*, 69-81.
3. Гаврилко Т.О., Побоченко Л.М. Масштаби розвитку та структура світового ринку бізнес-авіації в умовах глобальних трансформацій // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015.– №7(169). – С. 65-71
4. Гричкоєдова М. В. Детермінанти впливу на визначення напрямів стратегічного розвитку авіакомпанії: міжнародний досвід / М.В. Гричкоєдова // *Economic annals-XXI*. - 2013. - № 3-4(2). - С. 23-25. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_3-4\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_3-4(2)_8).
5. Конкуренція на ринку авіаперевізок. Засідання уряду (2016 рік, № 41). URL: <http://www.aex.ua/docs/8/2016/11/21/1927/>
6. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО). URL: <https://www.icao.int/Pages/default.aspx>
7. Міжнародна асоціація повітряного транспорту. URL: <http://www.Iata.org/publications/pages/wats-passenger-carried.aspx>
8. Офіційний сайт компанії Wizzair. URL: <http://wizzair.com/>

9. Офіційний сайт компанії Amadeus URL: <https://amadeus.com>

REFERENCES:

1. Arefieva O.V., & I. M. Kaparulina (2013) Ukrayins'ke aviabuduvannya: napryamy transformatsiyi [Ukrainian Aircraft Industry: Directions of Transformation] – *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*, 3, 3-8 [in Ukrainian].
2. Andrija Vidovic, Igor Stimac, Damir Vince (2013) «Development of business models of low-cost airlines» – *International Journal for Traffic and Engineering*, 69-81.
3. Havrylko T.O., & Pobochenko L.M. (2015) Mashtaby rozvytku ta struktura svitovoho rynku biznes-aviatsiyi v umovakh hlobal'nykh transformatsiy [Scale of development and structure of the world market of business aviation in the conditions of global transformations] – *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 7, 65-71 [in Ukrainian].
4. Hrychkoiedova, M.V. (2013) Determinanty vplyvu na vyznachennya napryamiv stratehichnoho rozvytku aviakompaniyi: mizhnarodnyy dosvid [Determinants of Influence on Determining the Strategic Development Directions of an Airline: International Experience] – *Ekonomichnyy chasopys XXI – Economic annals-XXI*, 3-4, 23-25
5. Konkurenciya na rynku aviaperevozok. Zasadannya uryadu [Competition in the air transport market. Government meeting]. (n.d.) *aex.ua* Retrieved from <http://www.aex.ua/docs/8/2016/11/21/1927/> [in Ukrainian].
6. International Civil Aviation Organization (ICAO). *icao.int* Retrieved from <https://www.icao.int/Pages/default.aspx>
7. International Air Transport Association (IATA). *Iata.org* Retrieved from <http://www.Iata.org/publications/pages/wats-passenger-carried.aspx>
8. Ofitsiyyny sayt kompaniyi Wizzair [The official website of the company Wizzair]. *wizzair.com*. Retrieved from <http://wizzair.com/>
9. The official website of the company Amadeus *amadeus.com* Retrieved from <https://amadeus.com>

УДК 330.321.1 (477)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДО СУДНОБУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

10.30838/ P.ES.2224.271018.54.273

**Каховська О. В., д.е.н.
Мащенко С. О., к.е.н.
Самойленко П. І.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», м. Дніпро*

У статті проаналізовано сучасний стан транспортної системи України. Визначено, що динаміка обсягів перевезення вантажів морським транспортом має тенденцію до зниження. Досліджено розвиток суднобудівельної галузі України. Доведено, що до 2011 року виробництво суден та заключення контрактів мало значні обсяги замовлень, а починаючи з 2012 року почалося їх скорочення. Зазначено, що з 2010 року та до сьогодні в структурі виробництва суден в Україні займають корпуси та корпусні деталі. Проаналізовано економічні показники діяльності підприємств галузі суднобудування України та виявлено, що за обсягом реалізованої продукції спостерігається позитивна динаміка, однак вона доволі незначна порівняно з іншими країнами. Розглянута динаміка іноземних інвестицій у транспортну інфраструктуру України. Зазначено, що інвестиції у водний транспорт мають доволі непогані показники, тому й галузь суднобудування є доволі перспективною для залучення прямих іноземних інвестицій. Зазначено, що суднобудівельна індустрія може розвиватися тільки за рахунок іноземного інвестування. Названі головні причини, які стримують розвиток суднобудівельної галузі України та приплив іноземних інвестицій до неї. Запропоновані рекомендації залучення іноземних інвестицій в суднобудування. Зроблений висновок, що дотримання запропонованих рекомендацій дозволить підвищити інтерес інвесторів до суднобудівельної галузі України та підвищить конкурентоспроможність української економіки.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, суднобудування, суднобудівельна галузь, транспортний сектор, інвестори.

UDC 330.321.1 (477)

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SHIPBUILDING OF UKRAINE

10.30838/ P.ES.2224.271018.54.273

**Kahovska O., Dr. of Econ. Sc.,
Maschenko S., PhD in Economics
Samoilenko P.***Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture, Dnipro*

The paper analyzes the modern state of a transport system of Ukraine. It has defined, that the dynamics of volumes of transportation`s loads a marine transport has a tendency to the decline. Development of Ukraine`s shipbuilding industry has been investigated. It has been proved that the production of courts and contracting are small considerable volumes in 2011 and their reduction has begun since 2012. It is marked that from 2010 and till today the pattern courts production in Ukraine are corps and cabinet-type details. The economic indicators of activity of enterprises of industry of shipbuilding of Ukraine have been analyzed. It is educed, that positive dynamics is the products realized on volume, however its insignificant comparing with other countries. Dynamics of foreign investments in a transport infrastructure of Ukraine have been considered. It is marked that investments in a water-carriage have quite good enough indexes, that is why shipbuilding` industry is perspective for foreign investments. It has been marked that shipbuilding industry can develop only with the foreign investing. The main reasons which restrain development Ukraine`s shipbuilding industry and wave of foreign investments to it are adopted. Some recommendations which bring the foreign investments to shipbuilding have been offered. It has been concluded that recommendations would be allow to promote investors to the Ukraine`s shipbuilding industry and would be promote the competitiveness of Ukrainian`s economy.

Keywords: direct foreign investments; shipbuildings; shipbuilding industry; transport sector; investors

Актуальність проблеми. Для економічного розвитку країни іноземне інвестування має доволі важливе значення. Спираючись на світовий досвід можна зазначити, що без залучення прямих іноземних інвестицій та без впровадження сучасних технологій , будь-якій країні доволі важко самотійно вийти з економічної кризи. Зазвичай, залучення прямих іноземних інвестицій призводить до поліпшення економічної ситуації в країні так і в її галузях. Щодо українських реалій саме залучення прямих іноземних інвестицій до галузей, що володіють доволі високим виробничим потенціалом не лише поліпшить ситуацію в цілому, а й призведе до підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародних ринках. Однією з таких галузей є суднобудівельна галузь, яка є доволі специфічна, адже її продукція є доволі капіталоємною, в технологічному процесі задіяні тривалі цикли розробки та є потреба в кваліфікованих кадрах. Але незважаючи на цю низку факторів саме суднобудівельна галузь може стати каталізатором відродження української економіки, саме завдяки залученню прямих іноземних інвестицій до неї.

Аналіз останніх наукових досліджень. Доволі багато як закордонних так і українських вчених присвячували свої праці питанню

іноземного інвестування, а саме Дж. Даннінг, Г. Райтер, Й. Пензель, Н. Пайн, С. Томсон, О. Рога, В. Краківська, Б. Губський, В. Бодров, О. Гаврилюк, І. Бураковський, А. Гальчинський, Г. Климко, В. Новицький, В. Міщенко, та інші. Дослідженню стану вітчизняної суднобудівельної галузі та тенденціям її розвитку присвячені праці таких науковців як Н. В. Чантурія [1], В. П. Беглиці [2], Л. І. Федулової [3], В. Лісіцького [4], О. Воловича [5]. Кожен з зазначених науковців у своїх дослідженнях наголошує на тому, що неефективність постанов керівного апарату країни призвели до занепаду суднобудування в Україні та стверджують, що слід розробити більш досконалий механізм державного регулювання в умовах кризових явищ та глобальної конкуренції. Також науковці зазначають, що Україні необхідно спиратись на світовий досвід державного регулювання суднобудівельної галузі та створювати сучасні види цивільних та військових кораблів. Проте незважаючи на низку запропонованих заходів потребують більш детального розгляду питання проблематики залучення прямих іноземних інвестицій до суднобудівельної галузі України та шляхи їх вирішення.

Мета роботи. Проаналізувати проблеми та виявити перспективи залучення прямих іноземних інвестицій до суднобудівельної галузі України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасного стану транспортної системи України показав, що нині транспортний комплекс України охоплює шість залізниць, три морські пароплавства та АСК «Укррічфлот», 67 авіакомпаній, 800 підприємств автомобільного транспорту, 50 тис. км трубопроводу, комплекс науково-виробничих підприємств та організацій космічного транспорту. У сфері транспорту нині зайнято 20% населення та 30% основних фондів. Кожну добу кордон перетинає в середньому понад 150 тис. громадян та 40 тис. одиниць транспорту [6, с. 58].

Основні показники роботи транспортного комплексу України, а саме кількість перевезених вантажів усіма видами транспорту, представлено в табл. 1

З наведених нижче даних, можна зробити висновок, що в загалом обсяги перевезень усіма видами транспорту в Україні мають тенденцію до зниження, щодо перевезень морським транспортом, то слід зазначити, що починаючи з 2012 р. обсяги перевезень доволі стрімко знизилась. Це

перш за все пояснюється нестабільною фінансово-економічною та воєнно-політичною ситуацією в Україні.

Таблиця 1. – Динаміка обсягів перевезень вантажів усіма видами транспорту у 2012-2016 рр., млн. т. в Україні

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Темпи росту 2016/2012, %
Усього	605,6	591,1	576,3	505,4	458,9	-24,22
у т.ч., %	100	100	100	100	100	0,00
залізничний	469,3	457,5	443,6	386,2	349,9	-25,44
у т.ч., %	77,4	77,3	76,9	76,4	76,1	-1,68
морський	4,1	3,4	3,4	2,8	3,2	-21,95
у т.ч., %	0,8	0,57	0,58	0,55	0,69	-13,75
автомобільний	125,6	124,3	126,5	113,3	102,6	-18,31
у т.ч., %	20,7	21,0	21,9	22,4	22,2	7,25
річковий	5,7	4,7	2,8	3,1	3,15	-44,74
у т.ч., %	1,2	0,79	0,48	0,61	0,68	-43,33
авіаційний	0,9	1,2	0,09	0,07	0,06	

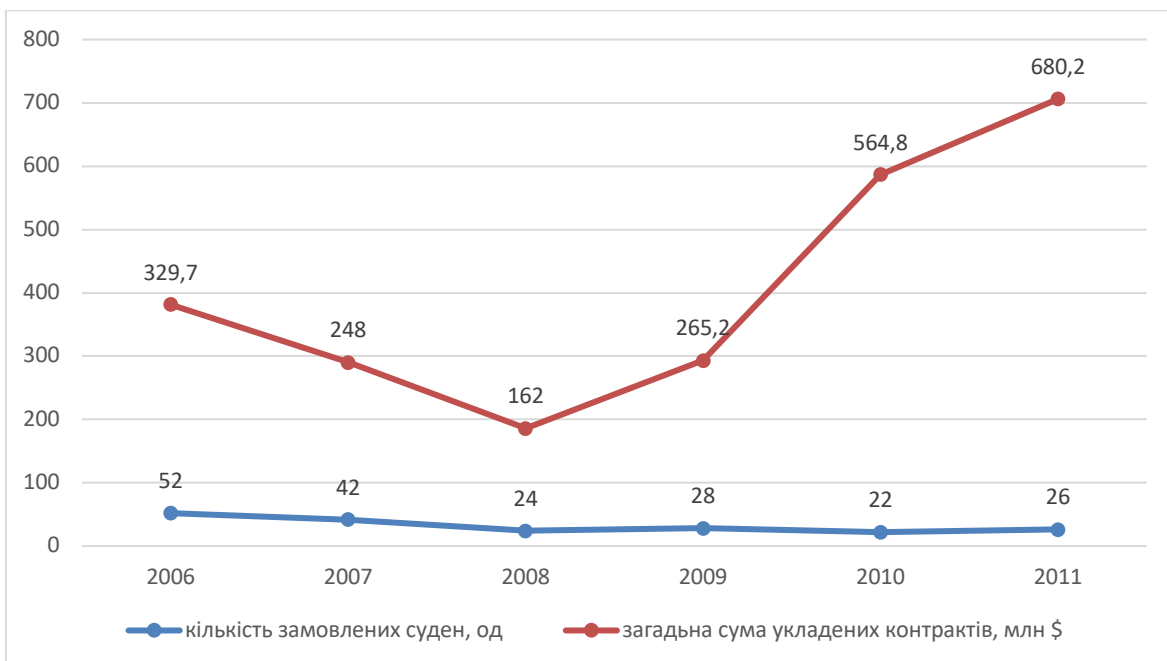
Джерело [7]

Для більш детального аналізу проблем залучення прямих іноземних інвестицій та пошуку шляхів їх вирішення розглянемо тенденції розвитку української суднобудівельної галузі. Перш за все слід відмітити, що характерною особливістю суднобудівної індустрії є трудомісткість, так як вона вимагає залучення великої кількості працівників, і тим самим сприяє підвищенню зайнятості населення (на українських підприємствах галузі суднобудування працює більш ніж 70 тис. чол.) [8]. Отже можна зазначити, що суднобудівельна галузь сприяє економічному та соціальному розвитку. Як вже зазначалося, суднобудівельна галузь є досить специфічною та має досить високу ресурсоемність продукції. Так, наприклад, у порівнянні з машинобудуванням суднобудування має доволі довгий цикл виробництва готового продукту: високі витрати на початкових стадіях виробничого циклу та навіть на при розробці технічної документації.

В порівнянні зі світовими показниками розвитку суднобудівельної галузі українська індустрія знаходиться на стадії занепаду. Так згідно з світового рейтингу суднобудівних держав Lloyd's Register [8] Україна знаходиться у низу даного рейтингу. Наприклад у 1995 р. за обсягами реалізації

продукції Україна займала третю щабель рейтингу серед країн Східної Європи та 25 – серед країн світу. Починаючи з 90-х років даний показник має тенденцію до зниження та вже у 2012 р. наша країна посіла 15-те місце серед країн Східної Європи та 72-ге місце у світовому рейтингу.

У 2006 році обсяги виробництва суднобудівних підприємств досягли 2.3 млрд. грн., а зростання виробництва порівняно з 2005 роком становило 11 %. До кінця 2006 року українська суднобудівна галузь виробила 26 суден на суму 135,5 млн. USD, в тому числі експортна частина становила 99,6 млн. USD. Необхідно сказати, що загальне число суден, замовлених в Україні в 2006 році становило 52 одиниці (загальна сума контрактів 329,7 млн. USD), у 2007 році 42 одиниці (загальна сума контрактів 248 млн. USD) (рис. 1). Побудували суднобудівні заводи в 2007 році 39 суден на загальну суму 209,8 млн. USD, з них тільки 11 суден були повнокомплектними, тобто пройшли на підприємстві-виробнику повний цикл виробництва від виготовлення корпусу судна до установки устаткування.

Рис. 1 Загальне число суден, замовлених в Україні
Джерело [9]

Однак, починаючи з 2010 року незважаючи на щорічне збільшення обсягів виробництва зменшувалися замовлення на будівництво повнокомплектних суден, а також зменшувалася присутність іноземних замовників на вітчизняному ринку. Перш за все слід відмітити, що знос основних виробничих фондів підприємств, на оновлення яких просто не

вистачало грошових коштів, світова економічна криза і, як було зазначено вище, нестабільна політична ситуація в країні – це ключові фактори, які гальмують розвиток української суднобудівельної галузі. Починаючи з 2010 року та до сьогодні в структурі виробництва суден в Україні, займають корпуси і корпусні деталі, тобто металомісткі конструкції з низькою доданою вартістю та практично повною відсутністю наукових досліджень (рис. 2) [9].

*Рис. 2. Структура виробництва суден в Україні
Джерело [9]*

Новим ударом для суднобудівної галузі стала анексія Криму, після неї в Україні із крупних підприємств суднобудування фактично залишилося тільки три: Кузня на Рибальському у Києві, миколаївський завод «Нібулон» і суднобудівний холдинг СМАРТ Мерітайм Груп (СМГ). Взагалі сьогоднішній день в Україні працюють 10 суднобудівних заводів [8]. Аналіз у діяльності суднобудівельних підприємств України 2015-2017 р за економічними показниками наведений у таблиці 2.

Згідно наведених даних, можна зробити висновок, що за рядом показників, а саме обсягом реалізованої продукції в тому числі суднобудування має позитивну динаміку, однак вона доволі незначна порівнюючи з країнами Європи та Китаєм. У докризовий період завантаження суднобудівних підприємств в Україні за оптимістичним підрахунком, не досягало навіть 10 відсотків від їх загальної потужності, сума обсягу експортної виручки по галузі коливалася в межах декількох десятків млн. дол. на рік [8].

Таблиця 2. – Економічні показники діяльності підприємств галузі суднобудування України 2015-2017 рр.

Показник	Одиниця вимірювання	Рік		
		2015	2016	2017
Обсяг реалізованої продукції	тис.грн	1167323	1417652	2382212
В т.ч. суднобудування	тис.грн	622524	764415	1554712
Судноремонт	тис.грн	240627	351477	461725
Чистий прибуток (збиток)	тис.грн	12251	118323	27647
тис.грн	-36140	-4421	-11875	
Середня чисельність працівників	осіб	3619	3698	4039
Зайняті у суднобудуванні/ судноремонті	осіб	2505	2610	2917
Створено робочих місць	кількість	105	307	
Відрахування до бюджету	тис.грн	213807	623067	745756
Середня заробітна плата max	грн.	3500	4000	4500
min	грн.	10900	12200	16700

Джерело: [8]

До військової ситуації на сході та півдні України, наша країна знаходилась у переліку 30 країн, які були найбільш перспективними для залучення іноземного капіталу, однак на сьогодні дана ситуація призвела до суттєвого зниження купівельної спроможності населення, розвитку корупції, нестабільної ситуації з валютним курсом та політичної нестабільності. Усі ці фактори відлякують потенційних інвесторів від інвестування в доволі перспективні галузі української економіки, а саме оптовій і роздрібній торгівлі, операцій з нерухомістю, харчова промисловість, транспортна інфраструктура й суднобудування. Для іноземного інвестора потрібні додаткові гарантії, які наша держава на даному етапі надати не в змозі. Щодо міжнародних фінансових установ, то й вони відмовляються від кредитування українських суднобудівельних підприємств, через зазначені вище фактори. Якщо поглянути на динаміку інвестування у транспортну інфраструктуру України (табл. 3), то можна зазначити, що у 2013 -2014 рр. інвестування в водний значно скоротилось, однак з 2015 р. іноземні інвестиції збільшилися майже вдвічі, а отже розвитку саме суднобудівельної галузі слід приділити найбільшу увагу.

Таблиця 3. – Динаміка іноземних інвестицій у транспортну інфраструктуру України у 2013-2016 рр., млн. грн. *

Напрямки інвестування	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Наземний транспорт	12670,8	4867,7	3455,8	5067,1
Водний транспорт	132,6	96,8	208,1	230,9
Авіаційний транспорт	780,0	523,1	320,1	435,6
Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	14207,8	10789,6	9849,5	4923,2

Джерело: [7]

Досвід розвинутих суднобудівних держав свідчить про те, що суднобудівна індустрія успішно розвивається тільки на умовах потужної державної підтримки, а саме надання пільг та субсидій суднобудівельним підприємствам та фінансування науково-дослідних розробок в суднобудівельній індустрії. На жаль в Україні немає жодних з цих перелічених гарантій зі сторони державної влади. До того ж неможливе й кредитування, адже облікові відсоткові ставки є надто високими, тому українські суднобудівельні підприємства не в змозі отримувати довгострокові кредити з мінімальної відсоткової ставкою. До того ж розвиток суднобудування гальмує й доволі низька заробітна плата та складнощі в оподаткуванні. Податкове навантаження в Україні набагато ніж в інших країнах світу. Наслідком наведених причин є те, що навіть вітчизняні нечасті замовлення виконуються на верфях, що знаходяться за межами України.

Як було зазначено вище, для будь-якої галузі одним зі способів поновлення матеріальних фондів і підтримання стабільної роботи є інвестиції. Досвід показує, що потік насамперед іноземних інвестицій у великі виробничі підприємства нашої країни протягом багатьох років з дня проголошення незалежності був не стабільним. Політичний фактор є вирішальним та одним із головних для потенціальних закордонних інвесторів. Спостерігаючи спад розвитку економіки України, часту зміну Уряду, нестабільне економічне становище в країні, що призводить до гальмування виробничих процесів і зриву виконання замовлень, іноземні замовники не ризикують і виявляють надмірну обережність в роботі. Також на більшості українських підприємств відсутня технологічна оснащеність, автоматизація процесів та оновлення обладнання. Повністю відсутня кооперація між підприємствами виробниками та

судноремонтними підприємствами. Відсутність фінансування науково-дослідних доробок в суднобудуванні гальмує його розвиток та стримує іноземних інвесторів. Ще однією проблеми є й відсутність кваліфікованих кадрів для виробництва та обслуговування суден. Суднобудівельна галузь є доволі специфічною, тому залучення слюсарів чи монтажників з інших суміжних галузей просто неможлива.

Головні причини, що гальмують розвиток суднобудівельної галузі України та стримують приток прямих іноземних інвестицій, а також перспективні шляхи її розвитку наведені у табл.4.

Таблиця 4. – Проблеми та перспективи залучення прямих іноземних інвестицій до суднобудівельної галузі України

Проблеми залучення прямих іноземних інвестицій до суднобудівельної галузі України	
1. Нестабільна політична ситуація	5. Високі імпортні мита
2. Високі облікові ставки	6. Недосконалість системи оподаткування
3. Нестабільне економічне становище в країні.	7. Зношеність основних фондів та застаріле обладнання на більшості заводів.
4. Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняного суднобудування та судноремонту.	8. Відсутність кваліфікованих спеціалістів.
	9. Відсутність фінансування наукових розробок в суднобудуванні
	10. Низька купівельна спроможність внутрішнього ринку.
Перспективні шляхи залучення прямих іноземних інвестицій в суднобудівельну галузь України	
1. Вдосконалення нормативно-правової бази з метою задоволення потреб держави та бізнесу в сучасній суднобудівній продукції.	5. Розробка державної програми розвитку національного суднобудування
2. Партнерство з закордонними банками та міжнародними кредитними організаціями	6. Підвищення інноваційної активності підприємств
3. Поява податкових пільг	7. Впровадити 100% податкові канікули строком на 5 років для нових інвесторів.
4. Проведення інформаційна та консультативна підтримка іноземних інвесторів;	8. Створення системи страхування ПП
	9. Державна підтримка фінансового лізингу та франчайзингу

Джерело: розроблено авторами

Отже, для розвитку національного суднобудування та залучення прямих іноземних інвестицій до суднобудівельної галузі України, перш за все необхідно розроблення механізмів щодо вдосконалення системи державного регулювання ПП для поліпшення інвестиційного клімату на території України. Задля того, щоб залучити іноземних інвесторів до суднобудівельної галузі необхідно: активізувати участь держави в

міжнародних інтеграційних об'єднаннях та угрупованнях, проводити розвиток системи довгострокового кредитування; створити сприятливе регуляторне середовища у сфері підприємницької діяльності як для національних підприємств так і іноземних, створити систему страхування прямих іноземних інвестицій, проводити інформаційну та консультаційну підтримку іноземних інвесторів, проводити державну підтримку фінансового лізингу та франчайзингу. Якщо усі перелічені вище заходи будуть виконуватися, то для української суднобудівної індустрії підвищаться можливості залучення зовнішніх позик по лінії міжнародних донорів, до числа яких належить Всесвітній банк реконструкції та розвитку, ЄБРР та інші. Впровадження та дотримання цих рекомендацій дозволять підвищити конкурентоспроможність українського суднобудування, залучити нові замовлення, підвищити інтерес з боку інвесторів.

Висновки. У роботі проаналізовано сучасний стан транспортної галузі України за обсягом перевезень вантажів усіма видами транспорту. Зазначено, що морський транспорт є доволі перспективним за кількістю перевезень. В подальшому було проаналізовано тенденції розвитку суднобудівельної галузі України та зроблений висновок, що галузь суднобудування знаходиться в стадії занепаду. Починаючи з 2013-2014 рр. суднобудування спрямоване лише на виробництво корпусних деталей та металомістких конструкцій. Зазначено, що замовлення на будівництво суден має тенденцію до зниження. Зроблений висновок, що для виведення суднобудівельної індустрії з занепаду необхідне залучення прямих іноземних інвестицій. Розглянуті головні проблеми розвитку суднобудівельної галузі України, а саме нестабільна політична ситуація в країні, високі облікові ставки, високі імпорتنі мита та низька купівельна спроможність внутрішнього ринку. Для вирішення цих проблем запропоновані перспективні рекомендації для залучення прямих іноземних інвестицій до українського суднобудування, головні з них: вдосконалення нормативно-правової бази з метою задоволення потреб держави та бізнесу, партнерство з закордонними банками й міжнародними кредитними установами, надання податкових пільг та «податкових канікул» іноземним інвесторам, проведення інформаційної та консультаційної підтримки іноземних інвесторів та підтримка з боку держави фінансового лізингу та франчайзингу. Зазначено, запропоновані

рекомендації дозволять залучити іноземних інвесторів до суднобудівельної галузі України та підвищити конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та міжнародному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чантурія Н. Три удари уряду, які зруйнували суднобудування України // Суднобудування. 1999. № 5. С. 64-65.
2. Беглиця В. П. Вдосконалення механізму державного регулювання суднобудівної галузі в умовах глобальної конкуренції // Наукові розвідки з державного і муніципального управління. 2013. № 2. С. 18-29.
3. Федулова Л. І. Можливості та умови формування інтеграційних зв'язків в галузі суднобудування Росії і України // Проблеми прогнозування. 2012. № 3. С. 70-85.
4. Суднобудування України – у вкрай важкому стані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2077986-sudnobuduvanna-ukraini-u-vkraj-vazkomu-stani.html
5. Офіційний сайт незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua>
6. Партола А. І. Аналіз транспортно-логістичного комплексу України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 9 • 2016. – С. 26-30.
7. Прокопчук О. А. Іноземні інвестиції в економіку України: тенденції та перспективи / О. А. Прокопчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 1(3). - С. 200-206.
8. В. О. Діордієв. Проблеми та перспективи суднобудівельної галузі України у глобальному контексті [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/155.pdf
9. А. О. Дегтяр, О. В. Балуєва, В. І. Ляшенко Сучасний стан суднобудівної галузі, як невід'ємної частини оборонно-промислового комплексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1092>

REFERENCES:

1. Chanturiya N. (1999). Try udary uryadu, yaki zruynuvaly sudnobuduvannya Ukrayiny [Three Government Strikes That Shatter Shipbuilding in Ukraine]. *Sudnobuduvannya – Shipbuilding*, 5, 64-65 [in Ukrainian].
2. Behlytsya V. (2013). Vdoskonalennya mekhanizmu derzhavnoho rehulyuvannya sudnobudivnoyi haluzi v umovakh hlobal'noyi konkurentsiyi [Improving the mechanism of state regulation of the shipbuilding industry in the conditions of global competition].

- Naukovi rozvidky z derzhavnoho i munitsypal'noho upravlinnya – Scientific Intelligence on State and Municipal Management*, 2, 18-29 [in Ukrainian].
3. Fedulova L. (2012). Mozhlivosti ta umovy formuvannya intehtratsiynykh zv'yazkiv v haluzi sudnobuduvannya Rosiyi i Ukrayiny [Opportunities and conditions of formation of integration ties in the field of shipbuilding of Russia and Ukraine]. *Problemy prohnouzuvannya – Problems of forecasting*, 3, 70-85 [in Ukrainian].
  4. Sudnobuduvannya Ukrayiny – u vkraj vazhkomu stani [Shipbuilding of Ukraine - in an extremely difficult condition]. (n.d.). *ukruniform.ua*. Retrieved from: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2077986-sudnobuduvanna-ukraini-u-vkraj-vazkomu-stani.html [in Ukrainian]
  5. Ofitsiyny sayt nezalezhnogo analitychnoho tsentru heopolitychnykh doslidzen' «Borysfen Intel» [Official site of the independent analytical center of geopolitical research «Borisfen Intel»]. *bintel.com.ua*. Retrieved from: <http://bintel.com.ua> [in Ukrainian].
  6. Partola A. (2016). Analiz transportno-lohistychnoho kompleksu Ukrayiny [Analysis of transport and logistics complex of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, 9, 26-30 [in Ukrainian].
  7. Prokopchuk O. (2013). Inozemni investytsiyi v ekonomiku Ukrayiny: tendentsiyi ta perspektyvy [Foreign investment in the economy of Ukraine: trends and prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhno-lohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, 1 (3), 200-206 [in Ukrainian].
  8. Diordiyev V. (n.d.). Problemy ta perspektyvy sudnobudivl'noyi haluzi Ukrayiny u hlobal'nomu konteksti [Problems and prospects of the shipbuilding industry of Ukraine in the global context]. *economy.nayka.com.ua*. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/155.pdf [in Ukrainian].
  9. Dyehtyar A., Baluyeva O., Lyashenko V. (n.d.) Suchasnyy stan sudnobudivnoyi haluzi, yak nevid'yemnoyi chastyny oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrayiny [The current state of the shipbuilding industry, as an integral part of the defense-industrial complex of Ukraine]. *dy.nayka.com.ua*. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1092> [in Ukrainian].

УДК 330.45: 330.46

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

10.30838/ P.ES.2224.271018.66.274

**Левчинський Д. Л., д.е.н.,
Каширнікова І. О., к.е.н.,
Кононова О. Є., к.е.н.**

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

У статті систематизовано погляди науковців до визначення категорії «цифрова економіка». Розглянуто сутність та особливості прояву цифрової економіки в Україні, що змінюють сутність бізнесу та національної економіки в цілому. Досліджено переваги цифрової економіки та перешкоди, з якими стикається її розвиток. Виявлено, що цифрові технології є надзвичайно важливими для соціального розвитку, адже вони можуть забезпечити зростання і створення нових робочих місць в усіх галузях економіки. Прогнозується, що рівень корупції в Україні значно зменшиться, завдяки розвитку цифрової економіки, бо переважна більшість транзакцій буде проходити в електронній формі. Розглянуто проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації», розроблений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та провідними експертами ІТ-сфери. Аргументовано необхідність активізації зусиль бізнесу, держави та суспільства у поширенні цифрових технологій та прискоренні формування цифрової економіки в Україні. Розкрито сутність, мета та завдання терміну «цифровізація».

Ключові слова: цифрова економіка; національна економіка; економіка; цифрові технології; бізнес; інтернет

UDC 330.45: 330.46

ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

10.30838/ P.ES.2224.271018.66.274

**Levchynskiy D., Dr. of Econ. Sc.,
Kashyrnikova I., PhD in Economics,
Kononova O., PhD in Economics**

Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture, Dnipro

The article systematizes the views of scientists to the definition of the category "digital economy". The essence and peculiarities of manifestation of the digital economy in Ukraine have been considered, what change the essence of business and national economy in general. The advantages of the digital economy and the obstacles faced by

---

© Левчинський Д.Л., д.е.н., Каширнікова І.О., к.е.н., Кононова О.Є., к.е.н., 2018

its development have been explored. It has been found that digital technology is extremely important for social development, because it can provide growth and job creation in all sectors of the economy. It has been projected that the level of corruption in Ukraine will be significantly reduced due to the development of the digital economy, as the vast majority of transactions will take place in electronic form. A draft Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of development of the digital economy and society in Ukraine 2018-2020 has been considered and plan for its implementation", developed by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and leading experts of IT-sector has been approved. The necessity of activating business efforts, state and society in spread of digital technologies and accelerating the formation of the digital economy in Ukraine has been argued. The essence, purpose and tasks of the term "digitalization" have been revealed.

Keywords: digital economics; national economics; economics; digital technologies; business, internet

Актуальність проблеми. Світ безперервно змінюється, і в останні роки все частіше доводиться чути про зростаючу роль передових технологій і інновацій в розвитку економіки. Новітні технології дозволяють збільшувати ефективність виробничих і бізнес-процесів. Традиційні підходи та методи роботи змінюються в міру проникнення новітніх технологій в усі нові галузі та сфери життєдіяльності людини.

Цифрова економіка – одна з таких технологій, яку використовують багато країн світу для підвищення ефективності національних економік та використання сучасних інформаційних технологій для підвищення прибутковості.

Цифрові технології, що з'явилися протягом останнього десятиліття, допомагають знайти джерела підвищення ефективності та можливості стрімкого конкурентного розвитку підприємств. Водночас, вони вимагають змінити існуючі моделі управління, переформатувати комунікації, технології та організаційну структуру підприємств на основі нових цінностей, пріоритетів та орієнтирів, що ґрунтуються на партнерстві, клієнтоорієнтованості, інноваційності та синергії.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми нових видів економік, серед яких є і цифрова економіка, активно дискутуються у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, зокрема у працях Д. Белла, Дж. Гелбрейта, М. Пората, Д. Тапскотта [4], Н. Негропonte, Т. Месенбург, М. Войнаренко, Л. Кіт [8], А. Шемета, І. Маліка. Ними запропоновані різні (проте такі, що суттєво не суперечать один одному)

підходи як до визначення поняття, так і до способів впровадження в економічне середовище. Але, разом з тим, значна кількість проблем щодо бачення концепції цифрового розвитку, видів продуктів даної економіки та послуг, які цифрова економіка продукує і надає, залишаються недостатньо розкритими.

Мета роботи. Метою даної роботи є вивчення та висвітлення основних етапів становлення нової категорії в економічній науці, що визначається як "цифрова економіка".

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття „цифрова економіка” (digital economy) увів у науковий вжиток ще у 1995 р. Дон Тапскотт [8]. У своїх роботах Тапскотт описує, як уклад життя людей може і повинен змінитися під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), і робить акцент на зв'язках між користувачами - в першу чергу на можливостях мережевого взаємодії людей з різних географічних локацій, сфер діяльності і т. п. Саме зростання інформаційних зв'язків є основою нової економіки.

З часом (у 2001 р.) Томас Месенбург виділив три основні складові цієї концепції, зокрема: підтримуюча інфраструктура (що включає в себе апаратне та програмне забезпечення, телекомунікації, мережі тощо); електронний бізнес (як ведеться бізнес, будь-які процеси, які організація проводить через комп'ютерні мережі); електронна комерція [3].

За загальноприйнятим визначенням, цифрова економіка – це економіка, що базується на виробництві електронних товарів і сервісів високотехнологічними бізнес-структурами і дистрибуції цієї продукції за допомогою електронної комерції.

За роки, що пройшли з моменту появи поняття "цифрової економіки", багато науковців та практиків вносять свої корективи у визначення цієї категорії. Проте, як видно в табл. 1, деякі з названих визначень підтверджують думку, що великих відмінностей в них немає і за декілька років досліджень не змінилися суттєво або принципово.

Багато дослідників в Україні і світі виділяють різні назви нових видів понять економік: "інформаційне суспільство", "економіка знань", "мережева економіка", називаючи їх синонімами [5], або такими, що один може бути складовою іншого тощо.

Таблиця 1. – Визначення категорії «цифрова економіка»

Дональд Тапскотт	Цифрова економіка – економіка, що заснована на домінуючому застосуванні цифрових технологій
Hopestone Kayiska Chavula	Цифрова економіка – економіка, яка заснована на електронних товарах і послугах, вироблених за допомогою електронного бізнесу і торгівля якими ведеться за допомогою електронних засобів.
Alexandru Tugui	Цифрова економіка – створення мережі господарюючих суб'єктів, шляхом потоку і процесу "оцифровки" об'єктів і шляхом створення та обміну цифровими активами (віртуальними активами) на тлі фізичного розширення і розвитку Інтернету.
Alexandru Tugui	Цифрова економіка – конкретна економічна форма прояву виробництва товарів і послуг в якій домінують цифрові технології, де інформаційні потоки функціонально залежать від ІКТ (Інформаційно-комунікаційних технологій)
Войнареко М. П., Скоробогата Л. В.	Цифрова економіка передбачає, що всі економічні процеси (за винятком виробництва товару) протікають незалежно від реального світу. Товари та послуги не мають фізичного носія, та є "електронними".
Веретюк С.М.	Цифрова економіка є складовою частиною економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво – основний показник під час визначення інформаційного суспільства.
Кіт Л. З.	Цифрова економіка – трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу з ціллю їх подальшого використання (включаючи там, де це можливо) на цій платформі
Коляденко С. В.	Під цифровою економікою автор розуміє виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі

Джерело: розроблено авторами

В червні 2014 року при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України був створений департамент цифрової економіки, серед головних завдань якого є розвиток широкопосмугового доступу в Інтернет, створення інформаційного суспільства, широке впровадження електронних адміністративних послуг, а також нові стандарти навчання цифровим навичкам), підтримка інвестицій в інновації та start-up.

Розвитку цифрових технологій надають пріоритет і в Європейському Союзі, маючи профільного комісара з питань цифрової економіки і суспільства. При підготовці створення Цифрового Співтовариства в Україні [6] особлива увага звертається на те, що цифроекономіка залишається сферою з нерозкритим потенціалом як в Євросоюзі, так і в Україні.

Як відомо, продукція цифрової економіки має ряд переваг: так як

товари віртуальні, можна скоротити витрати на транспортування, Інтернет забезпечує майже миттєве доставлення по всьому світу. Також, дякуючи світовій інформаційній мережі, значно збільшилася швидкість грошових трансакцій. Таким чином, Інтернет став провідною, ключовою технологією сучасної економічної взаємодії.

Зі зростанням населення і споживання ресурсів в сучасному світі, цифрова економіка не обмежує свій вплив тільки сферою бізнесу і торгівлі. Вона також має не менший вплив на галузь освіти та банківську сферу. Зрозуміло, що це має відношення лише до високорозвинутих країн "золотого мільярда", але все більше зачіпає країни "другого" і "третього" світу.

Виходячи з цього, можна сказати, що цифрові технології, послуги та системи є надзвичайно важливими для соціального розвитку. Вони можуть забезпечити зростання і створення нових робочих місць в усіх галузях економіки, починаючи з найменших традиційних підприємств і закінчуючи новітніми високотехнологічними виробництвами, що з'являються сьогодні. Наприклад, запровадження цифрових технологій у промисловості та те, яким чином вони змінюють стиль нашого життя; те, як ми працюємо та ведемо бізнес.

Поява Amazon, Netflix, Google, Uber та Apple знищила цілу низку індустрій та відкрила нові ринки. Так, усі ми знаємо приклад компанії Uber, яка не є власником всіх машин, що надають сервіс, навіть не має ліцензії на послуги таксі, а проте ми бачимо результат. Власник може бути одночасно і керівником, і виконавцем всіх етапів роботи компанії. Головною За останні два роки в Україні вдалося зупинити економічне падіння, а у 2017 році економіка зросла на 2,3%. Однак подальше прискорення економічного та соціального розвитку можливе лише за умови цифрових перетворень. Більшість учених та урядовців запевняють, що завдяки розвитку цифрової економіки до 2021 року можна забезпечити додаткові 5% до ВВП України [2].

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), в Україні загальна он-лайн аудиторія з усіх пристроїв станом на січень 2016 становила 20,2 млн. користувачів, показник проникнення інтернетизації населення становить при цьому 58%. У країнах Європейського Союзу цей показник становить 75%, а в країнах Північної і Південної Америки - 66% [8].

Основними напрямками розвитку цифрової економіки можуть бути:

- здійснення різних транзакцій (торгових і фінансових операцій);
- створення бізнес-порталів для розміщення замовлень і пропозицій; пошук постачальників через мережу Інтернет;
- покупка та продаж продукції через Інтернет;
- пошук персоналу через мережу Інтернет;
- розміщення інформації в Інтернет-довідниках;
- створення власного сайту;
- онлайн-реклама;
- впровадження системи Інтернет-банкінгу для роботи з активами в режимі он-лайн;
- створення платіжних механізмів для підтримки торгівлі товарами і послугами;
- створення нових форм і інститутів кредитування, інвестування та страхування.

Розвиток цифрової економіки в Україні стикається з великими труднощами, серед яких:

- нестача фахівців;
- перманентна проблема з використанням нелегального і піратського програмного забезпечення;
- порушення авторських прав та інтелектуальної власності;
- повільне впровадження в життя нових інформаційних і фінансових технологій;
- повільна реакція держави на нові перетворення в економіці з використанням ІТ в правовій площині;
- нівелювання ціни цифрового продукту та інтелектуальної власності в цілому;
- відсутність орієнтації виробників ПЗ і інших видів економічної діяльності, суб'єкти яких створюють цифровий продукт, на внутрішній ринок у зв'язку з високим рівнем піратства інтелектуальної власності;
- погіршення іміджу держави з боку провідних економічно розвинених країн;
- ігнорування локалізації під український ринок провідних виробників ПЗ.

Виграє бізнес в режимі online, тобто той, який дає якісний продукт в найкоротші терміни, адже клієнти живуть в режимі „тут і зараз”. Нині, 90% не цифрових підприємств зіткнулися зі зростанням конкуренції із

цифровими, фактично 87% підприємств включають digital-трансформацію в стратегію розвитку, 40% підприємств-лідерів протягом 5 років будуть витіснені, якщо не піддадуться цифровій трансформації та не переорієнтують свої управлінські моделі на нові цінності та орієнтири. Цифрові технології необхідні для зростання ефективності української промисловості, а в деяких секторах вони стають основою продуктових та виробничих стратегій. Їх перетворююча сила змінює традиційні моделі бізнесу, виробничі ланцюжки та обумовлює появу нових продуктів та інновацій. Діджиталізація для України носить позитивний соціального характер, адже зосереджена на поліпшенні якості інфраструктури соціального забезпечення, якості соціальних послуг, організації прозорості та адресності соціальної допомоги, та скорочення витрат [7].

Широке розповсюдження інтернету по Україні дозволить поширити використання цифрових сервісів на багато сфер. Так, збільшення кількості користувачів з 5 млн у 2016 році до 15 млн уже у 2021 дозволить 95% усіх магазинів, салонів, сервісів проводити розрахунки безготівково [1]. Це зменшить витрати на друк паперових грошей і сприятиме виходу економіки з тіні. Зросте продуктивність праці і доходи громадян. Рівень корупції значно зменшиться, бо переважна більшість транзакцій буде проходити в електронній формі і автоматично у кількох реєстрах.

Бізнес вже розуміє, що настав час здійснювати цифрову трансформацію. Водночас, у багатьох підприємств цикл програм до сих пір вимірюється місяцями, якщо не роками; вони використовують ізольовану інфраструктуру і жорстку, застарілу архітектуру – тобто продовжують стикатися з бар'єрами на шляху до цифрової трансформації. Так, 12% підприємств використовують застарілі інформаційні технології, 42% демонструють прогрес в ІТ-трансформації, але мало впроваджують сучасні технології дата-центрів, 41% підприємств використовують і модернізують технології дата-центрів і методи доставки ІТ-послуг, і лише 5% підприємств йдуть в ногу з цифровими перетвореннями.

Нові характеристики економічного простору вимагають перейти від культу ефективності й раціональності до перенесення акцентів на відкритість, демократизацію, соціологізацію, креативність організаційних процесів, нерівноважність та нелінійність управлінських ієрархічних ланцюгів, непередбачуваність і різноманітність траєкторій

розвитку підприємств.

Сьогодні, у зв'язку з потребою керівників підприємств мати доступ в інтернет завжди і всюди (концепція Access Anytime and Anywhere) розвиток отримали бездротові мережі. Нині, спостерігається зародження Інтернету речей (Internet of Things) – екосистеми мільярдів (а за деякими оцінками і трильйонів) автономних пристроїв, що взаємодіють один з одним: датчиків, контролерів, роботів, побутової техніки, автомобілів, верстатів тощо. У недалекій перспективі проглядається те, що називається 5G, тобто набір органічно інтегрованих технологій радіодоступу. Ми знаходимося на порозі неймовірної революції, яка назавжди змінить світ бізнесу. У цьому новому світі кожен управлінець, кожен пристрій, незалежно від того, де вони знаходяться, будуть обмінюватися інформацією в режимі реального часу. Протягом наступних 10 років управлінські та бізнесові технології зазнають більше змін, ніж за останні 100 років.

У наш час кількісне зростання Інтернету поступово набуває принципово нових якісних рис, що уможливорює активний вплив на соціально-економічний розвиток підприємств через різноманітні Web-технології. Автоматизовані пристрої починають успішно інтегруватися в Інтернет.

Варто вже сьогодні усвідомити необхідність та неминучість цифровізації економіки. Виходячи з цього сформулювати державну політику у цьому напрямку та зробити її одним з основних пріоритетів економічного розвитку держави.

Важливим кроком у напрямку здійснення нормативного забезпечення переходу до цифрової економіки став проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації», розроблений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та провідними експертами ІТ-сфери наприкінці 2017 р. [9]. Відповідно до цього документу передбачена реалізація комплексу заходів щодо цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, інструменти розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, визначені проекти цифровізації країни, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій. Шлях до цифрової економіки та цифрового суспільства України пролягає

через внутрішній ринок виробництва та головне – використання й споживання інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, формування у споживачів (громадяни, бізнес, держава) мотивацій та потреб у цифрових технологіях.

Цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними. Мета цифровізації України – цифрова трансформація існуючих та створення нових галузей економіки, трансформація всіх сфер життєдіяльності України у нові, більш ефективні та сучасні. Створення сучасного цифрового простору та відповідної інфраструктури вигідно всім: і громадянам, і бізнесу, і зовнішньому інвестору.

Згідно з пріоритетним сценарієм цифровізації країни першочерговим завданням є усунення законодавчих, інституційних, фіскально-податкових та інших бар'єрів, що заважають розвитку цифрової економіки.

Ще одне важливе завдання – формування мотивації для цифровізації суспільства, яке полягає у забезпеченні фінансової доступності цифрових технологій для споживачів, створенні умов у різних сферах життєдіяльності для формування потреб у громадян та бізнесу використовувати нові цифрові засоби замість звичних, традиційних.

Висновки. У статті систематизовано погляди науковців до визначення категорії „цифрова економіка”, уточнено сутність та особливості прояву цифрової економіки, яка розвиваються з експоненційною швидкістю, докорінно змінюючи суть бізнесу, дематеріалізує, демонетизує та демократизує усі галузі національної економіки, виявлено її вплив на умови господарювання й управління підприємствами.

Сьогодні цифрова економіка є одним з найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію як першочерговий напрямок інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Важливим кроком у переході до цифрової економіки має бути формування державної політики у цьому напрямку та установа її

одним з основних пріоритетів економічного розвитку держави. Адже створення сучасного цифрового простору та відповідної інфраструктури вигідно всім: і громадянам, і бізнесу, і зовнішньому інвестору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 4. С. 9-18.
2. Гройсман В. Цифрова економіка здатна стрімко підвищити ВВП. Новини економіки. 8 вересня 2017.
3. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112.
4. Краус Н. М., Клаус К. М. Інноваційне табло України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 6. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/6-2017-ukr>.
5. Криворучко О. С., Краус Н. М. Імперативи формування та доміанти розвитку цифрової економіки у сучасному парадигмальному контексті. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XIX ст.: III Міжнародна науково-практична конференція, 2–3 лист. 2017 р.: тези доповідей. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. С. 681–685.
6. Норец Н. К., Станкевич А. А. Цифровая экономика: состояние и перспективы развития. Инновационные кластеры в цифровой экономике: теория и практика: Научно-практическая конференция с международным участием 17–22 мая 2017 года / под ред. д-ра экон. наук, проф. А. В. Бабкина: тезисы докладов. Санкт-Петербург: Изд-во Политехн. ун-та, 2017. С. 173–179. [Электронный ресурс]. URL: <http://inexprom.spbstu.ru/files/inprom-2017езиси7/inprom-2017.pdf>.
7. Цифрова адженда України – 2020 (—Цифровий порядок денний – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти —цифровізації України до 2020 року. / NITECH office. грудень 2016. 90 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
8. Taking leadership in a digital economy / Telstra corporation limited, Deloitte digital. November 2012. Retrieved from: [deloitte.digital.com.au / telstra.com](http://deloitte.digital.com.au/telstra.com).
9. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents>.

REFERENCES:

1. Apalkova, V. V. (2015). Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Yevrosoiuzi ta perspektyvy Ukrainy. [Concept of the development of the digital economy in the European Union and prospects of Ukraine]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seria: Menedzhment innovatsii, (4), 9-18.
2. Hroisman, V. (2017) Tsyfrova ekonomika zdatna strimko pidvyshchyty VVP. [The digital economy is capable of rapidly increasing GDP]. Novyny ekonomiky. 8 veresnia.
3. Koliadenko, S. V. (2016) Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini ta sviti. [Digital economy: preconditions and stages of formation in Ukraine and in the world]. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, (6), 105-112.
4. Kraus, N. M., Kraus, K. M. (2017) Innovatsiine tablo Ukrainy. [Innovative scoreboard of Ukraine]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia,(6). Retrieved from: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/6-2017-ukr>.
5. Kryvoruchko, O. S., Kraus, N. M. (2017) Imperatyvy formuvannya ta dominanty rozvytku tsyfrovoy ekonomiky u suchasnomu paradyhmal'nomu konteksti. [The imperatives of the formation and dominant of the development of the digital economy in the modern paradigmatic context]. Paradyhmal'ni zrushennya v ekonomichniy teorii XIX st.: III Mizhnarodna naukovo- praktychna konferentsiya, 2–3 lyst.: tezy dopovidey. Kyiv: KNU im. T. Shevchenka, 681–685.
6. Norets, N. K. Stankevych, A. A. (2017) Tsifrovaya ekonomika: sostoyaniye i perspektivy razvitiya. [Digital Economy: State and Prospects of Development] Innovatsionnyye klasteri v tsifrovoy ekonomike: teoriya i praktika: Nauchno-prakticheskaya konferentsiya s mezhdunarodnym uchastiyem 17–22 maya 2017 goda / pod red. d-ra ekon. nauk, prof. A. V. Babkina: tezisy dokladov. Sankt-Peterburg: Izd-vo Politekhn. un-ta, 173–179. Retrieved from: http://inecprom.spbstu.ru/files/inprom-2017ezisi_7/inprom-2017.pdf.
7. Tsyfrova adzhenda Ukrayiny – 2020 (—Tsyfrovyi poriadok dennyy – 2020). Kontseptual'ni zasady (versiya 1.0). Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty —tsyfrovizatsiyil Ukrayiny do 2020 roku. [The Digital Advent of Ukraine 2020 ("Digital Agenda" - 2020). Conceptual basis (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine by 2020]. / HITECH office. – hruden' 2016. – 90 s. Retrieved from: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
8. Taking leadership in a digital economy / Telstra corporation limited, Deloitte digital. November 2012. Retrieved from: [deloittedigital.com.au / telstra.com](http://deloittedigital.com.au/telstra.com).
9. Pro shvalennya Kontseptsii rozvitku tsyfrovoy ekonomiki ta suspil'stva Ukrayiny na 2018-2020 roky ta zatverdzhennya planu zahodiv shodo ii realizatsiyi: proekt rozporjadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini. [Elektronnyy resurs]. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents>.

УДК 657:336.143

**АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

10.30838/ P.ES.2224.271018.77.275

Луцька Н. І., к.е.н.,
Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ
Павлушенко Т. О.

Київський національний торговельно-економічний університет

В статті проаналізовано стан та динаміку сучасного рівня фінансування вищої освіти. Проаналізовано систему вищої освіти в частині видатків бюджету на її функціонування та розвиток в розрізі показників: видатки на вищу освіту, % до загальних видатків бюджету; видатки на вищу освіту, % до ВВП; видатки на вищу освіту на душу населення, грош. один.; видатки на одного студента за рік, грош. один. Встановлено, що дані показники є взаємозалежними від рівня економічного та соціального розвитку країни та характеризують стан розвитку системи вищої освіти. В результаті дослідження було визначено, що сучасний фінансовий стан більшості закладів вищої освіти погіршується, оскільки скорочуються як видатки бюджету, так і приватні обсяги фінансування через зменшення кількості студентів, що вступають до вищих закладів освіти і сплачують за навчання власні кошти. Фінансування та підтримка розвитку освіти, більшою мірою вищої освіти, залишалися одним із пріоритетних завдань державної політики. За сучасних умов, ситуація змінилася в негативний бік, внаслідок чого заклади вищої освіти опинилися у складних умовах, коли недостатність фінансування значно ускладнює перспективи їх подальшого розвитку. Формування та використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів є однією із найважливіших складових забезпечення розвитку вищої освіти зокрема та досягнення економічного добробуту в цілому. Для поліпшення ефективності та результативності діяльності навчальних закладів, необхідним є розширення автономії таких закладів, що дасть змогу самостійно здійснювати вищими навчальними закладами розподілу отриманих доходів, спрямовуючи частину фінансового забезпечення на об'єкти чи програми згідно із внутрішніми пріоритетами.

Ключові слова: аналіз показників; вищі навчальні заклади; державне фінансування; бюджетне забезпечення

UDC 657:336.143

**ANALYSIS OF INDICATORS OF BUDGET EXPENDITURE ON
FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION
SYSTEM**

10.30838/ P.ES.2224.271018.77.275

Lutska N., PhD in Economics
University of King Danylo, Ivano-Frankivsk
Pavlushenko T.
Kyiv National University of Trade and Economics

The article analyzes the state and dynamics of the modern level of financing of higher education. The system of higher education in terms of budget expenditures for its functioning and development in terms of indicators has been analyzed: expenditure on higher education, % of total budget expenditures; expenditures on higher education, % of GDP; expenditures for higher education per capita; expenses per student per year. It has been established that these indicators are interdependent on the level of economic and social development of the country and characterize the state of development of the system of higher education. As a result of the study, it has been determined that the current financial situation of most institutions of higher education is deteriorating, as both budget expenditures and private funding decrease due to a decrease in the number of students enrolling in higher education institutions and paying their own tuition fees. Funding and support for the development of education, to a greater extent higher education, remained one of the priorities of the state policy. Under current conditions, the situation has changed to the negative side, resulting in institutions of higher education found themselves in difficult conditions, when the lack of funding significantly complicates the prospects for their further development. Formation and use of financial resources of higher educational institutions is one of the most important constituents of ensuring the development of higher education in particular and achievement of economic prosperity in general. In order to improve the efficiency and effectiveness of the activities of educational institutions, it is necessary to expand the autonomy of such institutions, which will enable the higher education institutions to allocate their proceeds independently by directing part of the financial support to objects or programs according to internal priorities.

Keywords: indicator analysis; higher educational institutions; state financing; budget support

Актуальність проблеми. Потреба в освіті не є новою для людської цивілізації, однак гострої необхідності набуває за сучасних умов інформатизації суспільства та переходу до нової доби «знань». Право на освіту в тому числі і на отримання якісної вищої освіти закріплене в основному законі України – Конституції. Питання шляхів фінансування вищої освіти, на сьогодні, є достатньо актуальним, та водночас дискусійним в науковому колі та в сфері державного управління, що обумовлено існуванням різних позицій: одні вважають необхідним збільшення обсягів державного фінансування системи вищої освіти як однієї із складових соціального забезпечення, натомість, інші – навпаки, є прихильниками посилення значення приватного фінансування, адже, отримання знань є інвестиціями у формування людського капіталу кожного окремого індивіда. В сучасних умовах існування вітчизняної системи вищої освіти використовується змішана модель її фінансування, однак значна питома вага в забезпеченні фінансування та розвитку державних вищих навчальних закладів належить державі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Особливостям та проблемам

фінансування вищої освіти в Україні, аналізу державної політики у цьому контексті, дослідженню джерел фінансування, визначенню пріоритетів та шляхів удосконалення механізму фінансування вищої освіти присвячені роботи вітчизняних учених, серед яких М.Ю. Авксєнтьєв [3], Ж.В. Дерій [6], Л.П. Довгань [7], Л.І. Іщук [9], Т.М. Котенко [11], О.В. Красільник [12], П.Ю. Курмаєв [13], Н.М. Різник [21], І.О. Тарасенко [23], Л.Л. Тупичак [24], Л.С. Шевченко [27] та ін.

Проте, зважаючи на економічну кризу, та продовження військового конфлікту на Сході України, можливості щодо державного фінансування вітчизняної системи вищої освіти значно звужуються, що обумовлює необхідність пошуку раціональних та ефективних шляхів використання державних фінансових ресурсів вищими навчальними закладами. З огляду на це, питання аналізу показників видатків бюджету на функціонування та розвиток системи вищої освіти набуває неабиякої актуальності.

Метою дослідження є проведення аналізу показників видатків бюджету на функціонування та розвиток системи вищої освіти

Викладення основного матеріалу дослідження. Інтеграційні процеси обумовили необхідність реформування системи вищої освіти, зокрема 01 липня 2014 року було прийнято Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII, у якому серед принципів Державної політики відзначені [8]:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

- державна підтримка підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності.

Дотримання цих принципів включає у тому числі належне фінансування, функціонування та сприяння розвитку системи вищої освіти в Україні. Серед пріоритетних напрямів реформування економічних засад системи освіти визначено створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на освіту [8]. Для визначення інструментів та першочергових заходів реформування економічних засад системи вищої освіти, необхідно проаналізувати стан та динаміку сучасного рівня її фінансування.

Для повноцінного функціонування системи вищої освіти та її

подальшого розвитку, відповідно до обраних пріоритетів потрібне належне її фінансування. З метою удосконалення статистичного дослідження системи фінансування освіти запроваджено допоміжні рахунки освіти з метою узагальнення, опису й аналізу фінансування національних систем освіти. Вони використовуються для удосконалення діяльності закладів освіти, оцінки різноманітних джерел фінансування і використання коштів, що надходять від організацій для виконання різних функцій [17].

І. Абанкіна, Т. Абанкіна, Є. Ніколаєнко, Л. Філатова [2], А. Касич, В. Циган [10], О. Люта, Н. Пігуль [14] виділяють показники, які комплексно характеризують фінансування системи вищої освіти, серед них: видатки на вищу освіту, % до загальних видатків бюджету; видатки на вищу освіту, % до ВВП; видатки на вищу освіту на душу населення, грош. один.; видатки на одного студента за рік, грош. один. Дані показники є взаємозалежними від рівня економічного та соціального розвитку країни та характеризують стан розвитку системи вищої освіти. Зважаючи на це, доцільним є проаналізувати систему вищої освіти в частині видатків бюджету на її функціонування та розвиток в розрізі окреслених вище показників.

За даними аналітичного звіту Міжнародного фонду досліджень освітньої політики [16] «фактично фінансування вищої освіти в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (державне фінансування), а також коштів юридичних та фізичних осіб (приватне фінансування). За рахунок приватного фінансування вищу освіту в Україні здобувають близько 50 % студентів. Оціночний рівень приватного фінансування в Україні становить 0,7 % ВВП». Натомість, відповідно до даних [1] «у різних країнах світу традиційно склалися різні варіанти розподілу джерел фінансування між державою та приватним сектором. У скандинавських країнах за рахунок приватних коштів фінансується не більше 5 % витрат на вищу освіту, в середньому у країнах ЄС — 21,4 %, у країнах ОЕСР — 30,8 %. Більше половини видатків на вищу освіту за рахунок приватних коштів фінансується у Ізраїлі, Австралії, Колумбії, США, Японії, Великобританії та Чилі».

Використовуючи дані Державної служби статистики України щодо функціонування системи освіти було визначено місце та обсяги видатків зведеного бюджету на освіту в структурі загальних видатків зведеного бюджету за період 2000-2016 рр, що подано в табл. 1.

Таблиця 1. – Місце видатків зведеного бюджету на освіту в структурі загальних видатків зведеного бюджету:
динаміка за період 2000–2016 рр

Показник	2000		2005		2010		2014		2015*		2016*	
	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %
Всього загальних видатків зведеного бюджету, млн грн	48148,6	100	141989,5	100	377842,8	100	523004,8	100	679871,4	100	836725,7	100
Всього видатків зведеного бюджету на освіту, млн грн	7085,5	14,7	26801,8	18,1	79826,0	21,1	100105,6	19,1	114193,5	16,8	120488,5	14,4
<i>Відхилення показника видатків на освіту порівняно з даними попереднього року:</i>												
- абсолютне, млн. грн	-		19716,3		53024,2		20279,6		14087,9		6295	
- відносне, % (темп приросту)	-		278,26		197,84		25,4		14,07		5,51	
- пунктів структури	-		3,4		3		-2		-2,3		-2,4	
<i>Відхилення порівняно з базовим роком (2000 р):</i>												
- абсолютне, млн. грн	-		19716,3		72740,5		93020,1		107108		113403	
- відносне, % (темп приросту)	-		278,26		1026,61		1312,82		1511,65		1600,49	
- пунктів структури	-		3,4		6,4		4,4		2,1		-0,3	

Джерело: розраховано за даними [22]
* Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Проаналізувавши дані Державної служби статистики щодо видатків зведеного бюджету та місця в їх структурі видатків на освіту за період 2000-2016 рр можна зробити наступні висновки. По-перше, слід відзначити, що обсяг видатків зведеного бюджету за період 2000-2016 рр зросли з 48148,6 млн грн у 2000 році до рівня 836725,7 млн грн у 2016 році. У той же час, збільшився показник видатків зведеного бюджету на освіту. Зокрема, у 2005 році порівняно з 2000 роком, видатки на освіту збільшилися на 19716,3 млн грн або на 278,26 % та становили у 2010 році – 26801,8 млн грн. За аналізований період 2000-2016 рр, найбільше збільшення даних видатків спостерігається у частині структури загальних видатків, а саме у 2005 році порівняно з 2000 роком, у структурі загальних видатків зведеного бюджету, видатки на освіту збільшилися на 3,4 пункти структури та досягли рівня 18,1 % від загального показника видатків. Однак, найбільший показник питомої ваги видатків на освіту в структурі видатків зведеного бюджету за аналізований період прослідковується у 2010 році та становить 21,1 %.

У 2010 році також зафіксовано найбільший показник відхилення за аналізований період, зокрема порівняно з 2005 роком, видатки на освіту у 2010 році збільшилися на 53024,2 млн грн, що на 197,84 % більше ніж у 2005 році та на 72740,5 млн грн або ж на 1026,61 % більше порівняно з 2000 роком. В свою чергу, у 2014 році, у структурі загальних видатків зведеного бюджету видатки на освіту складають 19,1 %, збільшившись на 20279,6 млн грн порівняно з 2010 роком та складають 100105,6 млн грн.

Доцільно зауважити, що до показників 2015 та 2016 років не включені дані бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя у зв'язку з подіями, пов'язаними з анексією півострова. Натомість, у 2015 році, у структурі видатків зведеного бюджету питома вага видатків на освіту складає 16,8 % та досягає рівня 114193,5 млн грн. даний показник є достатньо високий. Натомість, у 2016 році показник видатків зведеного бюджету на освіту у абсолютному вимірі збільшився на 6295 млн грн порівняно з 2015 роком, хоча у структурному співвідношенні, питома вага видатків на освіту складає 14,4 %, що на 2,4 пункти структури менше ніж у попередньому році, та на 0,3 пункти структури ніж у 2000 році, що достатньо низьким показником за аналізований період, враховуючи те, що до даної інформації не включено видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Таким чином, у 2016 році, питома вага видатків на освіту у структурі видатків зведеного бюджету практично сягає рівня 2000 року, коли

даний показник склав 14,7%. Слід відзначити, що видатки на освіту охоплюють видатки не лише на вищу освіту, а і видатки на функціонування дошкільних навчальних закладів (до яких належать ясла, ясла-садки, дитячі садки, ясла-садки сімейного, комбінованого, компенсуючого типу (спеціальні та санаторні), навчально-виховні комплекси тощо); загальноосвітні навчальні заклади (школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, навчально-виховні комплекси (об'єднання), санаторні школи всіх ступенів, а також спеціальні школи) та професійно-технічні навчальні заклади (до яких належать навчальні заклади для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній освіті).

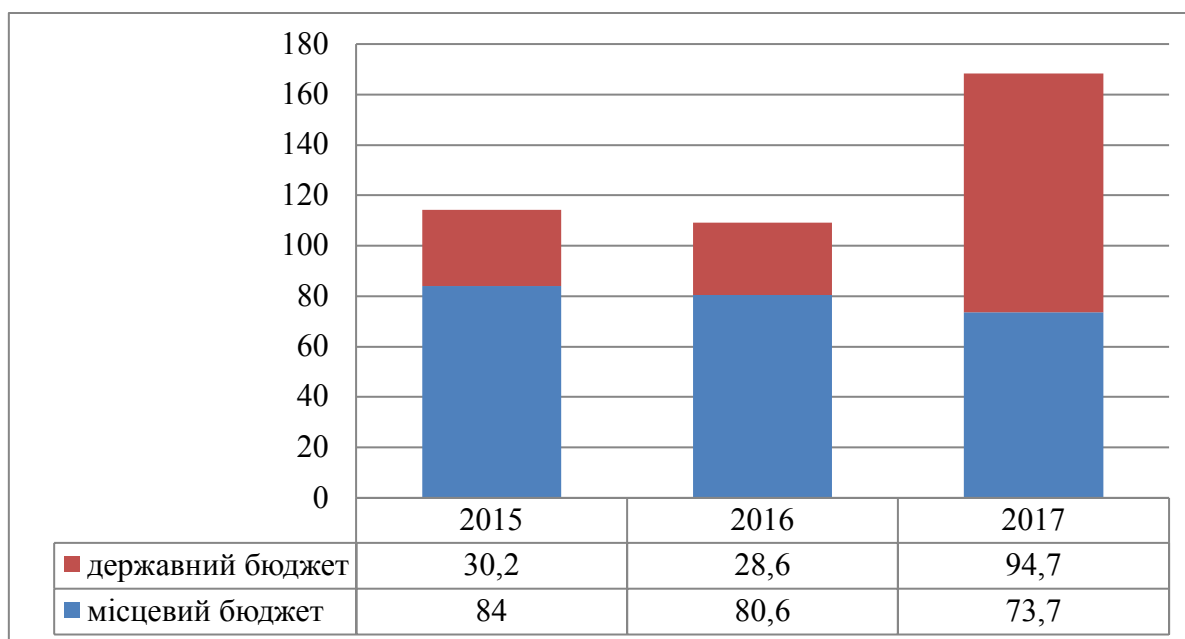
За інформацією офіційного сайту Міністерства фінансів України [19] «Бюджетні видатки на освіту направляються на фінансування: дошкільної освіти; загальної середньої освіти; професійно-технічної освіти; вищої освіти; післядипломної освіти; позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми; програм матеріального забезпечення навчальних закладів; фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері освіти; інших закладів та заходів у сфері освіти».

Натомість, уряд України визначив пріоритетним напрямом соціальної сфери освіту у 2017 році, та запланував на даний період збільшення видатків зведеного бюджету на освіту. Так, за даними [4] «показник видатків зведеного бюджету на освіту збільшиться на 35,7% проти 2016 р і складе 168,4 млрд. грн».

Як зазначалося вище, видатки зведеного бюджету включають видатки державного та місцевого бюджетів. Обсяги видатків місцевого та державного бюджетів на освіту за період 2015-2017 рр наведено на рис. 1. слід відзначити, що показник 2017 року є запланованим відповідно до планових показників бюджету.

Доцільно зауважити, що відповідно до інформації [4] у 2017 році «другий крок реформування системи освіти полягатиме у підвищенні якості вищої освіти. Для цього уряд запропонував змінити підходи до виплати академічних та соціальних стипендій. Стипендії мають отримувати студенти, які успішно навчаються і ті, хто дійсно потребує державної підтримки. Стипендіальний фонд в порівнянні з 2016 роком збільшено на 576 млн грн. до 5,8 млрд. грн. Але ці кошти будуть використовуватись більш ефективно: академічні стипендії виплачуються за рейтингом успішності, а соціальні – за критеріями, визначеними Кабінетом міністрів. На соціальні

стипендії у бюджеті закладено 933 млн грн., на академічні – близько 4,8 млрд грн. Також у складі загальнодержавних витрат Міністерства освіти і науки передбачено нову бюджетну програму «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами». На неї у 2017 р виділено 209,5 млн грн».

Рис. 1. Видатки місцевого та державного бюджетів на освіту за період 2015-2017 рр (млрд грн)

Джерело: побудовано за даними [4], [22]

Таким чином, перед урядом країни стоїть завдання яким чином і в який спосіб ефективно використати обмежені бюджетні ресурси та одночасно підвищити якість системи освіти в цілому та вищої освіти зокрема.

Як стверджує О.В. Рєвнівцева [20] «рівень освіти населення України є одним із найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. Україна в спадщину від радянської системи отримала освіту з високими стандартами. Але якість освіти почала швидко погіршуватися через обмеженість ресурсів. Частка витрат на фінансування освіти по відношенню до ВВП до 2000 р. постійно падала, хоча в процентному виразі в державних витратах залишалася на рівні більше 10% з 1994 року. Проте, із врахуванням інфляційних процесів, реальні витрати на освіту скоротилися на 60 – 70 % між 1992 та 1997 роками».

Для повноти аналізу показників видатків бюджету на освіту, зокрема систему вищої освіти, доцільно визначити місце видатків зведеного бюджету на вищу освіту в загальній структурі видатків на освіту. Даний аналіз

здійснено за період 2000-2016 років та наведено в табл. 2.

На основі даних Державної служби статистики було визначено структуру та тенденцію змін розміру видатків зведеного бюджету на фінансування освіти в розрізі дошкільної, загальної середньої освіти, професійно-технічної та вищої за період 2000-2016 рр. По-перше, в структурі видатків зведеного бюджету на освіту, найбільшу питому вагу складають видатки щодо фінансування загальної середньої освіти, що викликано кількістю осіб, що здобувають дану освіту, та обов'язковість її отримання громадянами України.

Наступна категорія, що займає значну частку в структурі видатків на освіту є видатки на забезпечення функціонування та розвитку системи вищої освіти. Зокрема, у 2000 році, даний показник складав 32,26 % від загального показника видатків на освіту та досягав рівня 2285,5 млн грн. Порівняно з 2005 роком видатки на вищу освіту збільшилися до рівня 7934,1 млн грн, однак в загальній структурі видатків на освіту склали 29,6 %, що на 2,66 пункти структури менше ніж аналогічний показник 2000 року. Натомість, у 2010 році видатки на вищу освіту збільшилися порівняно з 2005 роком на 17064,3 млн грн або на 215,08 %, а порівняно з 2000 роком на 22712,9 млн грн або на 993,78 % та склали 24998,4 млн грн, що в структурі загальних видатків на освіту у 2010 році займає частку 31,32 %, тобто на 1,72 пункти структури більше за аналогічний показник 2005 року. У 2014 році видатки на вищу освіту складають 28340,5 млн грн, що на 3342,1 млн грн більше порівняно з 2010 роком або лише на 13,37 %.

Натомість в структурі загальних видатків на освіту, показник видатків на вищу освіту у 2014 році зменшився на 3,01 та 3,95 пунктів структури порівняно з 2010 та 2000 роком відповідно та займає частку 28,31 %. Дані за період 2015 та 2016 років наведено без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. У 2015 році в структурі видатків зведеного бюджету на освіту, видатки на вищу освіту займали частку у розмірі 27,13 %, що на 1,18 пункти структури менше а ніж аналогічний показник 2014 року, однак обсяг видатків на вищу в абсолютному вимірі зріс на 2641,3 млн грн та на 28696,3 млн грн порівняно з 2014 та 2000 роками відповідно. Ситуація у 2016 році у абсолютних даних не змінилася, видатки на вищу освіту склали 30595,9 млн грн, що на 385,9 млн грн або на 1,25 % менше порівняно з 2015 роком, однак в

Таблиця 2. – Місце видатків зведеного бюджету на вищу освіту в структурі видатків на освіту: динаміка за період 2000-2016 рр

Показник	2000		2005		2010		2014		2015*		2016*	
	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %	млн. грн	ПВ, %
Всього	7085,5	100	26801,8	100	79826,0	100	100105,6	100	114193,5	100	120488,5	100
видатків зведеного бюджету на освіту, млн грн, з них:												
- дошкільна	789	11,14	2940,7	10,97	10238,3	12,83	15186,4	15,17	18142,2	15,89	16949	15,53
- загальна середня	2564,6	36,20	11158,8	41,63	32852,4	41,16	42421,4	42,38	49668,3	43,49	46781,9	42,86
- професійно-технічна	429,1	6,06	1749,9	6,53	5106,2	6,40	5885,2	5,88	6171,2	5,40	5236,8	4,80
- вища	2285,5	32,26	7934,1	29,60	24998,4	31,32	28340,5	28,31	30981,8	27,13	30595,9	28,03
<i>Відхилення показника вищої освіти порівняно з даними попереднього року:</i>												
- абсолютне, млн. грн	-		5648,60		17064,30		3342,10		2641,30		-385,90	
- відносне, %	-		247,15		215,08		13,37		9,32		-1,25	
- пунктів структури	-		2,66		1,72		-3,01		-1,18		0,9	
<i>Відхилення показника вищої освіти порівняно з базовим роком (2000 р):</i>												
- абсолютне, млн. грн	-		5648,60		22712,90		26055,00		28696,30		28310,40	
- відносне, %	-		247,15		993,78		1140,01		1255,58		1238,70	
- пунктів структури	-		-2,66		-0,94		-3,95		-1,18		0,9	

Джерело: розраховано за даними [22]

* Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

структурному співвідношенні до рівня загальних видатків зведеного бюджету на освіту, даний показник збільшився до рівня 28,03 %, тобто на 0,9 пункти структури більше порівняно з 2015 роком.

Зважаючи на наведене вище можна зробити висновок, що існує тенденція зменшення частки видатків на вищу освіту в структурі видатків зведеного бюджету на освіту, що обумовлено необхідністю залучення приватних джерел фінансування системи вищої освіти. Слід відзначити, що абсолютне зростання видатків на вищу освіту насамперед викликане інфляційними процесами у вітчизняній економіці, обумовлених рядом фінансово-економічних та політичних криз.

На думку В.В. Малишко[15] «Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням освіти залежить від дії великої кількості чинників, а саме: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності вищого навчального закладу та ефективності керівництва ним. Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державного ВНЗ. Обсяги видатків на освіту, незважаючи на стійку тенденцію до зростання, суттєво відстають від аналогічних показників розвинутих країн. І хоча протягом деяких років видатки на освіту випереджали показники зростання обсягу ВВП, що є позитивним явищем, бюджетні витрати забезпечували переважно тільки фінансування витрат державних ВНЗ на стипендії, частково заробітну плату та комунальні платежі. Це пояснюється тим, що нормативний метод визначення обсягів фінансування, який використовується як спосіб розподілу бюджетних коштів, припускає їх коригування в сторону зменшення у зв'язку з нестачею».

Одним із показників, що характеризує стан фінансування вищої освіти є показник співвідношення видатків бюджету у % до рівня ВВП країни. Видатки Зведеного бюджету на вищу освіту у % до ВВП за період 2000-2016 рр. наведено в табл. 3.

За даними Державної служби статистики України було проаналізовано тенденцію зміни видатків на освіту в розрізі дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти щодо співвідношення даного обсягу до рівня ВВП країни за період 2000-2016 рр, що зазначено в табл. 3., на основі

якої можна зробити наступні висновки. Загалом видатки на систему освіти в 2000 році по відношенню до рівня ВВП склали 4,2 %, що є найнижчим показником за аналізований період. В свою чергу, у 2005 році даний показник сягнув 6,1 % ВВП, що на 1,9 % більше порівняно з 2000 роком. У 2010 році спостерігається найвищий показник видатків на функціонування та розвиток системи освіти за аналізований період та складає 7,4 % ВВП. Однак, починаючи з 2014 року показник видатків на освіту в порівнянні з величиною ВВП має тенденцію до зниження, що обумовлено зменшенням контингенту студентів. Зокрема, у 2014 році даний показник складає 6,4 % ВВП, що на 1 % менше показника 2010 року, однак порівняно з базовим 2000 роком більший на 2,2 %. Слід відзначити, що дані 2015 та 2016 рр не враховують видатки анексованого півострова, тобто бюджетів АР Криму та м. Севастополя. У 2015 році показник видатків на освіту відносно ВВП складає 5,8 % ВВП країни, а у 2016 – 6,6 % ВВП відповідно.

Що стосується ситуації відповідно видатків бюджету на функціонування та розвиток системи вищої освіти порівняно з величиною ВВП, то слід відзначити, що даний показник в структурі видатків на вищу освіту є одним із найбільших і поступається часткою лише видаткам на загальну середню освіту відносно ВВП за період 2000-2016 рр. Зокрема, у 2000 році видатки зведеного бюджету на вищу освіту склали 1,3 % ВВП країни, а у 2005 році збільшилися до рівня 1,8 % ВВП, що на 0,5 % більше. Найвищий показник видатків на вищу освіту відносно ВВП за аналізований період 2000-2016 рр зафіксовано у 2010 році та складає 2,3 % ВВП, що на 0,5 % більше ніж у 2005 році та на 1 більше показника 2000 року.

Починаючи з 2014 року спостерігається тенденція зниження видатків зведеного бюджету на вищу освіту у % до ВВП країни. Зокрема, у 2014 році даний показник склав 1,8 % ВВП та знизився до рівня 2005 року. Натомість, у 2015 році показник видатків на вищу освіту зменшився на 0,2 % порівняно з 2014 роком та склав 1,6 % ВВП. У 2016 році відповідно видатки на вищу освіту складають 1,9 % ВВП країни. Слід відзначити, що даний показник має тенденцію до зниження, однак є достатньо високим порівняно з іншими країнами, де застосовується практика використання фінансів приватного сектору на забезпечення функціонування та розвитку системи вищої освіти.

Сучасний фінансовий стан більшості закладів вищої освіти погіршується, оскільки скорочуються як видатки бюджету, так і приватні обсяги фінансування через зменшення кількості студентів, що вступають до

Таблиця 3. – Видатки Зведеного бюджету на вищу освіту у % до ВВП: динаміка за період 2000–2016 рр

Показник	2000		2005		2010		2014		2015*		2016*	
	млн. грн	ВВП %	млн. грн	ВВП %	млн. грн	ВВП %	млн. грн	ВВП %	млн. грн	ВВП %	млн. грн	ВВП %
Всього загальних видатків зведеного бюджету, млн грн	48148,6	100	141989,5	100	377842,8	100	523004,8	100	679871,4	100	701801,3	100
Всього видатків зведеного бюджету на освіту, млн грн, в тому числі:	7085,5	4,2	26801,8	6,1	79826,0	7,4	100105,6	6,4	114193,5	5,8	120488,5	6,6
- дошкільна	789,0	0,5	2940,7	0,7	10238,3	0,9	15186,4	1,0	18142,2	0,9	16949,0	1,0
- загальна середня	2564,6	1,5	11158,8	2,5	32852,4	3,0	42421,4	2,7	49668,3	2,5	46781,9	2,8
- професійно-технічна	429,1	0,3	1749,9	0,4	5106,2	0,5	5885,2	0,4	6171,2	0,3	5236,8	0,3
- вища	2285,5	1,3	7934,1	1,8	24998,4	2,3	28340,5	1,8	30981,8	1,6	30595,9	1,9
Відхилення показника вищої освіти у % до ВВП порівняно з даними попереднього року:	-		0,5		0,5		-0,5		-0,2		0,3	
Відхилення показника вищої освіти порівняно з базовим роком (2000 р)	-		0,5		1		0,5		0,3		0,6	

* Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя
Джерело: розраховано за даними [22].

вищих закладів освіти і сплачують за навчання власні кошти. За умов ускладнення соціально-економічної ситуації в Україні, підняття плати за навчання є вкрай обмеженим і навіть неможливим. За наявного рівня платоспроможності та високих темпів інфляції, внаслідок чого значно зростають витрати на харчування, комунальні послуги, домогосподарства не зможуть сплачувати за навчання студентів у вищих навчальних закладах більш високу ціну.

Відповідно до системи допоміжних рахунків освіти виділяють два етапи вищої освіти [18]: 1 етап (МСКО 5) – вища освіта у ВНЗ I-II рівнів акредитації та вища освіта у ВНЗ III-IV рівнів акредитації; 2 етап (МСКО 6) – другий етап вищої освіти: ВНЗ та наукові установи, що мають аспірантури, докторантури, ВНЗ та інші навчальні заклади післядипломної освіти.

Переважна частка видатків на вищу освіту припадає на 1 етап (МСКО 5). Слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду частка видатків на вищу освіту 2 етапу (МСКО 6) була майже стабільною: 1,5-1,7%, а частка видатків на 1 етап (МСКО 5) поступово зменшувалася, що і призвело до скорочення частки витрат на вищу освіту у цілому.

Протягом досліджуваного періоду, найбільше зростання видатків на вищу освіту відбулося у 2008 р., приріст перевищив 31%. У 2009-2010 рр. приріст знаходився на рівні 11-16%, а в останні роки – 2-6%. Таким чином, видатки на вищу освіту в Україні мають стійку тенденцію до зростання, але темпи росту уповільнюються, що у разі зростання фінансових потреб вищих навчальних закладів призведе до дефіциту.

Згідно даних системи національних рахунків освіти, навчальні заклади, що здійснюють підготовку за освітніми рівнями МСКО 5-6, використовували кошти державного (69%) та недержавного секторів (31%). Причому, навчальні заклади, що забезпечували підготовку рівня МСКО 5, на 29% фінансувалися за рахунок коштів домогосподарств [17]. Даний напрям фінансування зростатиме за умов подальшого скорочення бюджетних місць та збільшення кількості студентів, що навчатимуться за контрактом.

Висновки. На сьогодні стало зрозуміло, що в умовах економічної кризи забезпечення повномасштабного державного фінансування не виглядає можливим [24]. Для покращення фінансового стану вищих навчальних закладів потрібно: по-перше, стимулювати збільшення приватного фінансування навчання студентів за рахунок юридичних осіб. Необхідно провести спеціальні інформаційні заходи, спрямовані на збільшення цільової

підготовки фахівців на замовлення підприємств та організацій за їх кошти; по-друге, забезпечити розвиток та збільшення обсягу надання додаткових освітніх послуг, а ВНЗ III-IV рівня акредитації – обсягу надання додаткових освітніх, консультаційних та наукових послуг. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади отримали автономію, що зумовлює підвищення їх фінансово-господарської самостійності, тому діяльність у даному напрямі стає не тільки необхідною, а й неодмінною;

- дотримання принципу (визначений Законом України «Про вищу освіту») державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність.

В Україні фінансова підтримка вищої освіти є одним із пріоритетів державного управління. Обсяги державного фінансування вищої освіти щороку збільшуються, але видатки бюджету у цілому та на вищу освіту, зокрема, мають тенденцію до зменшення. Для підтримки належного фінансування вищих навчальних закладів, необхідно залучати альтернативні джерела грошових забезпечень. Ця проблематика повинна залишатися у полі зору державного управління, оскільки без державної прямої підтримки (видатків бюджету) та непрямой (надання податкових пільг) подальший розвиток та ефективне реформування системи вищої освіти будуть неможливими. У той же час надання автономії закладам вищої освіти вимагає від них рішучих кроків щодо пошуку джерел та нарощування обсягів самофінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Education at a Glance 2014: OECD Indicators [Electronic resource] / Organisation for economic co-operation and development. — Mode of access : http://www.oecd-ilibrary.org/education/educationat-a-glance-2014_eag-2014-en.
2. Абанкина И.В., Абанкина Т.В., Николаенко Е.А., Филатова Л.М. Сравнительная характеристика систем высшего образования зарубежных стран: конкурентные методы финансирования // Экономика образования, 2013. №1. С.53-73
3. Авксентьев М. Ю. Аналіз державного фінансування галузі вищої освіти України // Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. - 2014. - Вип. 38. - С. 54-61.
4. Бюджет 2017 // Верховна рада України // Бюджет 2017// Освіта. 2017. URL:

<http://budget2017.info/pages/education>.

5. Викладення доповіді CASE-Україна Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодні. URL: <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-caseukraina-finansuvannya-sistemi-vischoi-osviti-svitova-praktika-i-ukraïnskesogodennya.html>.
6. Дерій Ж.В. Шляхи модернізації сучасної системи фінансування вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу / Ж.В. Дерій, О.А. Карпюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. 2011. Вип. 18. С. 288-297
7. Довгань Л.П. Проблемні питання фінансування вищої освіти в Україні / Л.П. Довгань, Т.Г. Марусяк // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 111-117
8. Закон України "Про вищу освіту" URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page6>
9. Іщук Л.І. Передумови вдосконалення механізму фінансування вищої освіти / Л.І. Іщук // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9(4). С. 146-151.
10. Касич А.О., Циган В.А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>
11. Котенко Т. М. Проблеми фінансування вищої освіти регіону / Т. М. Котенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2013. Вип. 23. С. 21-28.
12. Красільник О.В. Особливості фінансування вищої освіти в Україні / О.В. Красільник // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2014. № 2. С. 58-64.
13. Курмаєв П.Ю. Інноваційні пріоритети фінансування у галузі вищої освіти в Україні / П. Ю. Курмаєв // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2013. № 4. С. 360-365.
14. Люта О., Пігуль Н. Фінансування закладів вищої освіти в Україні. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/224/1/Люта,%20Пігуль.pdf>.
15. Малишко В.В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В.В. Малишко // Молодий вчений. 2016. № 2. С. 64-67.
16. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідження: аналітичний звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О.І. Шарова. К. : Таксон, 2014. 144 с.

17. Національні рахунки освіти України у 2013 році: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України : К.– 2015, 81 с.
18. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. URL: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/bl/01/bl_VNZ_14.zip
19. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Міністерство фінансів України // Бюджет // Освіта. 2017. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/osvita>.
20. Ревнівцева О.В. Система вищої освіти України: фінансові аспекти сучасних проблем розвитку/ О.В.Ревнівцева // Демографія та соціальна економіка.2010.№ 2(14). С.36–45.
21. Різник Н.М. Фінансування вищої освіти в Україні: реалії та перспективи / Н. М. Різник, О. М. Бачинська. // Економіка. Управління. Інновації. - 2013. - № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_51.pdf
22. Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» // Держстат України. 2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm.
23. Тарасенко І.О. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності / І.О. Тарасенко, Т.М. Нефедова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2013. № 4. С. 177-185.
24. Тупичак Л.Л. Шляхи вдосконалення фінансових важелів механізму державного управління галуззю освіти. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/13.pdf>
25. Фінансування освіти: скільки, кому і як? // Центр міжнародних проєктів "Євроосвіта". 2016. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4879>.
26. Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодні. URL: <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-case-ukraïna-finansuvannya-sistemi-vischoï-osviti-svitova-prak>.
27. Шевченко Л.С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел / Л.С. Шевченко. // Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_44.pdf

REFERENCES:

1. Education at a Glance 2014: OECD Indicators. Organisation for economic co-operation and development. (n.d.). Retrieved from: http://www.oecd-ilibrary.org/education/educationat-a-glance-2014_eag-2014-en [in English].
2. Abankina, I.V., Abankina, T.V., Nikolaenko, E.A. & Filatova, L.M. (2013), Sravnitel'naya kharakteristika sistem vysshego obrazovaniya zarubezhnykh stran: konkurentnye metody

- finansirovaniya [Comparative characteristics of higher education systems in foreign countries: competitive financing methods]. *Ekonomika obrazovaniya – Education Economics*, 1, 53-73. [in Russian].
3. Avksent'ev, M. Yu. (2014) Analiz derzhavnogo finansuvannya galuzi vishchoї osviti Ukraїniv [Analysis of state financing of the higher education sector of Ukraine], *Vcheni zapiski universitetu "KROK". Seriya : Ekonomika – Scientific notes of the university "KROK". Series: Economics*, 38, 54-61. [in Ukrainian]
  4. Byudzheth 2017 [Budget 2017]. *Osvita. 2017 - Education. 2017*. Retrieved from: <http://budget2017.info/pages/education> [in Ukrainian]
  5. Vikladennya dopovidi CASE-Ukraїna Finansuvannya sistemi vishchoї osviti: svitova praktika i ukraїns'ke s'ogodennya [Statement of the CASE-Ukraine Report Financing of the Higher Education System: World Practice and the Ukrainian Present]. Retrieved from: <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-caseukraїna-finansuvannya-sistemi-vishchoї-osviti-svitova-praktika-i-ukraїnskesogodennya.html> [in Ukrainian].
  6. Deriy, Zh.V. & Karpyuk, O.A. (2011) Shlyakhi modernizatsii suchasnoї sistemi finansuvannya vishchoї osviti v konteksti rozvitku lyuds'kogo kapitalu [Ways of Modernization of the Modern System of Higher Education Financing in the Context of Human Capital Development], *Naukovi zapiski Natsional'nogo universitetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya : Ekonomika – Scientific notes of Ostroh Academy National University. Series: Economics*, 18, 288-297 [in Ukrainian].
  7. Dovgan', L.P & Karpyuk, O.A. (2012) Problemnі pitannya finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni [Problematic issues of financing higher education in Ukraine], *Zbirnik naukovikh prats' Natsional'nogo universitetu derzhavnoї podatkovoї sluzhbi Ukraїni – Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 1, 111-117 [in Ukrainian].
  8. Zakon Ukraїni “Pro vishchu osvitu” [Law of Ukraine "On Higher Education"] (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon4.rada.gov.ua). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page6> [in Ukrainian].
  9. Ishchuk, L.I. (2012) Peredumovi vdoskonalennya mekhanizmu finansuvannya vishchoї osviti [Prerequisites for improving the financing mechanism of higher education], *Ekonomichni nauki. Ser. : Oblik i finansi – Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, 9(4), 146-151, [in Ukrainian].
  10. Kasich, A.O. & Tsigan, V.A. Osoblivosti finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni ta inshikh kraїnakh svitu [Features of financing higher education in Ukraine and other countries of the world.], (n.d.). Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587> [in Ukrainian].

11. Kotenko, T.M. (2013) Problemi finansuvannya vishchoї osviti regionu [Problems of financing higher education in the region], Naukovi pratsi Kirovohrads'kogo natsional'nogo tekhnichnogo universitetu. Ekonomichni nauki – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences, 23, 21-28 [in Ukrainian].
12. Krasil'nik, O.V. (2014) Osoblivosti finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni [Features of Higher Education Financing in Ukraine], Visnik Akademii pratsi i sotsial'nikh vidnosin Federatsii profspilok Ukraїni – Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine, 2, 58-64 [in Ukrainian].
13. Kurmaev, P.Yu. (2013) Innovatsiyni prioriteti finansuvannya u galuzi vishchoї osviti v Ukraїni [Innovative Priorities of Higher Education Financing in Ukraine], Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo tekhnologichnogo universitetu. Seriya : Ekonomichni nauki – Bulletin of the Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences, 4, 360-365. [in Ukrainian].
14. Lyuta, O. & Pigul', N. Finansuvannya zakladiv vishchoї osviti v Ukraїni [Financing of Higher Education Institutions in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/224/1/Lyuta,%20Pigul'.pdf> [in Ukrainian].
15. Malishko, V.V. (2016) Finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni: problemi ta perspektivi [Higher Education Financing in Ukraine: Problems and Prospects]. Molodiy vcheniy – Young scientist, 2, 64-67 [in Ukrainian].
16. Finikova, T.V. & Sharova O.I. (Eds.). (2014) Monitoring integratsii ukraїns'koї sistemi vishchoї osviti v Ėvropeys'kiy prostir vishchoї osviti ta naukovogo doslidzhennya: monitoring. doslidzh. : analit. zvit [Monitoring the integration of the Ukrainian higher education system into the European Higher Education Area and research: monitoring. research: analytical report], Mizhnarod. blagod. Fond «Mizhnarod. Fond doslidzh. osvit. politiki»– International Foundation for the Study of Educational Policy, Kyiv: Takson [in Ukrainian].
17. Natsional'ni rakhunki osviti Ukraїni u 2013 rotsi: Statistichniy byuletен' (2015) [National Accounts of Ukraine in 2013: Statistical Bulletin] Derzhavna sluzhba statistiki Ukraїni – State Statistics Service of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
18. Osnovni pokazniki diyal'nosti vishchikh navchal'nikh zakladiv Ukraїni na pochatok 2014/15 navchal'nogo roku [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2014/15 academic year.] (n.d.). Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2015/bl/01/bl_VNZ_14.zip [in Ukrainian].
19. Ofitsiyniy sayt Ministerstva finansiv Ukraїni. Ministerstvo finansiv Ukraїni [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine. Ministry of Finance of Ukraine]. www.minfin.gov.ua. Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/osvita> [in Ukrainian].

20. Revnivitseva, O.V. (2010) Sistema vishchoї osviti Ukraїni: finansovi aspekti suchasnikh problem rozvitku [The system of higher education in Ukraine: financial aspects of contemporary development problems], *Demografiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (14), 36–45 [in Ukrainian].
21. Riznik, N.M. & Bachins'ka, O.M. (2013) Finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni: realii ta perspektivi [Higher Education Financing in Ukraine: Realities and Prospects], *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsii – Economy. Management. Innovations*. № 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_51.pdf [in Ukrainian].
22. Statistichniy byuletyn' «Osnovni pokazniki diyal'nosti vishchikh navchal'nikh zakladiv Ukraїni» [The statistical bulletin "Basic indicators of the activity of higher educational institutions of Ukraine"] (2016). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm [in Ukrainian].
23. Tarasenko, I.O. & Nefedova, T.M. (2013) Problemi finansuvannya vishchoї osviti v Ukraїni v konteksti zabezpechennya konkurentospromozhnosti [Problems of Higher Education Financing in Ukraine in the Context of Ensuring Competitiveness], *Visnik Kiїvs'kogo natsional'nogo universitetu tekhnologiy ta dizaynu – Bulletin of the Kiev National University of Technology and Design*, 4, 177-185 [in Ukrainian].
24. Tupichak, L.L. Shlyakhi vdoskonalennya finansovikh vazheliv mekhanizmu derzhavnogo upravlinnya galuzzyu osviti [Ways of improvement of financial levers of the mechanism of state administration by the branch of education.]. (n.d.). Retrieved from <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/13.pdf> [in Ukrainian].
25. Finansuvannya osviti: skil'ki, komu i yak? [Financing education: how many, who and how?] (2016) Retrieved from <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4879> [in Ukrainian].
26. Finansuvannya sistemi vishchoї osviti: svitova praktika i ukraїns'ke s'ogodennya [Financing higher education: world practice and Ukrainian present.]. (n.d.). Retrieved from <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-case-ukraїna-finansuvannya-sistemi-vischoї-osviti-svitova-prak> [in Ukrainian].
27. Shevchenko, L.S. (2013) Finansuvannya vishchoї osviti: diversifikatsiya dzherel [Higher Education Financing: Diversifying Sources], *Teoriya i praktika pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_44.pdf [in Ukrainian].

УДК 330.5 : 330.4

**ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ DEA
АНАЛІЗУ**

10.30838/ P.ES.2224.271018.97.276

Нахаєва М. М.*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

У статті побудовано орієнтовані на вхід та вихід DEA моделі оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики та на їх основі отримано значення технічних CRS та VRS ефективностей та ефективності масштабу SE кожного регіону за період з 2015 по 2017 рр. Аргументовано основну перевагу DEA моделей у порівнянні із параметричним підходом, яка полягає у відсутності потреби робити безліч припущень для коректної інтерпретації результатів моделювання. У DEA моделях оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні було використано дві вхідні змінні: капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції та три вихідні: валовий регіональний продукт, рівень зайнятості населення, обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення. Отримані результати свідчать про досить високий рівень середньої ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні. Відзначено дуже низьку технічну ефективність м. Києва, що може бути пояснене тим, що його частка у таких вхідних параметрах, як капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції становить 30% та 60% відповідно, що суттєво перевищує частку міста у вихідних параметрах.

Ключові слова: DEA моделі; технічна ефективність; регіональна інвестиційна політика; регіони України; прямі іноземні інвестиції; капітальні інвестиції

UDC 330.5: 330.4

**EFFICIENCY EVALUATION OF REGIONAL INVESTMENT POLICY
IN UKRAINE BASED ON DEA ANALYSIS**

10.30838/ P.ES.2224.271018.97.276

Nahayeva M. M.*Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko*

The article focuses on the input and output of DEA-oriented models for assessing the effectiveness of a regional investment policy, and the value of the technical CRS and VRS of the efficiency and scale efficiency SE of each region for the period from 2015 to 2017 has been derived. The main advantage of DEA models in comparison with the parametric approach has been argued. It is in the absence of the need to make many assumptions for the correct interpretation of the results of simulation. Two different

input variables have been used in DEA models for assessing the effectiveness of regional investment policy in Ukraine: capital investment and direct foreign investment, and three outputs: gross regional product, employment rate, and exports per one person. The obtained results testify to the rather high level of average efficiency of regional investment policy in Ukraine. The surprisingly low technical efficiency of Kyiv has been noted, that may be explained by the fact that its share in such input parameters as capital investments and foreign direct investments is 30% and 60% respectively, which significantly exceeds the city's share in the output parameters.

Keywords: DEA models; technical efficiency; regional investment policy; regions of Ukraine; foreign direct investment; capital investments

Актуальність проблеми. Регіональна інвестиційна політика – це цілеспрямована діяльність різних органів центральної та регіональної влади із залучення інвестицій та ефективного використання інвестиційних ресурсів регіону для досягнення пріоритетних цілей економічного розвитку регіону. Ефективна регіональна інвестиційна політика дає змогу забезпечити збалансовану територіальну організацію суспільства, дозволяє досягти стійкого розвитку регіону. Вважається, що одним із комплексних інтегральних показників, що характеризують рівень регіональної інвестиційної політики, є індекс інвестиційної привабливості регіону, який враховує ступінь залучення в інвестиційний процес внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів. На нашу думку, інвестиційна привабливість повинна характеризувати не стільки регіональну інвестиційну політику та розмір вкладених у регіон інвестиційних ресурсів, а перш за все, це сукупність чинників, які зумовлюють поведінку діючих та потенційних суб'єктів інвестиційної діяльності щодо вкладення інвестицій у розвиток економіки регіону. Нами пропонується оцінювати регіональну інвестиційну політику через визначення її продуктивності та ефективності. Проблема оцінювання саме ефективності регіональної інвестиційної політики на жаль присвячено дуже мало наукових досліджень українських дослідників, що зумовлює актуальність вибраної теми статті.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблема аналізу ефективності інвестиційних процесів присвячено чимало наукових досліджень та публікацій, серед яких у першу чергу слід виділити роботи Дж. Шофілда [1], І. Армстронга [2], Дж. Тейлора [2], К. Блейка [3], Б. Кишакевич, А. Прикарпатського, І. Твердохліба [4], В. Купера, Л. Сейфорда, К. Тона [5], Дж. Дебре [6], Р. Банкера,

А. Чарнса [7], Х. Жанга, В. Сонга, К. Пенга, К. Сонга [8] та інших. Проте використання інструментарію DEA аналізу для дослідження ефективності інвестиційних процесів зустрічається дуже рідко, що обумовлює потребу у розробленні вітчизняних методик використання DEA моделей для вирішення цієї наукової проблеми.

Мета статті – аналіз ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні на основі DEA моделей.

Виклад основного матеріалу. Найпоширенішим методом аналізу ефективності регіональної інвестиційної політики є метод вигод та витрат, який вперше був реалізований Дж. А. Шофілдом в роботі [1], у якій було запропоновано формулу для оцінки чистого ефекту системи механізмів, які використовуються для стимулювання розвитку депресивних територій:

$$NPV = \sum_{r=1}^n \sum_{t=1}^m \frac{W_{rt}B_{wt} + P_{rt}BB_{pt} + A_{rt}}{(1+i)^t} - \sum_{r=1}^n \sum_{t=1}^m \frac{D_{rt} + G_{rt} + M_{rt}}{(1+i)^t} \quad (1)$$

де NPV - чистий ефект від заходів регіональної інвестиційної політики ; W - дохід населення від реалізованих заходів регіональної інвестиційної політики; P - дохід, передбачений заходами регіональної інвестиційної політики; Ww - національний мультиплікатор для доходів населення; Wp - національний мультиплікатор доходу на капітал; A - економія витрат, яку б могла спричинити міграція трудових ресурсів при відмові від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики; D - капітальні витрати, пов'язані із заходами регіональної інвестиційної політики; M - витрати, пов'язані із переміщенням підприємств у стимульовані регіони; i - індекс дисконту, r - порядковий номер регіону; t - порядковий номер реалізації інвестиційної політики; n - кількість регіонів; m - тривалість аналізованого періоду. На основі цього підходу Дж. А. Шофілд проаналізував вплив заходів стимулювання депресивних регіонів на зростання суспільного добробуту тогочасної Великобританії.

Г. Армстронг та Дж. Тейлор в роботі [2] суттєво розширили перелік переваг та недоліків від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики. До основних суспільних вигод від таких заходів вони віднесли:

- зростання доходів;

- зменшення витрат на створення інфраструктури та надання суспільних послуг у результаті скорочення міграції населення із дотаційних у не дотаційні регіони;
- зменшення витрат на переїзд фізичних осіб, які б при відмові від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики могли б покинути регіон;
- зменшення муніципальних зовнішніх витрат від більш рівномірного розподілу підприємницької діяльності;
- більш рівномірний розподіл доходів;
- неекономічні вигоди (політичні, екологічні тощо).

До основних суспільних витрат від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики було віднесено:

- втрату доходів у результаті відволікання виробничих ресурсів від альтернативних напрямків;
- витрати на переміщення в інші регіони;
- капітальні витрати на створення нових виробництв та модернізацію існуючих;
- витрати на формування інфраструктури;
- адміністративні витрати;
- шкода оточуючому середовищу.

Суттєвий внесок у розвиток підходу суспільних вигод та витрат вніс К. Блейк [3], який запропонував власну класифікацію інвестиційних проектів, згідно із якою усі проекти, що реалізуються у регіоні слід поділити на три категорії:

- *subsidy-diverted projects* – при відмові від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики були б реалізовані в інших регіонах;
- *autonomous projects* – при відмові від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики у будь-якому випадку були б реалізовані у субсидійованому регіоні;
- *subsidy-created projects* – при відмові від реалізації заходів регіональної інвестиційної політики не будуть реалізовані ні в якому регіоні.

К. Блейк відзначав, що автономні проекти не повинні враховуватись при оцінюванні ефективності регіональної інвестиційної політики ні зі сторони вигод, ні зі сторони витрат.

Практична реалізація методу вигод та витрат в Україні виглядає доволі проблематичною через його досить велику його вартість. Справа в тому, що для повноцінного впровадження цієї методики необхідна детальна інформація про умови розроблення та реалізації основних інвестиційних проектів регіону, системи їх державного стимулювання та заходів організаційної підтримки. Важливою є також інформація про реакцію економічних агентів на систему стимулів, яку пропонує місцева адміністрація. Отримання хоча б наближеної інформації стосовно діючих в регіоні інвестиційних проектів передбачає проведення надзвичайно вартісних досліджень, що робить такий метод не практичним та не рентабельним в умовах сучасної України.

Альтернативою методу вигод та витрат може бути використання методів, які ґрунтуються на порівнянні ефективностей різних регіонів. Прикладом такого підходу є так званий DEA (Data envelopment analysis) аналіз, вперше запропонований американськими дослідниками А. Чарнезом, Е. Роудом та У. Купером, які використали ідеї, викладені нобелівським лауреатом Ж. Дебрє в своїй праці «The coefficient of resource utilization» [5] та англійцем М. Фаррелом в статті «The measurement of Productive Efficiency» [6]. Сьогодні DEA аналіз став популярним інструментом оцінювання ефективності і різноманітні варіанти цієї моделі знайшли своє застосування у багатьох сферах економіки та бізнесу як засіб визначення відносної ефективності одиниць прийняття рішення DMUs (decision making units) на основі їх входів та виходів.

Інструментарій DEA моделювання для оцінювання інвестиційної ефективності регіонів було використано групою китайських дослідників у роботі [8], у якій досліджувались ключові чинники впливу на інвестиційний клімат у Китаї. Ними було використано DEA модель крос-ефективності для оцінювання інвестиційної ефективності 30 регіонів Китаю та для детального аналізу інвестиційної неефективності китайських регіонів за період 2003-2008. Авторами було розглянуто три вхідних змінні: інвестиції в основний капітал, основний капітал та кількість працівників та дві вихідні змінні: ВВП та додана вартість промисловості. У результаті проведеного дослідження було виявлено значну диспропорцію у розвитку Східного регіону, який показав високі

результати та Західного регіону, для якого характерним є найнижча рівень інвестиційної ефективності.

Повна ефективність досягається DMU тоді і тільки тоді, коли жоден з її «входів» і «виходів» не можуть бути поліпшені без погіршення інших «входів» і «виходів». Що стосується порівняльної ефективності, то DMU вважатиметься повністю ефективним на основі наявних даних тоді і тільки тоді, коли ефективність інших DMU не показують, що деякі з «входів» і «виходів» повністю ефективної DMU можуть бути поліпшені без погіршення інших своїх «входів» і «виходів» [3]. У 1978 році в Європейському журналі дослідження операцій було опубліковано статтю про аналіз використання CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) DEA-моделі. У статті використовувався метод математичного програмування, щоб трансформувати модель ефективності Фаррелла (1957) із єдиним входом-виходом у модель із багатьма входними та вихідними змінними. Згодом у 1984 році Бенкер, Чарнс і Купер розширили модель CCR, зробивши допущення про змінну віддачі від масштабу. Так з'явився другий популярний сьогодні тип DEA-моделей - BCC (Banker, Charnes, Cooper).

Існує дві версії CCR-моделі – орієнтовані на вхід моделі, в яких передбачається мінімізація «входів» при заданому рівні «виходів», і орієнтовані на вихід, у яких максимізуються «виходи» при заданому рівні «входів».

Припускається, що DMU як одиниця прийняття рішення має m «входів», які продукують s різних «виходів» (в математичній моделі їх називають *input* та *output* відповідно). Точніше кажучи, DMU_j ($j = 1, \dots, n$) використовує певну кількість x_{ij} входної змінної і виробляє y_{rj} вихідний змінної r . Припустимо, що $x_{ij} \geq 0$ і $y_{rj} \geq 0$ і також що кожна DMU має хоча б одну додатну як входну, так і вихідну змінну. Кожен «вхід» і «вихід» має деякі невідомі вагові коефіцієнти v_i і u_r :

$$input = v_1 x_{1k} + v_2 x_{2k} + \dots + v_m x_{mk} \quad (2)$$

$$output = u_1 y_{1k} + u_2 y_{2k} + \dots + u_s y_{sk} \quad (3)$$

де: m - порядковий номер входного показника; s - порядковий номер вихідного показника; x_{mk} - значення m -го входного показника для k -го регіону; y_{sk} - значення s -ого вихідного показника для k -го регіону; v_m , u_s - невідомі вагові коефіцієнти при змінних «входу» і «виходу» відповідно.

Завдання полягає у знаходженні значення вагових коефіцієнтів v_m , u_s , які максимізують співвідношення (4). Оскільки необхідно знайти міру ефективності кожного регіону, розв'язується t оптимізаційних задач для кожного k -го регіону ($k=1, \dots, t$):

$$\theta_k = \frac{u_1 y_{1k} + u_2 y_{2k} + \dots + u_s y_{sk}}{v_1 x_{1k} + v_2 x_{2k} + \dots + v_m x_{mk}} \rightarrow \max \quad (4)$$

при умові:

$$\frac{u_1 y_{1j} + u_2 y_{2j} + \dots + u_s y_{sj}}{v_1 x_{1j} + v_2 x_{2j} + \dots + v_m x_{mj}} \leq 1 \quad (j=1, \dots, t) \quad (5)$$

$$v_1, v_2, \dots, v_m \geq 0 \quad (6)$$

$$u_1, u_2, \dots, u_s \geq 0 \quad (7)$$

Якщо додати обмеження $\sum_i \lambda_i = 1$, тоді отримується так звана ВСС модель із змінною віддачею масштабу (вперше представлена Vancser, Charnes, Cooper в роботі [7]), у якій значно більша кількість DMU може виявитися розташованими на фронті ефективності, у порівнянні із ССR-моделлю. У загальному випадку ВСС може бути представлена у вигляді:

$$\min \theta \quad (8)$$

$$\sum_i \lambda_i x_{ji} \leq \theta x_{jp} \quad \forall j \quad (9)$$

$$\sum_i \lambda_i y_{ki} \geq y_{kp} \quad \forall k \quad (10)$$

$$\sum_i \lambda_i = 1 \quad (11)$$

$$\lambda_i \geq 0 \quad \forall i \quad (12)$$

В основу ВСС моделі покладено VRS припущення, чим вона і відрізняється від ССR моделі, яка ґрунтується на СRS припущенні. Припущення VRS або модель ВСС враховують зміну ефективності відносно масштабів операцій та вимірюють чисту технічну ефективність. ВСС модель дає змогу оцінити ефективність масштабу (SE):

$$\text{Ефективність масштабу (SE)} = \frac{\text{Технічна ефективність СRS}}{\text{Технічна ефективність VRS}} \quad (13)$$

Точність оцінки ефективності на основі DEA моделей значною мірою залежить від загальною кількості використаних входів та виходів.

Практика показує, що якщо кількість одиниць прийняття рішення DMU є меншим у три рази від загальної кількості вхідних та вихідних змінних, тоді дуже ймовірно, що багато DMU, якщо не всі отримають 100% оцінку. Як зазначав В. Купер, якщо кількість DMU (n) є меншою від суми входів та виходів ($m+s$), тоді велика частина DMU буде ідентифікована як ефективні, що викликає багато запитань до достовірності такої оцінки. [5, с. 106]. Отже, бажано, щоб n перевищувало $m + s$ в кілька разів. Загалом вважається, що в DEA моделі кількість DMU (n) повинно рівним або більшим за $\max \{m \times s, 3 \times (m + s)\}$.

Для оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики нами було використано як орієнтовані на вихід (Output-oriented) так і на вхід (Input-oriented) моделі. У разі розв'язання орієнтованої на вихід задачі її головним результатом буде видача рекомендацій стосовно збільшення випуску без збільшення кількості вхідних ресурсів, тобто збільшення значень валового регіонального продукту, рівня зайнятості населення та експорту. Використання ж орієнтованих на вхід DEA моделей у нашому випадку матимуть швидше теоретичний інтерес для аналізу ефективності регіональної інвестиційної політики, оскільки такі моделі мінімізують вхідні дані для заданого рівня виходу, іншими словами, вони визначають на скільки можна зменшити входи для досягнення заданого рівня виходів. Таким чином, орієнтовані на вихід DEA моделі стосовно регіональної інвестиційної політики описують оптимізаційну задачу, яка матиме більше практичного значення ніж орієнтовані на вхід моделі.

Для оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні нами було використано дві вхідні змінні: капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції та три вихідні: валовий регіональний продукт, рівень зайнятості населення, обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення за 2015, 2016 та 2017 роки.

Для числової реалізації DEA-аналізу, а саме, отримання VRS та CRS мір ефективності використовувалась програма EMS: Efficiency Measurement System (Version 1.3). З метою аналізу достатності обсягів інвестиційних ресурсів, які залучаються у різних регіонах України крім оцінювання технічної ефективності регіональної інвестиційної політики, нами було проведено також дослідження ефективності масштабу інвестиційних процесів у кожному регіоні.

Таблиця 3. – CRS, VRS та SE ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні на основі орієнтованої на вхід DEA моделі

Області	2015			2016			2017		
	CRS	VRS	SE	CRS	VRS	SE	CRS	VRS	SE
Вінницька	0,78	1,00	0,78	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Волинська	0,56	0,58	0,97	0,66	0,66	0,99	0,69	0,70	0,99
Дніпропетровська	0,47	1,00	0,47	0,71	1,00	0,71	0,69	1,00	0,69
Донецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Житомирська	0,84	0,86	0,98	0,88	0,88	1,00	0,82	0,84	0,98
Закарпатська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Запорізька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,86	1,00	0,86
Івано-Франківська	0,38	0,40	0,94	0,70	0,78	0,90	0,60	0,65	0,92
Київська	0,34	1,00	0,34	0,39	0,92	0,42	0,46	0,98	0,47
Кіровоградська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Луганська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Львівська	0,55	0,62	0,88	0,62	0,64	0,97	0,60	0,61	0,99
Миколаївська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Одеська	0,66	0,90	0,74	0,70	0,78	0,91	0,66	0,70	0,94
Полтавська	0,74	1,00	0,74	0,91	1,00	0,91	0,87	1,00	0,87
Рівненська	0,77	1,00	0,77	1,00	1,00	1,00	0,84	0,86	0,99
Сумська	0,94	0,97	0,96	0,97	1,00	0,97	0,92	0,95	0,98
Тернопільська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Харківська	0,72	1,00	0,72	0,82	1,00	0,82	1,00	1,00	1,00
Херсонська	0,84	0,90	0,93	0,85	0,85	1,00	0,66	0,66	1,00
Хмельницька	0,62	0,64	0,97	0,65	0,66	1,00	0,68	0,69	0,99
Черкаська	0,87	1,00	0,87	0,93	0,96	0,97	0,89	0,89	1,00
Чернівецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Чернігівська	1,00	1,00	1,00	0,85	0,86	0,99	0,71	0,73	0,97
м. Київ	0,25	1,00	0,25	0,44	1,00	0,44	0,46	1,00	0,46

Джерело: розраховано автором на основі [9],[10],[11]

Без сумніву у першу чергу хочеться відзначити надзвичайно низьку технічну ефективність інвестиційної політики у м. Київ. З однієї сторони такий результат може видатись неоднозначним через те, що м. Київ займає перші місця у практично усіх напрямках соціально-економічного розвитку регіонів України. Проте оцінювання ефективності передбачає зіставлення вхідних ресурсів та результуючих показників від використання цих ресурсів. У нашому випадку частка м. Києва у вхідних параметрах, а саме, у капітальних інвестиціях та прямих іноземних інвестиціях становить 30% та 60% відповідно, що суттєво перевищує частку міста у вихідних параметрах і є причиною такої низької технічної ефективності м. Києва у порівнянні із іншими регіонами. Низькою ефективністю регіональної інвестиційної політики відзначились також Київська та Івано-Франківська області. Натомість Донецька, Тернопільська, Луганська та Закарпатські області показали максимальні

значення технічної ефективності як у випадку орієнтованої на вхід, так і на вихід моделях.

Таблиця 4. – Частки регіонів у вхідних та вихідних параметрах DEA моделі

Області	kap_invest	FDinv	R_GDP	Export
Вінницька	0,03	0	0,03	0,03
Волинська	0,02	0,01	0,01	0,02
Дніпропетровська	0,1	0,09	0,1	0,16
Донецька	0,04	0,03	0,06	0,09
Житомирська	0,02	0,01	0,02	0,01
Закарпатська	0,01	0,01	0,01	0,03
Запорізька	0,04	0,02	0,04	0,06
Івано-Франківська	0,02	0,02	0,02	0,02
Київська	0,08	0,04	0,05	0,05
Кіровоградська	0,02	0	0,02	0,01
Луганська	0,01	0,01	0,01	0,01
Львівська	0,05	0,03	0,05	0,04
Миколаївська	0,02	0,01	0,02	0,05
Одеська	0,05	0,04	0,05	0,04
Полтавська	0,04	0,03	0,05	0,04
Рівненська	0,01	0	0,02	0,01
Сумська	0,02	0,01	0,02	0,01
Тернопільська	0,02	0	0,01	0,01
Харківська	0,04	0,02	0,06	0,03
Херсонська	0,02	0,01	0,02	0,01
Хмельницька	0,02	0	0,02	0,01
Черкаська	0,02	0,01	0,02	0,01
Чернівецька	0,01	0	0,01	0
Чернігівська	0,02	0,01	0,02	0,01
м. Київ	0,3	0,6	0,23	0,24

Джерело: розраховано автором на основі [9],[10],[11]

У таблиці 5 подано середні значення технічних CRS та VRS ефективностей та ефективності масштабу SE за період з 2015 по 2017 рр. Загалом слід відзначити досить високу середню ефективність регіональної інвестиційної політики за аналізований період.

Таблиця 5. – Середні значення технічної ефективності та ефективності масштабу українських регіонів за період 2015-2017 рр.

	2015		2016		2017	
	output	input	output	input	output	input
CRS	77,3%	77,3%	84,3%	84,3%	81,7%	81,7%
VRS	98,5%	91,5%	98,3%	91,9%	97,1%	89,0%
SE	78,2%	85,3%	85,6%	92,0%	83,9%	92,4%

Джерело: розраховано автором на основі [9],[10],[11]

Висновки. Для проведення аналізу ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні було вибрано DEA метод, який ґрунтується на використанні методу лінійного програмування для моделювання опуклої поверхні, що охоплює всі регіони. Найбільш ефективні (еталонні) регіони належить даній поверхні та їх технічна ефективність приймається за одиницю. Технічна ефективність інших регіонів оцінюється відносно еталонних в діапазоні $[0;1]$. Основна перевага DEA методу щодо параметричного підходу полягає в тому, що немає необхідності робити безліч припущень і припущень для правомірності інтерпретації результатів моделювання. Недоліком DEA аналізу є відсутність можливості оцінити технічну ефективність еталонних регіонів відносно об'єктивно існуючих технологічних можливостей, а, отже, для отримання порівняльної оцінки ефективності вітчизняних регіонів із зарубіжними, слід було б включити відповідні статистичні дані останніх для проведення аналізу.

Відзначаючи загалом досить високий рівень середньої ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні, слід відмітити дуже низьку технічну ефективність м. Києва, що може бути пояснене тим, що його частка у таких вхідних параметрах, як капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції становить 30% та 60% відповідно, що суттєво перевищує частку міста у вихідних параметрах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schofield J.A. (1976) Economic efficiency and regional policy, *Urban Studies*, V.13, № 2, pp. 181-192. <https://doi.org/10.1080/00420987620080331>
2. Armstrong Í., Taylor J. (1993) *Regional Economics and Policy*. - Oxford: Oxford univ. press.
3. Blake C. (1973) The gains from regional policy. J.N. Wolfe (Ed.), *Cost benefit and cost effectiveness*, Unwin, London, pp. 185-194.
4. Кишакевич Б. Ю. Аналіз оптимальних стратегій портфельної конкурентної моделі ринку акцій / Б. Ю. Кишакевич, А. К. Прикарпатський, І. П. Твердохліб // Доп. НАН України. - 2009. - № 1. - С. 40-47.
5. Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Tone, K. (2006). *Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses*. New York: Springer. DOI 10.1007/0-387-29122-9
6. Debreu G. (1951) The coefficient of resource utilization. *Econometrica* 19 (3). 273-292

7. Banker, Rajiv D., Abraham Charnes, and William W. Cooper. (1984) Some models for estimating technical and scale efficiencies in data envelopment analysis. *Management Science* 30, 1078–92.
8. H. Zhang, W. Song, X. Peng and X. Song. (2012) "Evaluate the Investment Efficiency by Using Data Envelopment Analysis: The Case of China," *American Journal of Operations Research*, Vol. 2 No. 2, pp. 174-182. doi: 10.4236/ajor.2012.22020.
9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 рік / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Reytingova-otsinka-za-2017-rik-prezentatsiyni-materiali.pdf>
10. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Reytingova-otsinka-za-2016-rik-prezentatsiyni-materiali.pdf>
11. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyni-materiali2.pdf>

REFERENCES:

1. Schofield J.A. (1976) Economic efficiency and regional policy, *Urban Studies*, V.13, № 2, pp. 181-192. <https://doi.org/10.1080/00420987620080331>
2. Armstrong Í., Taylor J. (1993) *Regional Economics and Policy*. - Oxford: Oxford univ. press.
3. Blake C. (1973) The gains from regional policy. J.N. Wolfe (Ed.), *Cost benefit and cost effectiveness*, Unwin, London, pp. 185-194.
4. Kyshakevych B, Prykarpatsky A. & Tverdokhlib I. (2009) *Analiz optimalnih stratehij portfelnoi konkurencijnoi modeli akcij [Analysis of the optimal strategies of the portfolio competitive model of the stock market]* // Reports of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1, 40-47. [in Ukrainian]
5. Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Tone, K. (2006). *Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses*. New York: Springer. DOI 10.1007/0-387-29122-9
6. Debreu G. (1951) The coefficient of resource utilization. *Econometrica* 19 (3), 273-292
7. Banker, Rajiv D., Abraham Charnes, and William W. Cooper. (1984) Some models for estimating technical and scale efficiencies in data envelopment analysis. *Management Science* 30, 1078–92.

8. H. Zhang, W. Song, X. Peng and X. Song. (2012) "Evaluate the Investment Efficiency by Using Data Envelopment Analysis: The Case of China," American Journal of Operations Research, Vol. 2 No. 2, pp. 174-182. doi: 10.4236/ajor.2012.22020.
9. Monitoring socialno-ekonomichnoho rozvytku rgoniv u 2017 [*Monitoring of socio-economic development of regions for 2017*], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Reytingova-otsinka-za-2017-rik-prezentatsiyni-materiali.pdf>
10. Monitoring socialno-ekonomichnoho rozvytku rgoniv u 2016 [*Monitoring of socio-economic development of regions for 2016*], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Reytingova-otsinka-za-2016-rik-prezentatsiyni-materiali.pdf>
11. Monitoring socialno-ekonomichnoho rozvytku rgoniv u 2015 [*Monitoring of socio-economic development of regions for 2015*], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyni-materiali2.pdf>

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 339.187.62:333.77

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЛІЗИНГУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

10.30838/ P.ES.2224.271018.110.277

Васильєва Т. А., д.е.н.,
Тютюник І. В., к.е.н.,
Демчук К. С.

Сумський державний університет, м. Суми

У статті визначено передумови використання лізингових операцій економічними суб'єктами в Україні. На основі проведеного аналізу ролі лізингу в процесах фінансування підприємств, доведено, що на сучасному етапі розвитку економіки України саме лізингові операції забезпечують зростання рівня їх інноваційного, виробничого та фінансового потенціалів, сприяють зміцненню їх фінансової стійкості та конкурентоспроможності. Проведено аналіз тенденцій розвитку ринку лізингових послуг в Україні та світі, зроблено висновок про те, що незважаючи на суттєве зростання частки лізингових операцій в структурі ВВП України, її значення є достатньо низьким порівняно з рештою країн світу. Визначено, що найбільш активно застосування лізингових операцій відбувається в сільському господарстві та транспортній сфері. До найбільш впливових факторів, що стримують розвиток лізингових операцій в Україні віднесено: економічну нестабільність, низький рівень обізнаності учасників, недосконалість нормативної бази. Доведено, що розвиток ринку лізингових послуг виступає найбільш ефективним джерелом оновлення виробничих потужностей підприємств, доступу до новітніх технологій та технік.

Ключові слова: лізинг; інвестиційний розвиток; фінансування підприємств; кредитування; основні засоби

UDC 339.187.62: 333.77

ROLE AND PLACE OF LEASING IN FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT OF ENTERPRISES

10.30838/ P.ES.2224.271018.110.277

Vasileva T., Doctor of Economics,
Tiutiunyk I., PhD in Economics,
Demchuk K.
Sumy State University, Sumy

The article describes the preconditions for the use of leasing operations by economic entities in Ukraine. On the basis of the analysis of the role of leasing in the processes of financing of enterprises, it has been proved that at the current stage of the Ukrainian economy development, leasing operations provide an increase in their level of innovation, production and financial potential, contribute to strengthening their financial stability and competitiveness. The analysis of trends of the market of leasing services in Ukraine and in the world has been conducted. It was concluded that, despite the significant increase in the share of leasing operations in the structure of Ukraine's GDP, its value is rather low compared with the rest of the world. It has been determined that the most active use of leasing operations takes place in agriculture and transport. The most influential factors hindering the development of leasing operations in the country include: economic instability, low level of awareness of participants, imperfect regulatory framework. It is proved that the development of the market of leasing services is the most effective source of updating of production capacities of enterprises, access to the latest technologies and techniques.

Keywords: leasing; investment development; financing of enterprises; lending; fixed assets

Постановка проблеми. В умовах економічної та політичної нестабільності в країні, що супроводжується значними інфляційними процесами, спадом виробництва, мінливістю курсу валют, втратою довіри серед іноземних інвесторів, значної актуальності набуває проблема обмеженості та недостатності власних ресурсів суб'єктів господарювання для забезпечення ефективної виробничої діяльності, фінансування процесів розширеного відтворення, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг. Як свідчать результати аналізу даних Державної служби статистики України за період 2015-2017 років частка підприємств, що одержали збиток в Україні в середньому зросла на 1,5% та знаходиться на рівні 28% [9].

За цих умов, рівень довіри у споживачів кредитних ресурсів до банківського сектору економіки суттєво знижується, що і призводить до необхідності пошуку альтернативних інструментів залучення грошових коштів суб'єктами господарювання, виходячи з принципів мінімізації ризиків та вартості користування ними.

Одним із таких інструментів, на сьогоднішній день, є лізинг. Саме лізингові операції за рахунок значно нижчої їх вартості, порівняно з залученням кредитних ресурсів, гнучкості, забезпечення можливості своєчасного реагування на зміну кон'юнктури ринку, старіння обладнання, виступають досить надійним та ефективним джерелом фінансування інвестицій та розширення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку ринку лізингових послуг в Україні знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Так, дослідженням сутності та особливостей реалізації лізингових операцій займалися О. Грищенко [3], О. Ладюк [6], Г. Грідіна [4]. В. Міщенко, О. Лубенський, Н. Славянська [7] у своїх роботах розглядали лізинг як довготривале майнове кредитування. Як вид орендних відносин характеризували лізинг А. Завгородній та Г. Вознюк [5], А. Мороз [2], В. Хойер [13]. Значна кількість вчених (Я. Онищук [8], В. Різник [12] та ін.) досліджували лізинг як інструмент капіталовкладень.

Зважаючи на наявність різноманітних підходів до розуміння сутності лізингових операцій та особливостей їх реалізації, можна зробити висновок про багатогранність та складність досліджуваного поняття.

Не применшуючи важливість існуючого наукового доробку в напрямку дослідження даних питань, зазначимо, що окремі їх аспекти залишаються малодослідженими. Переважна більшість робіт охоплює період 1990-2013 років, а отже не враховує всі особливості функціонування вітчизняних підприємств на сучасному етапі економічного, соціального та політичного розвитку України.

Крім того, більш поглибленого дослідження потребують інструменти та методи впливу на розвиток лізингових операцій в Україні, що крізь призму їх деталізації дозволить визначити найбільш пріоритетні та ефективні заходи державної підтримки ринку лізингових послуг в Україні та підвищення зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності в них.

Метою роботи є аналіз сучасних тенденцій розвитку лізингових послуг в Україні та обґрунтування ролі лізингу в процесах фінансово-кредитного забезпечення підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку економічних суб'єктів лізинг як джерело фінансування інвестиційного розвитку набуває дедалі більшої популярності. Так, відповідно до підготовленого компанією White Clarke Group звіту, з кожним роком обсяг даних операцій суттєво зростає і на сьогоднішній день вже перевищує 15000 млрд дол. США в рік [1].

В той же час, суттєво погіршує ситуацію і нестабільність сучасного фінансово-кредитного ринку. Протягом останніх 7 років кількість

платоспроможних банків зменшилася майже на 50% (93 у 2017 році у порівнянні із 182 у 2010), середньозважена ставка за всіма процентними інструментами з 2012 року зросла в двічі (16% у порівнянні з 8,13%), аналогічна нестабільна ситуація спостерігається і за рештою показників функціонування банківського сектору в країні, основні з яких наведені на рисунку 1.

*Рис. 1 Динаміка зміни показників функціонування банківського сектору в Україні за період 2010-2017 років
Джерело: [9]*

Особливого значення лізингові операції набувають для суб'єктів малого та середнього бізнесу. Досить часто, не маючи достатнього обсягу власних коштів на придбання необхідного обладнання та можливості залучення кредитних ресурсів внаслідок впливу значної різноманітності факторів, серед яких: висока вартість залучення коштів, нестабільність банківського сектору економіки, тощо, саме лізингові операції виступають запорукою розвитку таких підприємств та підтримки рівня їх конкурентоспроможності. За даними Європейської комісії майже 50% підприємств малого та середнього бізнесу використовують лізинг як джерело фінансування своєї діяльності.

Окрім вищезазначеного, використання лізингових операцій має наступні переваги:

1. Лізинг надає можливість використання господарюючими суб'єктами новітньої техніки та технологій. За умови обмеження власних коштів на придбання основних засобів, саме лізингові операції розширюють можливості до зростання виробничого потенціалу лізингоодержувачів.

2. Мінімізація витрат пов'язаних з моральним старінням основних засобів, значно нижчою вартістю лізингових платежів порівняно з сумою виплат за операціями кредитування.

3. Більш висока ступінь захисту інтересів лізингоодержувача, що полягає у можливості випробування об'єкта лізингу та його повернення у випадку невідповідності заявленим характеристикам, можливості повернення об'єкта лізингу при закінченні терміну дії угоди, тощо.

Однак, як свідчать дані таблиці 1, в Україні, на сьогоднішній день, частка ринку лізингових послуг є незначною та не перевищує 0,2% ВВП. Найвище значення мають Швеція (3,83%), Велика Британія (2,82%) та Польща (2,67%). Незважаючи на певні позитивні зрушення в даному напрямку, все ще залишається значна кількість факторів, котрі стримують та суттєво обмежують розвиток лізингових послуг.

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз ринку лізингових послуг в деяких країнах світу

Країна	Річний обсяг операцій, млрд. дол. США		Зміна, %	% ВВП у 2017 році
	2016	2017		
США	374,36	383,87	2,54	2,13
Китай	127,62	206,70	61,96	1,88
Велика Британія	75,03	81,77	8,98	2,82
Німеччина	62,13	64,26	3,42	1,89
Японія	60,20	59,42	-1,30	1,35
Франція	35,01	38,94	11,23	1,62
Австралія	28,21	28,44	0,80	2,15
Канада	28,25	25,86	-8,47	1,62
Італія	21,60	25,28	17,02	1,40
Швеція	17,43	20,09	15,23	3,73
Польща	12,01	14,00	16,61	2,67
Україна	0,13	0,21	66,24	0,19

Джерело: [1]

Однак, незважаючи на незначну частку лізингових операцій в структурі ВВП в Україні, необхідно звернути увагу на той факт, що по відношенню до 2016 року її значення зросло майже на 50%. Останніми роками спостерігається зростання кількості як лізингоодержувачів так і

лізингодавців в країні. В структурі останніх найбільшу частку займають фізичні особи, найменшу – банківські установи (рисунок 2).

За підсумками 2017 року в структурі портфелю лізингових послуг з розрізі галузей економіки переважає транспортна галузь (вартість договорів становила 7220,4 млн. грн); сільське господарство (5503,4 млн. грн); сфера послуг (1349,2 млн. грн); будівництво (1049,5 млн. грн)[13]. Питома вага окремих галузей економіки наведена на рисунку 3.

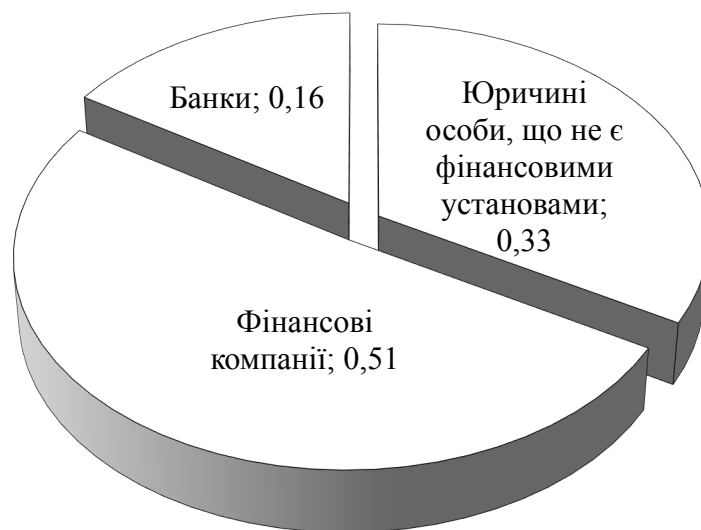

Рис. 2 Структура лізингодавців в Україні у 2017 році
Джерело: [11]

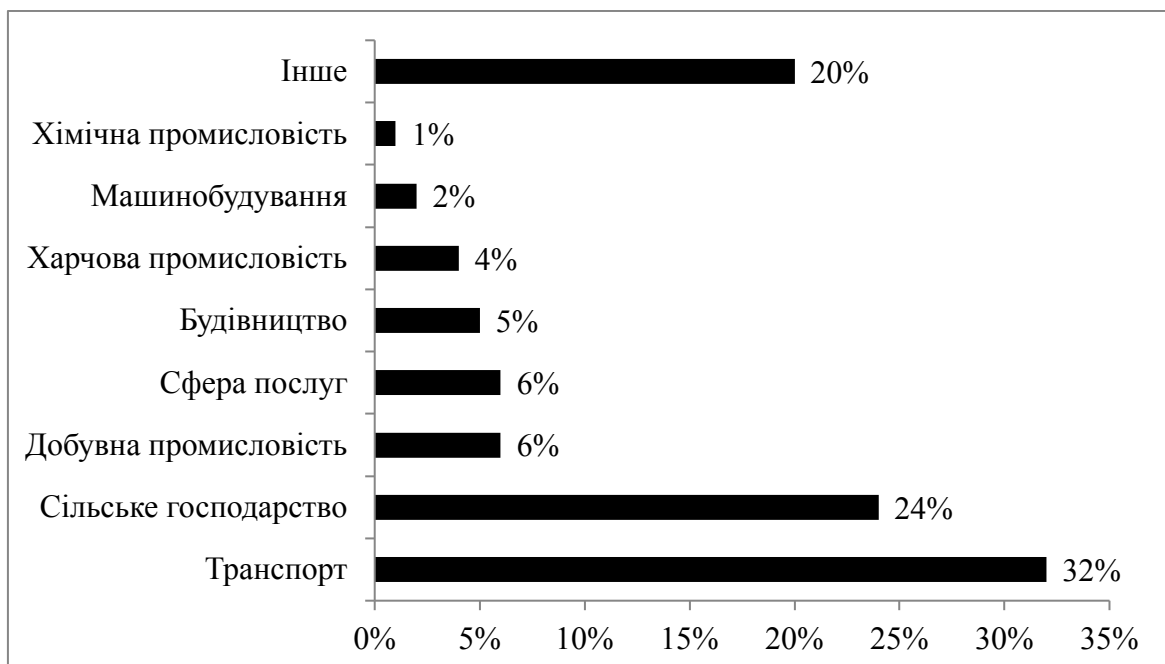

Рис. 3 Структура портфелю лізингових послуг в розрізі галузей економіки України
Джерело: [11]

Існуюча ситуація на ринку лізингових послуг в Україні обумовлена низкою суб'єктивних та об'єктивних факторів, істотний вплив яких значно стримує динаміку розвитку лізингової галузі, основними з яких є:

1. Затяжна фінансова криза в країні. Погіршення економічної ситуації в країні, фінансова та політична криза 2014-2015 років суттєво вплинула на діяльність суб'єктів господарювання призвівши до банкрутства та погіршення їх фінансової стабільності, зниження обсягу чистого прибутку. За цих умов, переважна більшість підприємств спрямовують свої зусилля на підтримку існуючого рівня розвитку, а не на розширене відтворення та інвестиційну діяльність.

2. Погіршує дану ситуацію і недостатній рівень обізнаності керівництва підприємств щодо переваг лізингу та особливостей його використання. Особливо це стосується підприємств малого та середнього бізнесу діяльність яких була розпочата 2-3 роки тому. Крім того, мінливість економічного та політичного середовища в країні значно знижує рівень довіри економічних суб'єктів до посередницьких структур.

3. Незначна кількість учасників на ринку лізингових послуг, в першу чергу, обумовлена недосконалістю існуючої нормативної бази. На сьогоднішній день, лізингова діяльність в Україні регулюється Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України «Про фінансовий лізинг», востаннє зміни до якої вносилися ще у 2003 році. Застарілість та неузгодженість нормативно-правової бази, її невідповідність сучасним тенденціям розвитку економіки не лише знижує активність вітчизняних учасників на даному ринку, але й обмежує можливості щодо входження на нього міжнародних установ.

4. Відсутність на державному рівні програм спрямованих на підтримку учасників ринку лізингових послуг та розширення його частки в країні. В Україні не передбачені будь-які податкові стимули та преференції для учасників операцій лізингу.

5. Недостатність фінансових ресурсів лізингових компаній, що унеможлиблює оновлення власних основних засобів, тим самим знижуючи рівень своєї привабливості для потенційних лізингокористувачів та виходу на міжнародні ринки капіталу.

6. Низький рівень інституційної спроможності асоціації лізингодавців в Україні, що призводить до відсутності захисту прав та

інтересів учасників, будь-якої юридичної, інформаційної та фінансової підтримки.

Таким чином, розробка на рівні держави ефективних заходів спрямованих на усунення зазначених проблем сприятиме, на нашу думку, покращенню ситуації на ринку лізингових послуг в Україні, підвищенню рівня довіри серед учасників та сприйняття лізингу як альтернативного, ефективного та надійного інструменту фінансово-кредитного забезпечення розвитку підприємств.

Висновки. Проведений аналіз сучасних тенденцій функціонування ринку лізингових послуг в Україні свідчить про достатньо низьку активність його учасників порівняно з іншими країнами світу та наявність значної кількості факторів, що стримують його розвиток. Головними драйверами розвитку лізингових відносин в Україні мають слугувати значні переваги лізингу порівняно з іншими інструментами фінансування підприємств. Поглиблюють дані процеси і дефіцит власних фінансових ресурсів переважної більшості суб'єктів господарювання; наявність застарілого обладнання, що призводить до погіршення якості виробленої продукції та наданих послуг, зниження їх конкурентоспроможності; нестабільність функціонування банківського сектору країни та значна вартість кредитних ресурсів.

Враховуючи достатньо вагому роль лізингу в інвестиційно-інноваційному розвитку підприємств, значно актуалізується потреба в застосуванні інноваційних інструментів державного впливу на рівень обізнаності економічних суб'єктів щодо переваг та особливостей застосування лізингу, покращення якості наданих послуг та довіри між учасниками, підвищення рівня професійної підготовки працівників лізингових компаній. Крім того, одним із першочергових заходів має бути реформування нормативно-правової бази, що регулює відносини на ринку лізингових послуг, шляхом приведення її у відповідність до сучасних умов економічного розвитку країни, створення податкових переваг для учасників даних операцій.

Реалізація зазначених заходів сприятиме створенню умов до підвищення рівня інвестиційного, фінансового та виробничого потенціалів суб'єктів господарювання, зростання рівня їх конкурентоспроможності на вітчизняному та іноземному ринках, покращення показників економічного розвитку країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. White Clarke Group Ltd. URL: <https://www.whiteclarkegroup.com/> (Last accessed: 16.11.2018)
2. Банківська енциклопедія / під ред. А.М.Мороза. К.: Ельтон. 1993. 328 с.
3. Грищенко О. Фінансовий лізинг: історія, сучасність та перспективи розвитку // Юридичний журнал. 2006. №3. С. 2–41.
4. Грідіна Г. Фінансовий лізинг: проблеми та перспективи розвитку в Україні // Траєкторія науки: міжнародний електронний науковий журнал. 2017. Вип. 3. №9. С. 3019-3025.
5. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Львів: Вид. Національного університету «Львівська Політехніка». 2005. 714 с.
6. Ладюк О. Розвиток лізингу в Україні: переваги і недоліки // Финансы, учет, банки. 2008. №14. С. 59–65.
7. Міщенко В. І. Основи лізингу: навч. посіб. / В. І. Міщенко, О. Г. Лубенський, Н. Г. Слов'янська. К.: Товариство «Знання», КОО, 1997. 138 с.
8. Онищук Я. В. Розвиток лізингу в Україні // Фінанси України. 2005. №7. С. 106-113.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Режим доступу: 01.12.2018)
10. Підсумки діяльності фінансових компаній та лізингодавців у 2017 році. URL: <https://afi.org.ua/articles/pidsumki-diyalnosti-finansovih-kompaniy-ta-lizingodavciv-u-2017-roci> (Режим доступу: 20.11.2018)
11. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 9 місяців 2017 року. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_3%20%D0%BA%D0%B2_2017.pdf (Режим доступу: 20.11.2018)
12. Різник В. С. Придбання лізингодержувачем предмета лізингу: законодавство та практика його застосування // Інформаційно-аналітичний журнал: Лізинг в Україні. 2007. №3. С. 14-15
13. Хойер В. Как делать бизнес в Европе : пособие для сотрудников внешнеторговых орг., совмест. предприятий, смешан. фирм, кооперативов / В. Хойер. М. : Прогресс, 1992. 253 с.

REFERENCES:

1. White Clarke Group Ltd. Retrieved from <https://www.whiteclarkegroup.com/> [in English].
2. Moroz, A. M., (1993). *Bankivska entsyklopediia [Banking Encyclopedia]*. Kyiv: Elton. [in Ukrainian].
3. Gryshchenko, O. (2006). *Finansovyi lizynh: istoriia, suchasnist ta perspektyvy rozvytku [Financial leasing: history, modernity and prospects of development]*. *Yurydychnyi zhurnal – Legal journal*, 3. 2-41 [in Ukrainian].

4. Gridina, G. (2017). Finansovyi lizynh: problemy ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Financial Leasing: Problems and Prospects of Development in Ukraine]. *Traiektoriia nauky: mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal - Path of Science: international electronic scientific journal*, 3(9), 3019-3025 [in Ukrainian].
5. Zagorodniy, A.G., & Voznyuk, G.L. (2005). *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [Financial and Economic Dictionary]*. Lviv: Vyd. Natsionalnoho universytetu «Lvivska Politekhnikha» [in Ukrainian].
6. Ladyuk, O. (2008). Rozvytok lizynhu v Ukraini: perevahy i nedoliky [Development of leasing in Ukraine: advantages and disadvantages]. *Fynansy, uchet, banky - Finances, accounting, banks*. 14, 59–65 [in Ukrainian].
7. Mishchenko, V.I. (1997). *Osnovy lizynhu [The basis of leasing]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Onyshchuk, Ya. (2005). V. Rozvytok lizynhu v Ukraini [Development of Leasing in Ukraine]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 7, 106-113 [in Ukrainian].
9. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii ta lizynhodavtsiv u 2017 rotsi [Summary of activities of financial companies and lessors in 2017]. (n.d.). afi.org.ua/articles/pidsumki-diyalnosti-finansovih-kompaniy-ta-lizingodavciv-u-2017-roci. Retrieved from <https://afi.org.ua/articles/pidsumki-diyalnosti-finansovih-kompaniy-ta-lizingodavciv-u-2017-roci> [in Ukrainian].
11. Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 9 misiatsiv 2017 roku [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 9 months of 2017] (n.d.). www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_3%20%D0%BA%D0%B2_2017.pdf. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_3%20%D0%BA%D0%B2_2017.pdf [in Ukrainian].
12. Ryznik, V. S. rydbannia lizynhooderzhuvachem predmeta lizynhu: zakonodavstvo ta praktyka yoho zastosuvannia [Acquisition by the lessee of the subject of leasing: legislation and practice of its application]. *Informatsiino-analitychnyi zhurnal: Lizynh v Ukraini - Informational-analytical journal: Leasing in Ukraine*, 3, 14-15 [in Ukrainian].
13. Hoyer, B. (1992). *Kak delat byznes v Evrope : posobyе dlia sotrudnykov vneshnetorhovyykh orh., sovmest. predpriyatiy, smeshan. firm, kooperatyvov [How to do business in Europe: a manual for employees of foreign trade organizations, joint venture. enterprises, mixed. firms, cooperatives]*. Moscow: Progress [in Russian].

УДК 339.5 (477)

СУЧАСНА БУДІВЕЛЬНА ПОСЛУГА: СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ

10.30838/ P.ES.2224.271018.120.278

**Вечеров В. Т., д.т.н.,
Алієв Р. А., к.е.н.,
Іскандеров А. О.**

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

В статті проаналізована сутність будівельних послуг як особливого виду продукції інвестиційно-будівельної сфери. Наголошено на різноманітності коопераційних зв'язків, що виникають в процесі виробництва і реалізації будівельної послуги. З'ясовані основні ознаки сучасного світового ринку будівельних послуг та особливості його розвитку з точки зору його інформаційного та технологічного забезпечення. Виявлені фактори, що вплинули на необхідність розробки загальних правил і єдиної контрактної документації в процесі виробництва та реалізації будівельних послуг. Проаналізована система відносин між найбільшими інженерно-будівельними і промисловими корпораціями, яка чинить серйозний вплив на загальну кон'юнктуру як світового, так і європейського ринків будівельних послуг. Виявлено, що найбільші труднощі виникають між міжнародними консорціумами і картелями, створюваними великими ТНК на довгостроковій основі. Систематизовані особливості ціноутворення на ринку будівельних послуг та з'ясовано, що вартість будівництва в європейських країнах тісно пов'язана з соціально-економічними та нормативними умовами, які суттєво відрізняються одна від одної. З'ясовано, що у зарубіжній практиці розроблено кілька методичних підходів, метою яких є адекватне зіставлення собівартості будівництва в різних країнах.

Ключові слова: будівельна послуга; ринок будівельних послуг; інвестиційно-будівельна сфера; коопераційні зв'язки; ціноутворення; вартість будівництва

UDC 339.5 (477)

MODERN CONSTRUCTION SERVICE: THE CONTENT AND FEATURES OF VALUE FORMATION

10.30838/ P.ES.2224.271018.120.278

**Vecherov V., Dr.of Techn.Sc.
Aliev R., PhD in Economics,
Iskanderov A.**

Prodniprovskaya state academy of civil engineering and architecture, Dnipro

The essence of construction services as a special type of production investment and construction sphere has been analyzed in the article. It has been emphasized on the variety of cooperative ties that arise in the process of production and sale of construction services. The main features of the modern world market of construction services and the

peculiarities of its development in terms of its information and technological support has been investigated. The factors that have influenced the need to develop common rules and single contract documentation in the process of production and sales of construction services have been found out. A system of relations between the major engineering and construction companies and industrial corporations, which has a serious impact on the overall market conditions of both world and European construction services markets, has been analyzed. It has been found that the greatest difficulties arise between international consortia and cartels created by large TNCs on the long-term basis. The features of pricing in the construction services market have been systematized and the fact that cost of construction in European countries is closely linked to socio-economic and regulatory conditions that differ significantly from each other has been proved. It has been clarified that in practice several methodological approaches have been developed, the purpose of which is to adequately compare the cost of construction in different countries.

Keywords: construction service; construction services market; investment and construction sphere; cooperative ties; pricing; construction cost

Актуальність проблеми. В умовах трансформації світової інноваційної економіки та обраного вектору європейської інтеграції перед українською будівельною галуззю постає нагальна потреба у інноваційно-технологічних змінах з метою відповідності сучасним світовим та європейським стандартам, що висуваються до товарів та послуг інвестиційного характеру, будівництва зокрема. Тому, з метою ефективної інтеграції в міжнародні торговельні потоки європейського ринку будівельних послуг і ефективного управління ними, а також для забезпечення конкурентоспроможності українських будівельних компаній на цих ринках необхідне розуміння особливостей будівельної послуги як такої, а також сучасних принципів формування її вартості для ефективної міжнародної торгівлі вітчизняними будівельними послугами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування, функціонування й розвитку ринку послуг у світовій економіці вже тривалий час перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних дослідників-економістів: С. Андерсона, Є. Авдокушина, І. Балабанова, Є. Будрина, І. Дюмулена, В. Капустіної, А. Криканова, К. Семенова, А. Тедєєва, В. Фомічова, Дж. Белла, Е. ВанДузера, Дж. Гелбрейта, Д. Джоббера, П. Друккера, М. Кастельса, К. Кларка, С. Коена, Ф. Котлера, Дж. Б. Куінна, Дж. Ланкастера, та інших. Разом з тим, питання визначення сутності будівельних послуг в системі міжнародної торгівлі та особливості розвитку європейського ринку цих послуг залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є з'ясування сутнісного змісту сучасної будівельної послуги та основних підходів до формування її вартості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сутність будівельних послуг Т. Хіллом визначається [11] як «зміна стану об'єкта, що належить будь-якому учаснику економічних відносин, яке досягається в результаті свідомих дій іншого учасника даних відносин» Перевагою цього визначення, на нашу думку, є підкреслення суті послуги як дій, а також узагальнення результату, на який спрямовані ці дії. Також таке визначення акцентує значущість результату, яке характерно більше для тих видів послуг, які пов'язані з результатом (матеріальних і нематеріальних) більшою мірою, зокрема з будівельними послугами (підрядом).

Одночасно деякі дослідники розглядають будівельні послуги як продукт інвестиційно-будівельного комплексу, який включає проектні та підрядні організації, промисловість будівельних матеріалів, будівельне машинобудування, постачальники матеріалів і обладнання, соціально-побутові підприємства. Ключовою ланкою цього комплексу є капітальне будівництво, яке завершує зусилля всіх інвестиційних галузей і перетворює матеріальні ресурси в основні фонди [6].

Будівельну послугу також визначають [1] як діяльність підприємств інвестиційно-будівельної сфери економіки, який може мати або не мати матеріальну форму, реалізовуватися у вигляді кінцевої споживчої одиниці або у вигляді її заздалегідь узгоджених частин та який характеризується споживчо-персоніфікованою ознакою та рисами інвестиційного товару (виступає або у формі основних фондів для економічного відтворення, або житлового приміщення для відтворення якості людських ресурсів).

Характерно, що надання будівельних послуг завжди пов'язане з різноманітними коопераційними зв'язками: в будівництві будь-якого об'єкту зайнято багато проектних, науково-дослідних організацій, постачальників устаткування і матеріалів, фінансово-кредитні установи. Незважаючи на єдину мету суб'єктів інвестиційного процесу в будівництві (максимізація прибутку), кожен з учасників реалізує свої власні цілі і завдання.

Специфіка будівельних послуг втілюється саме в тісному зв'язку цього виду послуг з матеріальним результатом, що зумовило особу правову форму, яка в окремих правових системах, включаючи

українську, опосередковує поставку будівельних послуг - договору виконання робіт або договору підряду. У теорії і практиці зарубіжних країн та міжнародних організацій використовуються обидва терміни. Так, наприклад, термін «роботи» зустрічається в документах ЄЕК ООН, ОЕСР, ЄС та ін., термін «послуги» - в документах СОТ тощо. Тим часом, роботи і послуги є настільки близькими поняттями навіть за правовою природою, а їх економічний зміст як видів економічної діяльності і як об'єктів торгівлі практично ідентичний, що дозволяє автору зробити висновок про доцільність поєднання цих понять для цілей вивчення будівельних послуг як об'єкта міжнародної торгівлі. Фактично в зарубіжній літературі відбувається порівняння торгівлею об'єктами капітального будівництва та торгівлею будівельними послугами [10; 14]. У складі будівельних послуг враховується вартість будівельних матеріалів, розрізненого і комплектного устаткування, використаного при будівництві об'єкта.

Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН) до будівельних послугами відносить [9]: 1) нове будівництво - будівництво абсолютно нових споруд, незалежно чи був будмайданчик, на якій зводиться споруда раніше зайнятий якимось об'єктом; 2) реконструкцію - будівельні роботи, в результаті яких використання будівель або споруд продовжується або оновлюється, тобто будівельні роботи, які фізично продовжують термін життя будівель і споруд; 3) ремонт і технічне обслуговування - будівельні роботи, які не мають результатом продовження терміни життя будівлі, але запобігають дострокове погіршення його стану та сприяють його нормальному використанню (наприклад, фарбування, заміна покриття даху тощо); 4) будівництво об'єктів цивільної інженерії - будівництво об'єктів, що не відносяться до будівель і споруд. Зокрема, до об'єктів цивільної інженерії, згідно ЄЕК ООН, відносяться: залізні дороги, дороги, мости, аеропорти, очисні споруди, комплекси водопостачання, греблі, іригаційні споруди тощо.

До реконструкції, в свою чергу відносяться такі послуги:

- додавання до площі або розширення площі будівель і споруд (наприклад, пристрій підвалу);
- зміни, реновації та істотна заміна конструкцій в будівлях (наприклад, інсталяція нового вбудованого електрообладнання);
- невід'ємні поліпшення об'єктів зовні (наприклад, додавання під'їзду, ганку, прибудова гаража тощо).

Статистична класифікація економічних видів діяльності в Європейському Співтоваристві (NACE - від фр. *Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne*), яка складає основу стандартної класифікаційної системи для Європейського Союзу і які у неї входять і побудована відповідно до Міжнародної стандартної класифікації видів економічної діяльності відносить будівельні послуги до видів економічної діяльності категорії «F». Дана класифікація демонструє основні види будівельних послуг, що виділяються в рамках економічної статистики в Європейському Союзі.

Капітальне будівництво є багатоетапним процесом, особливо якщо мова йде про зведення технічно складних, великих проектів. У зв'язку з цим на світовому ринку будівельних послуг найбільш поширеною формою взаємодії є контракт на виконання певного виду робіт, або спорудження окремої ділянки об'єкту будівництва. В рамках одного проекту замовник укладає кілька контрактів з різними фірмами, в деякі з яких окремо виділені інжинірингові послуги, поставка обладнання. При роботі на таких умовах (субпідряд, частковий підряд) фінансова відповідальність підрядника обмежується рамками її зобов'язань.

Як відзначають деякі дослідники, сучасному світовому ринку будівельних послуг притаманні всі ознаки ринку: попит, пропозиція, особливості ціноутворення, частота угод і їх значний обсяг, діяльність спеціалізованих фірм, які здійснюють будівельні послуги [3]. Діяльність будівельних фірм тісно пов'язана з координацією міжгалузевих зв'язків та інших товарних ринків. Тобто ринок будівельних послуг може включати також і інші, споріднені йому ринки, наприклад, ринок інжинірингових послуг, будівельних матеріалів і комплектного обладнання. Надання будівельної послуги часто пов'язано з поставками обладнання, і експортер цього обладнання, як правило, безпосередньо бере участь у проектуванні та будівництві. Однак, очевидно, що контракти на поставку обладнання не утворюють власне ринку будівельних послуг. Аналогічно інжинірингові послуги не можуть охоплювати діяльність з безпосереднього створення об'єкта нерухомості, тому ці послуги не завжди відносяться до групи «будівельні послуги».

Особливими рисами світового ринку будівельних послуг можна визначити наступні:

- його складність та ієрархічність (наявність окрім основного ринку, суб'єктами якого є будівельні ТНК (забудовники) та замовники

будівельних послуг, також і низки суб-ринків: ринок підрядних робіт; ринок проектних робіт; ринок будівельних матеріалів та технологій будівництва; ринок будівельного консалтингу; ринок оренди (покупки) будівельної техніки;

- специфіка ціноутворення, на яку впливає як наявність різних типів конкуренції на ринках, що названі вище (від монополістичної конкуренції до моносонії), так і різні національні стандарти формування вартості будівництва;

- особливості тендерних відносин в мультинаціональному правовому полі, довготривалий період створення будівельної послуги, а тому поширена практика їхнього «продажу частинами»;

- концентрація фінансових потоків в обмеженій кількості центрів розміщення будівельних ТНК (високий ступінь фінансово-інвестиційної локалізації);

- чітко закріплена територіальна прив'язка процесу споживання будівельної послуги, що має транснаціональний характер по відношенню до виробника послуги (виробник та подавач будівельної послуги, як правило, є нерезидентом країни розміщення будівельного об'єкту).

Слід зазначити, що розвиток сучасного європейського ринку будівельних послуг пов'язаний зі зростанням інформаційного та технологічного забезпечення, в свою чергу ціна на будівельні послуги все менше пов'язана з матеріальними витратами. Ключовими методами конкурентної боротьби на ринку будівельних послуг стають логістика та інжиніринг. Важливе значення в економії витрат при будівництві грає своєчасне постачання якісних матеріалів і комплектного обладнання.

Відомо, що ускладнення інвестиційних відносин в будівництві та інтенсивний розвиток реалізації інфраструктурних будівельних проектів в середині минулого століття (особливо на Близькому Сході і в Південно-Східній Азії) зумовило необхідність розробки загальних правил і єдиної контрактної документації в галузі будівництва. В результаті вже в 1960-ті роки Світовим банком і Міжнародною федерацією інженерів-консультантів (англ. - International Federation of Consulting Engineers, FIDIC) була розроблена спеціальна «Червона книга», яка представляла собою умови контракту на зведення об'єктів цивільного будівництва. Вона успішно використовувалася в будівництві тих об'єктів, підряди по якому присуджувалися на основі міжнародної конкурсної основи.

Специфіка даного документа була в тому, що він вперше врахував як

специфіку кожного об'єкта будівництва, так і особливості національного законодавства, оскільки «Червона книга» була розділена на дві частини «Загальні умови контракту» і «Умови особливого застосування». Пізніше FIDIC випустила і деякі інші типові контракти, яких в даний час налічується п'ять [див. 16].

Зазначені умови широко застосовуються приватними і державними замовниками, а також МБРР та ЄБРР в усьому світі. Поряд з цими формами існують і національні типові форми будівельних контрактів, що розробляються країнами з урахуванням місцевої специфіки. В якості одного з найбільш успішних національних законодавств слід визнати контракти, розроблені у Великобританії, де випущено 10 типових форм контрактів на будівництво, що охоплюють всю сукупність відносин в інвестиційно-будівельній діяльності.

Система відносин між найбільшими інженерно-будівельними і промисловими корпораціями чинить серйозний вплив на загальну кон'юнктуру як світового, так і європейського ринків будівельних послуг. В даний час роботи з проектування та будівництва нових потужностей виробничих ТНК все більш мають тенденцію переходу до великих підрядників, з якими ТНК мають міцні зв'язки. Ці зв'язки отримали назву в зарубіжній літературі «проектне партнерство» (англ. - Project alliancing, project partnering), сутність якого полягає в зобов'язанні компанії-підрядника надати свій потенціал замовнику в обмін на його зобов'язання забезпечити підрядну компанію роботою.

Однією з ключових причин поширення практики таких взаємодій на європейському ринку будівельних послуг стало помітне зростання кількості судових спорів між учасниками міжнародних будівельних проектів. Причиною суперечок часто є прагнення замовника до мінімізації ризиків невиконання зобов'язань за контрактом за рахунок перерозподілу ризиків на користь підрядника. Дана тенденція знайшла своє відображення в перевиданні типових форм контрактів організацією FIDIC [16]. Також були видані коментарі [7] до цих типових форм, розроблені Європейською асоціацією міжнародних підрядників (англ. - European International Contractors, EIC). Широке поширення партнерські відносини отримали на ринку будівельних послуг в Великобританії при будівництві нафтогазовидобувних об'єктів на шельфі Північного моря в 1990-і рр., де за рахунок цього було забезпечено суттєве зниження вартості робіт і зростання прибутку. Пізніше дані відносини набули

поширення і в масовому житловому будівництві. В інших же країнах партнерство не отримало такого поширення. Зокрема, мало місце використання такого типу відносин в Австралії, ПАР (за британською моделлю), в Гонконзі (при будівництві метрополітену).

Видача замовлень на спорудження великих будівельних об'єктів здійснюється на основі торгів (тендерів на будівництво), які, наприклад, в країнах, що розвиваються, охоплюють близько 80% сукупного обсягу підрядних робіт. Проведення тендерів дозволяє їх організаторам домогтися максимально вигідних умов (наприклад, мінімальних цін) за рахунок створення більш жорсткої конкуренції між компаніями, які претендують на замовлення, тому ця форма набула широкого поширення в міжнародній практиці. Відзначимо, що ціна контракту при проведенні тендеру, як правило, знаходиться в зворотній залежності від кількості пропозицій. Наприклад, в будівельній галузі США зростання числа учасників торгів з двох до восьми забезпечує зниження капіталовкладень замовника приблизно на 20-25% [15].

Незважаючи на те, що проведення міжнародних торгів у будівництві веде до загострення конкуренції, однак дана форма не виключає недобросовісних дій, наприклад, у вигляді змови між учасниками торгів. Найбільші труднощі виникають між міжнародними консорціумами і картелями, створюваними великими ТНК на довгостроковій основі. В даному випадку навіть закриті тендери не дозволяють їх організатором повністю контролювати хід торгів, оскільки кожна компанія, що входить в картель і отримала пропозицію про участь в торгах, може довести до відома інших членів картелю, що забезпечить узгодження щодо комерційних і технічних умов, а також цін. При цьому в даний час члени картелю йдуть на створення сприятливих умов тільки для одного компанії - учасниці.

Все більш активна роль в останні двадцять років при проведенні торгів належить інженерно-консультаційним компаніям, які залучаються для оцінки пропозицій. Крім цього, після вступу в силу контракту, дані компанії надають широкий спектр інших послуг (поставка обладнання, будівництво, пусконаладжувальні роботи, подальше сервісне та технічне обслуговування). Роль таких фірм в останні роки зростає через поширення контрактів «під ключ», про які ми вже згадували вище, а також контрактів «проектування - будівництво» (англ. - 'Design-build'). При цьому вартість інженерно-консультаційних послуг по групах країн

істотно відрізняється: в розвинених країнах частка цих послуг до кошторису об'єкта будівництва становить в останні роки 6-15%, тоді як в країнах, що розвиваються вона не перевищує 4% від вартості об'єкта.

Структура економічних і організаційно-правових відносин, що виникають у результаті об'єктно-суб'єктних взаємодії є досить складною. У роботі одного з авторів даної статті [1] наведені основні учасники створення будівельних послуг в контексті розуміння самого процесу виробництва будівельної послуги (таблиця 1).

Таблиця 1. - Учасники процесу створення будівельної послуги

№	Учасник	Характеристика
1	Генеральний підрядник	головний виконавець будівельних робіт, що формує склад виконавців нижчого ієрархічного рівня субпідрядників, провідний з ними грошові розрахунки, що приймає у них закінчені роботи. Найчастіше це велика будівельно-монтажна організація; субпідрядники - будівельні організації, які залучаються генеральним підрядником для виконання спеціальних видів робіт, наприклад, земляних, електромонтажних, сантехнічних, оздоблювальних тощо.
2	Інвестор	особа або організація, яка фінансує будівництво. Як правило, інвестор не втручається в будівельні питання і всі права в розпорядженні грошовими коштами на це будівництво передаються замовнику.
3	Замовник	організація, яка формує склад генеральних виконавців, веде з ними грошові розрахунки, здійснює загальне керівництво будівництвом, організовує приймання закінчених об'єктів. Можливі ситуації, коли замовник одночасно є і інвестором, тобто будівництво ведеться за рахунок коштів самого замовника, отриманих ним, наприклад, в результаті попередньої комерційної діяльності (може бути і не пов'язаної з будівництвом).
4	Забудовник	власник земельної ділянки, на якому буде вестися будівництво. Можливі ситуації, коли забудовник може бути одночасно і замовником, і інвестором. Термін «забудовник» не є загальноприйнятим, і деякими фахівцями він розуміється як термін вільного користування, тобто «Забудовником» можуть іноді називати і замовника, і інвестора, і власника ділянки.
5	Генеральний проектувальник	головний виконавець проектних робіт, що виконує основну їх частину власними силами, а решту - силами залучених субпідрядних проектних організацій «проектувальників». Генеральний проектувальник зазвичай сам формує склад виконавців (проектувальників), веде з ними грошові розрахунки, приймає у них закінчені проектні роботи (по аналогії з будівельним генпідрядником). Найчастіше це велика проектна організація, спеціалізована на будь-якій формі будівництва (промислового, гідротехнічному, гідромеліоративному тощо).
6	Проектувальник (субпідрядний)	організація, залучена генеральним проектувальником для виконання тієї чи іншої частини проекту.
7	Дослідник	організація, залучена проектувальником (генеральним або субпідрядним), рідше безпосередньо замовником, для виконання інженерних вишукувань на території будівництва. Зазвичай вишукування виконують спеціалізовані (вишукувальні) організації, рідше вишукувальні відділи великих проектних організацій.

Джерело: [1]

На практиці часто спостерігаються, відхилення від загальної схеми. Наприклад, наявність генерального проектувальника і субпідрядних проектувальників характерно лише для великих будівництв.

У більшості випадків, наприклад, при будівництві невеликих природоохоронних споруд, житлових будинків, невеликих промислових підприємств, немає необхідності у залучення кількох проектних організацій, достатньо тільки однієї. Іноді (для дрібних об'єктів) немає необхідності і в субпідрядників-будівельників - всі будівельні роботи виконує одна організація. Так в процесі будівництва проектні організації часто ведуть систематичний контроль за правильністю реалізації своїх проектів. Це називається «авторським наглядом» (іноді використовується термін «проектний супровід»). Авторський нагляд виконується на підставі спеціального договору з замовником, який вирішує питання про необхідність такого нагляду. Автор проекту, укладаючи такий договір, отримує право повного контролю будівельних робіт, але при цьому приймає на себе відповідальність за якість будівництва.

Для вирішення особливо складних технічних питань може залучатися наукова установа. Якщо таке залучення ведеться систематично, воно іменується "науковим супроводом". Воно зазвичай оформляється безгрошовим договором або спеціальним протоколом. Грошові ж договори складаються в міру виникнення кожного конкретного завдання. При цьому оцінка структури процесу ускладнюється тим, що тут перемішуються реалізація будівельних послуг і реалізація кінцевої продукції - побудованих об'єктів.

Ціноутворення на ринку будівельних послуг має ряд істотних особливостей, зокрема:

- Ціни на будівництво та реконструкцію здебільшого індивідуальні, що пов'язано з територіальним закріпленням будівельної продукції, урахуванням різних природно-кліматичних, містобудівних та інших умов зведення об'єктів (тому вартість визначають на основі індивідуальних кошторисів);

- Висока матеріаломісткість робить необхідним ефективний моніторинг цін на матеріали і вибір найбільш прийнятних постачальників;

- Висока тривалість життєвого будівельного циклу ускладнює ціноутворення в будівництві і викликає необхідність своєчасного коригування та оптимізації цін з урахуванням термінів і ефекту реалізації

конкретного проекту;

- Масштабна нормативна база ціноутворення найчастіше не має аналогів в інших галузях, оскільки при будівництві різних типів об'єктів використовуються різноманітні технології та матеріальні ресурси;

- Ціни на будівельні послуги залежать від впливу кліматичного чинника з урахуванням цілорічного виробництва будівельних робіт;

- В ціні необхідно враховувати додаткові витрати, які обумовлюють будівництво інфраструктури і комунікацій, де зводяться об'єктів [2, с.18-22].

При будівництві об'єктів проблеми ціноутворення грають завжди принципову роль, оскільки ціна, запропонована підрядником, відображає загальну величини його потенційних витрат і складається з безлічі факторів, найочевиднішим з яких є оплата послуг персоналу. Вартість будівництва в європейських країнах тісно пов'язана з соціально-економічними та нормативними умовами, які суттєво відрізняються одна від одної.

Досить істотні відмінності є в цінах на будматеріали в окремих країнах (в найбільш розвинених країнах ЄС вони відрізняються в три-п'ять разів). Ціни, як правило, вище в розвинутих країнах, де використовуються матеріали з більш високим ступенем промислової обробки і більш високої якості.

Тому в ціні будівельної продукції відображені і її конструктивні особливості, вартість робочої сили, матеріалів і устаткування. Крім цих параметрів істотно впливає на вартість будівництва ціни на земельні ділянки під забудову. Природно, земля дорожче в тих країнах, де більше праці вкладено в її благоустрій попередниками.

Виробничому процесу виготовлення будівельної послуги притаманно три особливості, які визначають специфіку ціноутворення на неї:

1. Індивідуальність об'єктів, що виявляється в орієнтації будівельних компаній на конкретні витрати і діючі нормативи витрат матеріалів і робочої сили. На практиці при виконанні робіт складається кошторис, тобто визначається структура і сума різних витрат на будівництво.

2. Широке використання в контрактах комплексної ціни. Дана ціна розраховується за формулою (1), прийнятою в контракті, яка складається з двох пов'язаних частин. У першій частині – це базова ціна (тобто тверда фіксована ціна). У другій частині відбивається співвідношення часток

основних виробничих витрат, причому важливо враховувати саме ті витрати, за якими очікуються найбільш суттєві зміни в період виконання контракту. Даний вид цін широко застосовується при організації будівельних робіт на основі підяду. Формула цієї ціни буде мати вигляд:

$$P_1 = P_0 (A \frac{a_1}{a_0} + B \frac{b_1}{b_0} + C), \quad (1)$$

де P_1 та P_0 - розрахункова і базисна ціни на товар відповідно;

A - частка матеріальних витрат;

B - частка витрат на оплату праці;

C - фіксована частина ціни (в результаті сума A, B, C повинна дорівнювати одиниці);

a_0 - базисна ціна використовуваних у виробництві матеріалів;

a_1 - ціна на матеріали, як правило, є середньою за обумовлену в контракті частину терміну виконання контракту;

b_0 - базисна ставка оплати праці;

b_1 - ставка оплати праці, що розраховується таким же чином, як і у випадку з матеріалами [4, с. 68].

3. Орієнтація цін в будівництві на вже сформовані національні цінові, кредитні та валютно-фінансові умови, що веде до проблеми отримання достовірної місцевої інформації про ціни, необхідної для розрахунку цін і виконання інших умов контракту.

У зарубіжній практиці розроблено кілька методичних підходів, метою яких є адекватне зіставлення собівартості будівництва в різних країнах, а не простий перерахунок вартісних показників за валютним курсом. Один з таких підходів полягає в застосуванні приватних паритетів купівельної спроможності (ПКС) національних валют стосовно будівництва. Основним недоліком такого підходу, однак, є те, що він не враховує відмінності якості робіт, забезпеченості будівельної галузі ресурсу і продуктивності праці в окремій країні. Тому не випадковий той факт, що міжнародні організації, що збирають статистичну інформацію для розрахунку індексів паритету купівельної спроможності в будівництві (Програма міжнародних зіставлень ООН - "International Comparison Program" ("ICP"), яку координує Світовим банком і Статистичної службою Європейського Союзу - "Eurostat"), не публікують даних індексів на регулярній основі через серйозні сумніви в їх надійності [5].

До числа інших поширених методів відноситься використання стандартних будівельних об'єктів, для яких розроблені типові специфікації обсягу робіт і технічні умови. Вартість типового об'єкта в різних країнах і є підставою для висновку про відносну вартість будівництва в тій чи іншій країні. Такий підхід, зокрема, широко використовується Євростатом, Економічною і соціальною комісією ООН для Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а також рядом консалтингових компаній [12, с. 2-4; 13].

Слід зазначити, що зіставлення вартісних показників будівництва в різних країнах має найважливіше практичне значення. Найважливішою особливістю капітального будівництва є збіг місць споживання і виробництва продукції, тому ціноутворення в даній галузі залежить від безліч місцевих умов, що впливають на обсяг витрат на зведення тих чи інших об'єктів.

До числа інших поширених методів відноситься використання стандартних будівельних об'єктів, для яких розроблені типові специфікації обсягу робіт і технічні умови. Вартість типового об'єкта в різних країнах і є підставою для висновку про відносну вартість будівництва в тій чи іншій країні. Такий підхід, зокрема, широко використовується Євростатом, Економічної і соціальної комісією ООН для Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а також рядом консалтингових компаній [12; 13].

Використання типових специфікацій вважається досить трудомістким і витратним способом. Так, в практиці "EuroStat" типова специфікація складається з 10-20 розділів, що містять по 100 - 1000 позицій кожен [8, с. 9 -11]. Проте, на думку експертів, він забезпечує досить високу точність розрахунків, що робить його придатним в світовій практиці кошторисної справи. Так, щорічна публікація "International Construction Cost Survey" компанії "Gardiner & Theobald LLP", що включає дані про вартість 8 типових об'єктів житлового, комерційного та промислового будівництва в 36 країнах, користується широкою світовою популярністю і частково передруковується провідними галузевими періодичними виданнями, зокрема "Engineering News-Record" (США) і "Building" (Великобританія). Звісно ж, що ці показники можуть бути корисними і українським інвесторам, забудовникам і підрядникам, які мають за мету вийти на світовий, європейський зокрема, ринок будівельних послуг.

Висновки. В результаті дослідження сутності будівельних послуг з'ясовано, що вони є результатом діяльності підприємств інвестиційно-будівельної сфери економіки, який може мати або не мати матеріальну форму, реалізовуватися у вигляді кінцевої споживчої одиниці або у вигляді її заздалегідь узгоджених частин та який характеризується споживчо-персоніфікованою ознакою та рисами інвестиційного товару (виступає або у формі основних фондів для економічного відтворення, або житлового приміщення для відтворення якості людських ресурсів). Будівельна послуга як об'єкт торгівлі може бути охарактеризована як нематеріальний, незберігаємий, нерухомий «товар», який споживається в момент його виробництва, відрізняється неоднорідністю, і поставка якого не супроводжується переходом права власності. Специфіка послуг як об'єкта міжнародної торгівлі проявляється в тому, що темп зростання їх експорту активно стимулюються їх імпортом, що забезпечується різноманітністю способів поставки послуг. У багатьох секторах ринку послуг, зокрема, в будівельному секторі, імпорт послуг на основі комерційної присутності в подальшому сприяє нарощуванню їх експорту, оскільки філії іноземних ТНК (імпортери послуг) або дочірні компанії самі починають експорт послуг за кордон.

Європейський ринок будівельних послуг характеризує власна кон'юнктура, яка розвивається під впливом цілого спектру факторів, що викликають перманентні зміни попиту і динаміки конкурентного середовища в будівельній галузі. Причому в умовах глобалізації на цей ринок спричиняють все більший вплив додаткові (соціально-культурні, правові, політичні) проблеми в суспільстві. При цьому специфіку формування вартості в галузі визначають такі ключові особливості будівництва, як індивідуальність об'єктів, широке використання в контрактах комплексних цін і орієнтація ціноутворення на місцеві валютно-фінансові, цінові та кредитні умови, що ускладнює процес ціноутворення на даному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алієв Р.А. Развитие европейского рынка строительных услуг. Дис. ... к.е.н. за специальностью 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Дніпро: ПДАБА, 2016. – 262 с.
2. Бренер А. В. Ценообразование, как фактор развития девелоперской деятельности коммерческой недвижимости в инвестиционно–строительной сфере / А.В. Бренер //

- Экономика, управление, финансы: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, июнь 2011 г.). – Пермь: Меркурий, 2011. С.18-22.
3. Иванов В.В. Мировой рынок строительных услуг: особенности функционирования и перспективы развития: Дисс. канд. экон. наук. – 08.00.14. – М.: ВАВТ, 2010. С.25.
  4. Пасько А.В. Конъюнктура и ценообразование на мировом рынке: учебное пособие. – М.: ОМЭПИ ИЭ РАН, 2014. С.68.
  5. Ahmad, S.(2003), "Purchasing power parity (PPP) for international comparison of poverty: sources and methods", World Bank report, available at: http://siteresources.worldbank.org/ICPINT/Resources/poverty_PPP_Data_rev2.doc.
  6. Andersson C.J., Kaklauskas N., Lopes A., Manseau J., Ruddock A. Moving from production to services: a built environment cluster framework. *International Journal of Strategic Property Management*, July, 2006.
  7. Appuhn R., Eggink E. The Contractor's View on the MDB Harmonised Version of the New Red Book, NABU. *International Construction Law Review*. 2006. Vol.23. Part 1. P.4–19.
  8. Benchmarking of Use of Construction (Costs) Resources in the Member States (Pilot Study). BWA Final Report, 24th March 2006. P.9-11.
  9. Bulletin of Housing Statistics for Europe and North America. UNECE publications, 2006.
  10. Business Guide to the General Agreement on Trade in Services. Revised edition. Geneva: ITC/CS, 2000. – P.263.
  11. Hill T.P, On goods & services. *Rev. of income & wealth*.
  12. International Construction Cost Survey. Values in euro. Gardiner & Theobald LLP, January 2008. P.2–4.
  13. Rider Levett Bucknall International Construction Cost Commentary, Oct. 2007.
  14. Sauve Pierre Assessing the General Agreement on Trade in Service – Half Full or Half Empty? *Journal of World Trade*, Vol.29, No 4, 1995.
  15. Sidney M. Levy. *Project Management in Construction*. 6th Edition.–N.Y., 2012. P. 37. 38.
  16. Which FIDIC Contract Should I Use [Electronic resource]. – FIDIC, 2014. – Mode of access: <http://fidic.org/bookshop/about-bookshop/which-fidic-contract-should-i-use>

REFERENCES:

1. Aliyev R. (2016). Rozvytok yevropeys'koho rynku budivel'nykh posluh [Development of the European construction services market]. Candidates thesis. Dnipro: PDABA [in Ukrainian].
2. Brener A. (2011). Tsenoobrazovaniye, kak faktor razvitiya developerskoy deyatel'nosti kommercheskoy nedvizhimosti v investitsionno–stroitel'noy sfere [Pricing as a factor in

- the development of the development of commercial real estate in the investment and construction sector]. Proceedings from: *Mezhdunar. nauch. konf. Ekonomika, upravleniye, finansy – International scientific conference Economics, Management, Finance*. (pp. 18-22). Perm': Mercuriy [in Russian].
3. Ivanov V. (2010). Mirovoi rynek stroitel'nykh uslug: osobennosti funktsionirovaniya i perspektivy razvitiya [World market of building services: features of functioning and development prospects]. *Candidate's thesis*. M.: VAVT [in Russian].
  4. Pas'ko A. (2014). *Kon'yunktura i tsenoobrazovaniye na mirovom rynke [Conjuncture and pricing in the global market]*. M.: OMEPI IE RAN [in Russian]
  5. Ahmad, S. (2003). Purchasing power parity (PPP) for international comparison of poverty: sources and methods. World Bank report. Retrieved from: http://siteresources.worldbankorg/ICPINT/Resources/poverty_PPP_Data_rev2.doc.
  6. Andersson C., Kaklauskas N., Lopes A., Manseau J., Ruddock A. (2006). Moving from production to services: a built environment cluster framework. *International Journal of Strategic Property Management*.
  7. Appuhn R., Eggink E. (2006). The Contractor's View on the MDB Harmonised Version of the New Red Book, NABU. *International Construction Law Review*, 23 (1), 4–19.
  8. (2006). Benchmarking of Use of Construction (Costs) Resources in the Member States (Pilot Study). BWA Final Report, 9-11.
  9. (2006). Bulletin of Housing Statistics for Europe and North America. UNECE publications.
  10. (2000). Business Guide to the General Agreement on Trade in Services. Revised edition. Geneva: ITC/CS.
  11. Hill T., On goods & services. Rev. of income & wealth.
  12. (2008). International Construction Cost Survey. Values in euro. Gardiner & Theobald LLP.
  13. (2007). Rider Levett Bucknall International Construction Cost Commentary.
  14. Sauve P., (1995). Assessing the General Agreement on Trade in Service – Half Full or Half Empty? *Journal of World Trade*, Vol.29, 4.
  15. Sidney M. (2012). Project Management in Construction. 6th Edition. N.Y.
  16. (2014). Which FIDIC Contract Should I Use? Retrieved from: <http://fidic.org/bookshop/about-bookshop/which-fidic-contract-should-i-use>

УДК 338.465.4

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКУ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

10.30838/ P.ES.2224.271018.136.279

**Кахович О. О., к.н.д.у.,
Лисенко В. Р.,**

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», м. Дніпро

Сучасному етапу розвитку кредитно-фінансової системи притаманні нестабільність та висока конкуренція між її суб'єктами. Саме тому на перший план виходить питання оцінки конкурентоспроможності банку як одиниці кредитно-фінансової системи, що дозволяє виявити слабкі місця та зробити акцент на конкурентних перевагах. У зв'язку із постійно змінюваними тенденціями світового господарства питання дефініції поняття «міжнародна конкурентоспроможність банку», а також підходи до управління конкурентоспроможністю банку потребують актуалізації та детального аналізу. У даній статті на основі всебічного аналізу останніх досліджень визначено поняття «міжнародна конкурентоспроможність банку». Запропоновано визначати міжнародну конкурентоспроможність банку, як таку, що пов'язана із здатністю ефективної реалізації можливостей банку зі створення конкурентоспроможних продуктів і надання послуг, а також його можливістю нівелювати загрози глобалізованого ринку. Проаналізовано методи оцінки конкурентних переваг банку, до яких належать диференціальний, комплексний, змішаний метод оцінювання. У світовій практиці найбільшого поширення набули метод банківського скорингу, методика RATE та метод «інформаційного спостереження». Розглянуто підходи до управління конкурентоспроможністю банку. У більшості наукових джерел виділяються такі підходи щодо управління міжнародною конкурентоспроможністю комерційного банку: системний, процесний та ситуаційний. Однак на сучасному етапі надалі гостро стоїть питання підвищення ефективності діяльності комерційних банків, що зумовлює необхідність впровадження кардинально нових методів управління банківською установою.

Ключові слова: конкурентоспроможність банку; міжнародна конкурентоспроможність банку; банківський сектор; конкурентні переваги; управління конкурентоспроможністю

UDC 338.465.4

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE BANK AND METHODS OF ITS EVALUATION

10.30838/ P.ES.2224.271018.136.279

**Kakhovych O., PhD in Publ. Admim. Sc
Lysenko V.***Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture, Dnipro*

© Кахович О.О., к.н.д.у., Лисенко В.Р., 2018

The current stage of the development of the credit and financial system has been characterized by instability and high competition between its subjects. That is why the issue of assessing the competitiveness of the bank as a unit of the credit and financial system, which reveals weaknesses and emphasizes competitive advantages, is coming to the fore. In connection with the constantly changing world economy, the definition of the concept of "international competitiveness of the bank" as well as approaches to managing the competitiveness of the bank require updating and detailed analysis. In this article, on the basis of a comprehensive analysis of recent researches, the concept of "international bank competitiveness" has been defined. It has been proposed to determine the international competitiveness of the bank as one that is related to the ability to efficiently realize the Bank's ability to create competitive products and services, as well as its ability to offset the threats of the globalized market. The methods of assessing the competitive advantages of the bank, which include a differential, complex, mixed method of evaluation, have been analyzed. In world practice, the most widely used method of bank scoring, the RATE technique and the method of "information observation". The approaches to managing the competitiveness of the bank are considered. Most scientific sources highlight the following approaches to managing the international competitiveness of a commercial bank: systemic, procedural and situational. However, at the present stage, the issue of increasing the efficiency of commercial banks is pressing, which necessitates the introduction of fundamentally new methods of managing a banking institution.

Keywords: bank competitiveness; international competitiveness of the bank; banking sector; competitive advantages; competitiveness management

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси в світі безперечно впливають на стан світової економіки та, зокрема, на процеси формування фінансової політики країн, загострюючи при цьому проблему конкуренції на світовому рівні, що торкається в тому числі банківської сфери.

Факторами, які впливають на інтеграційний процес капіталу банків є новітні тенденції міжнародної економіки, які у глобальному масштабі стали основою виникнення монополістичних зв'язків. Результатом цього є поява транснаціональних банків з багатьма іноземними підрозділами у передових міжнародних фінансових центрах, що загострює проблему забезпечення міжнародної конкурентоспроможності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з досліджуваних проблем. Грунтовні наукові результати, які дозволили досягти чіткого осмислення теоретико-методологічних засад процесу управління конкурентоспроможністю банківської системи та банків зокрема, висвітлені у роботах О.Г. Бачалова, І.В. Волошка, І.П. Волощука, В.М. Гейця, Т.Д. Гірченко, Ю.О. Заруби, О.А. Кириченка,

С.М. Козьменка, О.М. Колодізева, Ю.І. Коробова, О.А. Криклій, І.О. Лютого, А.А. Мещерякова, І.В. Сала, Г.О. Самойлова, І.О. Школьник, Ф.І. Шпиґа та ін. Вимоги сучасного глобалізованого світу виводять конкурентоспроможність на міжнародний рівень. Що стосується дефініції поняття «міжнародна конкурентоспроможність банку», а також підходів до управління конкурентоспроможністю банку, то ці питання потребують актуалізації та детального аналізу у зв'язку із постійно змінюваними тенденціями світового господарства.

Мета дослідження – на основі всебічного аналізу сучасних теорій конкурентоспроможності визначити поняття «міжнародна конкурентоспроможність банку» та проаналізувати методи оцінки конкурентних переваг банку, розглянути підходи до управління конкурентоспроможністю банку.

Викладення основного матеріалу. Зазвичай, під конкурентоспроможністю розуміється здатність організації (країни, галузі) випереджати суперника в досягненні поставлених цілей. Конкурентоспроможність – це характеристика організації ефективно функціонувати протягом значного періоду в умовах конкурентного ринку [12].

З методологічної точки зору «конкурентоспроможність» – поняття складне, синтетичне. Аналіз показує, що його складовими є безлічі груп факторів, що впливають на стан і розвиток економічної системи:

- технологія функціонування об'єкта управління;
- технологія системи управління об'єктом;
- характер економічного і політичного впливу зовнішнього середовища на економічну систему;
- рівень технічної та економічної підготовки персоналу;
- рівень розвитку науки і техніки в конкретній і суміжних видах діяльності суспільства;
- насиченість інтересів в кожному конкретному виді діяльності;
- економічний потенціал, що залучається в систему (економічна привабливість, капітал, ресурси).

Конкуренція в банківській сфері – об'єктивне явище еволюції світової банківської системи, зумовлене зростаючими потребами суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Там, де є конкуренція, виникає необхідність у виробленні особливих прийомів і

засобів збереження свого місця на ринку або завоювання нових сегментів ринку.

У банківському секторі конкуренція набуває специфічних рис. Вона розглядається як «...боротьба між суб'єктами господарювання на ринку, під час якої створюються відмінні конкурентні переваги власної установи та її продуктів, що зумовлюють залучення найпривабливіших споживчих сегментів» [1]. Закон України «Про банки і банківську діяльність» також регламентує умови конкурентної боротьби на банківському ринку, але в основу ставить не саму конкурентну боротьбу між фінансовими установами, а клієнта банку, як об'єкта конкуренції [2]. Вітчизняні науковці трактують сутність конкурентоспроможності банку з різних позицій (табл. 1).

Таблиця 1. – Тракткування поняття «конкурентоспроможність банку»

Автори	Визначення поняття «конкурентоспроможність банку»
Заруба Ю.О.	«відображає успішність його функціонування в процесі набуття, утримання та розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечувати відповідність власних послуг запитам споживачів та протистояти негативному впливу зовнішнього середовища» [3]
Мірошниченко О.В.	«процес суперництва, що здійснюється в динаміці між суб'єктами банківського ринку (тобто чи між продавцями банківських послуг в особі банків, небанківських фінансово-кредитних інститутів і нефінансових установ, чи між їх покупцями в особі підприємств та домогосподарств), одночасно зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети, в ході якого дані суб'єкти прагнуть забезпечити своє положення на цьому ринку» [4]
Котковський В.С., Коваленко Д.В.	«здатність витримувати конкуренцію на ринку банківських продуктів та послуг, при цьому забезпечуючи фінансову стійкість, з урахуванням політичних, економічних та соціальних факторів впливу» [5]
Федулова Л., Волощук І.	«це здатність банку витримувати конкуренцію з іншими банківськими установами та суб'єктами господарювання, які задовольняють наявні потреби на споживчому цільовому ринку» [6]
Лютий І.О., Солодка О.О.	«рівень їх готовності ефективно надавати конкурентні фінансові послуги, забезпечувати високу фінансову стійкість і динамічно розвиватися, враховуючи загальноекономічне і соціально-політичне становище держави та протидіючи різноманітним зовнішнім і внутрішнім ризикам» [6]
Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В.	«являє собою найважливіший елемент стратегічного управління діяльності банку, а результати її оцінки виступають передумовою як планування, так і цілей, що визначаються у результаті здійснення процесу стратегічного планування» [8]

Джерело: [3, С. 22–23, 4, С. 358–364, 5, С. 18–25, 6, 7]

Міжнародну конкурентоспроможність банку слід визначати, як таку, що пов'язана із здатністю ефективної реалізації можливостей банку зі створення конкурентоспроможних продуктів і надання послуг, а також його можливістю нівелювати загрози глобалізованого ринку.

В якості показників конкурентоспроможності банку виокремлюють споживчі та економічні критерії.

Серед споживчих критеріїв основними визначають асортимент банківських продуктів, якість обслуговування клієнтів, максимальна сума кредиту, термін кредитування, філіальна мережа, міжнародні операції банку, стратегія, диверсифікація діяльності, ділова активність, імідж банку.

До економічних критеріїв належать: процентні ставки по кредитах, додаткові платежі і комісії, достатність капіталу, прибутковість і рентабельність банку, інвестиційна активність, темп приросту клієнтів, частка на кредитному ринку. Крім того, враховуються показники, що демонструють наскільки банк відповідає вимогам глобальних фінансових ринків, зокрема до них належать міжнародні валютні розрахункові операції, операції на міжнародному фондовому ринку та міжнародні інвестиційні проекти.

У сучасній економічній літературі існує велика кількість методів оцінки конкурентних переваг банку, які відрізняються залежно від підходів до розуміння об'єкта дослідження. Основними підходами до оцінки міжнародної конкурентоспроможності послуг є:

- диференціальний метод – проводиться з метою оцінювання впливу одиничного параметра, що визнається заздалегідь, на загальний рівень конкурентоспроможності банку;
- комплексний метод – відрізняється від попереднього використанням методики оцінювання впливу групи показників (кількох параметрів) на рівень конкурентоспроможності банківської установи;
- змішаний метод оцінювання – заснований на поєднанні двох попередніх методів, але пріоритетним для використання є комплексний метод, оскільки за його допомогою виявляються потенційні проблеми в процесі аналізу.

Найбільш поширеними у світовій практиці методами оцінки конкурентоспроможності банку є наступні:

- методика RATE – являє собою рейтингову оцінку банків і дозволяє ранжувати їх та виявляти найбільш конкурентоспроможний банк. Щодо методики CAMELS, то методика такого аналізу являє собою перевірку на відповідність стандартизованим вимогам до банків і є доволі ефективним методом. Однак він має і певні недоліки, а саме: низький рівень формалізації, й сильну залежність від об'єктивності та компетенції аналітиків;
- метод «інформаційного спостереження» – також формує рейтинг банків, оскільки виступає системою оцінки їх діяльності, яка заснована на агрегованих показниках і характеристиках. Такий метод допомагає ранжувати банки за їх місцем серед інших кредитних інститутів;
- метод банківського скорингу – передбачає побудову скорингових систем базуючись на показниках.

Рівень міжнародної конкурентоспроможності банку визначається наявними конкурентними перевагами та ефективністю їх реалізації. В цілому, конкурентна перевага – це виключна, особлива цінність, якою володіє суб'єкт та використання якою надає йому перевагу у конкурентній боротьбі. Засобами забезпечення конкурентних переваг виступають дві групи факторів: «переваги в умінні» та «переваги в ресурсах» (табл.2).

Таблиця 2. – Джерела порівняльних переваг банків

Фінансові ресурси	Активи	Людські ресурси	Нематеріальні активи
Власний капітал Депозити Міжбанківські кредити	Кредити Інвестиції Філіальна мережа Інформаційні системи	Персонал Підвищення кваліфікації Професійний тренінг	Організаційна культура Імідж Досвід, кваліфікація менеджерів Якість послуг

Джерело: [9, с. 322; 11, с. 205].

Сьогодні конкурентні переваги в банківському секторі – це пряма функція від довіри з боку клієнтів. Чим вищою є рівень довіри, тим більшою є значимість банку, тим кращими є його фінансові показники. В Україні довіра формується не стільки на основі формальних факторів (оцінок експертів, фінансових результатів, рейтингів), скільки на суб'єктивній оцінці відносно працівників банку.

Для досягнення конкурентних позицій вітчизняним банкам необхідно постійно вдосконалювати існуючі підходи до управління конкурентоспроможністю своєї діяльності. Управління конкурентоспроможністю банку – це цілеспрямована сукупність дій суб'єктів управління щодо забезпечення конкурентоспроможності банку у невизначеному середовищі шляхом розробки механізму управління нею з формуванням необхідного забезпечення [9].

У більшості наукових джерел виділяються такі підходи щодо управління міжнародною конкурентоспроможністю комерційного банку: системний, процесний та ситуаційний (табл.3).

Таблиця 3. – Підходи до управління конкурентоспроможністю банку

Підходи до управління конкурентоспроможністю банку	
Системний	Управління як сукупність пов'язаних елементів, орієнтованих на досягнення різноманітних цілей в умовах мінливого зовнішнього середовища
Процесний	Управління як безперервна серія пов'язаних управлінських функцій
Ситуаційний	Управління, за яким вибір методів впливу визначається впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища організації

Джерело: [8, с. 205]

Наведені підходи до управління конкурентоспроможністю банку є значним внеском у розвиток теоретико-методичних засад управління банківською діяльністю. Однак на сучасному етапі надалі гостро стоїть питання підвищення ефективності діяльності комерційних банків, що зумовлює необхідність впровадження кардинально нових методів управління банківською установою. Ефективність управління комерційним банком дозволить оперативно реагувати на потреби клієнтів як головних споживачів банківських продуктів, а відтак сприятиме підвищенню конкурентоспроможності комерційного банку на ринку банківських послуг. Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності банку за умов інтенсивної конкуренції можливе лише за умови розробки відповідної стратегії, створення системи комплексного управління конкурентним потенціалом, що є перспективним напрямом на майбутнє.

Висновки. Можливість країни зайняти належне місце в глобальній економічній системі залежить від можливостей її комерційних організацій виживати в конкурентній боротьбі, що впливає на можливість

забезпечення національної конкурентоспроможності. Підвищення конкуренції на ринку банківських послуг, яке спостерігається протягом останніх років, зумовлює необхідність вирішення низки завдань, спрямованих на підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних банків. Так як міжнародна конкурентоспроможність банку є відносним показником і визначається тільки порівняно з суб'єктами господарювання, які належать до банківської галузі й пропонують аналогічні послуги, то і потрібно використовувати порівняльні переваги – показники, що визначають в чому даний банк привабливіший за банк-конкурент.

Необхідним є обґрунтований вибір адекватного методу оцінювання конкурентоспроможності банку та періодичний моніторинг цього показника з метою своєчасного впровадження певних заходів, націлених на підвищення ефективності роботи банку. Для досягнення конкурентних позицій банкам необхідно адаптуватися та використовувати нові підходи до управління міжнародною конкурентоспроможністю їх діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубовик О.В. Маркетинг у банку: навчальний посібник / О.В. Дубовик, С.М. Бойко, М.А. Вознюк, Т.Д. Гірченко. – 2-е вид. – К.: Алерта, 2007. – 275 с.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5–6. – С. 30.
3. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку / Ю.О. Заруба // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 22–23.
4. Мірошніченко О.В. Конкурентоспроможність банку в умовах сучасного економічного розвитку / О.В. Мірошніченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць – Суми: УАБА НБУ, 2007. – Випуск 19. – С. 358–364.
5. Котковський В.С. Проблеми трактування дефініції «конкурентоспроможність банку» / В.С. Котковський, Д.В. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73526>.
6. Федулова Л. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: монографія / Л. Федулова, І. Волощук. – К.: Науковий світ, 2002. – 301 с.
7. Лютий І. Конкурентоспроможність банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу / І. Лютий // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С. 18–25.

8. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
9. Сало І.В. Система управління конкурентоспроможністю банку / І.В. Сало, О.В. Мирошниченко //Актуальні проблеми економіки. - 2012. - №5. - С. 279-286.

REFERENCES:

1. Dubovyk O.V., Wojko S.M., Voznyuk M.A., Girchenko T.D.. (2007) Marketyng u banku: navchalnyj posibnyk [Marketing at the bank]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny Pro banky i bankivsku diyalnist (2001) [Law of Ukraine About banks and banking activities]. Vidomosti Verhovnoyi Rady - Information from the Verkhovna Rada, 5-6, 30.
3. Zaruba Yu.O. (2001) Konkurentospromozhnist komercijnogo banku. [Competitiveness of a commercial bank]. Finansy Ukrayiny. – Finance of Ukraine, 2, 22–23 [in Ukrainian].
4. Miroschnychenko O.V. (2007) Konkurentospromozhnist banku v umovax suchasnogo ekonomichnogo rozvytku. [Competitiveness of the bank in conditions of modern economic development] Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny - Problem and prospects of development of the banking system of Ukraine, 19, 358–364 [in Ukrainian].
5. Kotkovskiy V.S., Kovalenko D.V. Problemy traktuvannya definiciji «konkurentospromozhnist banku». [The problem of interpreting the definition of "competitive bank"] Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73526>.
6. Fedulova L., Voloshhuk I. (2002) Upravlinnya konkurentospromozhnistyu bankiv v umovax transformacijnoyi ekonomiky [Managing the competitiveness of banks in a transformational economy]. Kyiv: Naukovyj svit [in Ukrainian].
7. Lyutyj I. (2006) Konkurentospromozhnist bankiv v umovax globalizaciyi ta liberalizaciyi ruxu kapitalu [Competitiveness of banks in the conditions of globalization and liberalization of the movement of capital]. Visnyk NBU. – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 11, 18–25 [in Ukrainian].
8. Kozmenko S.M., Shpyg F.I., Voloshko I.V. (2003) Strategichnyj menedzhment banku [Strategic management of the bank] Sumy: «Univertsytetska knyga» [in Ukrainian].
9. Salo I.V., Myroschnychenko O.V. (2012) Systema upravlinnya konkurentospromozhnistyu banku [Bank's Competitiveness Management System]. Aktualni problemy ekonomiky - Current issues in the economy, 5, 279-286 [in Ukrainian].

УДК 657.6(24+32)

**АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З
СЕРЕДОВИЩЕМ КЛІЄНТА ДЛЯ РОЗУМІННЯ РИЗИКІВ
ЗНИЖЕННЯ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ**

10.30838/ P.ES.2224.271018.145.280

**Шиманська К. В., к.е.н.,
Кочин Т. М.***Житомирський державний технологічний університет*

У статті проаналізовано компоненти аудиторських процедур ознайомлення з середовищем клієнта для розуміння ризиків зниження якості фінансової звітності. Проведено аналіз існуючих вимог Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг щодо вимог до аудиторських процедур ознайомлення з середовищем клієнта. Сформульовано вплив ризиків середовища клієнта на ризики викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості. Крім того, окреслено ризики системи бухгалтерського обліку та визначено їх вплив на ризики невиявлення викривлення у фінансової звітності. Описано також вплив неналежної системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання та її вплив на якість показників його фінансової звітності. У статті наведено приклади факторів всіх елементів середовища клієнта, що дозволяє реалізувати положення статті при формуванні внутрішньофірмових стандартів аудиту та практичному виконанні процедур. Це дає змогу конкретизувати підхід до застосування аудиторських процедур в ході ознайомлення з середовищем клієнта з метою забезпечення якісного планування аудиту фінансової звітності та виявлення ризиків зниження її якості.

Ключові слова: якість фінансової звітності; аудит; аудиторські ризики; інформація; якість інформації; міжнародні стандарти аудиту

UDC 657.6(24+32)

**AUDIT PROCEDURES OF CLIENT REVIEW FOR UNDERSTANDING
THE RISK OF REDUCING QUALITY OF FINANCIAL STATEMENTS**

10.30838/ P.ES.2224.271018.145.280

**Shymanska K., PhD in Economics,
Kochyn T.***Zhytomyr State Technological University*

The article analyzes the components of the auditor procedures for client environment review for understanding the risks of reducing the quality of financial reporting. An analysis of the existing requirements of the International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements has been carried out in relation to the legal requirements. The article formulated the influence of client's environment risks on the risks of financial statements contortion and its quality decrease. In addition, the risks of the accounting system have been outlined and their impact on

the risks of non-disclosure in the financial statements has been determined. The influence of an inadequate internal control system of an entity and its impact on the financial statements quality are also described. The article gives examples of factors of client environment elements. It allows to realize authors' recommendation in the process of forming internal audit standards and the practical implementation of procedures. It enables to specify the approach to the application of audit procedures during the viewing client's environment in order to ensure the quality of the audit's planning and identifying the risks of reducing its quality.

Keywords: quality of financial statements; auditing; audit risks; information; information quality; international standards of audit

Постановка проблеми. Проблеми викривлення фінансової інформації нині гостро стоять перед її користувачами, особливо в сучасних умовах динамічного ринкового середовища, якому притаманна значна невизначеність ухвалення фінансових рішень.

Щодо проблем суб'єктивності оцінки виявлених викривлень фінансової звітності та відповідної втрати її якості О.Ю. Редько відзначає: «На сьогодні навіть у останній редакції МСА IFAC, межа суб'єктивного аудиторського судження чітко не визначена. Як визначити суттєву невідповідність даних звітності чи її тверджень; як визначити вплив викривлень на рівні тверджень класу операцій та сальдо рахунків; як розрахувати достатність отриманих доказів для формування свого судження; що слід вважати реальними критерієм для відмови від виказування судження; чи можуть існувати різні судження різних аудиторів з одного предмету перевірки, якщо всі вони мають свідоцтво АПУ про проходження контролю якості аудиторських послуг? <...>. Поки що це – «терра інкогніто» [16, с. 206]. Зокрема, такі викривлення означають низьку якість фінансової звітності, невідповідність її показників реальному фінансовому стану, ефективності діяльності, її результативності та відповідності стратегічним та тактичним цілям.

При цьому визначені концептуальною основою, обраною підприємством для складання фінансової звітності, якісні характеристики оприлюднюваної фінансової інформації, підвищують корисність фінансової звітності для забезпечення високого рівня прозорості при ухваленні фінансових рішень.

«Практично, зовнішній аудит в Україні дуже швидко перетворюється у аудит внутрішній, що обслуговує конкретні корпоративні інтереси системного замовника», – пише О.Ю. Редько [15]. Тому необхідність розкриття всієї суттєвої інформації та її правдиве представлення, яке

включає викладення повної та нейтральної інформації, є принциповим для забезпечення якості фінансової звітності. Це допоможе користувачам фінансової звітності пом'якшити корпоративні конфлікти, знизити ризики ухвалення помилкових рішень в умовах невизначеності ринкового середовища, підвищуючи таким чином ступінь прозорості діяльності підприємства в цілому.

За даними Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року під час опитування українських організацій, на питання «З якими видами економічних злочинів та/або шахрайства стикалася Ваша організація за останні два роки?» 13% вказали на фальсифікацію фінансової звітності (зауважимо, що у світі даний показник становить 20%) [3, с. 8]. Тобто кожне п'яте-шосте підприємство стикається з неякісними фінансовими даними, які розкриваються з метою фінансового шахрайства.

Такі викривлення знижують якість та релевантність оприлюдненої фінансової інформації для користувачів. За даними вказаного вище дослідження, ризики фінансового шахрайства у 28% випадків проводилися саме в рамках запланованого аудиту (у світі така оцінка в ході аудиту здійснювалася в 51% випадків) [3, с. 8]. Тому актуальним питанням у зв'язку з цим є розробка організаційно-методичних засад аудиторських процедур, які дозволять в ході аудиту фінансової звітності клієнта встановити ризики суттєвих викривлень показників фінансової звітності. Перш за все, такі процедури відбуваються на етапі отримання розуміння середовища клієнта та його діяльності з метою оцінки ризиків суттєвих викривлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аудиту фінансової звітності глибоко досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені та дослідники, зокрема О.Р. Антонюк [1, 2], В.А. Дерій [4, 5], І.М. Дмитренко, Н.І. Дорош [6, 7], М.Д. Корінько [8], В.П. Пантелеєв [12], О.А. Петрик [13], О.Ю. Редько [15, 16], В.В. Рядська [17, 18] та інші. Разом з тим, глибокого дослідження вимагають окремі організаційно-методичні питання виконання аудиторських процедур для забезпечення якості розкриття інформації у фінансовій звітності підприємства, на що і буде орієнтоване дане дослідження.

Метою статті є обґрунтування порядку використання аудиторських процедур ознайомлення з середовищем господарської діяльності клієнта в ході аудиту з метою оцінки ризиків формування та розкриття неякісної

фінансової інформації при оприлюдненні фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викривлення у фінансовій звітності знижують її якість та доречність для користувачів. Рядська В.В. зазначає, що «аудитор, як суб'єкт, що виконує функції забезпечення надійності економічної інформації, може нести відповідальність за фінансові втрати користувачів. Така відповідальність об'єктивно обумовлена особливостями здійснення аудиторської діяльності, яка характеризується такими категоріями як аудиторський ризик та суттєвість» [18]. Тому цілями аудитора, відповідно до вимог МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» [9], є, окрім іншого, «отримати обґрунтовану впевненість у тому, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилки, надаючи в такий спосіб аудитору можливість висловити думку, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування» [9, с. 98]. Для отримання такої обґрунтованої впевненості, аудитору слід застосувати ряд процедур для оцінки ризиків суттєвого викривлення, що дозволить оцінити ймовірність неякісно складеної фінансової звітності до початку застосування процедур по суті. Зокрема, застосування процедур оцінки ризиків суттєвих викривлень допоможе аудитору визначити перелік подальших процедур, які здатні такий ризик мінімізувати для висловлення в подальшому обґрунтованої думки про якість фінансової звітності.

Вимоги щодо оцінки ризиків суттєвого викривлення ми знаходимо у МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» [11]. По суті такі ризики пов'язуються в аудиторській практиці з трьома компонентами: ризиками середовища суб'єкта господарювання, ризиками неналежної системи бухгалтерського обліку та ризиками контролю. Зауважимо, що всі фактори та обставини, пов'язані з вказаними компонентами ризику потенційно складають загрозу недостовірного розкриття інформації у фінансовій звітності, а отже роблять її неякісною.

Тому для цілей даного дослідження вважаємо за доцільне побудувати вивчення аудиторських процедур ознайомлення з середовищем клієнта для розуміння ризиків неякісної фінансової звітності за наступною логікою:

1) вивчення впливу ризиків середовища існування суб'єкта господарювання на якість показників фінансової звітності;

2) оцінка впливу ризиків неналежної системи бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання на якість показників фінансової звітності;

3) окреслення впливу ризиків неналежної системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання на якість показників його фінансової звітності.

Ризики середовища суб'єкта господарювання та їх вплив на якість показників фінансової звітності.

Перш за все, в ході ознайомлення з середовищем клієнта аудиторю слід ознайомитися з галузевими, регуляторними та іншими зовнішніми чинниками. Наприклад, конкурентне середовище підприємства, а також існуючий попит на його продукцію, загальна місткість ринку та особливості цінової конкуренції потенційно можуть означати можливість продовження безперервної діяльності, а також визначатиме доречність облікових оцінок окремих видів активів. Подібну корисність для цілей аудиторської перевірки має розуміння особливостей технологій та ресурсів, використовуваних підприємством. Зокрема, уявлення про обсяги та структура використання окремих видів ресурсів дозволяє аналізувати їх вплив на рівень та динаміку витрат підприємства. Часто в практиці аудиторської діяльності усвідомлення кон'юнктурних особливостей окремих сировинних ринків дозволяє встановити відхилення в оцінці активів на дату балансу, виявити недоречні облікові оцінки, які потенційно вводять в оману користувача

З іншого боку, циклічність або сезонність діяльності може дати уявлення аудиторю про динаміку змін фінансових показників та дозволить оцінити ймовірність та типовість їх періодичних відхилень та коливань.

В цілому ж самі галузеві особливості багато в чому визначають особливості здійснення господарських операцій, у результаті чого будуть застосовуватися специфічні підходи до визнання та оцінки активів та зобов'язань.

Іншою важливою складовою зовнішнього середовища клієнта, яка обумовлює значні відхилення є регуляторні чинники, які визначають стан та мінливість, а також особливості нормативно-правового регулювання діяльності підприємства, режимів його оподаткування, особливостей

дозвільної системи ведення операцій тощо. Крім того, регуляторні чинники охоплюють ще й визначення концептуальної основи та вимог фінансового звітування, що включає, зокрема, визначення якісних характеристик фінансового звітування, обсяги обов'язкового розкриття фінансової інформації, а також порядок її підтвердження та оприлюднення. Зокрема, пунктом А27 МСА 315 до питань, які слід в цьому контексті вивчити аудиторю, відносяться: «облікові принципи та галузеві практики; нормативна база для регульованої галузі, включаючи вимоги до розкриттів; законодавчі та нормативні положення, які суттєво впливають на діяльність суб'єкта господарювання, включаючи прямий нагляд; оподаткування (корпоративне та інше); урядова політика, що на даний момент впливає на ведення діяльності суб'єкта господарювання, а саме монетарна, включаючи валютний контроль, фіскальна, фінансове стимулювання (наприклад, програми урядової допомоги) і тарифна політика або політика торгових обмежень; екологічні вимоги, які впливають на галузь або діяльність суб'єкта господарювання» [11,с.320-321].

Тому аудиторській процедури щодо вивчення регуляторних чинників створює підґрунтя для надання користувачам впевненості щодо якості фінансової звітності підприємства, складеної відповідно до обраної концептуальної основи.

Зауважимо, що вивчення характеру діяльності суб'єкта господарювання дозволяє оцінити якість фінансової звітності у таких аспектах, як доцільність складання консолідованої фінансової звітності. При цьому якість фінансової звітності буде визначатися тим, чи більш повно та достовірно консолідована фінансова звітність розкриває фінансовий стан суб'єкта господарювання, адже ризики, притаманні підприємствам зі складною організаційною структурою, наприклад тим, що мають дочірні підприємства або інші відокремлені підрозділи. Крім того, наявність складної системи внутрішньогрупових розрахунків часто обумовлює проблеми складності їх елімінування для формування показників консолідованої фінансової звітності. При цьому суттєвою проблемою викривлення фінансової звітності може стати оцінка гудвіла або величини фінансових інвестицій. Те ж саме питання стосується аспекті форми власності та розрахунків між власниками (в т.ч. міноритарними), а також існування пов'язаних сторін, які можуть чинити суттєвий вплив на оцінку активів та пасивів підприємства.

Узагальнення рекомендованих для дослідження аудитором питань, згідно з текстом МСА 315, дало змогу сформуванати підстави зростання ризику викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості на основі поведінки окремих характеристик середовища підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. – Зростання ризику викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості на основі поведінки окремих характеристик середовища підприємства

Групи питань	Приклади питань, які аудитор може розглянути при отриманні розуміння підприємства, рекомендовані МСА [11]	Характеристика, що підвищує ризики викривлення
Бізнесові операції	- характер джерел прибутку, продуктів або послуг і ринків	Різноманітність джерел отримання доходів, різні напрями інвестиційної та фінансової діяльності, нестабільність окремих джерел доходу
	- об'єднання, спільні підприємства та залучення сторонніх виконавців	Наявність спільної діяльності з іншими суб'єктами господарювання (в т.ч. за межами митної території), активне використання субпідрядних організацій для виконання контрактів
	- географічне поширення і галузева сегментація	Значна географічна диверсифікація, поширення діяльності за межі митної території (в тому числі в країні зі значними соціо-політичними та економічними ризиками)
	- місцезнаходження приміщень, складів, місцезнаходження і кількість ТМЦ	Децентралізованість розміщення приміщень та відповідних активів у просторі
	- основні клієнти та важливі постачальники товарів і послуг, трудові домовленості	Висока концентрація продажів кільком клієнтам, висока концентрація поставок від декількох постачальників
	- діяльність і витрати на дослідження та розробки	Наявність значних витрат на дослідження та розробки
	- операції з пов'язаними сторонами	Активні операції з пов'язаними сторонами
Інвестиції та інвестиційна діяльність	- заплановані або нещодавно здійснені придбання чи відчуження	Численні інвестиції, раптова поява інвестиційної складової діяльності, значні та неочікувані операції фінансового інвестування або продажу фінансових інвестицій
	- інвестиції та розпорядження цінними паперами і позиками	
	- діяльність з капітального інвестування	Численні та значні капітальні інвестиції, в т.ч. без погодженого плану модернізації, капітальні інвестиції, зв'язок яких з діяльністю підприємства складно довести
Фінансування і фінансова діяльність	- основні дочірні й асоційовані підприємства, включаючи консолідовані та неконсолідовані структури	Наявність складних корпоративних зв'язків, особливості визначення рівня суттєвого впливу на діяльність асоційованих компаній
	- структура боргу та пов'язані умови, включаючи позабалансове фінансування і лізинг	Високий рівень боргу, його концентрація за окремими кредиторами, високий рівень вартості позикового капіталу
	- використання похідних фінансових інструментів	Низький рівень розвитку практики використання похідних фінансових інструментів та нерозвиненість ринку цінних паперів

Джерело: складено автором

Встановлення передумов зростання ризиків викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості за кожним продемонстрованим у таблиці елементом дає змогу в ході аудиторської перевірки ідентифікувати існуючі ризики, оцінити їх вплив, а також розробити пакет аудиторських процедур у відповідь на оцінені ризики середовища функціонування підприємства.

Ризики неналежної системи бухгалтерського обліку та її вплив на якість показників фінансової звітності.

Суттєвими можуть бути ризики, пов'язані з реалізацією положень облікової політики, а також в цілому рівня її адекватності особливостям бізнесових операцій. Зокрема, такі ризики лежать переважно у площині застосування неадекватних методів оцінок, хибних припущень щодо безперервності діяльності компанії, неврахування особливостей операцій з пов'язаними сторонами.

Досліджуючи питання аудиту інвестиційних ризиків О.А. Петрик та В.В. Шкіренко, визначають, що «аудиторський ризик може бути наслідком двох основних чинників: ризику існування суттєвих помилок у системі організації та методиці ведення бухгалтерського обліку інвестиційної діяльності, некоректності оцінки ефективності та аналізу інвестиційної політики підприємства, інших аспектів інвестиційної активності суб'єкта господарювання; ризику невиявлення зазначених вище перекручень» [13, с. 295].

Тому глибокого дослідження вимагають якісні аспекти застосування облікових політик. Наприклад, аудитор повинен звернути увагу на рівень суттєвості, обраний підприємством при розкритті інформації, а також ступінь деталізації аналітичного обліку. В даному випадку, підприємство керується міркуваннями щодо співвідношення зусиль та витрат на формування та надання інформації користувачам та вигід від використання такої фінансової інформації.

Зауважимо, що аналіз обраних облікових політик повинен відбуватися в ході аудиту з урахуванням внесених підприємством змін в облікову політику при розкритті показників фінансової інформації. Зокрема, аналізувати слід не тільки використовувані політики, але й ті, які передували змінам. Наприклад, зміна облікової політики могла бути необґрунтованою або свідчить про ймовірні шахрайства. До того ж така інформація повинна бути повідомлена управлінському персоналу або тим,

кого наділено найвищими повноваженнями [10]. Тобто у випадку, коли зміна облікових політик призвела до менш якісного розкриття інформації порівняно з попередньо діючими обліковими політиками, аудиторі слід оцінити ризики викривлень як підвищені та рекомендувати застосування попередніх облікових політик, а також продемонструвати у висновку відповідні показники фінансової звітності, якщо вони є більш прийнятними для розкриття поточного фінансового стану підприємства.

Ті самі міркування щодо ризиків викривлення показників звітності та зниження якості фінансової інформації стосуються і облікових оцінок. Так, слід проаналізувати, чи відповідають облікові оцінки, встановлені в обліковій політиці, вимогам обраної концептуальної основи фінансового звітування.

Зокрема, існують господарські операції та обставини в діяльності підприємства, які вимагають специфічного розкриття інформації у фінансовій звітності використання тих чи інших облікових оцінок. Так, резерв сумнівних боргів та визнання умовних зобов'язань та забезпечень якраз і вимагає розкриття підходів до оцінки відповідних статей фінансової звітності. Наприклад, передумови створення та методика прогнозування величини умовних зобов'язань та забезпечень (за їх видами) повинна бути розкрита в примітках до фінансової звітності для забезпечення підвищення її якості через полегшення розуміння користувачами змісту поданих у звітності показників. Крім того, слід проаналізувати, чи є достатньо обґрунтованими значущі припущення, використані управлінським персоналом при застосуванні облікових оцінок щодо, наприклад, умовних активів та умовних зобов'язань.

Слід сказати, що аудиторі слід розглянути закріплення відповідних оцінок та їх розкриття у обліковій політиці підприємства.

Слід також оцінити в ході аудиту існуючі протягом періоду обставини, які спровокували зміни обраних облікових оцінок, а також правильність ретроспективних коригувань звітних показників у відповідь на потребу зміни облікових оцінок. Якщо ж такі обставини виявлені аудитором, а управлінським персоналом відповідних коригувань у звітності та в облікових політиках не було, аудиторі важливо усвідомити, наскільки викривлення фінансової звітності, спровоковані застосуванням недоречних облікових політик, є суттєвими та знижують якість фінансової інформації, яка надається користувачам.

Відповідна інформація так само вимагає повідомлення управлінському персоналу або тим, кого наділено найвищими повноваженнями, відповідно до МСА 260 “Повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями” [10], зокрема в частині доречності/недоречності використання обраних облікових оцінок, виявлених у зв’язку з цим викривлень фінансової звітності, а також рекомендованих коригувань фінансової звітності для підвищення якості розкриття фінансової інформації.

Відповідно до Додатку 2 того ж МСА 260, аудитор слід оцінити й інші питання, які можуть впливати на достовірність показники фінансової звітності та якість фінансової інформації. До них слід віднести:

«- потенційний вплив на фінансову звітність значних ризиків, негативних подій та невизначеностей, наприклад незавершеного судового процесу, інформація про які розкривається у фінансовій звітності;

- ступінь впливу на фінансову звітність значущих операції, які виходять за межі звичайного ходу бізнесу суб’єкта господарювання, або здаються незвичайними <...>;

- чинники, які впливають на балансову вартість активів та зобов’язань, включаючи підстави для визначення суб’єктом господарювання строку корисної експлуатації матеріальних і нематеріальних активів» [10].

На основі узагальнення рекомендованих для дослідження аудитором питань, згідно з текстом МСА 315, дало змогу сформулювати питання організації та методики бухгалтерського обліку, які призводять до зростання ризику викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості (табл. 2).

Визначення передумов зростання ризиків викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості виходячи з організаційно-методичних особливостей ведення бухгалтерського обліку дозволяє встановити перелік аудиторських процедур, які б враховували якість облікового забезпечення операцій, якості можливих аудиторських доказів, а також можливості їх використання для формування обґрунтованої аудиторської думки.

Ризики неналежної системи внутрішнього контролю суб’єкта господарювання та її вплив на якість показників його фінансової звітності.

Таблиця 2. – Зростання ризику викривлення показників фінансової звітності та зниження її якості на основі окремих питань організації та методики бухгалтерського обліку

Групи питань	Приклади питань, які аудитор може розглянути при отриманні розуміння підприємства, рекомендовані МСА [11, 10]	Характеристика, що підвищує ризики викривлення
Практика фінансового звітування	- облікові принципи і галузеві практики	Існування значущих класів операцій та статей, специфічних для галузі діяльності підприємства
	- визнання доходів	Існування доходів підприємства, щодо яких методика визнання є неоднозначною відповідно до обраної концептуальної основи
	- облік справедливих цін	Відсутність розвиненого ринку на активи підприємства, складність визначення справедливих цін, використання справедливих цін щодо активів, де така методика оцінки не передбачена
	- валютні активи, зобов'язання й операції	Здійснення підприємством валютних операцій, операцій з нерезидентами (особливо з країн, визнаних офшорними зонами), значні валютні обмеження або складні механізми конвертації
	- облік незвичайних або складних операцій	Існування нетипових операцій та/або статей, специфічних для галузі діяльності підприємства

Джерело: складено автором

Невід'ємною частиною оцінки ризиків є встановлення ризиків внутрішнього контролю, тобто оцінка ризиків того, що у фінансовій звітності містяться суттєві викривлення, підставами виникнення яких є недоліки системи внутрішнього контролю або її відсутність. На думку Дорош Н.І., «ігнорування ризиків часто призводить до банкрутства підприємств, судових процесів, згорання діяльності, бізнесу. Спосіб виникнення викривлень залежить від рівня розвитку середовища контролю та характеру обробки інформації. Нездатність до ідентифікації ризиків, ймовірно, говорять про недоліки контролю організації» [6, с. 150].

На прикладі інвестиційних проектів О.А. Петрик та В.В. Шкіренко звертають увагу на важливість оцінки системи контролю. Зокрема, вони вказують на потребу тестування контролю інвестиційних проектів, які полягають в «одержанні аудиторських доказів щодо ефективності оперативних заходів контролю» з метою «оцінювання ефективності заходів

контролю оперативного виконання інвестиційних проектів, попередження або виявлення суттєвих викривлень» [13, с. 296].

Оцінка даного елементу ризику дозволяє встановити ймовірність викривлень у фінансовій звітності, які обумовлені не стільки неякісною обліковою інформацією, скільки недоліками в системах її перевірки та узагальнення. Відповідно, такі викривлення мають більш глибинний характер, розкриваючи системні недоліки системи управління підприємством. Це визначає, у свою чергу, рівень довіри аудитора до показників та результатів роботи системи внутрішнього контролю або внутрішнього аудиту та впливає на рівень аудиторської вибірки, як є доцільною з урахуванням інших розкритих вище ризиків суттєвих викривлень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження описаних вище питань дало можливість сформулювати наступні висновки:

1. Якість фінансової звітності, на основі якої ухвалюють рішення користувачі фінансової інформації залежить не тільки від якості розкриття такої інформації, але й від якості аудиторського звіту, де сформульована думка аудитора про те, чи фінансова звітність в усіх суттєвих аспектах не містить викривлень та відповідає обраній концептуальній основі. У зв'язку з цим, особливо слід звернути увагу під час аудиторської перевірки аудиторським процедурам ознайомлення з середовищем клієнта для розуміння ризиків зниження якості фінансової звітності.

2. Оцінка ризиків середовища функціонування підприємства-клієнта дає можливість належно оцінити ступінь ризику, притаманний зовнішньому та внутрішньому середовищу підприємства, які можуть спровокувати нерозробленість відповідних процедур врахування таких особливостей та обставин при розкритті фінансової інформації. Такі ризики обумовлюють проблеми нестабільності та неможливості функціонувати в майбутньому, ймовірні втрати від реалізації довгострокових проектів, значні ризики окремих категорій операцій, наприклад, зовнішньоекономічних. У зв'язку з цим, оцінка ризиків середовища клієнта дозволяє ідентифікувати ризикові категорії операцій та об'єкти, які в ході дослідження вимагають застосування більшої кількості аудиторських процедур.

3. Оцінка ризиків системи бухгалтерського обліку має суто прикладне значення для розуміння облікових практик, які склалися на підприємстві, а також механізмів обробки даних бухгалтерського обліку. Її слід проводити для отримання розуміння надійності облікових даних та свідчень облікового персоналу як аудиторських доказів, які слід використовувати в ході формулювання аудиторської думки. Тому оцінка ризиків, пов'язаних з системою бухгалтерського обліку, дозволяє оцінити можливість використання даних системи бухгалтерського обліку, обумовлює рівень отримання зовнішніх підтверджень та доцільність проведення альтернативних процедур.

4. Оцінка ризиків системи внутрішнього контролю використовується для отримання аудитором розуміння надійності контрольних практик та механізмів, які створені на підприємстві. Вона здійснюється з метою оцінки надійності результатів внутрішнього контролю для їх подальшого використання в якості аудиторських доказів та інших свідчень. Крім того, така оцінка ризиків, пов'язаних з системою внутрішнього контролю дозволяє встановити можливість використання роботи внутрішнього аудитора (контролера) для виявлення ризикових ділянок господарської діяльності та ймовірних викривлень у фінансовій звітності для оптимізації кількості аудиторських процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк О. Р. Внутрішньофірмовий контроль якості надання аудиторських послуг (Internal quality control of audit services) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – 2017. – №. 7 (35). – С. 78-83. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6833/1/17.pdf>
2. Антонюк О. Р., Антонюк Е. Р. Критерії та фактори формування якості надання аудиторських послуг, відмінних від аудиту // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», №7 (2018) URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3293/1/antoniuk.pdf>
3. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій Виведення шахрайства з тіні / PwC. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf>
4. Дерій, В. А. Облік, аудит і аналіз екологічної діяльності підприємств: поняття, стан та напрямки розвитку [Текст] / Василь Антонович Дерій // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій

(голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 2. – С. 193-200. – ISSN 1993-0259.

5. Дерій, В. Соціальний аудит у контексті посилення вимог до корпоративної соціальної відповідальності / Василь Дерій, Світлана Саченко, Любов Бабій // Бухгалтерський облік і аудит. – 2016. – № 5. – С. 17-26.
6. Дорош Н. І. Внутрішній контроль та аудит в управлінні ризиками на підприємстві / Н. І. Дорош // Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Економічна. - 2014. - Вип. 44. - С. 148-152. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_44_31
7. Дорош Н. І. Функції внутрішнього аудиту з оцінки управління ризиками на підприємстві [Електронний ресурс] / Н. І. Дорош, А. С. Шаповал // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2014. - Вип. 16. - С. 164-167. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_38
8. Корінько М. Д. Процедури аудиту на підготовчому етапі планування [Електронний ресурс] / М. Д. Корінько // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2011. - Вип. 18. - С. 151-158. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_23
9. Міжнародний стандарт аудиту 200 “Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту” // Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року / Пер. з англ. мови О.Л. Ольховікова, М.К. Шульман. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, 2016, Аудиторська палата України, 2018. – 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. – С. 95-125.
10. Міжнародний стандарт аудиту 260 “Повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями” // Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року / Пер. з англ. мови О.Л. Ольховікова, М.К. Шульман. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, 2016, Аудиторська палата України, 2018. – 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. – С. 246-277.
11. Міжнародний стандарт аудиту 315 “Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб’єкта господарювання і його середовища” // Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року / Пер. з англ. мови О.Л. Ольховікова, М.К. Шульман. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, 2016,

- Аудиторська палата України, 2018. – 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. – С. 304-361.
12. Пантелеєв В. П. Роль внутрішньої культури фірми в забезпеченні якості аудиту. – 2015
  13. Петрик О. А. Особливості внутрішнього аудиту інвестиційних проєктів [Електронний ресурс] / О. А. Петрик, В. В. Шкіренко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2014. - № 797. - С. 292-299. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_42
  14. Петрик О. А. Планування та етапи аудиту оподаткування [Електронний ресурс] / О. А. Петрик // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(3). - С. 51-59. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_8)
  15. Редько О. Ю. Інституалізація українського аудиту. Міфи та реальність //Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – №. 3. – С. 209-212.
  16. Редько О. Ю. Проблеми інституту аудиту в Україні [Електронний ресурс] / О. Ю. Редько // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. - 2014. - № 2. - С. 200-209. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2014_2_21
  17. Рядська В. В. Аналіз формування взаємозв'язку між інформаційними інтересами користувачів та завданнями аудиторської перевірки [Електронний ресурс] / В. В. Рядська // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2014. - Т. 19, Вип. 2(6). - С. 108-113. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2014_19_2\(6\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2014_19_2(6)_26)
  18. Рядська В. В. Дослідження аудиторського ризику в системі професійної відповідальності аудитора [Електронний ресурс] / В. В. Рядська // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(3). - С. 187-196. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_26)

REFERENCES:

1. Antonjuk, O.R. (2017). Vnutrishnjofirmovij kontrolj jakosti nadannja audytorsjkykh poslugh (Internal quality control of audit services). *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija». Serija «Ekonomika»: naukovyj zhurnal*, (7 (35)), 78-83. Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/6833/1/17.pdf> [in Ukrainian].
2. Antonjuk, O.R., & Antonjuk, E.R. (2018). Kryteriji ta faktory formuvannja jakosti nadannja audytorsjkykh poslugh, vidminnykh vid audytu. *Elektronne naukove fakhove vydannja z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, (7) Retrieved from <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3293/1/antoniuk.pdf> [in Ukrainian].

3. PwC (2018) Vsesvitnje doslidszhennja ekonomichnykh zlochyniv ta shakhrajstva 2018 roku: rezultaty opytuvannja ukrajinsjkykh orghanizacij Vyvedennja shakhrajstva z tini. Retrieved from <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf> [in Ukrainian].
4. Derij, V.A. (2015). Oblik, audyt i analiz ekologichnoji dijalnosti pidpryjemstv: ponjattja, stan ta naprjamky rozvytku. *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. pracj Ternopiljskij nacionaljnij ekonomichnyj universytet.* (19 (2)) 193-200. Retrieved from http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/19091/1/%D0%94%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%92_%D0%90_2015_19_2.pdf [in Ukrainian].
5. Derij, V.A., Sachenko, S.I., & Babij, L. (2016). Socialjnij audyt v konteksti posylennja vymogh do korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti. *Bukhghalterskij oblik i audyt.* (5). 17-26. [in Ukrainian].
6. Dorosh, N. I. (2014). Vnutrishnij kontrolj ta audyt v upravlinni ryzykamy na pidpryjemstvi. *Visnyk Ljvivsjskoi komercijnoji akademiji. Serija: Ekonomichna,* (44), 148-152. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_44_31 [in Ukrainian].
7. Dorosh, N. I., & Shapoval, A. S. (2014). Funkciji vnutrishnjogho audytu z ocinky upravlinnja ryzykamy na pidpryjemstvi. *Torghivlja, komercija, pidpryjemnyctvo,* (16), 164-167. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_38 [in Ukrainian].
8. Korinjko, M. D. (2011). Procedury audytu na pidghotovchomu etapi planuvannja. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu Ostrozjka akademija. Serija: Ekonomika,* (18), 151-158. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_23 [in Ukrainian].
9. Retrieved from Audytorsjka palata Ukrajiny, (2018) Mizhnarodnyj standart audytu 200 “Zaghaljni cili nezalezhnogho audytora ta provedennja audytu vidpovidno do Mizhnarodnykh standartiv audytu”. *Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, oghljadu, inshogho nadannja vpevnenosti ta suputnikh poslugh. Chastyna I: Vydannja 2016-2017 roku Per. z anghl. movy O.L. Oljkhovikova, M.K. Shuljman. K.: Mizhnarodna federacija bukhhalteriv,* 95-125 Retrieved from https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf [in Ukrainian].
10. Audytorsjka palata Ukrajiny, (2018) Mizhnarodnyj standart audytu 260 “Povidomlennja informaciji tym, kogho nadileno najvyshhymy povnovazhennjamy”. *Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, oghljadu, inshogho nadannja vpevnenosti ta suputnikh poslugh. Chastyna I: Vydannja 2016-2017 roku Per. z anghl. movy O.L. Oljkhovikova, M.K. Shuljman. K.: Mizhnarodna federacija bukhhalteriv,* 246-277 Retrieved from https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. [in Ukrainian].
11. Audytorsjka palata Ukrajiny, (2018) Mizhnarodnyj standart audytu 315 “Identyfikacija ta ocinjuvannja ryzykiv suttjevogho vykryvlennja cherez rozuminnja sub'jekta

- ghospodarjuvannja i jogho seredovyshha”. *Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, oghljadu, inshogho nadannja vpevnenosti ta suputnikh poslugh. Chastyna I: Vydannja 2016-2017 roku Per. z anghl. movy O.L. Oljkhovikova, M.K. Shuljman. K.: Mizhnarodna federacija bukhghalteriv*, 304-361. Retrieved from https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. [in Ukrainian].
12. Pantelejev, V.P. (2015). Rolj vnutrishnjoji kuljтуры firmy v zabezpečenni jakosti audytu. «*Audytory Ukrainy*» (7-8 (236-237)), 26-30 [in Ukrainian].
  13. Petryk, O.A., & Shkirenko, V.V. (2014). Osoblyvosti vnutrishnjogho audytu investycijnykh proektiv. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu Ljvivs'jka politehnika. Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, (797), 292-299. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_42 [in Ukrainian].
  14. Petryk, O.A. (2012). Planuvannja ta etapy audytu opodatkuvannja. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy*, (9 (3)), 51-59. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_8) [in Ukrainian].
  15. Redjko, O.Ju. (2013). Instytutalizacija ukrajins'jogho audytu. Mify ta realnistj. *Visnyk Chernighivs'jogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, (3), 209-212. [in Ukrainian].
  16. Redjko, O.Ju. (2014). Problemy instytutu audytu v Ukraini. *Bukhghalters'jkyj oblik, analiz ta audyt: problemy teoriji, metodologhiji, orghanizaciji*, (2), 200-209. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2014_2_21 [in Ukrainian].
  17. Rjads'jka, V. V. (2014). Analiz formuvannja vzajemozv'jazku mizh informacijnymy interesamy korystuvachiv ta zavdannjamy audytors'jkoji perevirky. *Visnyk Odes'jogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Ekonomika*, (19, Vyp. 2 (6)), 108-113. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_2\(6\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_2(6)_26) [in Ukrainian].
  18. Rjads'jka, V.V. (2012). Doslidzhennja audytors'jogho ryzyku v systemi profesijnoji vidpovidaljnosti audytora. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy*, (9 (3)), 187-196. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_26) [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 005.73:005.1

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ЯК ОСОБЛИВА СИСТЕМА

10.30838/ P.ES.2224.271018.162.281

Андросова О. Ф., к.е.н.*Запорізький національний технічний університет*

У статті корпоративну культуру машинобудівних підприємств України розглянуто як особливу систему, яка базується на сукупності логічних рівнянь, що допомагають вибудовувати місію машинобудівних підприємств. З'ясовано, що згідно основної мети машинобудівних підприємств, формуються основні елементи корпоративної культури. Виявлено багатофакторність формування елементів корпоративної культури. Запропоновано класифікаційну схему основних її видів на основні багатопланових класифікаційних ознак. Велику увагу приділено культурі станів та культурі дій. Визначено, що культура станів є дуже актуальною для перехідних процесів, зберігає рівновагу в дисбалансі між із звичкої ситуації та входом у нову. Культура станів допомагає моделювати нову ситуацію і нові процеси. Культура дії відображає динаміку, прогресивну діяльність, продовжує культуру станів. В кожній класифікаційній групі є вид культури, який впливає на підвищення конкурентного статусу машинобудівного підприємства на ринку: життєдайна культура, цілісна культура, розвинена культура, гнучка культура.

Ключові слова: корпоративна культура; машинобудівні підприємства; елементи корпоративної культури; культура станів; культура дії

UDC 005.73:005.1

CORPORATE CULTURE IN UKRAINE ENGINEERING COMPANIES AS A SPECIAL SYSTEM

10.30838/ P.ES.2224.271018.162.281

Androsova O., PhD in Economics*Zaporizhzhya National Technical University*

In the article, the corporate culture of machine-building enterprises of Ukraine has been considered as a special system, which is based on a set of logical equations that help to build a mission in machine-building enterprises. It has been determined that according to the main purpose of machine-building enterprises, the main elements of the corporate culture are formed. Multifactority of formation of elements of corporate culture has been revealed. The classification scheme of its main types on the main multidimensional classification features has been proposed. Much attention is paid to

the culture of states and the culture of action. It has been determined that the culture of states is very topical for transient processes, preserves the equilibrium in an imbalance between the familiar situation and the entrance to the new one. The culture of states helps to simulate the new situation and new processes. The culture of action reflects the dynamics, progressive activity, and continues the culture of the states. In each classification group there is a kind of culture that influences the increase of the competitive status of the machine-building enterprise in the market: a viable culture, a holistic culture, a developed culture, a flexible culture.

Keywords: corporate culture; machine-building enterprises; elements of corporate culture; culture of states; culture of action

Актуальність проблеми. Корпоративна культура на машинобудівних підприємствах є новим поняттям й тільки почала давати свої «молоді пагони». Невелика кількість машинобудівних підприємств та їх керівників мають поняття про корпоративну культуру, а більшість підприємств залишається на рівні пострадянського простору. Отже дослідження корпоративної культури, як особливої системи є дуже актуальним питанням сучасної наукової думки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням питань з корпоративної культури займалися такі провідні фахівці як: Лапицкий М. [1], Пітерс Т. В. [2], Спивак. В. А. [4], Юрченко В. В. [5], Фіщук Н. Ю. [6], Захарчин Г. М. [7], Степико М. Т. [8], Череп А. В., Макажан Є. В. [9].

Але в сучасному українському середовищі корпоративна культура на машинобудівних підприємствах повинна стати природним явищем для персоналу, що працює на таких підприємствах.

Мета роботи. Метою статті є виявлення формування основних елементів корпоративної культури на машинобудівних підприємствах України, багатофакторності формування елементів корпоративної культури. Розглянути класифікацію основних її видів на основі класифікаційних ознак, визначити різницю між культурою станів та дії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Корпоративна культура – це завжди особлива система яка ґрунтується на сукупності логічних рівнянь, які дають змогу вибудовувати місію організації. Її рух відбувається не знизу догори, а у зворотному порядку. Згідно від основної мети організації формуються основні елементи корпоративної культури, до яких відносять:

- місію;
- систему свят, ритуалів, церемоній;

- взаємовідносини між людьми;
- базові цінності й етичні норми (кодекс честі);
- стандарти якості;
- можливості організації;
- систему мотивування персоналу;
- артефакти (логотипи, бланки, візитки, колір стін, фірмовий одяг тощо);

Щоб управління корпоративною культурою було результативним, необхідно створити певні умови:

- високий рівень якісного розвитку організації;
- усвідомлення керівництвом необхідності управління корпоративною культурою як мотиваційним фактором діяльності підприємства і підвищення його конкурентоспроможності;
- наявність кваліфікованих спеціалістів, ентузіастів, волонтерів.

В ідеалі корпоративна культура повинна стати природним середовищем для людей, які працюють в організації; стає яскравим виразом культури управління і праці, особистої культури керівництва підприємства та її персоналу.

Корпоративна культура – це один із найефективніших засобів залучення та мотивації працівників, оскільки після задоволення потреб першого рівня, настає потреба іншої якості, що приводить до відчуття спільних цінностей. Бажання ідентифікувати себе із групою – це один із видів мотивації людини, який підвищує її продуктивність праці.

Корпоративну культуру можна розглядати як філософію цілісності, яка не визначається грошовими знаками, оскільки вона передбачає дотримання принципу соціальної відповідальності, прозорості, підтримання позитивної репутації в суспільстві. Такі принципи корпоративної культури направлені на зовнішнє середовище організації, і на відносини всередині неї.

Виходячи з багатофакторності формування елементів корпоративної культури, можна запропонувати класифікаційну схему основних її видів, сформовану на основі багатопланових класифікаційних ознак [1, с.30].

Корпоративна культура за об'єктом поділяється на внутрішню, зовнішню і змішану. Вектор внутрішньої культури направлений у

середину організації, на її внутрішнє середовище, формуючи як корпоративну культуру всієї організації, так і субкультури її організаційно-функціональних підрозділів.

Зовнішня корпоративна культура характеризує взаємовідносини із зовнішнім середовищем (постачальники, клієнти, споживачі, конкуренти, державні інституції та інші). Зовнішня частина корпоративної культури має свої організаційно оформлені структурні елементи – корпоративної культури окремої організації, корпоративна культура, що закріплює професіональний контур бізнесу, національна корпоративна культура, міжнародна корпоративна культура.

Змішаний складник корпоративної культури має два вектори впливу: зовнішній і внутрішній, і проявляється в іміджі, поведінці організації. Специфіка змішаної частини корпоративної культури полягає в її гетерогенному спрямуванні.

За суб'єктивним змістом корпоративної культури поділяється на персоніфіковану і неперсоніфіковану. Персоніфікований фактор характеризує склад суб'єктів, якими є яскраві представники корпоративної культури, здатні не тільки демонструвати корпоративну культуру, але й провокувати її подальші зміни. Неперсоніфікований фактор відображає усереднений, до певної міри, абстрактний показник.

За ступенем спостереження і пізнання корпоративну культуру поділяють на експліцитну та імпліцитну.

Експліцитна частина корпоративної культури – є відкрита, видима, прозора її частина, яка охоплює матеріальну культуру організації (продукти людської праці), і частину духовної корпоративної культури – звичаї організації.

Імпліцитна – це невидима частина корпоративної культури, що складається із норм, цінностей, переконань, уявлень.

За ступенем ринковості корпоративну культуру поділяються на ринкову, яка піддається купівлі – продажу (торгова марка, бренд) і неринкову, тобто ту частину, що не може перейти від однієї організації до іншої (специфіка дій управлінського і найманого персоналу, закріплена у нормах, правилах, поведінці). Виділяють також гібридні форми корпоративної культури: “квазіринкову” і “квазінеринкову”.

За ознакою “формування цілей” корпоративна культура поділяється на інструментальну і термінальну.

До інструментальної відносять технологію, методику використання цінностей і норм – переконання, примус.

Термінальному складають ті цінності, до яких прагне організація, (благополуччя, психологічна комфортність, висока стабільна конкурентоздатність). Поєднання обох частин підтверджує думку, що є цінності (термінальна частина), і є інструментарій для їх реалізації (інструментальна частина).

Ступінь професійної замкнутості відображає деструктивну та конструктивну види корпоративної культури.

Деструктивна культура характеризує те, що типові способи вирішення складних ситуацій відрізняються в різних професійних групах; між представниками розумової і фізичної праці; між “техніками” і “гуманітаріями”; між менеджерами і фінансистами.

За динамікою організаційних змін корпоративну культуру поділяють на революційну та еволюційну, а за ступенем організаційної міцності – негнучку і гнучку корпоративні культури.

Класифікація видів організаційної культури наведено в табл. 1 [1, с. 32].

Таблиця 1. – Види організаційної культури та її класифікація

Класифікаційна ознака	Вид культури
1	2
Рівень вивчення	Суб’єктивна Об’єктивна
Психологія поведінки	Культура станів Культура дії
Структурна побудова	Цілісна (стійка) Хаотична
Ступінь розвитку	Розвинена Нерозвинена Зародкова
Мета створення	Стабілізаційна Розвиваюча
Ступінь адаптації	Гнучка Негнучка, жорстка
Дієва сила	Життєдайна (стимуляційна) Нейтральна Гальмівна

Джерело: [1, с. 32]

У наведеній класифікації видів організаційної культури на особливу увагу заслуговує культура станів та культура дії.

Культура станів відображає рівень свідомості, спрямованої на

адаптацію до зміни дійсності і накопичення енергії для входження в цю нову дійсність. Цей вид культури актуальний для перехідних процесів і пов'язаний із психологічними чинниками, які в значній мірі регулюють поведінку людини. Мета – збереження рівноваги, коли є дисбаланс між виходом із звиклої ситуації та входом у нову. Завдання - зменшення опору до нововведень і змін. Засіб, завдяки якому досягається стан рівноваги – система елементів організаційної культури. Інструмент дії - цінності, мотиви, знання, переконання, вірування, способи реагування, які впливаючи на свідомість людини, допомагають в критичних ситуаціях. Функції, які найчастіше виконує корпоративна культура – захисна, інформаційна, стабілізуюча, просвітницько-виховна. Культура станів також поділяється на культуру стану окремої особи, тобто персональну, і культуру станів колективну, яка є відображенням загального стану конкретного колективу підприємства. Ці підвиди культури станів не завжди стикуються і збігаються, що дуже важливо для регулювання певних процесів на підприємстві та забезпечення ефективної роботи персоналу. Культура стану персональна є фактором впливу на емоційний стан працівника, коли він потрапляє в ситуацію змін, пов'язану із невідомістю та, відповідно, ризиком. Часовий вимір не обмежується певними рамками і може бути епізодичного, спонтанного або тривалого характеру [7, с.32].

Прикладом культури стану колективного може бути стан конфліктності у певному структурному підрозділі, стан незадоволення системою мотивації, стилем управління, тощо. Зазвичай, це опортуністичні стани, які знижують бажання персоналу підприємства працювати якісно, негативно відбиваються на продуктивності праці і не сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

Культура станів неспішна, це свого роду зупинка перед наступним підйомом, яка потребує концентрації сил і зосередження на важливих етапах підйому. Культура станів є вкрай необхідною у випадку кризового стану підприємства чи інших важливих віхах його життєвого циклу. Культура станів найактивніше проявляється, коли фіксуються діаметрально протилежні стани: незадоволення-задоволення для окремої людини, та кризовий стан успіху для підприємства в цілому. В обох випадках важливо проявляти пильність, зосередженість і гармонійність, необхідну для наступних етапів.

З позиції менеджменту - це аналізування ситуації, в яку потрапляє людина чи підприємство, пошук стратегії виходу із цього стану (у випадку кризи) чи розвитку реального стану (інноваційна активність). Завдяки культурі стану легше адаптуватися до не передбачуваних змін, оскільки її внутрішнє ядро згладжує різкі негативи і не сприйняття нової ситуації, що в умовах особливо нестабільної економічної ситуації є важливо. Культура станів також допомагає моделювати нову ситуацію і нові процеси, тобто вона має активний імпульс, завдяки якому переростає у культуру дії.

Культура дії відображає динаміку, вона направлена на підвищення якості життя персоналу підприємства і його трудової діяльності. Культура дії відображає прогресивну діяльність, направлену на зміну дійсності і скеровування її в бажаному напрямку. Вона органічно продовжує культуру дії, оскільки стан вимагає дії, але завдяки елементам культури ця дія стає не хаотичною, а осмисленою і раціональною, як з позиції менеджменту, так і економічних показників. Отже, мета культури дії – раціоналізація процесів і функцій при переході в нову якість.

Стан викликає певну дію, дія приводить до результату і так, за посередництва культури відбувається постійний кругообіг життєвого циклу підприємства. Перехід із певного стану до результату відбувається завдяки дії чи спонуки до дії. Результат, корисний для суспільства, досягається завдяки суспільним цінностям, що є елементом культури.

Функції, які виконує культура дії: мотиваційна, інтегруюча, креативна, селективна, регулювальна, оптимізуюча, комунікативна. Інструмент дії - цілі, а мотивом є переконання, правила, норми поведінки, контакти, мислення.

З рештою, у кожній класифікаційній групі є вид культури, який безпосередньо впливає на підвищення конкурентного статусу підприємства на ринку, зокрема, це: життєдайна культура, наділена найбільшою дієвою силою, здатною розвивати ділову активність підприємства; цілісна культура, яка завдяки своїй структури забезпечує реалізацію принципу системності в підвищенні якості праці; розвинена культура, здатна стимулювати внутрішнє прагнення персоналу підприємства до якісного виконання своїх функціональних обов'язків; гнучка культура, яка сприяє в підвищенні адаптивності підприємства до викликів часу.

Висновки. Така класифікація видів корпоративної культури має практичну цілеспрямованість, вона дозволяє використовувати особливості кожного виду культури в процесі вироблення економічно вигідної управлінської дії, згідно з конкретною виробничою ситуацією. Разом з економічними показниками, корпоративна культура може бути мірилом оцінки перспективності бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лапицкий М. Предпринимательская культура. / М. Лапицкий // – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.transport.ru>
2. Пітерс Т. В поисках эффективного управления / Т. Пітерс, Р. Уотермен. - М. // : Прогрес, 1986. - 418 с.
3. ДП «Центр науково-технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України» центр адаптації державної служби до стандартів європейського союзу. Корпоративна культура: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – 185 с.
4. Спивак. В. А. Корпоративная культура / В. А. Спивак // Теория и практика / – : Питер, 2001. – 352 с.
5. Юрченко В. В. Корпоративна культура організації / В. В. Юрченко, Ю. В. Мельник, Н. В. Богданова // Навчально-методичний посібник / – : КИІВ, 2014. – 44 с.
6. Фіщук Н. Ю. Корпоративна культура організації / Н. Ю. Фіщук, І. В. Ломачинська // Сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. №1 (56) Том 4, 2012 р. с. 81-85.
7. Захарчин Г. М. Корпоративна культура / Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова, Р. О. Винничук, Н. В. Смолінська // Навчальний посібник / – : Львів – 2011 р. – 317 с.
8. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М.Т. Степико. – К. : Товариство “Знання”. КОО. 1998. – 251 с.
9. Череп А. В. Аналіз корпоративної культури України як фактор впливу на розвиток компаній. / А. В. Череп, Є. В. Маказан. // Серія: Економічні науки. № 4 (36) Вісник ЗНУ, , 2017 р. с. 100-109.

REFERENCES:

1. Lapytskyi M. *Predprynymatelskaia kultura [The entrepreneurial culture]*. Elektron. dan. – Retrieved from <http://www.transport.ru>
2. Piters T. V., & Uotermen R. (1986). *V poyskakh effektivnoho upravleniia [In search of effective management]*. Prohres [in Ukrainian].

3. SE "Center of scientific-technical information and assistance to innovative development of Ukraine" centre of adaptation of civil service to European Union standards. (2013). *Corporate culture: textbook* / GP "Ukrtechintour" – Kyiv.
4. Spyvak. V. A. (2001). *Korporatyvnaia kultura [Corporate culture]*. Pyter [in Ukrainian].
5. Yurchenko V. V., Melnyk Yu. V., Bohdanova N. V., (2014) *Korporatyvna kultura orhanizatsii [Corporate culture of the organization]*. KYIV [in Ukrainian].
6. Fishchuk N. Yu., & Lomachynska I. V. (2012). *Korporatyvna kultura orhanizatsii [Corporate culture of the organization]*. *Sutnist, vydy, pryntsypy ta vplyv na rozvytok orhanizatsii - Nature, types, principles and influence on the development of the organization*. Series: Economic science. 1 (56) Vol 4, pp. 81-85. [in Ukrainian].
7. Zakharchyn H.M., Liubomudrova N.P., Vynnychuk R.O., Smolinska N.V. (2011). *Korporatyvna kultura [Corporate culture]*. Lviv, Navchalnyi posibnyk. [in Ukrainian].
8. Stepyko M. T. (1998). *Buttia etnosu: vytoky, suchasnist, perspektyvy (filosofsko–metodolohichniy analiz) [Genesis of ethnicity: origins, modernity, prospects (philosophical–methodological analysis)]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
9. Cherep A. V., & Makazan Ye. V. (2017). *Analiz korporatyvnoi kultury Ukrainy yak faktor vplyvu na rozvytok kompanii [Analysis of the corporate culture of Ukraine as a factor of influence on the development of companies]*. *Ekonomichni nauky - Economic Sciences* , 4, 100-109 [in Ukrainian].

УДК 657.1.012.1

**ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В
УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

10.30838/ P.ES.2224.271018.171.282

**Книшек О. О., к.е.н.,
Тарасенко Ю. О.***Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

Економіка України як елемент всесвітньої системи є однією з її найслабших ланок та є сильно уразливою до кризових явищ. В цих умовах економічної нестабільності кожне підприємство повинно детальніше аналізувати свою діяльність задля швидкого виявлення загрози банкрутства та вияву шляхів стабілізації свого економічного становища. Тому постає актуальність фінансового аналізу. В статті розглянуті та проаналізовані сутність, ціль, методи проведення фінансового аналізу, що є необхідною складовою апарату управління задля підтримки фінансової незалежності підприємства. Особливу увагу приділено доцільності розробки та впровадження адаптованих сучасним умовам заходів покращення фінансового стану вітчизняних підприємств за умов економічної нестабільності. Звертається увага на важливість вибору методики фінансового аналізу враховуючи мету підприємства та ситуацію на ринку. Також відзначається, що одним з важливих етапів після проведення фінансового аналізу підприємства є розробка правильної стратегії розвитку підприємства. Спираючись на це, у статті наданий приклад алгоритму поетапної розробки стратегії розвитку підприємства на основі діагностики фінансового стану. Головною метою діяльності підприємства на ринку виступає фінансовий результат у формі прибутку, що є одним із ключових показників, який визначає ефективність його діяльності. Успішна діяльність підприємства в умовах ринку значною мірою залежить від того, як здійснюється складний процес управління підприємством, суть якого зводиться до пошуку і прийняття найбільш ефективних рішень і їх практичного здійснення.

Ключові слова: фінансовий аналіз; фінансовий стан підприємства; методи фінансового аналізу; управління; економічна нестабільність

UDC 657.1.012.1

**FINANCIAL ANALYSIS OF ENTERPRISE ACTIVITY IN
CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY**

10.30838/ P.ES.2224.271018.171.282

**Knyshek O., PhD in Economics
Tarasenko I.***University of Customs and Finance, Dnipro*

Ukraine's economy as an element of the global system is one of the weakest links and is highly vulnerable to crisis phenomena. In these conditions of economic instability,

each enterprise should more closely analyze their activities in order to quickly identify the threat of bankruptcy and reveal ways to stabilize economic situation. For this purpose, a financial analysis of the company's activity has been used. The essence, purpose, methods of conducting financial analysis, which is a necessary component of the management apparatus to support the financial independence of the enterprise have been analyzed. Particular attention has been paid to the feasibility of developing and implementing adapted to modern conditions measures to improve the financial situation of domestic enterprises in conditions of economic instability. Attention has been drawn to the importance of choosing the method of financial analysis, taking into account the purpose of the enterprise and the situation on the market. It has also been noted that one of the important stages after the financial analysis of the enterprise is the development of a proper strategy for enterprise development. Based on this, the article gives an example of an algorithm for phased development of the enterprise development strategy based on the diagnosis of financial condition. The main goal of the company's operations in the market is the financial result in the form of profit and one of the key indicators that determines the effectiveness of its activities. Successful activity of the company in the market conditions largely depends on how the complex process of enterprise management is carried out, the essence of which is to find and make the most effective decisions and their practical implementation.

Keywords: financial analysis; financial condition of the enterprise; methods of financial analysis; management; economic instability

Актуальність проблеми. Вирішенням питань з визначення й оптимізації величини фінансових результатів належить бухгалтерському обліку та економічному контролю, адже саме можливість отримання максимального прибутку при найменших витратах більшою мірою залежить від оперативного і точного здійснення підприємством обліку та контролю власних витрат і доходів.

Але нестабільність економічного сектору країни диктує свої правила. Невиправдані ризики, витрати, що непередбачені підприємством, збитки в сучасних економічних відносинах за умов всесвітньої розвинутої кризи – ці поняття стали звичними для нас. Підприємство, для того щоб не зазнати краху та завоювати лідируючі позиції на ринку, постійно повинне аналізувати результати своєї минулої діяльності та прогнозувати майбутні зміни й шляхи їх вирішення.

З огляду на це, постійно виникає потреба в аналітичних дослідженнях, пов'язаних з фінансовим аналізом. Важливість фінансового аналізу викликає необхідність пошуку шляхів удосконалення організації та методики обліку фінансових результатів діяльності з врахуванням вимог національних, міжнародних стандартів та сучасних досягнень інформаційних технологій.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання, що пов'язані з фінансовим аналізом є предметом постійного обговорення серед науковців і практиків у сфері економіки та управління підприємством. Фінансовий аналіз є досить важливим для функціонування кожного підприємства. Саме тому досить багато вітчизняних та зарубіжних вчених присвячують свої роботи цій темі, серед яких доцільно виділити праці О.М. Волкової, А.І. Ковальова, В.М. Родіонової, Н.О. Русак, Г.В. Савицької, О.О. Терещенка, Л.А. Кириченка, О.В. Бабіча, В.В. Білик, М.Д. Дюкаревої, Х.Л. Єремян, О.М. Кузь, В.І. Олійничук, О.І. Павловської та інших.

Залишаються невирішеними ряд проблем як теоретичного, так і практичного характеру. Однією з проблем є вибір правильної методики фінансового аналізу на підприємстві у зв'язку з кризовим становищем в країні, а також, побудова внутрішньої структуризації фінансового аналізу.

Мета статті. Мета полягає у розкритті сутності поняття "фінансовий аналіз", методів, способів та послідовності проведення фінансового аналізу на підприємстві, а також пропозицій щодо покращення фінансового становища підприємства за умов економічної нестабільності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Економіка України як елемент всесвітньої системи є однією з її найслабших ланок та є сильно уразливою до кризових явищ. Дана проблема відзначається на становищі кожного підприємства та громадянина загалом. З огляду на економічну нестабільність в країні кожне підприємство повинно детальніше аналізувати свою діяльність задля швидкого виявлення загрози банкрутства та знаходження шляхів стабілізації свого економічного становища. Для цього використовується фінансовий аналіз діяльності підприємства.

Фінансовий аналіз – це спосіб акумулювання, трансформації та використання зібраної інформації фінансового характеру, яка має на меті надання оцінки ретроспективному і перспективному фінансовому стану підприємства; розкриття ймовірних темпів розвитку господарства з позицій їх фінансового забезпечення; передбачення положення підприємства на ринку капіталу [1].

Благополучне виконання завдань, які виникають перед фінансовим аналізом залежить від певних умов.

Перша умова – це розуміння фінансової звітності підприємства, а також те, що вона є джерелом інформації для розрахунку всіх фінансових показників. Якщо використовувати не ті показники, то розрахунки втрачають свою економічну сутність та можуть призвести до помилкових рішень апарату управління підприємства.

Друга умова – уміння користуватись методами фінансового аналізу (рис. 1). Потрібно враховувати не тільки кількісні результати діяльності підприємства, але й якісні судження [2].

*Рис. 1. Методи аналізу фінансової діяльності підприємства
Джерело: розроблено авторами за [2]*

Третьою умовою виступає конкретизація цілей фінансового аналізу, для вирішення яких необхідно скласти план дій, оскільки планування для розрахунку аналізу ліквідності підприємства відрізняється від даних аналізу платоспроможності.

Четвертою умовою є оперування великою кількістю аналітичних інструментів, виходячи з доцільності виду розрахунку та наявної інформаційної бази. Наприклад, для оцінки вартості капіталу в фінансовому аналізі є досить багато різних способів, які висококваліфікований менеджер чи управлінець повинен знати та серед яких має обрати найбільш підходящий за даної необхідності й за наявності відповідних інформаційних даних.

П'ята умова визначає саму сутність економічної категорії, тобто отримання найбільш точних результатів за використання мінімуму затрат, що дасть змогу підприємству збільшувати свій прибуток.

Шостою й останньою необхідною умовою є зацікавленість керівника підприємства, який після потрібних фінансових розрахунків повинен прийняти найбільш правильне управлінське рішення у галузі фінансової політики підприємства [3].

Інформаційною базою для розрахунку показників фінансової діяльності підприємства є дані річної фінансової звітності: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів, Звіт про власний капітал, дані статистичної звітності та інші оперативні дані підприємства. Досить вагомим для будь-якого підприємства є його майновий стан, який виникає в процесі виробничо-господарської діяльності. Він включає в себе аналіз ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та багато іншого, що допомагає підприємству побачити свої слабкі сторони, загрозу банкрутства та знайти шляхи вирішення цих проблем.

Успішна діяльність підприємства в умовах ринку значною мірою залежить від того як здійснюється комплексний і складний процес управління підприємством, суть якого зводиться до пошуку і прийняття найбільш ефективних рішень і їх практичного здійснення. У процесі розвитку економіки України все більшої значущості набуває системний підхід до управління підприємствами. Тут виникає потреба аналізу об'єкта дослідження – суб'єкта господарювання – як складної економічної системи. Економічна система вимагає тісного взаємозв'язку всіх її елементів і частин. Отже, системний підхід дозволяє розробити умови оптимізації роботи підприємства в цілому.

Методика комплексного дослідження фінансової діяльності передбачає певну структуризацію її елементів, що забезпечує її науковість і можливість організації [4].

Сьогодні в наукових працях подано велику кількість показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Так, основними з них є такі групи показників: оцінювання майнового стану підприємства; акціонерного капіталу; прибутковості; ліквідності та платоспроможності; рентабельності підприємства; ділової активності; фінансової стійкості та стабільності підприємства [5].

Проте систематичне дослідження фінансового стану підприємства не завжди доцільно проводити за всіма групами показників. Лише під час

використання різноманітних методик діагностики можна побачити основні «проблемні» сторони діяльності підприємства.

У науковій літературі подана чітка характеристика основних методів оцінювання фінансового стану підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. – Характеристика основних методів оцінки фінансового стану

Методи	Характеристика
Метод фінансових коефіцієнтів	Передбачає розрахунок певних показників, що характеризують фінансову стійкість, платоспроможність і ліквідність, рентабельність (прибутковість) діяльності, майновий стан та ділову активність. Склад і алгоритм розрахунку коефіцієнтів досить різноманітний і залежить від обраної методики, що затверджена нормативними документами або упорядкована певними науковцями
Оцінка фінансового стану з використанням абсолютних показників	Використовується для оцінювання рівня фінансової стійкості з погляду прибутковості підприємства. Використовують при цьому маржинальний аналіз.
Рейтингова оцінка	Класифікує підприємства за окремими ознаками, враховуючи при цьому фактичний рівень та рейтинг показників фінансового стану. Перевагою рейтингової оцінки є можливість чіткого ранжування цілого ряду підприємств за обраними ознаками.
Матрична оцінка	Базою матричної оцінки є побудова матриці сукупності фінансових показників, яка перетворюється на матрицю стандартизованих коефіцієнтів. Це дає змогу проводити порівняння рейтингової оцінки за цими показниками. Також може бути використана під час створення матричних балансів і балансів грошових надходжень.
Дискримінантні моделі	Дозволяють визначити вірогідність настання банкрутства на основі розробки (або використання) інтегральної моделі аналізу фінансового стану підприємства. Виділяють однофакторні (коефіцієнт Бівера, Вайбеля) та багатофакторні (модель Альтмана, Ліса, Таффлера, Спрінгейта, Терещенко, Савицької тощо) моделі.

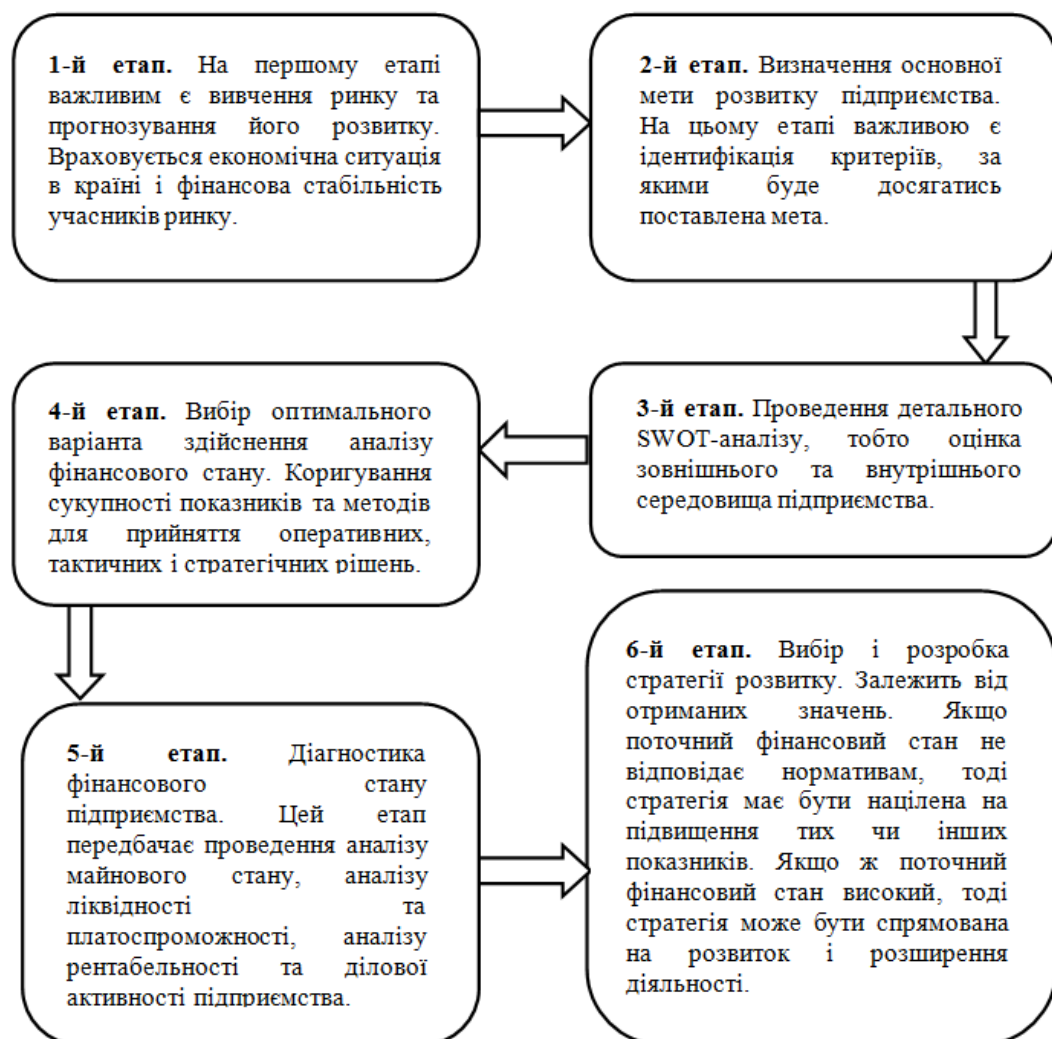
Джерело: [6]

Так, можна дійти висновку, що аналіз фінансового стану підприємства повинен проводитись з використанням різноманітних методів і моделей такого виду аналізу. Сьогодні в науковій літературі їх кількість і обсяг застосування суттєво залежать від цілей аналізу та поставленого завдання.

На нашу думку, використовувати одночасно усі представлені моделі недоцільно. Варто обирати оптимальну, яка підходить до специфіки певного підприємства або комбінувати декілька моделей, які б відповідали певним критеріям.

Важливим етапом є розробка стратегії розвитку підприємства після отримання результатів діагностики фінансового стану. Вона повинна складатись з певних етапів. Спираючись на наукову літературу, ми запропонували певний алгоритм розробки стратегії розвитку підприємства на основі діагностики фінансового стану (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм поетапної розробки стратегії розвитку підприємства на основі діагностики фінансового стану

Джерело: створено авторами за [7]

Описаний алгоритм дає змогу поетапно ухвалити ефективні управлінські рішення щодо розвитку підприємства, беручи до уваги не лише економічний стан держави або підприємства, а комбіновано враховуючи і зовнішнє середовище, і внутрішній поточний фінансовий стан підприємства.

В об'єктивній оцінці фінансового стану зацікавлені всі користувачі бухгалтерської (фінансової) звітності, що у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку об'єднані в три основні групи:

1) особи, що безпосередньо займаються бізнесом на даному підприємстві;

2) особи, що не працюють на підприємстві, але мають пряму фінансову зацікавленість у даному бізнесі (наприклад, власники акцій);

3) особи, що мають непряму фінансову зацікавленість у даному бізнесі (податкові служби; фондові біржі, що займаються купівлею-продажем цінних паперів; органи, що контролюють ціни, експорт і імпорт; профспілка; і інше.)

Якщо керівник підприємства не бере активної участі в діяльності підприємства, то за недостатньо ефективного апарату управління в умовах економічної нестабільності підприємство дуже швидко стане банкрутом.

На рівні управління господарством варто визначити основні проблеми, такі як:

- вибір суб'єктів аналізу;
- періодичність проведення цього аналізу;
- відбір головних аналітичних показників задля виконання їх моніторингу;
- ступінь розуміння, значень та додатків аналізу [8].

Після розрахунку всіх необхідних фінансових показників керівник підприємства стикається з проблемою їх поліпшення для виявлення заходів щодо збільшення величини прибутку.

На нашу думку, основними заходами для покращення показників фінансової діяльності господарства є:

- зростання доходу за рахунок зростання обсягів реалізованої продукції; потрібно враховувати можливий приріст обсягів виробництва на підприємстві;

– зростання доходу за рахунок мінімізації витрат на виробництво; необхідні зіставлення витрат планового і звітного періодів та розрахунок витрат виробництва на 1 гривню проданого товару;

– зростання доходу за рахунок покращення якості продукції; дотримання технологій, якості сировини тощо для тих господарств, що піддаються сертифікації якості товару;

– технологічна модернізація виробництв; впровадження новітніх технологій для зростання продуктивності праці;

– розробка нових маркетингових стратегій, що збільшує попит на даний товар та підштовхує до випуску більшої кількості продукції;

– покращення кваліфікаційного рівня робітників; працівник повинен не тільки виконувати роботу, але й пропонувати шляхи покращення виробництва та підприємства загалом.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на нестабільність економіки нашої країни, підприємства мають постійно аналізувати свою діяльність за допомогою важелів фінансового аналізу, щоб зуміти поєднати економічний розвиток підприємства та його стійкість за умов кризи.

З огляду на все вищесказане, можна стверджувати, що фінансовий результат є досить складною та багатовимірною категорією. Головною метою діяльності підприємства на ринку виступає фінансовий результат у формі прибутку та одним із ключових показників, який визначає ефективність його діяльності. Інформація про фінансовий результат відображається у фінансових звітах підприємства та є загальнодоступною інформацією для визначення рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства і головним джерелом інформації для потенційних партнерів.

Показники оцінки фінансового стану підприємства мають бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне підприємство як партнер з фінансового погляду, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність установаження таких відносин з підприємством.

Ще одним напрямком для покращення фінансового аналізу є орієнтир на західну практику, адже це не секрет, що економічна ситуація країн Заходу є набагато кращою, стійкішою, ніж у нас. Але в той же час, не можна забувати про різницю між нормативно-правовим регулюванням в країнах.

Ми вважаємо, що успішна діяльність підприємства в умовах ринку значною мірою залежить від того як здійснюється складний процес управління підприємством, суть якого зводиться до пошуку і прийняття найбільш ефективних рішень і їх практичного здійснення. Тому, можна зробити висновок, що для успішного фінансового аналізу підприємства, повинен бути обраний вірний метод, правильні показники, які зможуть найкраще описати сутність фінансового стану підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук Л.О. Финансовый анализ: [учебное пособие] / Л.А. Волощук, М.А. Юдин; под ред. С.В. Филипповой. – К.: КАФЕДРА, 2012. – 320 с.
2. Ковтуненко Ю.В. Методичні основи аналізу фінансового стану промислового підприємства / Ю.В. Ковтуненко / Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 8/2. – С. 40-41.
3. Ковтуненко К.В. Економічне оцінювання інноваційної діяльності промислового підприємства: своєчасність процесу та достовірність результату / К.В. Ковтуненко, Л.П. Шацкова / Монографія. – 2015. – 254 с.
4. Чернышов В. В. Финансовая диагностика предприятия и роль в ней метода принятия решений при обеспечении финансовой безопасности предприятия // Бизнесинформ. – 2012. – №6. – С.135-139.
5. Барановська С.П. Обліково-аналітичне забезпечення як невід’ємна складова управління підприємством / С.П. Барановська // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповід. ред. О.Є. Кузьмін. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – С. 8-11.
6. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : моногр. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2014. – 268 с.
7. Яровенко Т. С. Шляхи та методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах / Т. С. Яровенко, А. О. Довга, В. Е. Остряніна // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 181-188.
8. Ползова В.М. Сучасні підходи до оцінки фінансового стану підприємства / В.М. Ползова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 78-83.

REFERENCES:

1. Voloschuk L.O., Yudin M.A. & Filippova S.V. (2012). *Finansovyyiy analiz [Financial analysis]*. Kyiv: KAFEDRA [in Russian].

2. Kovtunenکو Yu.V. (2016). Metodichni osnovi analizu finansovogo stanu promislavogo pidpriemstva [Methodological basis of the analysis of the financial condition of an industrial enterprise]. *Ekonomika. Finans. Pravo - Economy. Finances. Law*, 8/2, 40-41 [in Ukrainian].
3. Kovtunenکو K.V. & Shatskova L.P. (2015). *Ekonomichne otsinyuvannya innovatsiynoi diyalnosti promislavogo pidpriemstva: svoechnist protsesu ta dostovirnist rezultatu* [Economic evaluation of innovation activity of an industrial enterprise: timeliness of the process and reliability of the result]. [in Ukrainian].
4. Chernyishov V. V. (2012). Finansovaya diagnostika predpriyatiya i rol v ney metoda prinyatiya resheniy pri obespechenii finansovoy bezopasnosti predpriyatiya [Financial diagnostics of the enterprise and the role of the decision-making method in it while ensuring the financial security of the enterprise]. *Biznesinform - Biznesinform*, 6, 135-139 [in Russian].
5. Baranovska S.P. (2012). Oblikovo-analitichne zabezpechennya yak nevid'emna skladova upravlinnya pidpriemstvom [Accounting and analytical support as an integral part of enterprise management]. *Menedjment ta pidpriemnitstvo v Ukraini: etapi stanovlennya i problemi rozvitku - Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, 8-11 [in Ukrainian].
6. Tereschenko O. O. (2014). *Antikrizove finansove upravlinnya na pidpriemstvi* [Anticrisis financial management at the enterprise]. Kyiv:KNEU [in Ukrainian].
7. Yarovenko T. S., Dovga A. O. & Ostryanina V. E. (2013). Shlyahi ta metodi optimizatsii vitrat pidpriemstva u rinkovih umovah [Ways and methods of optimization of enterprise expenses in market conditions]. *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu - Bulletin of Dnipropetrovsk University*. (Vols. 21), (p. 181-188). [in Ukrainian].
8. Polzova V.M. (2010). Suchasni pidhodi do otsinki finansovogo stanu pidpriemstva [Modern Approaches to Assessing the Financial Condition of an Enterprise]. *Visnik Hmelnytskogo natsionalnogo universitetu - Visnyk Khmelnytsky National University*. (Vols. 2), (p. 78-83). [in Ukrainian].

УДК 657.633.5

**ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ НА
КОНТРОЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ
НАСЛІДКИ**

10.30838/ P.ES.2224.271018.182.283

Семенець А. О., к.е.н.*Харківський інститут фінансів КНТЕУ*

В статті доведено, що реформування бухгалтерського обліку вносить свої корективи в методологію внутрішнього аудиту, модифікуючи при цьому систему його принципів. Аналіз наукових джерел показав, що на сьогодні не існує єдності у систематизації принципів за їх роллю в системі внутрішнього аудиту, тому метою статті визначено систематизацію принципів внутрішнього аудиту для визначення економічних та соціальних наслідків їх впливу на діяльність підрозділу внутрішнього аудиту, контрольне середовище та господарську діяльність підприємства взагалі. Запропоновано виділяти окремо методологічні принципи внутрішнього аудиту як галузі знань та організаційні принципи внутрішнього аудиту як виду професійної діяльності. Наведено характеристику методологічних та організаційних принципів внутрішнього аудиту та розкрито економічні чи соціальні, а в деяких випадках і соціально-економічні наслідки їх впливу на результати діяльності підрозділу внутрішнього аудиту чи господарської діяльності всього суб'єкта господарювання. Доведено, що всій сукупності методів, способів, методик, що використовуються в процесі внутрішнього аудиту надають єдності і логічності методологічні принципи, а дотримання організаційних принципів дозволяє обрати найбільш оптимальні варіанти для впорядкування структури і функціонування підрозділу внутрішнього аудиту.

Ключові слова: принципи внутрішнього аудиту; соціальні та економічні наслідки впливу; галузь знань; вид професійної діяльності; контрольне середовище; підрозділ внутрішнього аудиту

UDC 657.633.5

**INFLUENCE OF INTERNAL AUDIT PRINCIPLES ON THE CONTROL
ENVIRONMENT: ECONOMIC AND SOCIAL CONSEQUENCES**

10.30838/ P.ES.2224.271018.182.283

Semenets A., PhD in Economics*Kharkiv Institute of Finance of KNUTE*

It has been proved that accounting reform introduces its adjustments to the internal audit methodology while modifying the system of its principles. The analysis of scientific sources showed disunity in systematizing the internal audit principles and identifying of their role in the management system, therefore the purpose of the article is to systematize

the internal audit principles to determine the economic and social consequences of their impact on the internal audit unit activities, control environment and enterprise economic activity in general. It has been proposed to allocate separately the methodological principles of internal audit as a branch of knowledge and organizational principles of internal audit as a type of professional activity. The description of the methodological and organizational principles of internal audit is presented and economic or social, and in some cases, socio-economic consequences of their influence on the results of the internal audit department activity and control environment have been disclosed. It has been proved that the whole set of methods and techniques used in the internal audit process provide unity and logic of methodological principles, while compliance with organizational principles allows choosing the most optimal options for streamlining the structure and functions of the internal audit unit.

Keywords: internal audit principles; social and economic consequences of influence; branch of knowledge; type of professional activity; control environment; internal audit unit

Актуальність проблеми. Реформування бухгалтерського обліку в зв'язку з приведенням національного законодавства у відповідність до законодавчих актів Європейського Союзу, розширення його об'єктного складу, створення аудиторських комітетів на вітчизняних підприємствах вносять свої корективи в методологію внутрішнього аудиту, модифікуючи при цьому систему принципів та правил його проведення. Оскільки з філософської точки зору вважається, що одним із джерел розвитку і вдосконалення методології є принципи наукового дослідження, його базові складові, потребує подальших досліджень та упорядкування система принципів внутрішнього аудиту. Удосконалення системи принципів внутрішнього аудиту дозволить запровадити наукову організацію праці внутрішніх аудиторів та суттєво підвищити якість аудиторських перевірок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В філософській науці під принципом розуміється те, що лежить в основі будь-якої сукупності знань. Принцип (лат. *princĭpĭum* – початок, основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане [1, с. 333]. Як вихідна категорія принцип не потребує доказів та може сприйматися як аксіома або постулат [2]. З наукової точки зору науки принципи є загальними положеннями, які завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиві певному явищу або процесу [3, с. 28], визначені на основі узагальнення теоретичного і практичного знання для пояснення його суті [4, с. 106].

У контексті досліджуваної проблематики доречно звернутися саме до принципів контролю взагалі та внутрішнього аудиту зокрема. Цілком слушно Б. Воллер зазначає, щоб виявити, наскільки дотримуються основні принципи внутрішнього аудиту необхідно їх співставити з якістю діяльності підрозділу внутрішнього аудиту [5, с. 32].

Враховуючи вимоги оновленої у 2017 році версії Стандартів професійної практики внутрішнього аудиту (Standards for Professional Practice of Internal Auditing), серед основних принципів професійної практики внутрішнього аудиту фахівці міжнародного інституту внутрішнього аудиту виділяють: демонстрація цілісності; демонстрація компетентності та належної професійної обережності; об'єктивність та свобода від неправомірного впливу (незалежність); узгодження зі стратегічними цілями та ризиками компанії; позиціонування та належне ресурсне забезпечення; якість та постійне вдосконалення; ефективність спілкування; постійна оцінка ризику; глибоке розуміння, проактивність та стратегічність; організаційне вдосконалення [6].

В Кодексі етики Інституту внутрішніх аудиторів до основних принципів, яких мають дотримуватися внутрішні аудитори віднесено чесність, об'єктивність, конфіденційність та професійну компетентність [7]. М. Дімітрул, зазначає, що система принципів внутрішнього аудиту орієнтована на п'ять основних об'єктивних елементів: цілісність; незалежність і об'єктивність; конфіденційність; компетентність у здійсненні професії; політичний нейтралітет. [8]. І.В. Палкіна, Г.Ю. Сибір'ова, І.М. Білоусова до основних принципів внутрішнього аудиту визначених у нормативних документах пропонують додати принцип доказовості [9].

До принципів організації внутрішнього аудиту М.Т. Білуха відносить: спеціалізацію і кооперування, пропорційність, прямоточність, безперервність та ритмічність [10, с. 193]. В. С. Рудницький до принципів організації процесу внутрішнього аудиту відносить: системність, комплексність, планування процесу внутрішнього аудиту, звітність перед керівництвом і поінформованість керівника [11]. Фахівці Центру перепідготовки та підвищення класифікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств установ і організацій до організаційних принципів внутрішнього аудиту відносять наступні принципи: однаковості;

системності; документального оформлення; попередження; регулярності; незалежності; відкритості [12].

Таким чином, аналіз наукових джерел показує, що на сьогодні не існує єдності у систематизації принципів за їх роллю в системі внутрішнього аудиту. Для вирішення цього питання необхідно перш за все з'ясувати місце внутрішнього аудиту в системі управління підприємством. Приєднуємося до думки вчених, зокрема, В.Д. Андрєєва, Ф.Ф. Бутинця, С.В. Мочерного, В.П. Пантелєєва, П.Г. Пономаренко, що внутрішній аудит є елементом контрольного середовища, тому принципи внутрішнього контролю будуть актуальними і для внутрішнього аудиту. Але оскільки внутрішній аудит відрізняється від внутрішнього контролю як сферою діяльності, так і різними повноваженнями та компетенціями працівників, які його здійснюють, то доцільно припустити що внутрішній аудит керуватиметься специфічними, притаманними лише цій системі принципами.

Мета статті. Метою статті визначено систематизацію принципів внутрішнього аудиту для визначення економічних та соціальних наслідків їх впливу на діяльність підрозділу внутрішнього аудиту, контрольне середовище та господарську діяльність підприємства взагалі.

Виклад основних матеріалів дослідження. Основні відмінності між внутрішнім аудитом та внутрішнім контролем згруповані на рисунку 1. Внутрішні аудиторі за визначенням О. Кришкіна є «адептами» стратегії контролю. Правильний внутрішній аудитор повинен стимулювати своїми діями вибір керівництвом оптимального поєднання ризику і контролю, оптимального поєднання двох ключових стратегій. Фактично система внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту формують контрольне середовище суб'єкта господарювання. Багато визначень терміна «контрольна середовище» з якоїсь причини містять вказівки, що це щось на зразок «позиції, обізнаності та дій представників власника і керівництва ...» [13].

На нашу думку контрольне середовище – це результат наявності та діяльності системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту та ефект, який виникає від взаємоузгоджених дій цих систем, що можливо лише при дотриманні певних принципів, які сприятимуть підвищенню якості контрольного процесу. При цьому, вважаємо за доцільне виділяти окремо методологічні принципи внутрішнього аудиту як галузі знань та

організаційні принципи внутрішнього аудиту як виду професійної діяльності (рис. 2).

Рис. 1. Відмінності між процесами внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту

Джерело: розроблено автором

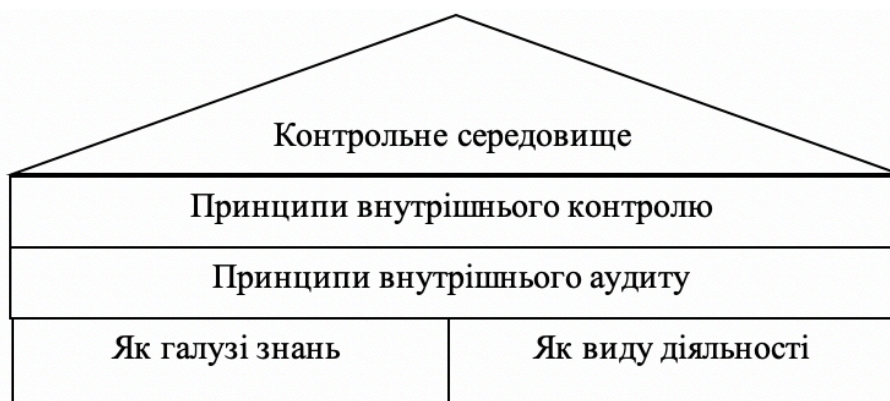

Рис. 2. Ієрархія принципів внутрішнього аудиту в контрольному середовищі суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено автором

Методологічні та організаційні принципи внутрішнього аудиту згруповані та охарактеризовані в таблиці 1. Запропоновані нами принципи внутрішнього аудиту, як методологічні, так і організаційні, мають економічні чи соціальні, а в деяких випадках і соціально-

економічні наслідки впливу на результати діяльності підрозділу внутрішнього аудиту чи суб'єкта господарювання взагалі. При цьому, при дотриманні визначених принципів внутрішнього аудиту, економічний вплив проявляється в підвищенні значень найважливіших, визначальних економічних показників господарської діяльності, які охоплюють усі сфери функціонування суб'єкта господарювання: виробництво, реалізацію, закупівлю сировини, матеріалів і товарів, фінанси, запаси товарів і матеріалів, робочу силу, прибуток, обсяги капіталів та ін. Соціальні наслідки впливу будуть проявлятися в тому, що ефективна діяльність підрозділу внутрішнього аудиту буде підтримувати довгострокове зобов'язання суб'єкта господарювання щодо етичного ведення бізнесу та сприяння сталому розвитку підприємства, громади і суспільства загалом. Розглянемо можливі економічні, соціальні та соціально-економічні наслідки впливу запропонованих принципів внутрішнього аудиту.

Таблиця 1. – Характеристика принципів внутрішнього аудиту

Принцип	Сутність принципу
1	2
Принципи внутрішнього аудиту як галузі знань (методологічні)	
якість та постійне вдосконалення	внутрішні аудитори повинні безперервно поглиблювати, підтримувати на належному рівні, розширювати й оновлювати професійні знання для забезпечення високої якості виконання своїх функціональних обов'язків
<i>глибоке розуміння (для вищого керівництва)*</i>	вище керівництво повинно глибоко розуміти місце та сутність внутрішнього аудиту, що дозволить визначити напрямок його інтеграції або розвитку і вдосконалення вже існуючої системи внутрішнього контролю на підприємстві
<i>глибоке розуміння (для внутрішнього аудитора)</i>	в процесі внутрішнього аудиту необхідно враховувати залежність між елементами об'єктів перевірки, структурними підрозділами, впливом зовнішніх і внутрішніх чинників на процес перевірки
проактивність та стратегічність	в процесі внутрішнього аудиту необхідно постійно здійснювати спостереження і аналітичну роботу для прогнозування майбутніх дій з метою попередження ризикових операцій шляхом застосування елементів моніторингу та стратегічного контролю
політичний нейтралітет	працівники підрозділу внутрішнього аудиту для неупередженого виконання контрольних повноважень мають бути незалежними від будь-якого політичного впливу
доказовості	внутрішній аудитор повинен аналізувати і оцінювати висновки внаслідок одержаних аудиторських доказів для того, щоб сформулювати аудиторський висновок про достовірність фінансової інформації
системність	внутрішній аудит необхідно розглядати як систему взаємопов'язаних елементів – суб'єкта, об'єктів, процесу, результату, дій працівників, яка взаємодіє з іншими елементами системи внутрішнього контролю компанії, а також з елементами системи управління суб'єктом господарювання

Продовження табл. 1

1	2
відкритості	результати кожної аудиторської перевірки носять відкритий характер, тобто є доступними для ознайомлення будь-яким працівником перевіреного підрозділу
ефективності	виконання поставлених цілей і завдань внутрішнього аудиту повинно бути спрямоване на запобігання можливих порушень і зловживань для прийняття зважених управлінських рішень вищим керівництвом та постійне підвищення ефективності діяльності як підрозділу ВА так і підприємства в цілому
самоефективності	внутрішній аудитор в процесі перевірок повинен спиратися на досвід, знання і пізнавальні здібності, посилюючи мотивацію і впевненість, допомагаючи долати труднощі та підвищуючи продуктивність праці
транспарентності	аудиторський висновок повинен бути прозорим, відкритим та доступним для вищого керівництва та інших стейкхолдерів, що дозволить підвищити їх довіру та конкурентоспроможність підприємства
Принципи внутрішнього аудиту як виду діяльності (організаційні)	
компетентності	внутрішні аудитори повинні володіти знаннями, навичками та досвідом, необхідними для сумлінного, компетентного, вчасного, результативного і відповідального виконання функціональних обов'язків
обачності	внутрішні аудитори в своїй діяльності повинні дотримуватись відповідних законів та нормативних актів, а також уникати будь-яких дій, що можуть дискредитувати їх діяльність та допустити компроміси відносно якості аудиторських перевірок
об'єктивність	внутрішні аудитори в своїй діяльності повинні не давати підстав ставити під сумнів їхнє професійне чи ділове судження внаслідок упередження, конфлікту інтересів або впливу з боку інших осіб
незалежність	фахівці підрозділу внутрішнього аудиту повинні бути незалежним від тих осіб, чию роботу вони перевіряють, а також мають бути незалежним у своїх судженнях від колег
позиціонування	на підприємстві повинні бути правильно визначені місце в організаційній структурі та функції внутрішнього аудиту для того, щоб він міг вносити максимально необхідний вклад в підвищення ефективності діяльності і досягнення цілей підприємства
організаційне вдосконалення	встановлення оптимальної чисельності фахівців та структури підрозділу внутрішнього аудиту та їх удосконалення в залежності від реальних потреб підприємства та зміння обсягів діяльності
чесність	внутрішній аудитор повинен зберігати чесність на всіх етапах роботи і уникати ситуацій, які вплинули б на незалежність його висновків
підзвітність	внутрішні аудитори повинні формувати робочі документи на всіх етапах перевірки та забезпечувати їх зберігання й передачу вищому керівництву

Продовження табл. 1

1	2
конфіденційність	внутрішній аудитор не має права без згоди вищого керівництва розголошувати або розкривати інформацію, отриману ним у ході надання професійних послуг, а також використовувати її у своїх цілях
економічності	економічний ефект від діяльності підрозділу внутрішнього аудиту має перевищувати витрати на його ресурсне забезпечення
комунікативності	внутрішні аудитори повинні підтримувати нормальні ділові відносини як між собою, так і з персоналом, що перевіряється, вищим керівництвом, а також із зовнішніми стейкхолдерами використовуючи ефективні засоби комунікації
перманентності	внутрішній аудит повинен забезпечувати безперервний процес виявлення та управління ризиками
персоналізація відповідальності	функції між внутрішніми аудиторами повинні бути розподілені таким чином, щоб можна було чітко визначити відповідального за конкретну ділянку перевірки
технологічна досконалість	в процесі внутрішнього аудиту мають застосовуватися сучасні інформаційні технології та технічні засоби
уніфікованості	кожна аудиторська перевірка повинна здійснюватися за однією офіційно встановленою процедурою, що забезпечить її впорядкованість, однозначність та порівняння
ергономічності	підрозділ внутрішнього аудиту повинен бути обладнаний ергономічними робочими місцями
мотивованості	вище керівництво повинно постійно стимулювати працівників підрозділу внутрішнього аудиту до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства
репрезентативності	вибіркова сукупність має максимально охоплювати інформаційні потоки для формування адекватних рекомендацій за результатами внутрішнього аудиту при цьому забезпечити уникнення «інформаційного шуму»
соціальна відповідальність	підрозділ внутрішнього аудиту повинен нести відповідальність за вплив його рекомендацій, рішень і діяльності на суспільство і довкілля через прозору і етичну поведінку та нівелювати конфліктні ситуації між структурними підрозділами

* курсивом виділені принципи запропоновані автором

Джерело: розроблено автором

Дотримання методологічного принципу внутрішнього аудиту – глибоке розуміння (для вищого керівництва) буде мати соціально-економічні наслідки впливу. Соціальний вплив буде проявлятися в визначенні місії підрозділу внутрішнього аудиту в діяльності суб'єкта господарювання вищим керівництвом, формуванні довіри управлінського персоналу до його діяльності, визначенні його місця в корпоративному середовищі підприємства. Економічний вплив буде проявлятися за рахунок перетворення функції контролю в реальний

інструмент управління та створення на підприємстві спеціального механізму «спостереження» за її реалізацією. Принцип глибокого розуміння (для внутрішнього аудитора) матиме економічні наслідки впливу, оскільки його дотримання дозволить максимально виявляти помилки та пропуски в обліку для об'єктів, що перевіряються, прогнозувати позитивні та негативні наслідки впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на процес перевірки, що дозволить максимально ефективно розподіляти трудові та фінансові ресурси при проведенні внутрішнього аудиту.

Дотримання принципу ефективності внутрішнього аудиту матиме економічний вплив, який буде проявлятися за рахунок визначення в процесі перевірок правомірності використання коштів для реалізації запланованих цілей діяльності та встановлення факторів, які цьому перешкоджають, визначення результативності діяльності підприємства та підрозділу внутрішнього аудиту. Принцип самоефективності матиме соціальний вплив на внутрішній аудит. А. Бандура зазначав, що завзятість і рівень зусиль опосередковують взаємозв'язок між самоефективністю і ефективністю. Під самоефективністю вчений розумів суб'єктивний погляд індивіда на власні здібності, що впливає на особисті дії, мотивацію, наполегливість в досягненні цілей [14]. В свою чергу, серед чинників, що грають вирішальну роль в підвищенні мотивації до роботи, Д. Хаяті, М. Чаркхабі та А. Наамі відносять: різноманітність навичок, здатність ідентифікації завдання, розуміння важливості завдання, зворотний зв'язок і авторитет [15]. Г. Рендхава зазначає, що рівень самоефективності може показувати відношення до роботи, професійну підготовку, задоволеність роботою, рівень освіти і сприйнятливості до нових знань [16]. Оскільки внутрішній аудитор надає послуги, в основі яких лежать знання і досвід роботи з людськими ресурсами, то мотивація і здатність аудитора досягати мети є його найважливішими якостями [17]. Соціальні наслідки самоефективності будуть проявлятися в посиленні мотивації і впевненості внутрішніх аудиторів, підвищенні продуктивності їх роботи та ініціативності, необхідних для досягнення мети та прийняття важливих рішень, що, в свою чергу, позитивно впливатиме на якість внутрішнього аудиту.

Вперше поняття прозорості по відношенню до фінансової звітності запропонувала застосовувати О.В. Харламова, яка запропонувала визначати її як якісну характеристику фінансової

звітності, яка забезпечується прозорістю, відкритістю та доступністю, і конкретизується через підвищення репрезентативності, релевантності поданої і розкритої інформації та інклюзивності доступу [18]. В системі внутрішнього аудиту принцип транспарентності ми пропонуємо використовувати по відношенню до аудиторського висновку, що матиме соціальні наслідки впливу, оскільки при його наданні зацікавленим користувачам буде підтверджувати високий рівень відповідальності суб'єкта господарювання, не залежно від того, буде він позитивним чи негативним. Адже той факт, що вище керівництво не приховує недоліки діяльності чи облікові помилки може як негативно вплинути на відношення до діяльності підприємства стейкхолдерів, так і позитивно, підвищивши рівень довіри до нього.

Дещо іншого змісту ніж в бухгалтерському обліку пропонуємо надати організаційному принципу внутрішнього аудиту – обачності, дотримання чи недоотримання якого буде викликати двосторонні соціально-економічні наслідки впливу. Економічні наслідки можуть виникати при недотриманні цього принципу працівниками підрозділу внутрішнього аудиту, що може негативно вплинути на діяльність підприємства через невчасне нівелювання ризикових господарських операцій чи взагалі накладанні штрафних санкцій контролюючими органами внаслідок недоотримання законів в процесі аудиторських перевірок чи взагалі в господарській діяльності. Дотримання цього принципу матиме позитивні соціальні наслідки, оскільки підвищить рівень довіри управлінського персоналу всіх рівнів щодо якості та правильності аудиторських перевірок, та відповідно, до діяльності підрозділу внутрішнього аудиту.

Принцип економічності спрямований на отримання економічного ефекту внаслідок раціонального розподілу та використання фінансових, інформаційних, трудових та інших ресурсів задіяних як для утримання підрозділу внутрішнього аудиту так і для проведення аудиторських перевірок. Комунікативність як принцип внутрішнього аудиту матиме соціальний ефект, який розкривається у характеристиках спілкування внутрішніх аудиторів, формуванні і зміні сфери, властивостей їх контактів з різними закладами, організаціями, інститутами, які мають вплив на діяльність суб'єкта господарювання, а також між собою та працівниками інших структурних підрозділів.

Зовнішнє середовище, яке впливає на діяльність будь-якого суб'єкта господарювання характеризується нестабільністю і мінливістю, що викликано впливом та коливаннями рівня різного виду ризиків. Як цілком слушно зазначає О. Кришкін, з фундаментальної точки зору в основі системи внутрішнього аудиту підприємства лежить вибір оптимальної пропорції між контролем і ризиком [13]. При цьому оптимум практично завжди індивідуальний, а вибір оптимальної пропорції часто здійснюється не усвідомлено, тому дотримання принципу перманентності дозволить внутрішньому аудиту зробити процес вибору більш обґрунтованим, постійно утримувати ризик під контролем, що матиме позитивні економічні наслідки впливу.

Підвищуватиме соціальні наслідки впливу внутрішнього аудиту принцип персоналізації відповідальності, який спрямований на мінімізацію конфліктних ситуацій між внутрішніми аудиторами через чітке визначення їх функціональних та посадових обов'язків, закріплення у внутрішніх регламентах їх майнової та іншої відповідальності, визначення одноосібних посадових обов'язків та функцій всього підрозділу. Підвищуватиме економічний ефект діяльності підрозділу внутрішнього аудиту дотримання принципу технологічної досконалості, адже застосування сучасних інформаційних технологій сприятиме підвищенню оперативності аудиторських перевірок і, відповідно, зменшенню фінансових та трудових витрат на їх проведення. Такий же економічний ефект буде мати дотримання принципу уніфікованості при проведенні внутрішнього аудиту, а досягатиметься він шляхом розробки відповідних регламентних положень, планів, програм та тестів, адаптованих до специфічних об'єктів перевірок, робочої аудиторської документації, яка може бути оформлена у вигляді електронних стандартних форм і таблиць. Це сприятиме підвищенню ефективності діяльності підрозділу внутрішнього аудиту, оскільки аудитори більше часу будуть витратити на саму перевірку та розробку рекомендацій управлінському персоналу структурних підрозділів та вищому керівництву, а не на процес розробки робочих документів.

Проведені дослідження показують, що при раціональній організації робочих місць продуктивність праці зростає на 15-25% [19]. Тому дотримання принципу ергономічності буде мати соціально-економічні наслідки впливу, оскільки раціональне планування робочих місць внутрішніх аудиторів забезпечуватиме найкраще розміщення знарядь і

предметів праці, не допускати загального дискомфорту, зменшувати втомлюваність працівників, й відповідно підвищувати їх продуктивність праці, що матиме економічний ефект. Крім того, дотримання ергономічних вимог до робочих місць створює приємний настрій під час роботи, сприяє досягненню поставлених цілей, створює відчуття зручності, комфортності, найповніше задовольняє потреби відповідно до антропометричних і психологічних характеристик внутрішніх аудиторів, що матиме позитивний соціальний ефект.

Вирішальним фактором успіхів в управлінні підприємством та результативності роботи внутрішніх аудиторів є мотивація праці, яка становить основу трудового потенціалу працівників та є одним із найкращих способів підвищення ефективності діяльності як підрозділу внутрішнього аудиту так і підприємства. Економічний ефект від дотримання принципу мотивованості є дуже важливим, оскільки зростання заробітної плати внутрішніх аудиторів, яке відбуватиметься відповідно до зростання продуктивності праці, або дещо випереджатиме її, створюватиме сприятливі стимули до пошуку найсучасніших методів проведення аудиторських перевірок. І в той же час, як зазначає О.В. Мудра, зниження ж мотивуючої та стимулюючої ролі оплати праці і доходів призводить до протилежного ефекту – падіння продуктивності праці, неефективного використання робочого часу, деградації якості трудового потенціалу та інших негативних соціально-економічних наслідків [20]. Таким чином, принцип мотивованості матиме двосторонні соціально-економічні наслідки впливу на організацію внутрішнього аудиту.

Економічні наслідки впливу принципу репрезентативності при його дотриманні при формуванні аудиторських вибірок будуть проявлятися в одержанні своєчасних, достовірних і науково-обґрунтованих аудиторських доказів, підвищенні якості внутрішнього аудиту, наданні значного обсягу необхідної інформації при менших витратах, ніж проведення детального тестування. Соціальні наслідки впливу принципу соціальної відповідальності будуть проявлятися через проведення всебічної та об'єктивної оцінки стану корпоративних відносин, що дозволить виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату на підприємстві, розкрити резерви розвитку людських ресурсів, здійснити діагностику проблемних ситуацій, що виникають на підприємстві, а також оцінити рівень їх важливості, знайти шляхи їх вирішення та

сформувані конкретні рекомендації для зацікавлених сторін. Крім того, дотримання цього принципу при проведенні внутрішнього аудиту дозволить здійснити аналіз чинників соціальних ризиків, виробити пропозиції щодо зниження їх впливу та запобігти можливим конфліктам інтересів.

Висновки. Таким чином, всій сукупності методів, способів, методик, що використовуються в процесі внутрішнього аудиту надають єдності і логічності методологічні принципи. Саме вони відображають загальні вимоги, що пред'являються до змісту, структури і способів організації аудиторських перевірок, визначають межі та правила побудови теоретичних положень, на яких базуються подальші дії аудиторів, об'єднують і організують окремі методи, техніки і прийоми внутрішнього аудиту в єдиний процес. Необхідно підкреслити, що від характеру обраних методологічних принципів багато в чому залежать висновки, які надаються вищому керівництву за результатами аудиторських перевірок, їх достовірність, рівень всебічності, ступінь переконливості, істинність для керівництва та інших стейкхолдерів. Дотримання методологічних принципів надає процесу внутрішнього аудиту ознак науковості, що робить його результати більш надійними, а вироблені в результаті рекомендацій внутрішніх аудиторів управлінські рішення – науково обґрунтованими. Таким чином методологічні принципи внутрішнього аудиту є основою для наукового відбору методів, методик та технік для конкретної аудиторської перевірки чи наукового пізнання його як об'єкта дослідження.

Дотримання організаційних принципів у процесі внутрішнього аудиту дозволяє обрати найбільш оптимальні варіанти для впорядкування структури і функціонування підрозділу внутрішнього аудиту, чітко розподілити фахівців, які володіють різними компетенціями між об'єктами та ділянками перевірок, усунути паралелелізм і дублювання у виконанні функціональних обов'язків. Крім того, саме слідування організаційним принципам дозволить забезпечити високу ефективність роботи підрозділу внутрішнього аудиту, сприятиме досягненню бажаних результатів при мінімальних затратах праці, матеріально-фінансових ресурсів і організаційних зусиль, впровадити ефективну систему управління ризиками, гнучко налаштувати синергетичні зв'язки всередині підрозділу та з іншими структурними підрозділами суб'єкта господарювання, що дозволить вирішувати нові

задачі, які можуть виникати в результаті зміни внутрішніх і зовнішніх умов функціонування підприємства, і забезпечити можливість розширення і модернізації його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новейший философский словарь. 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. 1280 с.
2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии Российской акад. наук; гл. ред. В. С. Степин. М. : Мысль, 2000–2001. 734 с.
3. Малюга Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навчальний посібник. Житомир : ПП «Рута», 2003. 476 с.
4. Міжнародні моделі регулювання звітності сталого розвитку : аналіз сучасного стану : монографія / [В. В. Євдокимов та ін.] ; М-во освіти і науки України, Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир : ЖДТУ, 2013. 192 с.
5. Woller B. Demonstrating the effectiveness of the IPPF's Principles shows internal audit's alignment with stakeholder expectations. INTERNAL AUDITOR. 2017. №2. P. 31-35.
6. Global ІА 2016 [Electronic resource]. Access mode: <https://global.theiia.org/Pages/globaliiaHome.aspx>.
7. Code of Ethics [Electronic resource]. Access mode: <https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Code-of-Ethics.aspx>.
8. Dumitru1 M. Principles and Rules of Conduct in the Internal Audit Activity. Acta Universitatis Danubius. 2016. Economica, Vol 12, № 1. [Electronic resource]. Access mode: <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/2970/3211>.
9. Палкіна І.В. , Сибірцова Г.Ю., Білоусова І.М. Принципи внутрішнього аудиту як концептуальна основа діяльності банку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/65885.doc.htm
10. Білуха М.Т. Курс аудиту ; 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Вища школа. Т-во “Знання”, КОО, 1999. 574 с.
11. Рудницький В. С., Сарахман О. М. Принципи організації процесу внутрішнього аудиту. Фінансово- економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень : тези доп. VII Всеукраїнської наук. практ. конференц., 26 квітня 2018 року. Львів, 2018. С. 162-164.
12. Офіційний сайт Київського міського Центру перепідготовки та підвищення класифікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств установ і організацій Методика проведення аудитів систем якості [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=257

13. Крышкин О. Настольная книга по внутреннему аудиту. Риски и бизнес-процессы. М. : «Альпина паблишер», 2018. 477 с.
14. Bandura A. Perceived Self-Efficacy in the Exercise of Personal Agency. *Journal of Applied Sport Psychology*. 1990. Vol. 2. № 2. P. 128–163.
15. Hayati D., Charkhabi M., Naami A. The Relationship between Transformational Leadership and Work Engagement in Governmental Hospitals Nurses: a Survey Study. *Springerplus*. 2014. Vol. 3. № 1. P. 25.
16. Randhawa G. Self-Efficacy and Work Performance: an Empirical Study. *Indian Journal of Industrial Relations*. 2004. P. 336–346.
17. Бексултанов А., Дуламбаева Р., Зиядин С. Анализ факторов, влияющих на качество государственного аудита в Казахстане. *Вопросы государственного и муниципального управления*. 2018. № 4. С. 94-119.
18. Харламова О. В. Фінансова звітність за міжнародними стандартами: методологія формування та практика імплементації в Україні: монографія. Харків : Лідер, 2015. 372 с.
19. Вітюк А. Ергономічні вимоги до організації робочих місць [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://conf-cv.at.ua/forum/157-1624-1>
20. Мудра О.В. Визначення соціально - економічної ефективності комплексної системи мотивації персоналу: матеріали XIV Міжнародної наукової інтернет-конференції «Advanced technologies of science and education», 19-21.04.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/mudra-ov-viznachennya-sotsialno-ekonomichnoyi-efektivnosti-kompleksnoyi-sistemi-motivatsiyi-personalu/>

REFERENCES:

1. *The latest philosophical dictionary* (2th ed.). (2001). Minsk: Interpressservice; Book House [in Russian].
2. Steyn, V. S. (Eds.). (2000–2001) *Novaya fylosofskaya encyklopedyya [New philosophical encyclopedia]*. М. : Mysl' [in Russian].
3. Malyuga, N. M. (2003). *Naukovi doslidzhennya v buxgalters'komu obliku [Scientific research in accounting]*. Zhy'tomy'r : PP «Ruta» [in Ukrainian].
4. Yevdoky'mov, V. V. (2013). *Mizhnarodni modeli regulyuvannya zvitnosti stalogo rozvy'tku : analiz suchasnogo stanu [International models of reporting on sustainable development: an analysis of the current state]*. Zhy'tomy'r : ZhDTU [in Ukrainian].
5. Woller, B. (2017) *Demonstrating the effectiveness of the IPPF's Principles shows internal audit's alignment with stakeholder expectations*. INTERNAL AUDITOR.

6. Global IIA (2016). *global.theiia.org/Pages/globaliiaHome.aspx*. Retrieved from: <https://global.theiia.org/Pages/globaliiaHome.aspx>.
7. Code of Ethics. *global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Code-of-Ethics.aspx*. Retrieved from: <https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Code-of-Ethics.aspx>.
8. Dumitru1, M. (2016). *Principles and Rules of Conduct in the Internal Audit Activity*. *journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/2970/3211*. Retrieved from: <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/2970/3211>.
9. Palkina, I.V., Sy'bir'ova, G.Yu. & Bilousova, I.M. (2010). *Pry'ncy'py` vnutrishn`ogo audy`tu yak konceptual`na osnova diyal`nosti banku [Principles of internal audit as a conceptual basis of the bank's activities]*. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/65885.doc.htm [in Ukrainian].
10. Biluxa, M.T. (1999). *Kurs audy`tu [Audit course]* (2nd ed., rev.). K.: Vy`shha shkola. T-vo "Znannya", KOO [in Ukrainian].
11. Rudny`cz'ky`j, V. S. & Saraxman, O. M. *Pry'ncy'py` organizaciyi procesu vnutrishn`ogo audy`tu [Principles of organization of the internal audit process]* Proceedings from: *VII Vseukrayins`koyi nauk. prakt. konferencz. «Finansovo- ekonomichny`j rozvy`tok Ukrayiny` v umovax transformacijny`x peretvoren`» – VII All-Ukrainian Sciences. practice conference «Financial and economic development of Ukraine in the conditions of transformational transformations»*. L`viv (pp. 162-164) [in Ukrainian].
12. *Oficijny`j sayt Ky`yivs`kogo mis`kogo Centru perepidgotovky` ta pidvy`shhennya klasy`fikaciyi pracivny`kiv organiv derzhavnoyi vlady`, organiv miscevogo samovryaduvannya, derzhavny`x pidpry`yemstv ustanov i organizacij Metody`ka provedennya audy`tiv sy`stem yakosti [Official site of the Kyiv City Center for retraining and raising the classification of employees of state authorities, local self-government bodies, state enterprises of institutions and organizations. Method of carrying out audits of quality systems]*. *cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=257*. Retrieved from
13. http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=257 [in Ukrainian].
14. Kryishkin, O. (2018). *Nastolnaya kniga po vnutrennemu auditu. Riski i biznes-protsessyi [Handbook of internal audit. Risks and business processes]*. : «Alpina pablisher» [in Russian].
15. Bandura, A. (1990). *Perceived Self-Efficy in the Exercise of Personal Agency*. *Journal of Applied Sport Psychology*.

16. Hayati, D., Charkhabi, M. & Naami A. *The Relationship between Transformational Leadership and Work Engagement in Governmental Hospitals Nurses: a Survey Study*. Springerplus.
17. Randhawa, G. (2004). *Self-Efficacy and Work Performance: an Empirical Study*. Indian Journal of Industrial Relations.
18. Beksultanov, A., Dulambaeva, R. & Ziyadin, S. *Analiz faktorov, vliyayuschih na kachestvo gosudarstvennogo audita v Kazahstane*. [Analysis of factors affecting the quality of public audit in Kazakhstan]. *Voprosy gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniya – State and Municipal Administration Issues*, 4, 94-119 [in Russian].
19. Harlamova, O. V. (2015). *Finansova zvltnist za mizhnarodnimi standartami: metodologiya formuvannya ta praktika Implementatsiyi v UkraYinI* [Financial reporting according to international standards: methodology of formation and practice of implementation in Ukraine] Harkiv : Lider [in Ukrainian].
20. Vityuk, A. *Ergonomichni vimogi do organizatsiyi robochih mist* [Ergonomic requirements for the organization of workplaces] (n.d.). *conf-cv.at.ua/forum/157-1624-1*. Retrieved from: <http://conf-cv.at.ua/forum/157-1624-1> [in Ukrainian].
21. Mudra, O.V. (2018). *Viznachennya sotsialno - ekonomichnoyi efektyvnosti kompleksnoyi sistemi motivatsiyi personalu* [Definition of social and economic efficiency of the complex system of personnel motivation:] Proceedings from : materlali XIV Mizhnarodnoyi naukovoYi Internet-konferentsiyi «Advanced technologies of science and education» - Materials of the XIV International scientific Internet conference "Advanced technologies of science and education". *intkonf.org/mudra-ov-viznachennya-sotsialno-ekonomichnoyi-efektyvnosti-kompleksnoyi-sistemi-motivatsiyi-personalu/*. Retrieved from: <http://intkonf.org/mudra-ov-viznachennya-sotsialno-ekonomichnoyi-efektyvnosti-kompleksnoyi-sistemi-motivatsiyi-personalu/> [in Ukrainian].

УДК 658:346.22

КОНЦЕСІЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТУ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

10.30838/ P.ES.2224.271018.199.284

Тітарчук М. І.*Житомирський державний технологічний університет*

Об'єктом дослідження є форми реалізації державно-приватного партнерства як об'єкту економічного аналізу. В процесі дослідження було ідентифіковано форми реалізації державно-приватних партнерства в Україні. Визначено, що концесія є особливою та специфічною формою реалізації державно-приватного партнерства та визначено її відмінність від інших форм. В статті розглянуто елементи концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства. Дослідження дозволило побудувати модель державно-приватного партнерства, що реалізується через концесію як об'єкту економічного аналізу. Представлена модель реалізації державно-приватного партнерства через концесію вказує, що дана форма є складним, багатопрофільним та комплексним об'єктом економічного аналізу. Проведене дослідження дає можливість розвинути вчення про об'єкт економічного аналізу та його значення в забезпеченні інформаційних потреб різних учасників соціально-економічних відносин. Зазначенні положення про державно-приватне партнерство як об'єкт економічного аналізу є основою формування його організаційних положень в розрізі етапів застосування аналітичних процедур та механізму застосування аналітичних процедур.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; концесія; спільна діяльність; інші договори; економічний аналіз

UDC 658:346. 22

MODELING FORMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS A ECONOMIC ANALYSIS OBJECT

10.30838/ P.ES.2224.271018.199.284

Titarchuk M.*Zhytomyr State Technological University*

The object of the study is the analysis of forms of implementation of public-private partnership as an object of economic analysis. In the course of the research, the forms of implementation of public-private partnerships in Ukraine have been identified. It has been determined that concession is a special and specific form of realization of public-private partnership and its distinction from other forms is determined. The article considers the elements of the concession as a form of realization of public-private partnership. The study allowed the construction of a public-private partnership model, implemented through a concession as an object of economic analysis. The presented model of realization of public-private partnership through concession indicates that this form is a complex, multidisciplinary and complex object of economic analysis. The

study provides an opportunity to develop the doctrine of the object of economic analysis and its importance in providing information needs of different participants in socio-economic relations. The provision of public-private partnership as the object of economic analysis is the basis for the formation of its organizational provisions in terms of the stages of application of analytical procedures and the mechanism for the application of analytical procedures.

Keywords: public-private partnership; concession; joint activity; other agreements; economic analysis

Актуальність проблеми. Функції державно-приватного партнерства охоплюють різні сфери суспільного розвитку, адже їх проекти можуть бути реалізовані для забезпечення як суто економічних, так і екологічних та соціальних цілей окремого міста зокрема так і регіону та держави у цілому. Відповідно в інформації про ефективність державно-приватного партнерства зацікавленні різні учасники соціально-економічних відносин. В даному напрямі основним інструментом виступає економічний аналіз як система, що дозволяє оцінити ефективність реалізації відповідного проекту державно-приватного партнерства та визначити відхилення від заданих параметрів та оцінити їх причинно-наслідкові зв'язки. Отже, виникає потреба у ідентифікації властивостей та моделюванні функціонування державно-приватних партнерств за різними формами їх реалізації. Це забезпечить врахування сукупності факторів внутрішнього та зовнішнього середовища при розробці організаційно-методичних положень економічного аналізу ефективності функціонування державно-приватних партнерств.

Аналіз останніх наукових досліджень .Основою формування нових та удосконалення діючих організаційно-методичних положень ефективності функціонування державно-приватних партнерств стали праці вітчизняних вчених, що присвятили свої праці проблемам економічного аналізу: О.В. Олійник, І.Т. Райковська, О.А. Зоріна, Л.В. Гнилицька, І.Д. Лазаришина, Т.О. Тарасова, В.К. Савчук. Питання розвитку обліково-аналітичного та контрольного забезпечення спільної діяльності, оренди специфічних форм власності на майно як форм реалізації державно-приватних партнерств стали праці: Д.О. Грицишена, В.В. Євдокимова, С.П. Ніколаєва, С.Ф. Легенчук, К.В. Романчук, Л.А. Куришко, Н.Л. Правдюк, О.М. Петрук та інші. Вивченні праці є теоретичним підґрунтям удосконалення організації та методики економічного аналізу. Однак потребують подальшого дослідження

питання ідентифікації властивостей та моделюванні функціонування державно-приватних партнерства за різними формами їх реалізації, зокрема концесії.

Метою дослідження є ідентифікації властивостей та моделюванні функціонування державно-приватних партнерства за різними формами їх реалізації.

Викладення основного матеріалу. Раніше нами ідентифіковано форми реалізації державно-приватних партнерств в Україні, зокрема: концесія; управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера); спільна діяльність; інші договори. Для обґрунтування напрямів аналітичної оцінки їх ефективності на різних етапах реалізації державно-приватного партнерства є необхідність в їх моделюванні як об'єктів економічного аналізу й, відповідно, ідентифікації властивостей, що мають оцінюватися та аналізуватися. Розглянемо особливості найпоширеніших форм реалізації державно-приватного партнерства, а саме: спільна діяльність, концесія та оренда. Кількісний аналіз основних з цих форм реалізації державно-приватного партнерства в розрізі регіонів представлено в табл. 1.

Розглянемо послідовно кожен з представлених форм. Концесія є формою реалізації державно-приватного партнерства, особливістю якої є задоволення відповідних громадських потреб, які пов'язані із використанням майна, що знаходиться в державній чи комунальній формі власності. Концесія як форма реалізації проекту державно-приватного партнерства реалізується через укладання концесійного договору. «У концесійних угодах (Concession Contract) підрядник несе відповідальність за комплексну поставку послуг у конкретному регіоні. Підрядник несе відповідальність за забезпечення оборотного капіталу і всіх капітальних вкладень. Хоча, державний сектор може продовжити фінансування для підтримки життєздатності функціонування об'єкту концесії, у випадках, що передбачені договором. Ці договори, як правило, довгострокові (25-30 років), що є прийнятним для приватного партнера з точки зору повернення вкладених ним інвестицій. Концесіонер збирає тариф від споживачів безпосередньо, відповідно до договору. Роль держави в основному обмежується регулювання цін і контролем якості обслуговування. Крім того, в цьому типі договору, володіння всіма активами залишається за урядом. Однією з переваг концесії є те, що вони можуть бути засобом залучення

приватного фінансування. На додаток до цього, більш високий ризик може бути перекладений на приватного партнера. Ці договори також мають сильні стимули в підвищення ефективності, так як більш низькі витрати призведуть до збільшення прибутку. Основними недоліками даного типу договірної взаємодії є складність регулювання вартості тарифів та впровадження процедури контролю за виконанням стандартів. Окрім того, через довготривалість договірної взаємодії, процедура розробки технічного проекту і проведення конкурсу є вкрай затяжними» [7, с. 188].

Таблиця 1. – Результати реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні станом на 1 січня 2018 р.

№	Область	Концесія	СД	Інші	Разом
1	Вінницька	0	0	0	0
2	Волинська	0	0	0	0
3	Дніпропетровська	0	0	0	0
4	Донецька	2	2	0	4
5	Житомирська	0	1	0	1
6	Закарпатська	4	5	0	9
7	Запорізька	7	0	0	7
8	Івано-Франківська	1	0	0	1
9	Київська	13	0	0	13
10	Кіровоградська	0	1	0	1
11	Луганська	1	0	0	1
12	Львівська	3	1	0	4
13	Миколаївська	14	1	0	15
14	Одеська	0	6	0	6
15	Полтавська	109	5	0	114
16	Рівненська	0	0	0	0
17	Сумська	0	0	0	0
18	Тернопільська	0	0	0	0
19	Харківська	1	0	0	1
20	Херсонська	0	1	0	1
21	Хмельницька	2	0	1	3
22	Черкаська	0	0	0	0
23	Чернівецька	0	0	0	0
24	Чернігівська	0	1	0	1
25	КМДА	0	0	0	0
	Разом	155	157	24	182

Джерело: [6]

Концесія є особливою та специфічною формою реалізації державно-приватного партнерства, а від інших форм її відрізняє наступне:

- *концесія та спільна діяльність*. Відмінності між концесією та спільною діяльністю полягають в тому, що метою першої є задоволення відповідних громадських потреб через модернізацію та управління певним об'єктом майна, що знаходиться в державній або комунальній власності, причому економічна вигода держави зазвичай є встановленою в концесійному

договорі – концесійний платіж («плата, яку обумовлена в концесійному договорі, яку вносить концесіонер за право створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктів, що надаються в концесію»). В свою чергу характерною рисою спільної діяльності є отримання відповідних економічних вигід органом державної влади чи комунальної організації від здійснення господарської діяльності без створення юридичної особи, тобто націлена на реалізацію довгострокових та короткострокових комерційних проектів. В свою чергу спільна діяльність є об'єктом спільного управління та контролю.

При концесії досягається суспільний інтерес через модернізацію інфраструктури і відповідно підвищення якості громадських послуг, а при спільній діяльності суспільний інтерес може не переслідуватися, тобто в більшій мірі реалізація такого проекту націлена на отримання економічних вигід з обох сторін. При концесії основна вимога - це модернізація певного об'єкту державної чи комунальної власності, використання якого забезпечує надання суспільних послуг, а при спільній діяльності модернізація може не відбуватися, але використовуються лише спільні ресурси як приватного так і державного партнера. Результатом для держави при концесії є як суспільний суспільний інтерес, так і концесійний платіж, що встановлюється в договорі. При спільній діяльності встановленої економічної вигоди не прослідковується, відповідно держава може отримати як прибутки, так і збитки, якщо проект не реалізувався або став не ефективним. Крім того, при спільній діяльності як державний, так і приватний партнери повинні інвестувати в спільну діяльність для реалізації основної мети державно-приватного партнерства.

Іншою відмінністю є організація процесу управління таким проектом державно-приватного партнерства. Так, при спільній діяльності обирається суб'єкт-оператор спільної діяльності, який й здійснює управління реалізацією проекту державно-приватного партнерства. Таким суб'єктом може бути як приватний партнер, так і орган державної влади чи державне або комунальне підприємство.

- концесія та оренда. Основними відмінностями зазначених форм реалізації державно-приватного партнерства є наступні: 1) об'єкт оренди, що знаходить в державній або комунальній формі власності не носить суттєвого суспільного значення, а отже не використовується або неефективно використовується органами державної влади, державними або комунальними підприємства; 2) економічна вигода для держави може

визначатися лише орендною платою та зменшенням витрат на утримання та експлуатацію такого об'єкту державного майна; 3) приватний партнер не зобов'язаний виконувати будь-які роботи з модернізації об'єкту державного майна, а його експлуатація та управління лише в окремих випадках обмежується договором оренди; 4) строк дії такої форми реалізації державно-приватного партнерства регулюється договором оренди.

Зазначенні відмінності між концесією та спільною діяльністю та орендою як форм реалізації державно-приватного партнерства обумовлюють специфіку управління як реалізацією та потребою в формуванні аналітичного забезпечення, яке б враховувало усі вище зазначенні відмінності. Адже, оцінка ефекту при різних формах реалізації матиме свою специфіку.

Складові елементи концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства представлено на рис. 1.

Представлена модель визначає напрями нормативно-правового регулювання концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства. Виходячи з цього впливає специфіка системи економічного аналізу ефективності формування та реалізації державно-приватного партнерства та властивості його об'єктів. Основними положеннями на яких мають ґрунтуватися організаційно-методологічні положення економічного аналізу ефективності формування та реалізації державно-приватного партнерства шляхом укладання концесійного договору є наступні:

- система економічного аналізу має забезпечити формування аналітичного забезпечення на переддоговірній стадії як концесієдавця – органа державного управління, державного або комунального підприємства, так і претендента – «фізична або юридична особа (суб'єкт підприємницької діяльності), резидент або нерезидент, який подав заявку на участь у концесійному конкурсі» [3]. На стадії формування проекту державно-приватного партнерства важливим є техніко-економічна оцінка даного проекту, яка є обов'язковим елементом конкурсної пропозиції. На її основі формуються основні умови концесійного договору та фінансове забезпечення його виконання. Також, техніко-економічна оцінка проекту державно-приватного партнерства, що реалізується через укладання концесійного договору визначає привабливість проекту для приватного партнера;

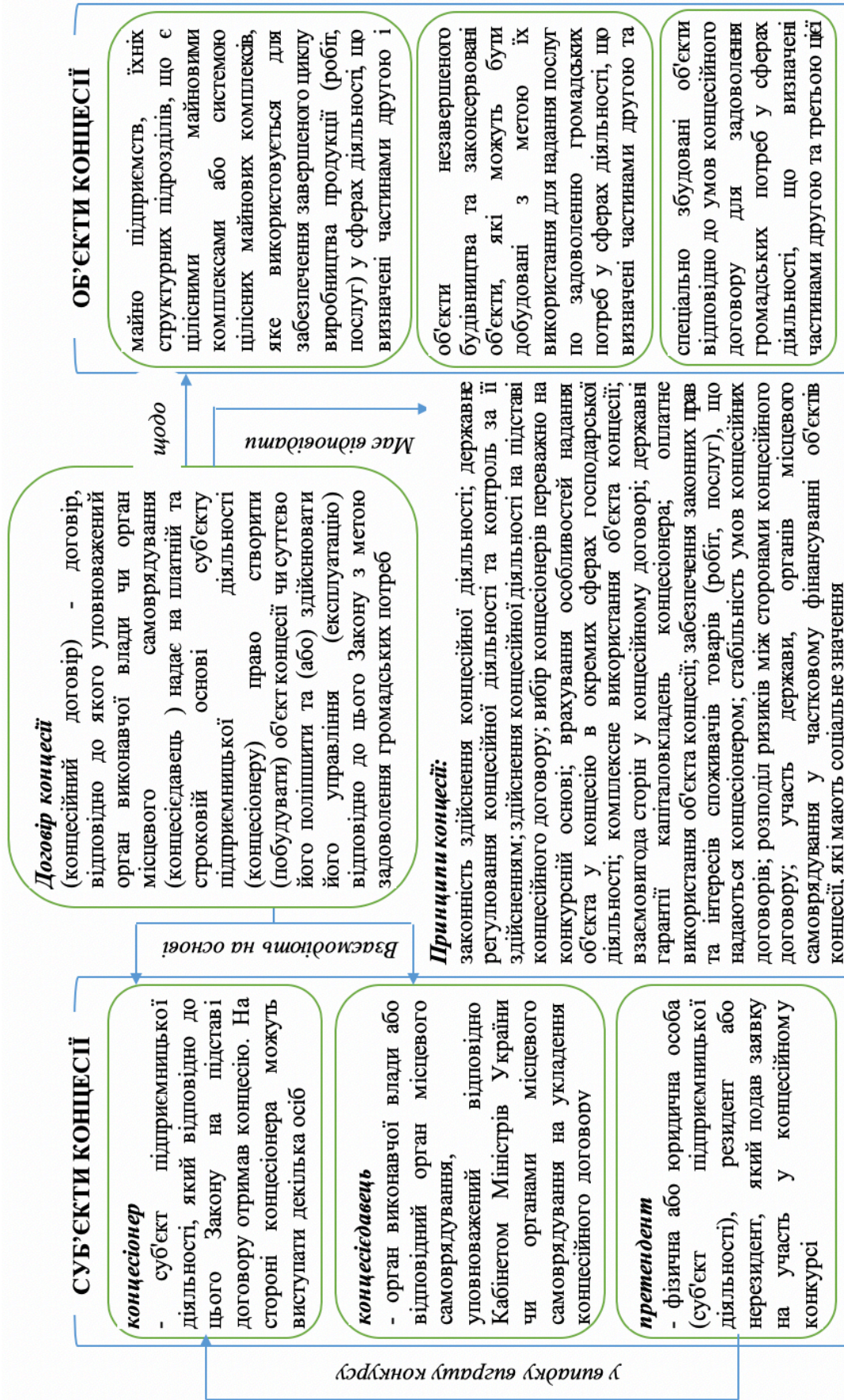

Рис. 1. Елементи концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства

Джерело: розроблено на основі [3]

- застосування аналітичних процедур на переддоговірній стадії мають забезпечити формування стратегічних положень щодо реалізації проекту державно-приватного партнерства, які стосуються суспільної значимості такого проекту. Так, необхідною є оцінка прогнозованої ефективності для суспільства передачі об'єкту державного або комунального майна в державно-приватне партнерство через концесію, яка передбачає його модернізація та експлуатацію за рахунок приватного партнера;

- шляхом застосування аналітичних процедур визначаються фінансова можливість претендента забезпечити умови договору про державно-приватне партнерство через укладання концесійного договору. Так, орган державної влади, комунальне або державне підприємство має оцінити претендента на його фінансову спроможність забезпечити усі умови проекту державно-приватного партнерства через концесійний договір. Зокрема є потреба в оцінці фінансової спроможності модернізувати об'єкт державної власності, що передається в концесію. Важливою складовою аналітичної оцінки претендента є його можливість експлуатувати об'єкт державно-приватного партнерства для забезпечення суспільного ефекту. На даному етапі є потреба в поєднанні роботи юристів та аналітиків, адже претендент має відповідати відповідним правовим нормам. Зокрема, має ліцензію, якщо така має місце при здійсненні певних видів економічної діяльності щодо експлуатації об'єкту державного та комунального майна, або відповідає вимогам для її отримання, що передбачено законом: «Якщо концесіонер здійснює підприємницьку діяльність, яка згідно з законодавством України підлягає ліцензуванню, обов'язковість одержання концесіонером в установленому порядку відповідної ліцензії включається в істотні умови концесійного договору» [3]. Отже, аналітична оцінка претендента є особливо важливою на передінвестиційному етапі формування проекту державно-приватного партнера, оскільки надає впевненість державному партнеру в потенціалі приватного партнера;

- особливою складовою застосування аналітичних процедур є самооцінка приватного партнера та його можливості взяти участь в конкурсі з формування та реалізації проекту державно-приватного партнерства на основі концесійного договору. Так, приватний партнер, вивчаючи конкурсну документацію та специфіку реалізації державно-

приватного партнерства, має здійснити самооцінку та оцінку свого кадрового, економічного, майнового, ресурсного та виробничого потенціалів та можливість реалізації проекту державно-приватного партнерства. Аналітичні процедури можуть здійснюватися як славними силами, так і з залученням сторонніх осіб. Окремі положення аналітичного висновку можуть виступати складовою конкурсної документації;

- на етапах реалізації проекту державно-приватного партнерства здійснюється оцінка його реалізації за звітними періодами, якими можуть вступати як звітні фінансові періоди – календарний рік, квартал, місяць, так і звітні періоди, що передбаченні концесійним договором, які можуть бути обумовленими закінченням певних видів робіт, наприклад модернізації об'єкту державного або комунального майна. Таку аналітичну інформацію потребують як власне учасники державно-приватного партнерства (державний та приватні партнери), так і інші особи, що зацікавлені в суспільній значимості даного проекту, тобто підвищення ефективності використання об'єкту для задоволення громадських потреб;

- основними елементами на етапах реалізації проекту державного партнерства є оцінка ефективності та досягнення його поточних цілей. В даному напрямі оцінка відбуватиметься за наступними напрямками: по-перше, економічна ефективність, яку отримав приватний партнер від реалізації проекту державно-приватного партнерства, основою оцінки якої стануть фінансові результати або додаткові можливості суб'єкта господарювання; по-друге, результати підвищення ефективності використання майна, що передано концесіонеру; по-третє, підвищення якості громадських послуг, які пов'язані із використання державного та комунального майна; по-четверте, ефект, що отримала держава від передачі майна в концесію для реалізації державно-приватного партнерства. Отже, система економічного аналізу має забезпечити інформаційні інтереси усіх учасників та зацікавлених осіб державно-приватного партнерства;

- на основі показників економічного аналізу, які характеризують поточну діяльність державно-приватного партнерства та стан і вплив зовнішнього середовища, можуть прийматися рішення щодо зміни умов концесійного договору, продовження його терміну або припинення. Тобто, економічний аналіз має бути побудований таким чином, щоб забезпечити виконання регуляторної функції;

- на заключних етапах концесійного договору, економічний аналіз має виконати функцію інструменту оцінки досягнення мети державно-приватного партнерства. Отже, формується комплекс аналітичних процедур, які дозволять оцінити досягнення усіх поставлених цілей, ефект від реалізації проекту для державного та приватного партнера та суспільну значимість даного проекту в контексті підвищення якості громадських послуг.

Таким чином, усі зазначені положення характеризують проект державно-приватного партнерства, організований в формі концесії, з позиції його властивостей як об'єкту економічного аналізу. Дослідження зазначеного об'єкту вимагає застосування різних форм організації економічного аналізу та різної сукупності аналітичних процедур. Форма організації економічного аналізу за кожним етапом формування та реалізації державно-приватного партнерства буде різною, для забезпечення об'єктивності аналітичної оцінки. В свою чергу методика економічного аналізу є мінливою до специфіки реалізації державно-приватного партнерства через концесію та основних запитів учасників концесійного договору. Система нормативно-правового регулювання процедур державно-приватного партнерства, визначає лише загальні завдання, які має вирішити система економічного аналізу, при чому запропоновані державною методичні рекомендації в більшій мірі стосуються лише передінвестиційного етапу.

Вище викладене можна представити в моделі державно-приватного партнерства, що реалізується через концесію як об'єкту економічного аналізу (рис. 2).

Представлена модель реалізації державно-приватного партнерства через концесію вказує, що дана форма є складним, багатопрофільним та комплексним об'єктом економічного аналізу. Складність полягає в різносторонності ефектів, які отримують як учасники концесійного договору, так і суспільство. Зокрема усі ефекти варто згрупувати за наступними напрямками:

- ефект для власника майна (орган державної влади, комунальне або державне підприємство) – державного партнера. В результаті передачі майна в концесію, як форми реалізації державно-приватного партнерства, орган державно влади делегує приватному партнеру реалізацію відповідних громадських послуг або робіт.

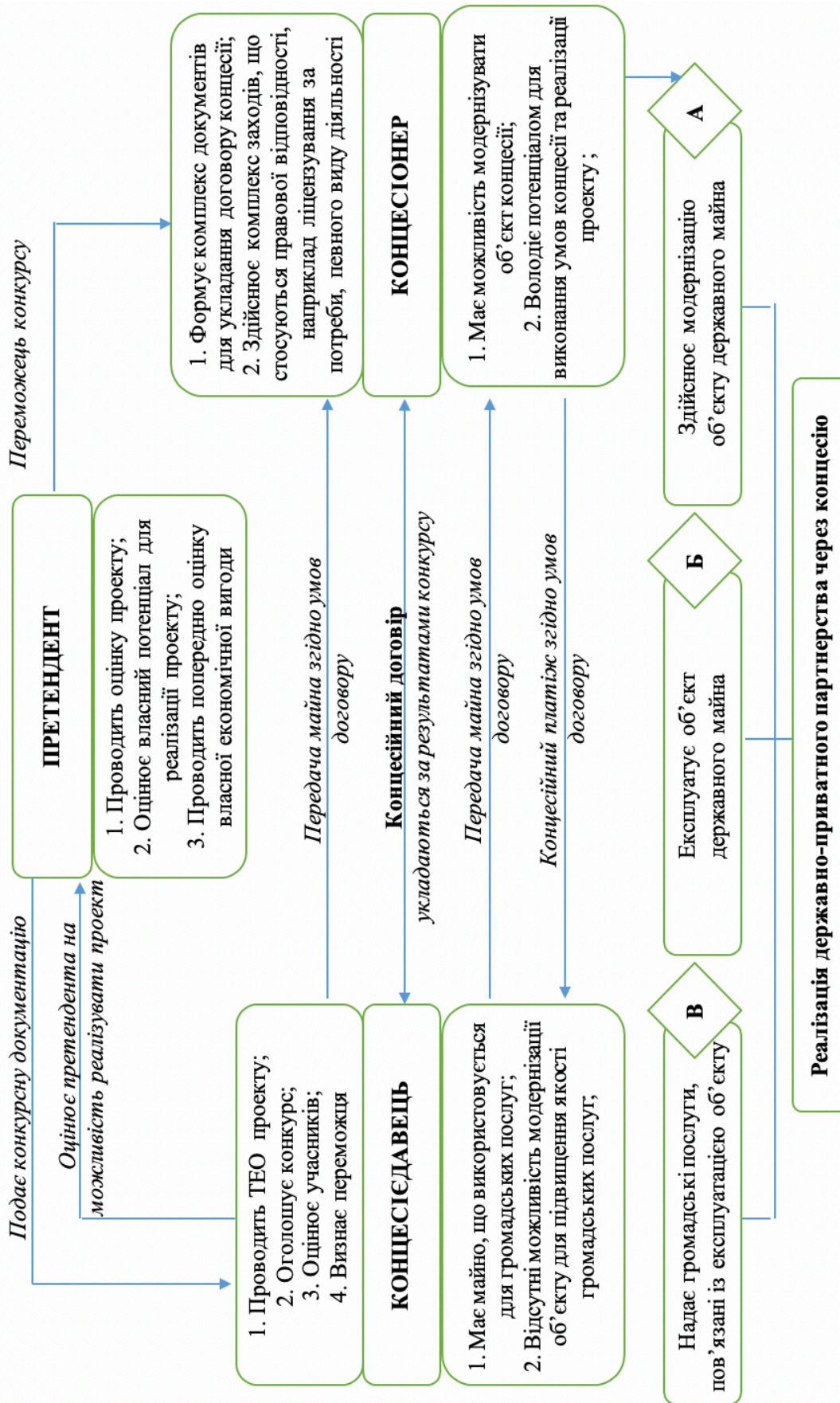

Рис. 2. Державно-приватне партнерство, що реалізується через концесію, як об'єкт економічного аналізу
Джерело: розроблено автором

Економічними вигодами для органу державної влади є концесійний платіж, зменшення витрат або їх уникнення в результаті експлуатації об'єкту та модернізація об'єкту. Система економічного аналізу має оцінити усі вигоди підприємства, а її методологічний інструментарій має в повній мірі оцінити ефект для держави. В окремих випадках можливо оцінити репутаційний ефект для відповідного органу державної влади або комунального та державного підприємства, що визначається підвищення якості громадських послуг та задоволеністю суспільства у виконання державних функцій;

- ефект для суспільства (споживачів громадських послуг). Передане в концесію майно в результаті його модернізації дозволить підвищити якість громадських послуг.

Це може проявити у різних сферах суспільного життя та різних функціях органів державної влади. Крім того, в результаті модернізації таких сфер як: водопостачання та водовідведення; збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; пошук розвідка корисних копалин та їх видобування; теплопостачання; експлуатація об'єктів водного господарства, можливо в певній мірі забезпечити дотримання положень концепції сталого розвитку суспільства та підвищити гармонізація економічних, соціальних та екологічних сфер суспільного життя. Виходячи з цього, економічний аналіз має оцінити якість громадських послуг, ступінь ефективності використання природних ресурсів, гармонізацію між ціною (тарифною) політикою та якістю послуг та / або робіт. В даному випадку аналітичні процедури мають передбачати не лише розрахункові методи, але експертні оцінки;

- ефект для приватного партнера (концесіонера). Для приватного партнера концесія є одним з напрямів організації господарської діяльності, основною метою якого є отримання позитивних фінансових результатів. Система економічного аналізу в повній мірі має оцінити фінансові результати, які отримало підприємство в результаті концесії, а також їх вплив на загальний результат господарської діяльності підприємства, якщо державно-приватне партнерство є лише окремою складовою господарської діяльності. Зауважимо, що параметри аналітичних показників повинні мати градацію в залежності від етапу реалізації проекту державно-приватного партнерства, адже на етапі модернізації в більшій мірі оцінюють витрати, а позитивні фінансові

результати можливо отримати лише на етапах надання певних послуг через експлуатацію об'єкту державного майна.

Висновки. Таким чином, нами обґрунтовано властивості державно-приватного партнерства, що реалізується через концесію, як об'єкту економічного аналізу. Розроблена модель в повній мірі дозволяє ідентифікувати точки, що потребують аналітичного забезпечення та оцінки. Встановленні ефекти державно-приватного-партнерства (для власника, для приватного партнера, для суспільства) визначають вектори формування організаційно-методологічних положень. В сукупності розроблена модель вказує, що єдиного підходу до організаційно-методологічних положень економічного аналізу державно-приватного партнерства існувати не може, що обумовлено сукупністю властивостей, які притаманні галузе в якій реалізовується проект державно-приватного партнерства через концесію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Куришко Л.А. Інформаційне забезпечення антагоністичних інтересів учасників спільної діяльності. Житомир: Вид. Євенок О.О., 2015. 220 с.
3. Закон України "Про концесії". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>
4. Закон України "Про оренду державного та комунального майна" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-12>
5. Самойленко О.С. Договір про спільну діяльність як форма державно-приватного партнерства.
URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63984/113Samoylenko.pdf?sequence=1>
6. Стан здійснення державного приватного партнерства в Україні в Україні. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62a9b6fb-27ff-462a-b351-eeeadfb26b6f&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
7. Хусаїнов Р. Моделі державно-приватного партнерства: закордонний досвід та перспективи для України. URL: https://www.researchgate.net/publication/279446643_Modeli_derzavno-privatnogo_partnerstva_zakordonnij_dosvid_ta_perspektivi_dla_Ukraini_Modeli_gosudarstvenno-castnogo_partnerstva_zarubeznyj_opyt_i_perspektivy_dla_Ukrainy
8. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-1>

REFERENCES:

1. Gospodars'kyj kodeks Ukraïny [Economic Code of Ukraine]. (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
2. Jevdokymov, V.V., Grycysheh, D.O. & Kuryshko L.A. (2015) Informacijne zabezpechennja antagonistychnyh interesiv uchasnykiv spil'noi' dijal'nosti [Information provision of antagonistic interests of participants in joint activities]. Zhytomyr: Vyd. Jevenok O.O. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukraïny "Pro koncesii" [Law of Ukraine "On Concessions"]. (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukraïny "Pro orendu derzhavnogo ta komunal'nogo majna" [Law of Ukraine "On the lease of state and communal property"] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-12> [in Ukrainian].
5. Samoïlenko, O.S. Dogovir pro spil'nu dijal'nist' jak forma derzhavno-pryvatnogo partnerstva [Agreement on joint activity as a form of public-private partnership.]. (n.d.) dspace.nbu.gov.ua Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63984/113-Samoïlenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
6. Stan zdijsnennja derzhavnogo pryvatnogo partnerstva v Ukraïni v Ukraïni [State of Public Private Partnership in Ukraine in Ukraine]. (n.d.) me.gov.ua Retrieved from <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62a9b6fb-27ff-462a-b351-eeeadfb26b6f&title=StanZdijsnenniaDppVUkraïni> [in Ukrainian].
7. Husainov, R. Modeli derzhavno-pryvatnogo partnerstva: zakordonnyj dosvid ta perspektyvy dlja Ukraïny [Models of public-private partnership: foreign experience and perspectives for Ukraine]. (n.d.) researchgate.net Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/279446643_Modeli_derzavno-pryvatnogo_partnerstva_zakordonnij_dosvid_ta_perspektivi_dla_Ukraïni_Modeli_gosudarstvenno-castnogo_partnerstva_zarubeznyi_opyt_i_perspektivy_dla_Ukraïny [in Ukrainian].
8. Cyvil'nyj kodeks Ukraïny [The Civil Code of Ukraine]. (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-1> [in Ukrainian]

УДК 657.1:334

ВИМОГИ КОРИСТУВАЧІВ ДО ЯКОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

10.30838/ P.ES.2224.271018.213.285

Щирська А. Ю.*Житомирський національний агроекологічний університет*

В процесі дослідження було проведено аналіз наукової літератури щодо підходів до формування складу користувачів бухгалтерського обліку та їх вимог, щодо інформації, яка має міститися у фінансовій звітності. Обґрунтовано, що бухгалтерський облік є системою генерування інформації та формування інформаційного ресурсу для стекхолдерів які є учасниками соціально-економічних відносин. Встановлено, що саме інформаційні запити користувачів бухгалтерського обліку є основними індикаторами розвитку якості бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Проведено оцінку вимог користувачів фінансової звітності в Україні та світі в контексті якості інформаційних ресурсів. В процесі дослідження було наведено характеристику основних інвесторів-користувачів облікової інформації, зокрема проаналізовано понад 50 акціонерних товариств Житомирської області, акціями яких володіють фізичні особи, юридичні особи-резиденти та юридичні особи-нерезиденти. Проведено оцінку якості фінансової звітності регулятором ринку цінних паперів та зміну вектора інформаційного забезпечення інституційних інвесторів в світі.

Ключові слова: бухгалтерський облік; якість облікової інформації; користувачі фінансової звітності; інформаційне забезпечення

UDC 657.1:334

REQUIREMENTS OF USERS TO QUALITY OF ACCOUNTING INFORMATION

10.30838/ P.ES.2224.271018.213.285

Shchirskaya A.*Zhytomyr National Agro-Ethological University*

In the course of the research, the analysis of scientific literature on approaches to the formation of the composition of users of accounting and their requirements regarding the information contained in the financial statements has been conducted. It has been substantiated that accounting is a system of information generation and information resource formation for stackholders who are participants in socio-economic relations. It has been established that the information requests of accounting users are the main indicators of the quality of accounting and financial reporting. An assessment of the requirements of users of financial reporting in Ukraine and the world in the context of the quality of information resources has been conducted. In the process of the study, the main characteristics of the users-users of accounting information have been described, in particular, analyzed more than 50 joint-stock companies of Zhytomyr region, whose

shares are owned by individuals, legal entities-residents and non-resident legal entities. An estimation of the quality of financial reporting by the regulator of the securities market and the change of the information support vector of institutional investors in the world has been conducted.

Keywords: accounting; the quality of accounting information; users of financial reporting; information provision

Актуальність проблеми. Система бухгалтерського обліку в умовах сьогодення має забезпечити генерування якісного інформаційного ресурсу, від якісних властивостей, якого залежить стратегія розвитку якого окремого підприємства так і цілих галузей та інвестиційного клімату країни. Крім того, вітчизняними та зарубіжними вченими доведено, що система бухгалтерського обліку формує інформаційний простір управління соціально-економічних відносин, які мають соціальні, економічні та екологічні наслідки. Відповідно, якісний підхід до бухгалтерського обліку є системою, яка встановлює «рівень придатності облікової інформації та сприяє вирішенню завдань різними групами користувачів фінансової звітності шляхом врахування їх існуючих та потенційних потреб, які мають тенденцію до постійних змін» [4, с. 31]. Для забезпеченості комплексності дослідження проблем формування якісних інформаційних ресурсів, що генеруються системою бухгалтерського обліку є потреба в оцінці сучасного стану підходів користувачів до якості облікової інформації. Зокрема є потреба у визначенні складу користувачів бухгалтерського обліку, які зацікавлені в якості та визначають якісні властивості інформації. На основі цього є потреба в аналізі та характеристиці основних інвесторів-користувачів облікової інформації; оцінці якості фінансової звітності регулятором ринку цінних паперів; обґрунтуванні змін вектору інформаційного забезпечення інституційних інвесторів в світі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання розвитку якісного підходу до бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні вперше підняла вітчизняна вчена в докторській дисертації Т.Ф. Плахтій, окремі аспекти були вивчені в наукових дослідженнях: С.Ф. Голова, Д.О. Грицишена, В.В. Євдокимова, В.М. Жука, З.-М.В. Задорожного, М.В. Корягіна, Т.Є. Кучеренко, О.А. Лаговської, С.Ф. Легенчука, А.В. Озеран, О.О. Осадчої, О.М. Петрука, Н.Л. Правдюк, М.А. Проданчука, та інших. Однак потребують подальшого дослідження

питання щодо складу користувачів бухгалтерського обліку та їх вимог до якості облікової інформації.

Метою дослідження є визначення складу користувачів бухгалтерського обліку, які зацікавлені в якості та визначають якісні властивості інформації.

Викладення основного матеріалу дослідження. В науковій літературі існує безліч підходів до формування складу користувачів бухгалтерського обліку та їх вимог, щодо інформації, яка має міститися у фінансовій звітності. Проте в контексті якісного підходу користувачів класифікують наступним чином (табл. 1.)

Таблиця 1. – Класифікація зацікавлених сторін економічного суб'єкта в контексті якості бухгалтерської фінансової інформації

№	1 рівень - ознаки	групи	2 рівень - ознаки	групи
I.	по відношенню до середовища функціонування економічного суб'єкта	зовнішні	по приналежності до економічного суб'єкту	непряма
		внутрішні		пряма
II.	по цільовій функції	економічні агенти	по характеру зацікавленості	фінансова
		неекономічні агенти		нефінансова
III.	по доступу до бухгалтерської фінансової інформації	користувачі з обмеженим доступом	по доступу до інформації про реальний стан справ економічного суб'єкта	аутсайдери
		користувачі з необмеженим доступом		інсайдери
IV.	по характеру впливу на якість бухгалтерської фінансової інформації	суб'єкти, що визначають якість бухгалтерської фінансової інформації	по способу впливу на якість бухгалтерської фінансової інформації	суб'єкти, що мають вплив на якість в силу отримання інформаційних потреб та очікувань
		суб'єкти, що створюють якість бухгалтерської фінансової інформації		суб'єкти, що мають вплив на якість шляхом встановлення обов'язкових вимог
				суб'єкти, що мають вплив на якість шляхом докладання зусиль по дотриманню обов'язкових вимог до якості та інформаційних потреб і очікувань належних користувачів

Джерело: [2]

Саме інформаційні запити користувачів бухгалтерського обліку є основними індикаторами розвитку якості бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Адже, саме вони є основними постачальниками капіталу для господарської діяльності підприємства. Плахтій Т.Ф. з даного приводу зазначає наступне: «Питання необхідності забезпечення якості облікової інформації в останні роки привертає все більшу увагу з боку науковців, що викликано втратою кредиту довіри до системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності з боку користувачів в результаті виникнення всесвітніх скандалів з такими корпораціями і банками як “Enron Corporation”, “Worldcom”, “Parmalat”, “Lehman Brothers”, що було спричинене фальсифікацією та вуалюванням звітності, яка вводила в оману суб’єктів прийняття інвестиційних та позикових рішень. Подібні випадки формування негативної репутації облікової системи, що мають гучний резонанс, також відбуваються і в Україні. Зокрема, у серпні 2014 року один із найбільших вітчизняних агрохолдингів “Мрія” допустив технічний дефолт, оголосивши про неможливість оплатити свої боргові зобов’язання перед кредиторами. Однією із причин дефолту вважається оприлюднення недостовірної, неякісної фінансової звітності, в якій була переоцінена вартість біологічних активів агрохолдингу. В той же час, в аудиторському висновку консолідованої фінансової звітності агрохолдингу за 2013 рік, підписаному компанією “Ernst & Young”, зазначається, що у всіх істотних аспектах вона достовірно відображає фінансовий стан групи» [4, с. 53]. Зауважимо, що зазначенні скандали в світі стали основою розробки нових напрямів розвитку системи регулювання бухгалтерського обліку та формування нової Концептуальної основи Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Виходячи із зазначеного є потреба в оцінці вимог користувачів фінансової звітності в Україні та світі в контексті якості інформаційних ресурсів за напрямками: характеристика основних інвесторів-користувачів облікової інформації; оцінка якості фінансової звітності регулятором ринку цінних паперів; зміна вектору інформаційного забезпечення інституційних інвесторів в світі.

Характеристика основних інвесторів-користувачів облікової інформації (на прикладі Житомирської області).

Основними користувачами бухгалтерського обліку, від рішень яких залежить досягнення стратегічних цілей господарської діяльності підприємства є постачальники фінансових ресурсів, а саме інвестори. Сьогодні інвестор у світовій бухгалтерській практиці є замовником інформаційного ресурсу та основним інститутом впливу на систему регулювання бухгалтерського обліку. Окремі інвестори можуть навіть впливати на формування облікової політики підприємства, структури звітності та системи корпоративного управління. Такими інвесторами є ті, які володіють вагомою часткою власного капіталу підприємства. Саме дані інститути мають вплив на формування якісних властивостей інформаційного ресурсу, що формується системою бухгалтерського обліку. В даному контексті нами було проаналізовано систему корпоративного управління Публічними акціонерними товариствами та приватними акціонерними товариствами, які зареєстровані на території Житомирської області. Зокрема було проведено кількісний аналіз основних інвесторів (власників) акціонерних товариств, які володіють акціями, вартістю понад 5% власного капіталу. Дослідження проводилося за даними офіційних сайтів досліджуваних акціонерних товариств та Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ) [3].

Зауважимо, що Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України є державним інститутом, що оцінює якість фінансової звітності емітентів цінних паперів. Так, у звіті Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України за 2017 р. зазначено наступне: «Протягом 2017 року Комісія здійснювала нагляд за якістю фінансової звітності, яка оприлюднюється та подається до Комісії професійними учасниками ринку капіталу та емітентами цінних паперів. Враховуючи те, що Концептуальною основою складання фінансової Діяльність Комісії та регулювання ринку капіталу звітності всіх професійних учасників ринку капіталу та значної частини емітентів є Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), Комісія проводила роботу щодо аналізу фінансової звітності на відповідність МСФЗ. Складання фінансової звітності за МСФЗ дозволяє покращити якість інформації про фінансовий стан компаній та сприяє збільшенню прозорості діяльності таких компаній. МСФЗ вимагають від суб'єкта господарювання детально розкривати у фінансовій звітності кількісну та якісну інформацію щодо

суттєвих статей такої звітності, яка буде корисною для споживачів для прийняття ними економічних рішень на основі фінансової звітності. Достовірність та повнота фінансової звітності, а також правильність ведення бухгалтерського обліку учасником ринку капіталу має бути підтверджена аудитором шляхом висловлення ним думки стосовно якості фінансової звітності. Вимоги до складання аудиторських висновків щодо фінансової звітності встановлені Міжнародними стандартами аудиту (МСА), які прийняті в Україні в якості національних» [7].

В цілому було проаналізовано понад 50 акціонерних товариств Житомирської області, акціями яких володіють фізичні особи, юридичні особи-резиденти та юридичні особи-нерезиденти. За результатами аналізу сформовано наступні аналітичні довідки (табл. 2, 3, 4) та зроблено відповідні висновки щодо суб'єктного впливу на якість фінансової звітності.

Аналізуючи представлені дані є можливість зробити наступні висновки:

1) власниками акцій проаналізованих акціонерних товариств Житомирської області, вартістю від 5 до 10 % володіють 18 фізичних осіб громадян України, на 7 підприємствах зокрема Овруцький гірничо-збагачувальний комбінат «Кварцит», Коростенський машинобудівний завод, Виробниче об'єднання «Житомирнерудпром», Соколівський кар'єр, Овруцький хлібозавод, Андрушівське, Біоветфарм;

2) 11 фізичних осіб – резидентів володіють акціями акціонерних товариств що зареєстровані на території Житомирської області, частка яких у власному капіталі становить від 11 до 25 %. Даними підприємствами є 7 наступних: Коростенський машинобудівний завод, Фірма «Беверс», Новоград-Волинський завод сільгоспмашин, Коростишівський Кар'єр, Івано-Пільський цукровий завод, Бердичівський завод безалкогольних напоїв, Житомирський завод огорожувальних конструкцій.

3) на 15-ти акціонерних товариствах власниками є 20 фізичних осіб, які володіють акціями, вартість, яких складає від 25 до 50 % вартості статутного капіталу: Новоград-Волинський завод сільгоспмашин, Чижівська паперова фабрика, Коростишівський кар'єр, Лезниківський кар'єр, Корнинський цукровий завод, Коростенська спеціалізована пересувна механізована колона, АТМАШБУД, Житомиргаз;

Таблиця 2. – Інвестори – фізичні особи, які володіють акціями підприємств Житомирської області понад 5 %

Підприємства	Кількість інвесторів			
	5 - 10 %	11- 24 %	25 - 50 %	Понад 50 %
1. Житомирський Маслозавод"	0	0	1	1
2. Овруцький гірничо-збагачувальний комбінат "Кварцит"	1	0	0	1
3. Коростенський машинобудівний завод	1	2	0	0
4. "Фірма "Беверс"	0	2	0	0
5. "Верстатуніверсалмаш"	0	0	0	1
6. "Електровимірювач"	0	0	1	0
7. "Новоград-Волинський завод сільгоспмашин"	0	1	2	0
8. "Радомишльський машинобудівний завод"	0	0	1	1
9. "Чижівська паперова фабрика"	0	0	1	0
10. "Житомирський комбінат силікатних виробів"	0	0	1	1
11. "Виробниче об'єднання "Житомирнерудпром"	2	0	1	0
12. "Соколівський кар'єр"	1	0	0	0
13. "Коростишівський Кар'єр"	0	2	0	0
14. Коростишівське підприємство "Кортекс"	0	0	0	1
15. "Виробничо-комерційна фірма "Леся"	0	0	0	1
16. "Івано-Пілляський цукровий завод"	0	1	1	0
17. "Олевський хлібозавод"	0	0	2	0
18. "Ємільчинський хлібозавод"	0	0	2	0
19. "Бердичівський завод безалкогольних напоїв"	0	1	2	0
20. "Овруцький хлібозавод"	2	0	0	0
21. "Новоград-Волинський хлібозавод"	0	0	0	1
22. "Малинський хлібозавод"	0	0	0	1
23. "Андрушівське"	4	0	1	0
24. "Коровинецьке"	0	0	1	1
25. "Бердичівський м'ясокомбінат"	0	0	0	1
26. "Біоветфарм"	7	0	0	0
27. "Житомирський завод "Агромаш"	0	0	2	0
28. "Житомирський завод огорожувальних конструкцій"	0	2	1	0
Разом	18	11	20	11

Джерело: узагальнено на основі [3]

4) вагоме значення на систему управління та систему інформаційних запитів в обліковій інформації мають фізичні особи, які володіють акціями підприємств, що складають частку в статутному капіталі понад 50 %. Такими підприємствами є 11 акціонерних товариств, що мають

реєстрацію в житомирській області, зокрема: Житомирський Маслозавод, Овруцький гірничо-збагачувальний комбінат «Кварцит», Верстатуніверсалмаш, Радомишльський машинобудівний завод, Житомирський комбінат силікатних виробів, Коростишівське підприємство «Кортекс», Виробничо-комерційна фірма «Леся», Новоград-Волинський хлібозавод, Малинський хлібозавод, Коровинецьке, Бердичівський м'ясокомбінат.

Результати аналізу складу власників акцій, підприємств Житомирської області, якими володіють юридичні особи, що є резидентами України мають наступний характер:

1) власниками акцій проаналізованих акціонерних товариств Житомирської області, вартістю від 5 до 10 % володіють 11 юридичних осіб, що зареєстровані в Україні, зокрема Овруцький гірничо-збагачувальний комбінат «Кварцит», Коростенський машинобудівний завод, Виробниче об'єднання «Житомирнерудпром», Соколівський кар'єр, Овруцький хлібозавод, Андрушівське, Біоветфарм. В цілому на зазначених підприємствах юридичні особи можуть лише опосередковано впливати на діяльність підприємства. Проте, вони є користувачами фінансової звітності та мають фінансовий інтерес у вигляді дивідендів, що визначають на основі отриманого прибутку підприємством та містяться у фінансовій звітності;

2) 11 юридичних осіб – резидентів володіють акціями акціонерних товариств що зареєстровані на території Житомирської області, частка яких у власному капіталі становить від 11 до 25 %. Даними підприємствами є 9 наступних: Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес», Олевський завод тракторних нормалей, Виробниче об'єднання «Житомирнерудпром», «Лезниківський кар'єр», Корнинський цукровий завод, Овруцький хлібозавод, Малинський хлібозавод, Андрушівське, Атмашбуд.

3) на 9-ти акціонерних товариствах власниками є 9 юридичних осіб, які володіють акціями, вартість, яких складає від 25 до 50 % вартості статутного капіталу: Новоград-Волинський завод сільгоспмашин, Чижівська паперова фабрика, Коростишівський Кар'єр, Лезниківський кар'єр, Корнинський цукровий завод, Коростенська спеціалізована пересувна механізована колона, АТМАШБУД, Житомиргаз;

Таблиця 3. – Інвестори – юридичні особи, які володіють акціями підприємств Житомирської області понад 5 %

Підприємства	Кількість інвесторів			
	5-10 %	11-24 %	25-50 %	Понад 50%
1. Бердичівський машинобудівний завод "Прогрес"	6	2	0	0
2. "Олевський завод тракторних нормалей"	0	1	0	1
3. "Новоград-Волинський завод сільгоспмашин"	0	0	1	0
4. "Чижівська паперова фабрика"	0	0	1	0
5. "Коростенський завод залізобетонних шпал"	0	0	0	1
6. "Виробниче об'єднання "Житомирнерудпром"	0	1	0	0
7. "КОРОСТИШІВСЬКИЙ КАР'ЄР"	1	0	1	0
8. "Лезниківський кар'єр"	0	2	1	0
9. "Новоград-Волинський льонозавод"	0	0	0	1
10. "Корнинський цукровий завод"	0	1	2	0
11. "Цукровий завод ім. Цюрупи"	0	0	0	1
12. "Овруцький хлібозавод"	0	1	0	1
13. "Коростенський хлібозавод"	0	0	0	1
14. "Малинський хлібозавод"	0	1	0	0
15. "Андрушівське"	1	1	0	0
16. "КОРОСТЕНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ"	0	0	0	1
17. "Біоветфарм"	2	0	0	0
18. "Мар'янівський склозавод"	0	0	0	1
19. "Українська генетична компанія"	0	0	0	1
20. "Вишевичі Агротехніка"	0	0	0	1
21. "Романівська райагропромтехніка"	0	0	0	1
22. "Коростенська спеціалізована пересувна механізована колона"	0	0	1	0
23. "Житомирський комбінат хлібопродуктів"	0	0	0	1
24. "АТМАШБУД"	0	1	1	0
25. "Житомиргаз"	1	0	1	1
26. "Попільнянський спецкар'єр"	0	0	0	1
Разом	11	11	9	14

Джерело: узагальнено на основі [3]

4) вагомий вплив на господарську діяльність емітентів цінних паперів й відповідно якість фінансової звітності чинять акціонери, які володіють акціями вартістю понад 50 % власного капіталу. Юридичні особи володіють такою вартістю акцій на наступних підприємствах-емітентах: Олевський завод тракторних нормалей, Коростенський завод залізобетонних шпал, Новоград-Волинський льонозавод, Цукровий завод ім. Цюрупи, Овруцький хлібозавод, Коростенський хлібозавод, Коростенський М'ясокомбінат, Мар'янівський склозавод, Українська генетична компанія, Вишевичі Агротехніка, Романівська

райагропромтехніка, Житомирський комбінат хлібопродуктів, Житомиргаз, Попільнянський спецкар`єр.

Результати аналізу складу власників акцій, підприємств Житомирської області, якими володіють юридичні особи, що є нерезидентами України мають наступний характер:

1) власниками акцій проаналізованих акціонерних товариств Житомирської області, вартістю від 5 до 10 % володіє 1 юридична особа, а саме: Чижівська паперова фабрика. На зазначеному підприємстві юридичні особи можуть лише опосередковано впливати на діяльність підприємства, однак вони є користувачами фінансової звітності та мають фінансовий інтерес у вигляді дивідендів;

2) 8 юридичних осіб – нерезидентів володіють акціями акціонерних товариств що зареєстровані на території Житомирської області, частка яких у власному капіталі становить від 11 до 24 %. Даними підприємствами є 8 наступних: Фірма “Беверес”, Лезниківський кар`єр, Товкачівський гірничо-збагачувальний комбінат, Овручсільбуд, Фірма “Рада”, Дніпровуд, ІнтерТайл;

3) на 2-х акціонерних товариствах власниками є 2 нерезиденти, які володіють акціями, вартість яких складає від 25 до 50 % вартості статутного капіталу: Ушицький комбінат будівельних матеріалів, Товкачівський гірничо-збагачувальний комбінат;

4) Вагомий вплив на господарську діяльність емітентів цінних паперів й відповідно якості фінансової звітності чинять акціонери, як і володіють акціями вартістю понад 50 % власного капіталі. Нерезиденти, які володіють такою вартістю акцій є на наступних підприємствах-емітентах: Ушицький комбінат будівельних матеріалів, Коростенський завод хімічного машинобудування, Малинська паперова фабрика – Вайдман, Виробничо-комерційна фірма “Леся”, Бердичівська фабрика одягу, Ліктрави, Товкачівський гірничо-збагачувальний комбінат, Пинязевицький кар`єр, Біомедскло, Малинський каменедробильний завод, Пиво-безалкогольний комбінат “Радомишль”, Житомирмолоко, Детвілер Ущільнюючі Технології Україна, Титано-Апатинова компанія, Титан Інвест.

Аналізуючи вплив іноземних інвестицій в суб`єкти господарювання за період 2013-2017 рр. варто зазначити, що їх походженням за досліджуванні роки є наступні країни: Кіпр, Російська Федерація,

Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Угорщина, Франція, Велика Британія, Швеція, Польща, Швейцарія, Греція, Казахстан, США, Італія, Панама та інші.

Таблиця 4. – Інвестори – нерезиденти, які володіють акціями підприємств Житомирської області понад 5 %

Підприємства	Кількість інвесторів			
	5-10 %	11-24 %	25-50 %	Понад 50 %
Ушицький комбінат будівельних матеріалів	0	0	1	1
"Коростенський завод хімічного машинобудування"	0	0	0	1
"ФІРМА "БЕВЕРС"	0	2	0	0
"Чижівська паперова фабрика"	1	0	0	0
"Малинська паперова фабрика-Вайдманн"	0	0	0	1
"Лезниківський кар'єр"	0	1	0	0
"Виробничо-комерційна фірма "Леся"	0	0	0	1
"Бердичівська фабрика одягу"	0	0	0	1
"Ліктрави"	0	0	0	1
"Товкачівський гірничо-збагачувальний комбінат"	0	1	0	1
"Овручсільбуд"	0	1	1	0
"Пинязевицький кар'єр"	0	0	0	1
"Біо мед скло"	0	0	0	1
"Малинський камендробильний завод"	0	0	0	1
"Пиво-безалкогольний комбінат "Радомишль"	0	0	0	1
"Фірма "Рада"	0	1	0	0
"Житомирмолоко"	0	0	0	1
"Детвілер Ущільнюючі Технології Україна"	0	0	0	1
"Титано-Апатитова Компанія"	0	0	0	1
"ДНІПРОВУД"	0	1	0	0
"Титан Інвест"	0	0	0	1
"ІнтерТайл"	0	1	0	0
Разом	1	8	2	15

Джерело: узагальнено на основі [3]

Під час вивчення ТОП - 15 країн світу, громадянам яких належить значний пакет акцій емітентів цінних паперів в Україні (публічні та приватні акціонерні товариства), протягом 2013-2017 років було встановлено, що у всіх досліджуваних країнах відбулися зміни номінальної вартості цінних паперів, зокрема акцій вітчизняних суб'єктів господарювання, а саме: Російська федерація +81399,88 млн.грн., (+16,74% від загальної вартості цінних паперів); Кіпр -509,71 млн.грн., (-16,42% від загальної вартості цінних паперів); Люксембург - +16536,64 млн. грн., (+4,71% від загальної вартості цінних паперів); Нідерланди

+1068,97 млн.грн., (-3,44% від загальної вартості цінних паперів); Німеччина +200,7млн.грн., (-2,03% від загальної вартості цінних паперів); Угорщина +3353,07 млн.грн., (+0,04% від загальної вартості цінних паперів); Франція +2085,01 млн. грн., (-0,49% від загальної вартості цінних паперів); Велика Британія +6991,84 млн.грн., (+1,22% від загальної вартості цінних паперів); Швеція +199,38 млн.грн., (-0,35% від загальної вартості цінних паперів); Польща +457,77 млн.грн., (-0,57% від загальної вартості цінних паперів); Швейцарія -857,83 млн.грн., (-1,35% від загальної вартості цінних паперів); Греція +903,55 млн.грн., (-0,25% від загальної вартості цінних паперів); Казахстан +732,45 млн.грн., (-0,14% від загальної вартості цінних паперів); США +1477,28 млн.грн., (+0,03% від загальної вартості цінних паперів); Італія -661,54 млн.грн., (-0,73% від загальної вартості цінних паперів); Панама -0,39 млн.грн., (-0,34% від загальної вартості цінних паперів).

Виходячи з вище проаналізованого, можна зазначити, що перспективними країнами в контексті іноземних інвестицій є: Люксембург; Угорщина; Велика Британія; США. Це зумовлено тим, що окрім номінальної вартості цінних паперів відбулося збільшення і % частки від вартості від всіх цінних паперів.

Оцінка якості фінансової звітності регулятором ринку цінних паперів.

Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України оцінюючи якість бухгалтерського обліку та фінансової звітності емітентів цінних паперів за останні чотири роки, зробило ряд висновків щодо їх якісного стану:

- 2017 р.: «У 2017 році Комісія здійснила аналіз фінансової звітності та аудиторських висновків щодо такої звітності близько 250 учасників ринку капіталу. Результати проведеного аналізу засвідчили незадовільну якість переважної більшості поданої та оприлюдненої фінансової звітності професійних учасників ринку капіталу та емітентів. У фінансовій звітності відсутні всі необхідні розкриття, передбачені МСФЗ, облікова політика більшості професійних учасників та емітентів є неспецифічною та не відображає діяльності та операцій, притаманних конкретному суб'єкту господарювання. До основних чинників такої ситуації можна віднести наступні: відсутність кваліфікованих фахівців, які володіють достатньою компетенцією у сфері МСФЗ; необхідність

понесення додаткових витрат на придбання програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами; складність окремих стандартів фінансової звітності, наприклад, стандартів, які регламентують порядок обліку та відображення фінансових інструментів, оцінки зобов'язань і активів за справедливою вартістю» [7]. Із зазначеного випливає, що для забезпечення якості фінансової звітності є потреба в збільшенні інформативності в контексті специфіки діяльності підприємства, тобто в системі бухгалтерського обліку варто відображати більше властивосте об'єкту облікового відображення;

- 2016 р.: «Комісією проводився аналіз фінансової звітності, аудиторських висновків професійних учасників фондового ринку та емітентів цінних паперів, зокрема, здійснювався вибірковий аналіз фінансової звітності, аудиторських висновків торговців цінними паперами, компаній з управління активами, депозитарних установ та фондових бірж. Розмір вибірки для проведення аналізу становив 20–30% від загальної кількості діючих компаній за кожним видом професійної діяльності на фондовому ринку. За результатами вибіркового аналізу річної фінансової звітності та аудиторських висновків виявлено такі основні недоліки: недотримання вимог щодо розкриття інформації; відсутність оприлюдненої фінансової звітності та аудиторського висновку на веб-сторінці професійного учасника ринку цінних паперів; відсутність веб-сайта/веб-сторінки за вказаною адресою; невідповідність аудиторських висновків вимогам нормативно-правових актів Комісії; невідповідність фінансової звітності вимогам МСФЗ» [6]. Оцінка фінансової звітності регулятором вказує, що виявленні рід недоліків, які стосуються недотримання законодавства в зазначеній сфері. Виходячи з цього викликають сумнів якісні характеристики інформаційних ресурсів. Крім того, основоположним критерієм надання інформації є її вчасне оприлюднення, а в дану випадку виявлено ряд недоліків, що порушує таку властивість як актуальність;

- 2015 р.: «Законодавчою основою застосування міжнародних стандартів фінансової звітності є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1]. Відповідно до нього публічні акціонерні товариства, банки, страховики склали фінансову звітність за Міжнародними стандартами фінансової звітності з 2012 року, а

професійні учасники фондового ринку – з 2013 року. Компанії з управління активами, в свою чергу, розпочали розкривати інформацію про свою діяльність за МСФЗ з 1 січня 2015 року (діаграма 105). З метою удосконалення особливостей бухгалтерського обліку в ІСІ прийнято рішення Комісії від 06.10.2015 року № 1611 «Про внесення змін до Положення про особливості бухгалтерського обліку операцій інститутів спільного інвестування», зареєстроване в Міністерстві юстиції України 27 жовтня 2015 року за № 1302/27747. Цим регуляторним актом визначаються особливості бухгалтерського обліку в ІСІ за МСФЗ, а саме: особливості бухгалтерського обліку власного капіталу інститутів спільного інвестування; особливості бухгалтерського обліку діяльності компанії з управління активами у випадку створення нею пайового інвестиційного фонду» [8]. Оцінюючи даний звіт на предмет виявлених якісних властивостей фінансової звітності, зазначимо, що комісією такої роботи не проводилося. Проте були введені нові норми її формування, тобто повний перехід на Міжнародні стандарти фінансової звітності, що забезпечить її прозорість як на внутрішньому так і зовнішньому ринках. Відповідно регулятором було запроваджено ряд підзаконних нормативно-правових актів щодо використання МСФЗ для збільшення довіри інституційних інвесторів як постачальників капіталу;

- 2014 р.: «складання фінансової звітності за МСФЗ дозволить керівникам, бухгалтерам та аудиторам суттєво покращити якість інформації, яка розкривається на ринку цінних паперів, а також зробить її більш прозорою та зрозумілою для інвесторів. Це, дасть змогу усунути економічні та торговельні бар'єри, активізувати надходження іноземних інвестицій, виходити на світові ринку капіталу, формувати конкурентоспроможне ринкове середовище» [5]. Оцінка якості фінансової звітності вітчизняних емітентів цінних паперів не проводилася, але вказується, що її досягнення можливе при запровадженні МСФЗ. Крім того, регулятором створено відповідні органи щодо оцінки розвитку системи нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в забезпеченні якісного інформаційного ресурсу: «З метою розробки та здійснення комплексних заходів з питань бухгалтерського обліку, аудиту та внутрішнього контролю в системі корпоративних відносин, а також створення передумов для впровадження міжнародних стандартів фінансової

звітності на фондовому ринку України створено Консультаційну раду з бухгалтерського обліку та аудиту на ринку цінних паперів при НКЦПФР. В межах її компетенції протягом 2014 року розглянуто низку питань щодо сучасного стану та напрямів подальшого розвитку бухгалтерського обліку на ринку цінних паперів в контексті міжнародних тенденцій гармонізації фінансової звітності, приведення нормативно-правових актів Комісії у відповідність до вимог Директив Європейського Союзу тощо.» [5];

Висновки. З вище зазначеного можна констатувати, що система бухгалтерського обліку має забезпечити якісні властивості інформаційних ресурсів, для вирішення не лише питань розвитку окремого суб'єкта господарювання, але й інвестиційного клімату держави. Відповідно українська система регулювання якості бухгалтерського обліку реформується у відповідності з міжнародними стандартами фінансової звітності та Директив Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Итыгилова, Е.Ю. Контроль качества аудиторской деятельности: монография / Бычкова С.М., Итыгилова Е.Ю. – М.: ИД Научная библиотека, 2015. – 476 с.
3. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua/about>
4. Плахтій Т.Ф. Развитие теории и методологии обліку на основі якісного підходу: дис. кандидата економічних наук спеціальності: 08.00.09. Житомир, 2018. 501 с.
5. Річний звіт за 2014 рік НКЦПФР «Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання». URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Annual-Report-2014.pdf>
6. Річний звіт за 2016 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/zvit-komosii-2016-ukr-web.pdf>
7. Річний звіт за 2017 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf>

8. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Annual-Report-2015.pdf>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini" [Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
2. Itygilova, E.Yu. & Bychkova, S.M (2015) Kontrol' kachestva auditorskoy deyatel'nosti [Quality Control for Audit Work], M.: ID Nauchnaya biblioteka [in Russian].
3. Oficijnyj sajt Agentstva z rozvytku infrastruktury fondovogo rynku Ukrainyju [Official site of the Agency for the development of Ukraine's stock market infrastructure]. smida.gov.ua. Retrieved from <https://smida.gov.ua/about> [in Ukrainian].
4. Plahtij, T.F. (2018) Rozvytok teorii' i metodologii' obliku na osnovi jakisnogo pidhodu [Development of the theory and methodology of accounting on the basis of qualitative approach]. Candidate's thesis. Zhytomyr. [in Ukrainian].
5. Richnyj zvit za 2014 rik NKCPFR «Rynok cinnih paperiv. Jevropejs'kyj vybir: novi mozhlivosti ta zrostantnja» [Annual report for 2014 SSMSC "Securities Market. European Choice: New Opportunities and Growth"]. (n.d.). nssmc.gov.ua. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Annual-Report-2014.pdf> [in Ukrainian].
6. Richnyj zvit za 2016 rik Nacional'noi' komisii' z cinnih paperiv ta fondovogo rynku [Annual report for 2016 of the National Commission on Securities and Stock Market]. (n.d.). nssmc.gov.ua. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/zvit-komosii-2016-ukr-web.pdf> [in Ukrainian].
7. Richnyj zvit za 2017 Nacional'noi' komisii' z cinnih paperiv ta fondovogo rynku [Annual report for 2017 of the National Commission on Securities and Stock Market]. (n.d.). nssmc.gov.ua. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf> [in Ukrainian].
8. Richnyj zvit Nacional'noi' komisii' z cinnih paperiv ta fondovogo rynku. Rynok cinnih paperiv Ukrainy: povne перезавантаження [Annual report of the National Commission on Securities and Stock Market. Securities Market of Ukraine: a full reboot]. (n.d.). nssmc.gov.ua. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Annual-Report-2015.pdf> [in Ukrainian].

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

UDC: 330.322.014

GREEN INVESTMENTS AS A DRIVING FORCE TO THE SPREADING OF ENERGY EFFICIENT PROJECTS: EU EXPERIENCE FOR UKRAINE

10.30838/ P.ES.2224.271018.229.286

Pimonenko T., PhD in Economics

Sumy State University

The paper deals with the analysis of the main features of green investments like as an incentive instrument to enlarging the energy efficient projects. The author analysed the main approaches to define green investment. The results of analyses showed that no existence of the universal approach to defining the term of the green investment. Under this paper, the green investment is defined as a capital in the green economy (involving low carbon economy), climate resilient initiatives, clean technologies, renewable energy, or natural capital that can be considered environmentally friendly with the purpose to develop the ecosystems and green growth. The results of the analysis of the EU experience proved that green investment is a main financial recourse to boost the energy efficient projects. Thus, the implementing and spreading of energy efficient project is one of the Sustainable Development Goals 2030. Noticed, that most EU countries have already achieved that goas on energy efficient projects. In this case, Ukraine should try to attract the additional financial recourses for that purpose. Thus, in the paper, the author proposed to attract additional financing through the developing of the green investment market. The results of the analysis showed that the most restriction factor which limits the developing of green investment market is lack of understanding among the investors of the main advantages of green investment. In this case, the author allocated the main social, economic and ecological advantages of green investment for investors.

Keywords: stakeholders; investor; green; sustainable development; market; green project; renewable energy

УДК: 330.322.014

ЗЕЛЕНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК РУШІЙНА СИЛА ПОШИРЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ПРОЕКТІВ: ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ

10.30838/ P.ES.2224.271018.229.286

Пимоненко Т. В., к.е.н.

Сумський державний університет

© Пимоненко Т. В., к.е.н., 2018

У статті проаналізовано основні передумови розвитку ринку зелених інвестицій як інструменту стимулювання поширення та впровадження енергоефективних проектів у вітчизняній практиці. У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності поняття зелені інвестиції. Результати аналізу дали підстави зробити висновок, про відсутність універсального підходу до визначення терміну зелені інвестиції. У рамках даного дослідження, зелені інвестиції розглядаються як інвестування капіталу у зелену економіку (включаючи економіку з низьким рівнем викидів вуглецю), ініціативи, що мінімізують та попереджають негативні наслідки зміни клімату, чисті технології, відновлювані джерела енергії з метою розвитку екосистем та забезпечення зеленого зростання країни. Результати аналізу досвіду країн ЄС щодо джерел фінансування енергоефективних проектів показали, що зелені інвестиції є основним ресурсом фінансування їх впровадження. Слід відмітити, що впровадження та поширення енергоефективних проектів є однією з цілей Сталого розвитку 2030 року. У цьому контексті, також актуальним є залучення додаткових фінансових ресурсів для реалізації індикативних цілей. Таким чином, у роботі запропоновано залучати додаткові фінансові ресурси шляхом розвитку вітчизняного ринку зелених інвестицій. Результати аналізу показали, що найбільш стримуючим фактором формування вітчизняного ринку зелених інвестицій, є не розуміння інвесторів основних переваг зелених інвестицій. У зв'язку з цим на основі проведеного аналізу автором було систематизовано та узагальнено основні соціальні, економічні, політичні та екологічні переваги розвитку вітчизняного ринку зелених інвестицій для головних його стейкхолдерів.

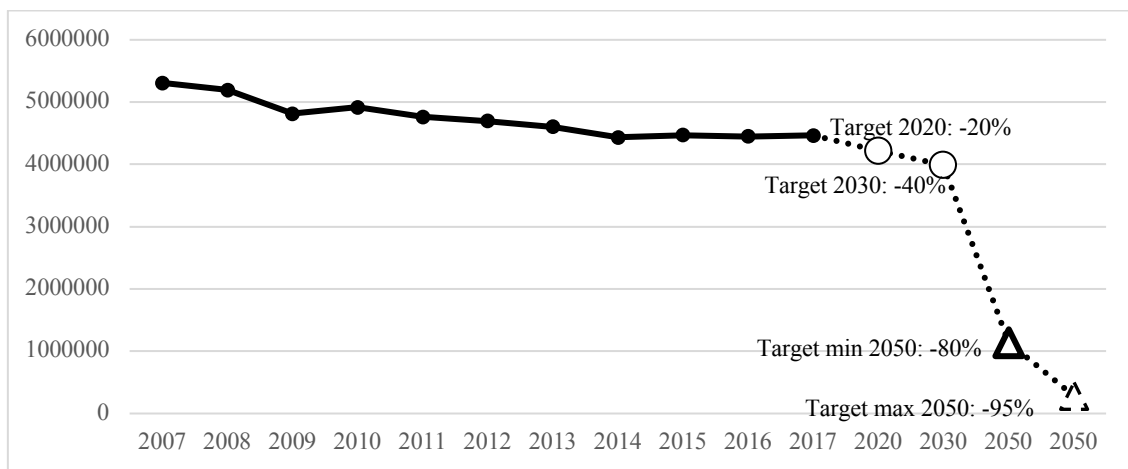
Ключові слова: зацікавлені сторони; інвестор; сталий розвиток; ринок; зелений проект; відновлювані джерела енергії

Introduction. The limitation of financial recourses, increasing of anthropogenic negative impact on the environment, energy dependence from the other countries require to develop, implement and enlarge the energy efficient projects. Besides, the negative consequences of global warming, the overcoming of planetary, boundaries the huge level of CO₂ emission require the enlarging of energy efficient projects. Thus, according to Carey Lohn investigation [3] four from nine planet's boundaries has already overcome: the atmospheric CO₂ concentration; increasing of the radiative forcing since the start of the industrial revolution; extinction rate; anthropogenic nitrogen removed from the atmosphere. The results of the analysis of greenhouse emissions (GHG) showed the declining trend of GHG emissions among EU countries (figure 1).

For Ukraine, target on decreasing of GHG emissions in 2020 – declining by 20%, 2030 – declining by 40%, 2050 – by 50% compared with the 1990 year. In 2016 the Ukrainian GHG emission was 339 MtCO₂ e/a [7, 23]. Thus,

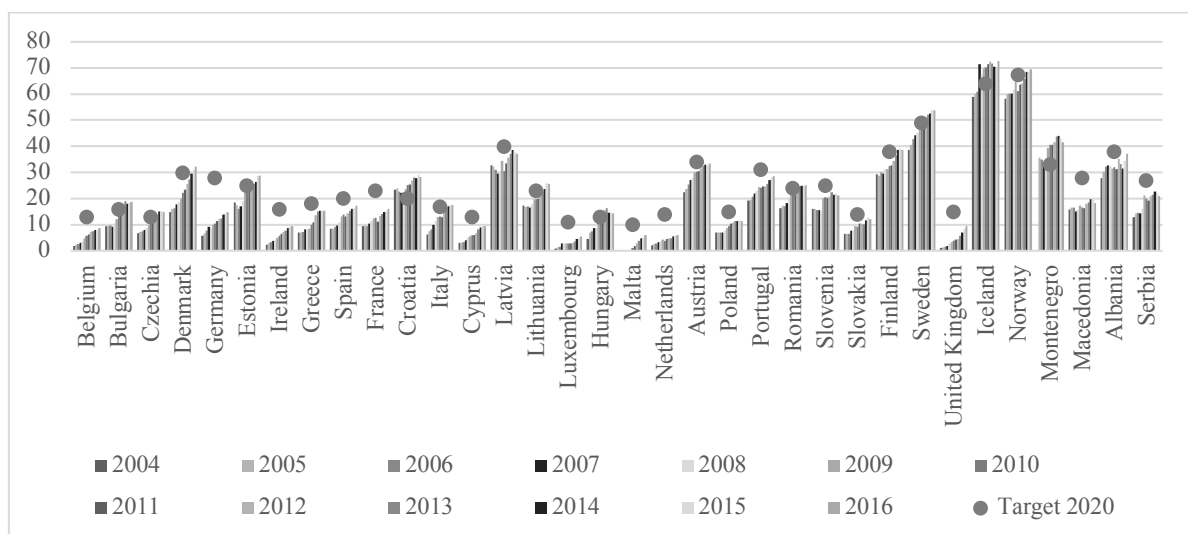
the EU policy on decreasing the negative impact on the environment is effective. It should be noticed, that mostly this declining was a result of the spreading of energy efficient projects and renewable energy.

In 2016 the half of EU countries have already achieved the target 2020 on the share of renewable energy in gross final energy consumption. At the same time, some EU countries (Luxemburg, Cyprus, Germany, Ireland, Greece, Spain, France, Malta, the Netherlands, Austria, Poland, Portugal, Slovenia, Slovakia, United Kingdom, Macedonia, Albania and Serbia) haven't achieved, but most of them are close to the target 2020.

Figure 1. The trend of GHG emissions and goals for 2020–2050 years for EU countries
Sources: developed by the author on the basis of [7, 23]

The share of renewable energy in gross final energy consumption among EU countries 2004–2016 and target 2020 was presented in figure 2.

Figure 2. The share of renewable energy in gross final energy consumption among EU countries 2004–2016 and target 2020
Sources: developed by the author on the basis of [8]

The leader on the share of renewable energy in gross final energy consumption among EU countries was Island, Norway, Sweden, Montenegro, Latvia and Finland. Therefore, it should be highlighted, that the achieving of the ambitious plans on Sustainable Development Goals 2030 (SDGs 2030) [22], including decreasing of GHG emissions through the spreading of energy efficient projects contribute the attracting of new financial resources.

Literature review. The results of the analysis showed that the perspective way to attract additional finance recourses to the spreading of green efficient projects is developing of the green investment market. Thus, as for Ukraine as for EU countries, the main barriers for developing the green investment market is a misunderstanding among experts, scientists and stakeholders the meaning of green investment. Mostly the huge range of synonyms are used, such as green money, environmental investment, investment in renewable energy or in energy efficient projects, responsible investing, sustainable investment, climate finance and etc. Thus, Krasnova I. in the paper [13] defined that developing of sustainable investment market was an alternative source to attract additional financing for implementing the SDGs 2030, which could generate not only profit but also boost the positive social changes and decline the negative anthropogenic impact on the environment.

According to EU regulation [8, 9, 11, 12; 13], environmental expenditures are the money spent on all purposeful activities directly aimed at the prevention, reduction and elimination of pollution or any other degradation of the environment. According to the official definition environmental expenditures includes;

- environmental investments – all outlays in a given year for machinery, equipment and land used for environmental protection purposes;
- environmental current expenditure – includes daily operating activities aiming at the prevention or reduction of pollution;
- environmental subsidies/transfers [8, 9, 11, 12; 13].

Most of the scientists [9, 15] associated green investment with money which directed for declining CO₂ emission. The Ukrainian scientist Andreeva in the paper [2] defined green investment as capital (involving intellectual) for preventing, mitigating and overcoming the environmental pollution. The experts and scientists Krasnyak V., Chygryn, O, Martin P. R., Moser D. V., Martinez-Oviedo R., Medda, F. in the papers [14, 16–18, 21] suggested that green investment was a concept which focused on reducing of investment risk

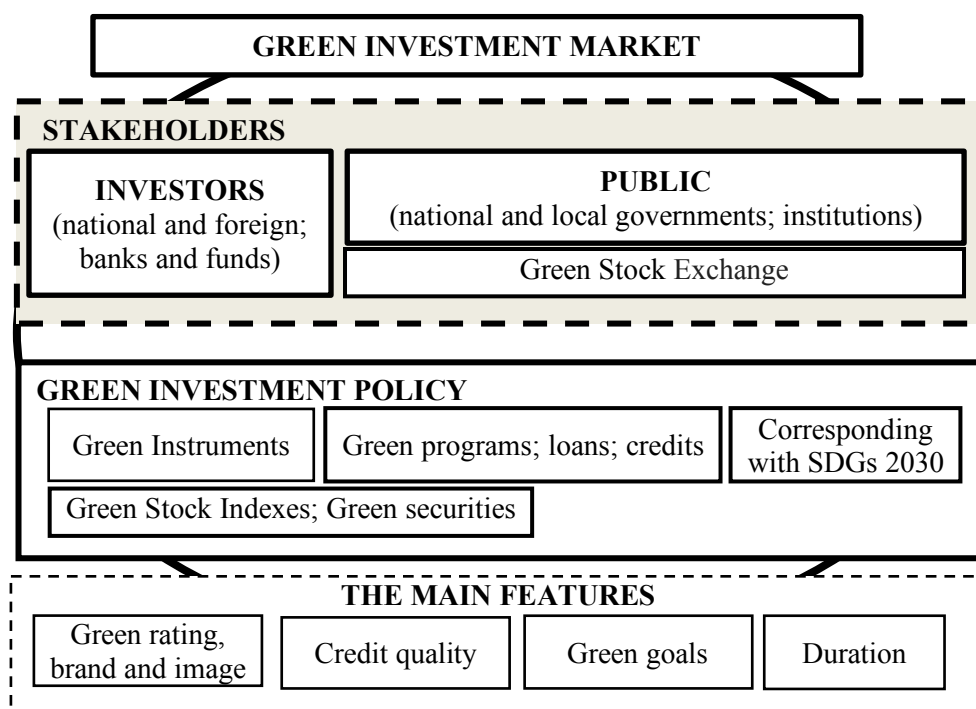
and promoting green growth through the socially and environmentally responsible corporate governance. Thus, the above-mentioned analysis proved that the scientists and experts haven't developed the universal approach to define green investment and classify it. On the basis of the findings, under this research green investment is defined as a capital in the green economy (involving low carbon economy), climate resilient initiatives, clean technologies, renewable energy, or natural capital that can be considered environmentally friendly with the purpose to develop the ecosystems and green growth. The results of the analysis the Ukrainian scientific papers showed [2, 3-6, 13, 14, 17-20] that mostly investigation has the fragmentary character on the developing of the green investment market without summarizing and consolidation of the main features of green investment market developing. At the same time, the obtained results from the analysis of the foreign papers [1, 9, 11, 12, 15, 16] proved that EU countries have already developed the trial version of the government supporting program to develop green investment market which will be boosted in the action in 2019. Therefore, the finding of analysis proved the necessity of further investigation of the unsolved issues as follows: developing the general concept of green investment market according to Ukraine conditions considering the best EU practice; allocating the main parameters of green investment as an alternative recourse to finance the spreading of green projects; identifying the advantages of green investment for investors according to the Ukrainian conditions.

The aim of the paper is identifying of the main functions and features of green investments market (as an incentive instrument to popularise the energy efficient projects) with the purpose to indicate the main social, economic and ecological advantages of green investment for the stakeholders.

Results. The findings showed, that the current Ukrainian investment market should be transformed into the direction of green investment market with the developing of the corresponding infrastructure. In this case, the main players of green investment market are national and foreign green investors (banks and funds), government and institutions, participants of the green stock exchange (figure 3).

Noticed, that in the world a lot of green institutions, initiatives, funds and banks have already launched, such as: California CLEEN Center (California, United States); Clean Energy Finance Corporation (Australia); Connecticut Green Bank (Connecticut, United States); Green Energy Market; Securitization

(Hawaii Green Infrastructure Authority) (Hawaii, United States); The Green Finance Organisation (Japan); Malaysian Green Technology Corporation (GreenTech Malaysia) (Malaysia); Masdar (United Arab Emirates); New Jersey Energy Resilience Bank (New Jersey, United States); NY Green Bank (New York, United States); Technology Fund (Switzerland); UK Green Investment Bank (United Kingdom). Thus, the main priorities areas of UK Green Investment Bank as follows:

*Figure 3. The conceptual framework of green investment market
Sources: developed by the author on the basis [17-20]*

- offshore wind;
- waste recycling & bioenergy;
- energy efficiency;
- small-scale renewables;
- biofuels for transport, biomass power, carbon capture and storage, marine energy, renewable heat [11].

According to the official report of the EU commission, the green investment market is developing from year to year. Thus, in 2016 (table 1) the leaders on investment in circular economy (investment into the recycling sector, repair and reuse sector and rental and leasing sector) were Germany (31246,3 Mio EUR), United Kingdom (29030,8 Mio EUR) and France (19466,3 Mio EUR).

Table 1. – Private investments, jobs and gross value added related to circular economy sectors among EU countries 2008-2016

Countries/ Year	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU 28	:	:	:	:	132442,7	133497,6	140586,1	145816,2	146748,9
Belgium	:	2292,6	2569,2	:	2771,7	2705,6	2684,7	2843,5	2926,4
Bulgaria	501,6	352,4	441,4	452,8	459,2	440,7	486,7	520,9	539,1
Denmark	2158,1	1903,5	1991,6	2120,8	2146,9	2015,8	2204,3	2301,3	2319,6
Germany	:	:	:	27234,9	26676,1	26333,6	28362,8	28711,2	31246,3
Estonia	188,2	:	:	175	:	:	:	:	240,4
Greece	:	:	:	963,1	:	713,4	721,2	638,1	616,8
Spain	10811,6	9451,9	10255	9612	9318,3	10794,9	10653,4	11038,1	11464,3
France	:	18939,9	20474,1	21220	20736,8	21227,5	21589,5	21315,5	19466,3
Croatia	:	:	601,4	529,3	502,5	517,9	523,9	551,9	568,4
Italy	17438	14521,6	17031,9	17328	17435,5	16986,8	17530,6	17756,6	18019,7
Cyprus	145,8	148,8	155,3	146,9	142,8	:	:	143,6	162,1
Latvia	291,5	226,9	215,9	198,6	251,8	231	241,4	240	251,4
Lithuania	316,9	204,6	223,1	289,4	315,7	324,9	345,6	354,1	406,5
Hungary	802,6	745	825,2	855,9	782,4	762,8	873,9	856	1040,2
Netherlands	:	5173,9	5375,1	6002,9	5691,3	5229,1	5347,8	5207,1	5614,4
Austria	2741,8	2680,3	2840	2905	2985,7	3175,2	3453	3535,1	3705,5
Poland	4768,5	3493,2	4053,4	4306,8	4231,7	4232,4	4661,7	4743,1	4830
Portugal	1373,5	1363,2	1394	1284,5	1201,9	1184,3	1255,2	1355,6	1413,2
Romania	1427,1	1012,8	1013,2	1070,7	978,7	974,1	1027,9	1134,2	1280,9
Slovenia	413,5	357,3	445,2	457,9	476,4	458,8	493,9	506,2	529,5
Slovakia	473	359,5	697,9	789,2	833,7	586,7	504,7	586,9	623,5
Finland	1643,6	1540,9	1773,1	:	:	:	1942,9	2034,2	2025,6
Sweden	3582,5	2936,8	3468,2	3945,4	4079,2	4909,4	4074,9	4102,9	4110,3
United Kingdom	21266,3	17777,6	19265,7	21424,4	23832,6	23895,1	27268,4	30992,6	29030,8
Iceland	:	:	:	:	:	:	:	193	241,1
Norway	3459,7	3029,8	3497,7	3656	4042,5	4008,1	3925,2	3800,1	3720,4

Sources: compiled by the author on the basis of [8]

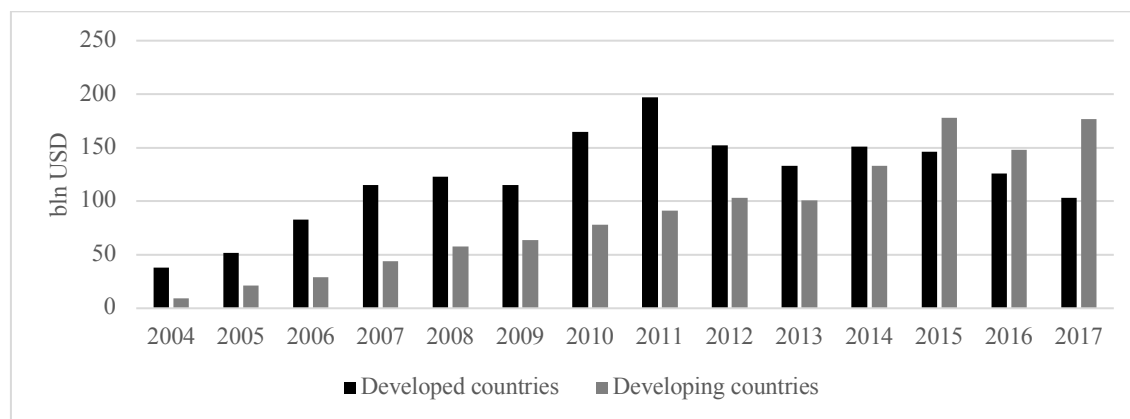
The results of the analysis of EU experience and Ukrainian reality allow identifying the main spheres for green investment in Ukraine (table 2). According to the official report “Global Trends in Renewable Energy Investment” in 2018 the most attractive direction in the world for green investment is energy efficient projects and renewable energy.

Table 2. – The most attractive direction for green investment in Ukraine

AREAS: Agriculture and Forestry			
land and natural resource management			
AREAS: Waste Control			
recycling			
AREAS: Energy Sector			
solar	bioenergy	wind	smart grids
AREAS: Industry and Energy Intensive Business			
manufacturing	commerce	energy efficient processes and products	energy efficient appliances
AREAS: Water			
water and sewerage infrastructure		water treatment	
AREAS: Transport			
low carbon transport	green vehicles	alternative fuel infrastructure	public transport.

Source: Compiled by the authors on the basis of [17-20]

Thus, in 2017 the group of developing countries (which involved Ukraine) made a sharp increase in the volume of investment into renewable energy – 177 bln USD. At the same time, from the 2011 year, the volume of investments in renewable energy is continuously declining. Thus, in 2017 the developed countries spent on 94 bln USD less than in 2011 (figure 4).

Figure 4. The dynamic of investment in renewable energy among developed and developing countries 2004–2017

Sources: compiled by the author on the basis of [10]

It should be noticed, that Ukraine has already started to transform from the traditional investment market to the greening of it. Thus, the effective mechanism of green investment market functioning allows to overcome the huge range of issues as follows:

- enlarging funding for energy efficiency projects;
- declining of the country's dependence from the fuel recourses;
- integrating into the global economic environment;
- improving the country's investment climate;
- strengthen position in the world on SDG Index;
- increasing the green brand of countries.

The results of the analysis of EU experience on green investment market functioning [6] showed that the main limitation which could strive it developing is non-understanding the main advantages of green investment among stakeholders. Therefore, the findings proved that well-developed green investment market could guarantee to achieve not only ecological effect but also social, political and economic which also correspond to the above-proposed definition of green investment. Thus, the consolidated information of possible benefits for stakeholders of green investment market was presented in table 5.

According to table 5, the main economic advantages could be as follows:

- the growth of industry capacity through the implementation of innovative and green technologies, projects and equipment;
- declining costs and product’s cost through the reduction of energy recourses consumption;
- increase the competitiveness of the business entity and the possibility of entering new markets through the formation of the green image and brand.

Table 5. – The compilation of main social, economic, political and ecological benefits of green investment for the main stakeholders

SPHERES	BENEFITS
Economic	<ul style="list-style-type: none"> – the growth of industry capacity through the implementation of innovative and green technologies, projects and equipment; – declining costs and product’s cost through the reduction of energy recourses consumption; – increase the competitiveness of the business entity and the possibility of entering new markets through the formation of the green image and brand.
Social	<ul style="list-style-type: none"> – improving the quality of living; – improving human development; – reduce the level of morbidity; – improve working conditions; – increasing the living standards.
Political	<ul style="list-style-type: none"> – reducing the level of political dependence from the foreign suppliers’ resources; – widening the opportunities for the use of international agreements for activation quota trading, green stock exchange; – improving the country’s image through the formation of the country’s green image and brand.
Environmental	<ul style="list-style-type: none"> – reduce the negative impact on the environment; – reduce production and, consequently, conservation of natural resources; – gradual restoration of ecological balance and reduction of the anthropogenic load; – preservation of natural landscapes; – improve the quality resource consumption.

Source: Created by the authors on the basis of [3, 5, 14, 17-20]

At the same time, developing of green investment market has a positive consequence from the political point of view, such as:

- reducing the level of political dependence from the foreign suppliers’ resources;
- widening the opportunities for the use of international agreements for activation quota trading, green stock exchange;
- improving the country’s image through the formation of the country's green image and brand.

The above-mentioned benefits proved, that the modern market environment could accept the green investment not only as a bottom-up the obligatory element of green policy so as a voluntary instrument to attract additional financing involving for implementing green efficient projects.

Conclusion. The obtained results proved that Ukrainian investment market requires the cardinal adaptation to the modern reality with the purpose

to spread the energy efficient projects. In this case, it is necessary to transform exist investment market to the greening way. Therefore, at the first step, the fundamental principals of green investment market should be developed and accepted at the government level. Moreover, as Ukraine has already started the EU integration process these principals should correspond to the EU standards. Besides, with the purpose to increase the level of trust to the Ukrainian green investment market form the foreign investors, the clear mechanism of regulation of green investment market functioning should be developed on the transparency concept.

Funding: This research was funded by the grant from the Ministry of Education and Science of Ukraine (№ g/r 0117U003932)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Abraham L. Clean Energy Investment Trends, 2017 (Bloomberg New Energy Finance: 2018) [Електронний ресурс] / L. Abraham // 2017. – Режим доступу: <https://data.bloomberglp.com/bnef/sites/14/2018/01/BNEF-Clean-Energy-Investment-Investment-Trends-2017.pdf>
2. Андреева Н. М. Теоретичні основи екологізації інвестиційної діяльності в Україні / Н. М. Андреева // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип.15. – С. 314-320.
3. Carey J. The 9 limits of our planet ... and how we've raced past 4 of them [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ideas.ted.com/the-9-limits-of-our-planet-and-how-weve-raced-past-4-of-them/>
4. Chygryn O. The mechanism of the resource-saving activity at joint stock companies: The theory and implementation features / O. Chygryn // International Journal of Ecology and Development. – 2016. – 31(3). – P. 42-59.
5. Chygryn O. (2018). Green Bonds like the Incentive Instrument for Cleaner Production at the Government and Corporate Levels: Experience from EU to Ukraine / O. Chygryn, T. Pimonenko, O. Lyulyov, A. Goncharova // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2018. – Volume IX. – 7(31). P. 1443 - 1457. DOI:10.14505/jemt.v9.7(31).09
6. Chygryn O. Green entrepreneurship: EU experience and Ukraine perspectives / O. Chygryn // Waste management. – 2017. – Issue 6. P. 6–13.
7. European Environment Agency (EEA) [Електронний ресурс]. Greenhouse gas emission trends, projections and targets in the EU. – Режим доступу: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/greenhouse-gas-ghg-emission-trends-4#tab-dashboard-03>
8. Eurostat. [Електронний ресурс] The share of renewable energy in gross final energy consumption by sector. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=sdg_07_40

9. Eyraud L. Green investment: Trends and determinants / L. Eyraud, B. Clements, A. Wane // *Energy Policy*. – 2013. – Issue 60. – P. 852–865. doi:10.1016/j.enpol.2013.04.039
10. Global Trends in Renewable Energy Investment. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fs-unep-centre.org>
11. Green Investment Banks. Policy perspectives. OECD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/environment/cc/Green-Investment-Banks-POLICY-PERSPECTIVES-web.pdf>
12. Inderst G. Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors' Asset Allocations / G. Inderst, C. Kaminker, F. Stewart // *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*. – 2013. – No. 24. – OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9312twmn44-en>
13. Краснова І. Концепція сталого розвитку та вихід на ринки сталих інвестицій / І. Краснова // *Ринок цінних паперів України*. – 2012. – №10. С. 17-24.
14. Красняк В. С. Теоретико-прикладні аспекти розвитку екологічного інвестування в Україні / В. С. Красняк, О. Ю. Чигрин // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2015. – №3. С. 226-234.
15. Martin P. R. Managers' green investment disclosures and investors' reaction / P. R. Martin, D. V. Moser // *Journal of Accounting and Economics*. – 2016. – № 61(1). – С. 239–254. doi:10.1016/j.jaccoco.2015.08.004
16. Martinez-Oviedo R. Natural capital accounting and finance / R. Martinez-Oviedo, F. Medda // *Textbook*. – 2018.
17. Pimonenko T. Ukrainian Perspectives for Developing Green Investment Market: EU Experience / T. Pimonenko // *Economics and Region*. – 2018. – № 4(71). – P. 35-45.
18. Пімоненко Т. В. Зелене інвестування: досвід ЄС для України / Т. В. Пімоненко, К. В. Лущик // *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. – 2017. – № 4. – С. 121-127. - DOI: 10.21272/1817-9215.2017.4-15.
19. Пімоненко Т. В. Екологічні фондові індекси: зарубіжний досвід та уроки для України / Т.В. Пімоненко, Ю.О. Мирошниченко, О.М. Коробець, О.І. Литвиненко // *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. – 2017. – №3. – С. 61-67. – DOI: 10.21272/1817-9215.2017.3-08.
20. Пімоненко Т. В. Сучасні еколого-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку / Т. В. Пімоненко, Я. Ус, Д. В. Леус, С. М. Федина // *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. – 2017. – №2. – С. 57-67. – DOI: 10.21272/1817-9215.2017.2-08.
21. Summary of Stream 5: Our green future: green investment and growing our natural assets. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/rap/AsiaPacific_Forestry_Week/doc/Stream_5/Stream_5_Summary.pdf

22. The 2030 Agenda for Sustainable Development. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
23. Total greenhouse gas emission trends and projections. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/greenhouse-gas-emission-trends-6/assessment-2>

REFERENCES:

1. Abraham Louw, Clean Energy Investment Trends, 2017 (Bloomberg New Energy Finance: 2018), <https://data.bloomberglp.com/bnef/sites/14/2018/01/BNEF-Clean-Energy-Investment-Investment-Trends-2017.pdf>
2. Andreeva N. M. (2005). Teoretychni osnovy ekolohizatsiyi investitsiynoyi diyal'nosti v Ukraini [The theoretical basics of ecologization of investment activity]. Naukovyy visnyk natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy. – Research Bulletin of the National Forestry University, 15, P. 314-320.
3. Carey John. (2015). The 9 limits of our planet ... and how we've raced past 4 of them. Available from: <https://ideas.ted.com/the-9-limits-of-our-planet-and-how-weve-raced-past-4-of-them/>
4. Chygryn, O. (2016). The mechanism of the resource-saving activity at joint stock companies: The theory and implementation features. International Journal of Ecology and Development, 31(3), 42-59.
5. Chygryn, O., Pimonenko, T., Lyulyov, O., and Goncharova, A. (2018). Green Bonds like the Incentive Instrument for Cleaner Production at the Government and Corporate Levels: Experience from EU to Ukraine. Journal Of Environmental Management and Tourism, (Volume IX, Winter), 7(31): 1443 - 1457. DOI:10.14505/jemt.v9.7(31).09
6. Chygryn, Olena. (2017). Green entrepreneurship: EU experience and Ukraine perspectives. Waste management 243.5: 146.
7. European Environment Agency (EEA). (2018). Greenhouse gas emission trends, projections and targets in the EU. Available from: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/greenhouse-gas-ghg-emission-trends-4#tab-dashboard-03>
8. Eurostat. (2018). The share of renewable energy in gross final energy consumption by sector. Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=sdg_07_40
9. Eyraud, L., Clements, B., & Wane, A. (2013). Green investment: Trends and determinants. Energy Policy, 60, 852–865. doi:10.1016/j.enpol.2013.04.039
10. Global Trends in Renewable Energy Investment. 2018. Available from: <http://www.fs-unep-centre.org>
11. Green Investment Banks. Policy perspectives (2015). OECD. Retrieved from: <http://www.oecd.org/environment/cc/Green-Investment-Banks-POLICY-PERSPECTIVE-S-web.pdf>

12. Inderst, G., C. Kaminker and F. Stewart. (2012). Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors' Asset Allocations, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 24, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9312twmn44-en>
13. Krasnova, I. (2012). Kontsepsiya staloho rozvytku ta vykhid na rynki stalых investytsiy [Concept of sustainable development and access to markets of sustainable investments]. Rynok tsinnykh paperiv Ukrayiny. – Securities Market of Ukraine, (10), 17-24.
14. Krasnyak V., Chygryn, O. (2015). Teoretyko-prykladni aspekty rozvytku ekolohichnoho investuvannya v Ukrayini [Theoretical and applied aspects of the development of environmental investment in Ukraine]. Marketynh i menedzhment innovatsii. – Marketing and Management of Innovations, 3, P. 226-234.
15. Martin, P. R., & Moser, D. V. (2016). Managers' green investment disclosures and investors' reaction. Journal of Accounting and Economics, 61(1), 239–254. doi:10.1016/j.jacceco.2015.08.004
16. Martinez-Oviedo, R., & Medda, F. (2018). Natural capital accounting and finance.
17. Pimonenko T. Ukrainian Perspectives for Developing Green Investment Market: Eu Experience. Economics and Region No 4 (71) – 2018.
18. Pimonenko T., Lushyk K. (2017). Zelene investuvannya: dosvid EU dlya Ukrayiny [Green investing: EU experience for Ukraine]. Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser., 3, 61–67. 10.21272/1817-9215.2017.2-08
19. Pimonenko T., Myroshnychenko Yu., Korobets O., Lytvynenko O. (2017). Ekolohichni fondovi Indeksy: zarubizhniy dosvid ta uroky dlya Ukrayiny [Ecological stock indexes: foreign experience and lessons for Ukraine]. Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser., 4, 121-127.
20. Pimonenko T., Us J., Leus D., Fedyna S. (2017). Suchasni ekoloho-ekonomichni instrumenty zabezpechennya staloho rozvytku [The modern ecological and economic instruments for sustainable development]. Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser., 2, 57–67.
21. Summary of Stream 5: Our green future: green investment and growing our natural assets. Retrieved from: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/rap/Asia-Pacific_Forestry_Week/doc/Stream_5/Stream_5_Summary.pdf
22. The 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
23. Total greenhouse gas emission trends and projections. (2018). Retrieved from: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/greenhouse-gas-emission-trends-6/assessment-2>

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково-економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ШБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.
Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

- 1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;
- 2) МЕТАДАНІ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та метадані надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтю – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегль) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e–mail: eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№139

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 29.11.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпро,
вул. Чернишевського, 24-А, офіс В-500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com